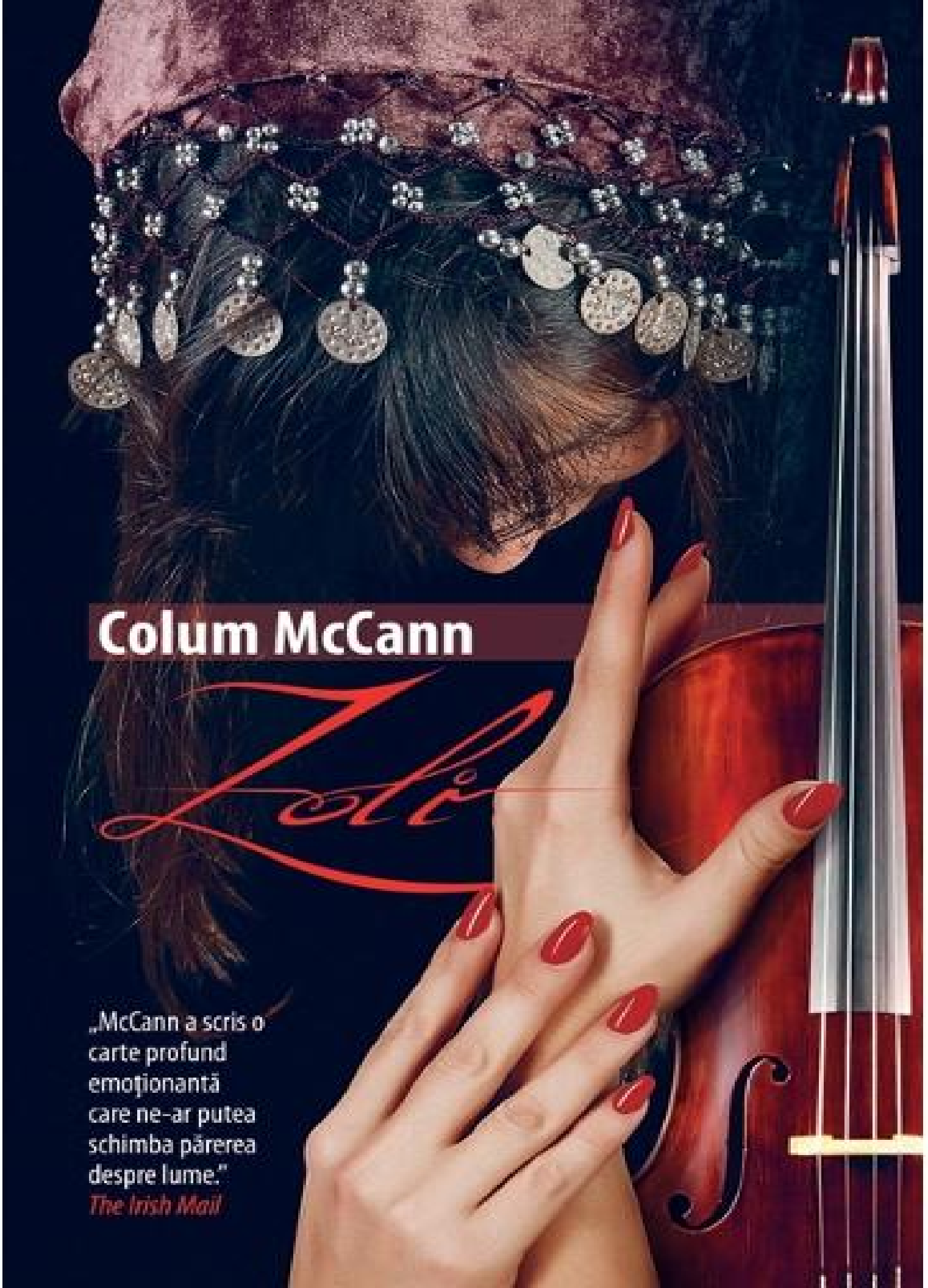

Colum McCann

Zoli

„McCann a scris o carte profund emoționantă care ne-ar putea schimba părerea despre lume."
The Irish Mail

Pentru Allison, Isabella, John Michael și Christian

Am scris și am adunat informații pentru cea mai mare parte a acestui roman în timp ce eram bursier al Centrului Dorothy și Lewis B. Cullman pentru Cercetători și Scriitori din cadrul Bibliotecii Publice a New Yorkului.

O dedic tuturor angajaților bibliotecii și bibliotecarilor din întreaga lume. Vă mulțumesc!

„Dacă îţi ţii gura, mori. Dacă vorbeşti, mori. Aşa că vorbeşte şi mori."

TAHAR DJAOUR

„Dar, în secolul nostru, când numai răul şi indiferenţa sunt fără de limite, nu ne putem permite întrebări inutile; mai degrabă, trebuie să ne apărăm convingerile cu hotărâre, folosind orice avem la îndemână. Ştiu că vă veţi aduce aminte..."

JOHN BERGER

And Our Faces, My Heart, Brief as Photos

„Să te întorci înaintea căderii întunericului înseamnă că deţii arta de a putea merge mai departe."

WENDELL BERRY

Collected Poems

Slovacia
2003

Își conducea mașina pe lângă albia îngustă a râului, în fața sa așternându-se o privelişte ca vai de lume, groaznică, presărată pe ici, pe colo de tot felul de gunoaie – căldări dogite, răsturnate, aruncate lângă cotul râului, un landou stricat printre buruieni, un fost butoi de benzină pătat de limbi de rugină, carcasa unui frigider zăcând printre rugii de mur.

Un câine slab mort, plin de cicatrici veni în goană să adulmece ceva în fața mașinii, fiind urmat în câteva secunde de un pâlc de copii care se luptau dându-și coate, să se poată cățăra pe parbriz. El mimează nepăsarea în timp ce împinge încuietorile în jos cu ajutorul cotului. Un puști sprinten sare pe capotă aproape fără zgomot – se agață cu mâinile de ștergătoare și se întinde acolo. În aclamațiile celorlalți, alți doi puști se prind de bara de protecție, patinând în urma vehiculului pe tălpile goale. Adolescente în blugi cu talia joasă aleargă pe lângă automobil. Una din ele arată spre el și râde, dar apoi se oprește tăcută, nemișcată. Băiatul se rostogolește-n jos de pe capotă și puștii din spate dau drumul la bară când, pe neașteptate, în fața lui se ivește râul, curgând repede, plin de vârtejuri, pământiu. Smucește cu putere volanul. Rugii îi zgârie geamurile. Strivește iarba înaltă sub roți. Mașina se hurducă înapoi pe drumul noroios și copiii o flanchează, stârnind din nou un adevărat vacarm.

Departe, pe mal, două femei bătrâne se ridică în picioare în locul unde își freacă cearșafurile cu pietre de râu și leșie. Își scutură capetele zâmbind umil și se încovoaie din nou să-și continue treaba.

Trage de volan pentru a coti din nou, strâns, spre locul unde se vede un șir de copaci, trecând pe lângă o veche lădiță de salată, spulberată în iarba înaltă, și acolo, dincolo de un podeț șubred, se ivește așezarea cenușie a țiganilor, eșuată pe o insulă din mijlocul râului, ca și cum chiar apa ar fi decis asta, despicându-se și curgând de o parte și de alta. Mai multe bordeie. Cocioabe fără ferestre. Conducte ciuruite și tot felul de bucăți de lemn. Dâre subțiri de fum ridicându-se din hornuri. Fiecare acoperiș pare ca ciupit de vărsat, marcat de pâlnia unei antene de satelit, cârpit din loc în loc cu bucăți de tablă ondulată. Departe, la mare distanță, agățată de ramurile unui copac, se zbate o haină albastră.

Își conduce mașina printre buruienile înalte, se oprește, trage frâna de mână și, pentru o secundă, se preface că își caută ceva în torpedou, scotocește și mai adânc, deși nu-i nimic acolo, niciun lucru, doar pretextul pentru un mic răgaz. Copiii se îngrămădesc în dreptul geamurilor. Împinge

ușa mașinii și tot ce poate auzi dinspre așezarea de dincolo de apă este zgomotul făcut de o duzină de radiouri, toate date la maximum, din care se aud bubuind cântece slovace, americane și cehe.

Instantaneu, copiii îl trag de mânecă, îl înghiontesc în spate și piept, îl bat peste buzunarele jachetei. Simte ca și cum i-ar fi crescut zeci de mâini prin toate părțile.

— Încetați! le strigă el, încercând să-i împingă la o parte.

Un băiat sare pe bara de protecție din față, astfel că întreaga mașină începe să se hâțâne odată cu el.

— OK! strigă el din nou. Ajunge!

Adolescenții mai mari, purtând jachete din piele neagră, ridică din umeri. Fetele, cu bluze descheiate, se dau un pas înapoi, începând să chicotească. Ce dinți imaculați au! Cât de rapid își mișcă ochii, dând la iveală albul lor. Cel mai înalt dintre băieți, cu un tricou mulat pe corp, face un pas înainte.

— Robo, se recomandă băiatul, umflându-și pieptul.

Dau mâna și îl trage pe băiat deoparte, să-i spună ceva, apropiindu-și fața de urechea lui.

Încearcă să blocheze mirosul greu ce vine dinspre băiat, de lână umedă și de fum și, în câteva secunde, face un târg cu el: pentru cincizeci de coroane să-l conducă la vârstnicii așezării și să aibă grijă de mașină.

Robo le transmite un avertisment celorlalți și îl mătură cu dosul palmei pe copilul cocoțat în vârful picioarelor pe bara de protecție din spate. Își croiesc drum spre pod. Încă și mai mulți copii se adună, venind din josul râului, unii goi, alții în pampers, o fetiță cu o rochie roz ruptă și cu șlapi în picioare. I se pare că-i aceeași fată care poate fi văzută din unghiuri diferite, deși cu o altă pereche de pantofi de fiecare dată; frumoasă, cu ochii de tăciune și părul încâlcit.

Se uită la copii cum traversează podul ca un șir ciudat de stârci, pășind cu toată greutatea pe scândurile mai solide, țopăind în vârful degetelor pe celelalte. Barele de metal vibrează sub greutatea lor. El se dezechilibrează când ajunge pe o bucată de placaj, se clatină și întinde mâna, căutând un sprijin, dar nu-i niciunul de găsit. Copiii își acoperă gura cu mâinile chicotind – gândește că e cel mai mare idiot care a trecut vreodată pe-aici. Simte din plin toată greutatea lucrurilor pe care le cară cu el: două sticle, carnet de note, pix, țigări, aparat de fotografiat și un mic reportofon, toate

ascunse adânc, în buzunarele hainei. Își strânge haina pe lângă el și face un salt peste ultima gaură înainte de a ateriza în noroiul moale din capătul celălalt al podului, la doar douăzeci de metri de bordeie. Caută în sus, spre cer, respiră profund, dar simte ca și cum o mie de corzi ar fi ciupite în interiorul său, toate deodată, și coastele i se mișcă sub răsuflarea grea – n-ar fi trebuit să vină singur aici, un ziarist slovac, în vârstă de patruzeci și patru de ani, puțin rotofei din cauza vieții bune, soț, tată, și acum la un pas de a intra în inima unei tabere de țigani. Face un pas înainte prin mocirlă, gândindu-se cât fusese de idiot să-și pună pantofii de piele moale, nepotriviți pentru o astfel de călătorie, mai ales dacă ar fi fost forțat s-o șteargă grabnic.

La marginea bordeielor devine conștient de prezența bărbaților, care îl studiază rezemați de cadrul ușilor. Femeile își țin mâinile încrucișate pe burtă. Încearcă să le prindă privirea, dar ei parcă se uită prin el, ca și cum ar fi fost la mii de metri depărtare. Ce-i mai ciudat, gândește el, e faptul că nu-i pun nicio întrebare, poate că se gândesc că-i un polițist sau asistent social, sau ofițer însărcinat cu eliberarea condiționată, sau cine știe ce funcționar aterizat aici în vizită oficială.

Pentru scurt timp se simte în forță, în timp ce Robo îl conduce prin labirintul de poteci noroite.

Uși smulse folosite în chip de mese. Bucăți de pânză de sac pe post de perdele. Sticle goale de tărie, înșirate, printre care șuieră vântul. Calcă pe bucăți de lemn și cutii goale de păsat de ovăz, bețe de la acadele și cioburi de sticlă printre care zărește și oasele nu se știe cărui animal. Vede în trecere bebeluși în hamacuri atârnate de tavan, muștele bâzâind în jurul lor în timp ce dorm. Întinde mâna după aparatul de fotografiat, dar e împins de mulțimea de copii. Ușile deschise se închid rapid în fața sa. Becurile atârnate sunt stinse și ele. Remarcă și carpetele atârnate pe pereți și fotografiile cu Isus Cristos, altele cu Lenin și cu Maria Magdalena, ca și pe cele înfățișându-l pe Sfântul Sisoe luminat de mici candele roșii plasate pe rafturile goale de sus. De pretutindeni e izbit de un val masiv de muzică, nu de acordeon, de chitare sau viori, ci ieșind dintr-un radio sau televizor nelipsite din orice baracă, date la maximum.

Robo se apleacă spre el și-i țipă în ureche:

— Aicea, unchiule, țin-te după mine!

Bărbatul e izbit de cât de străin i se pare acest băiat, cât de distant, cât de tuciuriu.

Dau colțul spre cea mai mare cocioabă dintre toate. Pe acoperiș strălucește nouă-nouță o farfurie satelit. Ciocănește în ușa de placaj. La fiecare bătaie aceasta se deschide tot mai larg. În interior se află opt, nouă sau poate chiar zece bărbați. Își ridică repede capetele ca un parlament de corbi. Câțiva dau din cap, dar se fac că nu-l văd și el știe că se prefac nepăsători – la fel s-au purtat cu el și în alte părți ale țării, în apartamentele din Bratislava, ghetourile din Presov, mahalalele din Letanovce.

În colțul îndepărtat al încăperii remarcă două femei care se holbează la el. Simte cum o mână îl împinge înainte.

— Nene, te-aștept afară, zice Robo, și ușa scârțâie, trântindu-se în urma lui.

Privește în jur, podeaua imaculată, dulapurile ordonate, albeața unei cămăși atârnate într-un cui de tavan.

— Frumoasă casă! zice el și își dă seama imediat cât de prostește sună asta.

Simte cum roșeața i se-ntinde pe obraji, apoi se îndreaptă de spate. Într-un colț se află un bărbat cu spate lat, cu fața dură, maxilar proeminent, părul grizonant, încâlcit după o noapte de nesomn. Se duce spre el și-i spune pe un ton degajat că e ziarist, că a venit aici să scrie un reportaj și că ar vrea să vorbească și cu niște oameni mai bătrâni.

— Uite-i aci! zice bărbatul.

— Bun, răspunde el și pipăie buzunarul jachetei.

Scotocește prin el și scoate un pachet de Marlboro. Ce mai idiot, își zise, să nu-l fi desfăcut mai înainte. Ceilalți îl privesc în tăcere. Mâinile îi tremură și broboane de sudoare i se-ngrămădesc pe frunte. Desface sigiliul, scoate celofanul și scutură pachetul, dând la iveală capetele a trei țigări, de parcă trăgeau cu ochiul.

— Vreau să vorbim, zise el.

Bărbatul luă o țigară, așteptă să i-o aprindă, suflă în lături fumul.

— Dă ce?

— Timpuri trecute.

— Zi lungă aia dă ieri, zice bărbatul cu un râs molipsitor, care se întinde peste tot în cameră, mai întâi firav, până când femeile se dezlănțuie și ele, destinzând atmosfera.

Subit, simte un ghiont în umăr și se trezește și el zâmbind larg, în timp ce bărbații din jur vorbesc cu un accent pronunțat, cu note profunde și

înalte, muzical, rapid și sălbatic. Unele cuvinte sunt rostite în romani și, din câte își poate da seama, bărbatul se numea Boșor. Trece pe lângă bătrân, aruncă țigările pe masă și bărbații își întind imediat mâinile după ele. Femeile fac și ele un pas înainte, una dintre ele, tânără și frumoasă. Se apleacă să-și aprindă țigara și el își mută ochii în altă parte, ocolind priveliștea oferită de sânii ei grei. Boșor îi arată pachetul de cărți de pe masă și-i spune:

— Mai jucăm și noi pe-un pic de haleală și tărie. Omul trage din nou cu sete din țigară. Da' nu să ne matolim.

Pricepe aluzia făcută de Boșor, își desface nasturii de la haină și scoate prima sticlă ca pe-un trofeu. Boșor o prinde abil, o răsucește-n mâini, dă aprobator din cap și sloboade o salvă în romani, stârnind și mai multe hohote de râs.

O urmărește cu privirea pe fată cum se întinde spre dulap, scoate o cutie de mahon cu încuietoare de argint și o deschide larg. Dă la iveală un set de cești de porțelan. Le pune pe masă și scoate dopul de la sticlă. Îi întinde lui singura ceașcă neciobită.

Boșor se lasă pe spate și-i urează politicos:

— Hai să trăiești!

Ciocnesc cestile și Boșor se-apleacă în față și-i șoptește:

— Și pă bani, amice, jucăm cărți pă bani.

Nici nu clipește; aruncă două sute de coroane pe masă.

Boșor le ia, le strecoară în buzunarul pantalonilor, zâmbește, aruncă fumul spre tavan.

— Mulțam, amice!

Cărțile sunt date deoparte și oamenii se pun serios pe băut. E uimit de cât de aproape stă Boșor de el, cu genunchii aproape atingându-li-se, cu mâna acestuia, neagră, pe mâneca hainei sale și se întreabă cum va putea să le afle secretele – ținând cont că până și slovaca pe care o vorbesc ei, un dialectul rural, îi e greu s-o înțeleagă –, dar destul de curând pune repede o a doua sticlă pe masă. Se mișcă iute și calm, de parcă sticla ar fi fost dintotdeauna acolo. În timp ce sorb băutura, oamenii încep să-i povestească tot felul de șmecherii făcute de primari și de funcționari corupți, apoi despre ajutoare și șomaj și cum Kolia a fost bătut c-un târnăcop săptămâna trecută, apoi că nu sunt lăsați să intre-n cârciumi.

— Nu ne lasă ai dracu' nici la cincizăci de metri.

Îi spun tot felul de lucruri pe care știu c-ar vrea să le audă un jurnalist. Până și țiganii recurg la stereotipii, se gândește el, ca și cum ar fi trebuit să fie surprins, bat șaua pe cuvinte ca *rasism, integrare, educație, drepturile comunității rome, discriminare.* Ascultă discuții fără noimă, dar obține totuși ceva, ei devenind tot mai vorbăreți pe măsură ce sticlele se golesc; tonul se ridică până la vociferări și toți se afundă într-o istorie încâlcită despre o motocicletă confiscată de copoi.

— Toate ciordelile zic că le-am făcut noi, zice Boșor, în timp ce se apleacă în față, cu albul ochilor ușor injectat de sânge și cu o tentă gălbuie. Numa' noi, nu? Știi, suntem mai fuduli de-atât.

Dă aprobator din cap spre Boșor, se fâțâie pe scaun, tânjind după un moment de liniște, le întinde alte țigări și agită bățul de chibrit ca să stingă flacăra.

— Păi, zice el, motocicletele sunt acum caii țiganilor?

Se simte mândru de întrebare, până când Boșor o repetă, nu o dată, ci de două ori, și se aude un chicot scos de fată, iar bărbații se bat peste șolduri prăpădindu-se de râs.

— Rahat, amice, zice Boșor, n-avem nici frâie.

Alt hohot de râs se aude în cameră, însă el presează în continuare pe același subiect, zicând că, desigur, caii se numără printre posesiunile lor cele mai vechi.

— Știți, zice el, mândrie, tradiție, moștenire, cam așa ceva.

Picioarele scaunului lui Boșor scârțâie pe podea în timp ce el se apleacă din nou în față.

— Ți-am zis, omule, n-avem niciun cal.

— Alte timpuri?

— Era mai bine sub comuniști, zice Boșor, scuturând țigara spre ușa de intrare. Era bine atunci.

Simte cum inima i-o ia la goană, momentan se simte încântat de ce aude și se înclină puțin, apucându-l pe Boșor pe după gât, o șmecherie de ziarist.

— Mda, sub comuniști aveam dă lucru, aveam case, aveam haleală, zice Boșor, nu ne dădeau șuturi de colo-colo, nu, amice, să-mi stea inima neagră-n loc dacă te mint.

— Chiar așa?

Boșor dă afirmativ din cap și, dintr-un portofel jerpelit, extrage o fotografie cu o trupă de *kumpanija*, un grup de dansatori de demult, în care bărbații sunt îmbrăcați elegant, iar femeile poartă fuste lungi. Sunt pozați pe un drum de țară și deasupra rulotei flutură un steag roșu cu secera și ciocanul.

— Ăsta-i unchi-meu, Jozef!

Jurnalistul ia fotografia de la Boșor, o întoarce pe față și pe dos și își dorește pe Cristos din ceruri să fi dat drumul la reportofon, pentru că acum era sigur că-și vor da drumul la gură, întrebându-se cum ar fi putut să-și strecoare mâna în buzunar fără să le atragă prea mult atenția, dacă lumina minusculului bec roșu nu se va zări prin stofa hainei sale și de unde ar trebui să-nceapă cu întrebările pentru care bătuse tot drumul până aici. Ar fi vrut să le spună că venise pentru Zoli, o știți pe Zoli, s-a născut în acest loc, o țigancă, poetă, cântăreață și comunistă, membră de partid, făcea parte dintr-o orchestră de harpe, a fost dată afară, n-au auzit de ea? N-au ascultat-o niciodată *Cântăm să crească din nou firul ierbii uscate?* Au văzut-o vreodată? Se mai vorbește despre ea? *Din tot ce-i spart, din toate cioburile, fac tot ce am nevoie?* O acuzau în continuare sau fusese iertată, lăsase vreo urmă? *Nu, nu, niciodată nu voi spune că un deget strâmb e drept.* V-au spus tații voștri povești despre ea, au cântat mamele voastre cântecele ei, i s-a dat voie să se-ntoarcă?

Dar când îi pronunță numele aplecându-se în față să-i întrebe:

— Ați auzit vreodată de Zoli Novotna?

Aerul îngheață, oamenii se opresc din băut, cu țigările înțepenite-n mâini și se așterne tăcerea.

Boșor aruncă repede o privire spre ușă și zise:

— Nu, n-am auzit numele ăsta, pricepi, umflatule, și chiar dac-am auzit, nu-i ceva să vorbim dă asta.

Cehoslovacia
Anii 1930-l949

Sunt lucruri despre tineri pe care numai tinerii le știu, dar ce-mi aduc cel mai bine aminte e că stăteam în spatele căruței cu coviltir, îmbrăcată-n roșu, uitându-mă la drumul lăsat în spate.

Aveam șase ani. Părul tăiat scurt. Îl retezasem c-un cuțit. Spun totul direct pentru că altfel nu pot povesti ce s-a întâmplat atunci – mama pierise, la fel și tatăl meu, fratele meu, surorile mele și toți verii. Fuseseră duși departe, pe gheață, de gărzile Hlinka[1]. Pe tot malul din jurul lacului fuseseră aprinse focuri și ei erau prinși într-un foc încrucișat de arme ațintite asupra lor, să nu fugă. Căruțele fuseseră împinse spre mijlocul lacului, în timp ce soarele urca pe cer și vremea se încălzea. După un timp, gheața a crăpat, roțile s-au scufundat, urmate apoi de restul, de cai și căruțe. N-am văzut nimic din cele întâmplate atunci, fata mea, dar puteam auzi totul în cap și, deși mai târziu au venit vremuri mai bune pentru noi, când oamenii noștri au reușit să se ridice, să fie puternici și prețuiți, continuam să aud tot ce se petrecuse atunci și să-i aștept pe morții familiei să ne ajungă din urmă.

Numai eu și bunicul am scăpat atunci – fusesem cu el dincolo de lac, plecați trei zile. Când ne-am întors, era o liniște mormântală. Și-a dus mâna la gură. Caii s-au oprit brusc și căruța a părut că se cutremură. Cenușa de la focurile stinse împrejmuia lacul. Bunicul a sărit jos.

— Așteaptă aici, mi-a zis el.

Nu era un bărbat pe care să-l fi contrazis. Trăia cu convingerea că locurile erau bune și majoritatea oamenilor buni, dar că legile locului erau rele și oamenii se făceau și ei răi ca ele.

N-a stat să verse o lacrimă, nici să pescuiască pălării și basmale, și cutii, care pluteau printre bucățile de gheață. În schimb, a venit spre mine cu părul lui lung până la umeri încâlcit și mi-a spus:

— Să plecăm repede de-aici și să-ți ții gura, Zoli, să nu scoți un cuvânt!

Am tras în jos coviltirul și am învelit cuțitele ascuțite în prosoape, ca să nu scoată vreun clinchet. El a acoperit oglinda cu o cămașă. Toate farfuriile au fost puse și ele între haine. Drumul pe care am apucat-o era îngust, cu iarbă crescută pe mijloc, un drum desfundat. Era deja primăvară, de aceea crăpase gheața. Copacii înmuguriseră. Păsărelele cântau și soarele strălucea ca alama. Mi-am închis ochii. O tot așteptam pe mama să apară, și pe tata, pe fratele meu și pe cele două surori, ca și pe toți verii mei, dar bunicul m-a tras lângă el, uitându-se tot timpul în spate și mi-a zis:

— Ascultă aici, copilă, gărzile Hlinka sunt încă prin preajmă, să nu scoţi un sunet!

Îi văzusem pe cei din gărzile Hlinka, cu cizmele din piele încreţită sub genunchi, cu bastoanele atârnate la şold, cu puştile de-a curmezişul pieptului, cu colacii de grăsime de pe ceafă.

Bunicul a tot mânat-o pe Roşcata până s-a întunecat, apoi ne-am oprit în mijlocul unui pâlc de copaci. Stelele deasupra parcă erau urme de gheare. Stăteam într-un colţ şi mă legănam înainte şi-napoi, apoi mi-am retezat părul cu un cuţit foarte ascuţit. Mi-am ascuns cozile în pernă. Când m-a văzut bunicul, mi-a tras două palme şi m-a certat:

— Ce-ai făcut?

A luat una din cozi şi a pus-o în buzunar, apoi mi-a şoptit că şi mama făcuse la fel în copilărie, dar că nu era un lucru bun, era împotriva legilor noastre.

Când ne-am trezit, pe obrajii bunicului erau dâre lungi şi negre. A ieşit afară, şi-a scufundat faţa-n pârâu, i-a dat nişte zăpadă topită Roşcatei şi ne-am continuat drumul.

Am mers zile-ntregi, de la primele raze de lumină până la ultimele. Am trecut printr-un sat unde, pe cele patru laturi ale turnului, ceasul arăta trei ore diferite. Prăvăliile erau deschise şi piaţa înţesată de oameni. Când am intrat în piaţă, bunicul a înţepenit.

Nişte gărzi Hlinka se adunaseră în jurul treptelor din faţa bisericii, râzând şi fumând. Au tăcut când au auzit tropăitul iepei noastre. Din spatele turnului a apărut un camion militar.

— Linişte acum, mi-a zis bunicul.

A biciuit-o pe Roşcata şi am luat-o rapid din loc, am trecut de biserică şi am ieşit din localitate.

— Şerpi fascişti! a exclamat el.

Am ciocănit la multe uşi, căutând ceva hrană, şi noaptea târziu am ajuns pe o alee mărginită de rugi de mur. O casă de piatră se afla acolo, înconjurată de copaci înalţi. O pisică ne privea de pe marginea ferestrei. Bunicul s-a tocmit cu un ţăran să-i repare zidul din faţă pentru nişte supă şi ceva bani. Ţăranul i-a zis:

— Du-te mai întâi şi repară zidul.

Bunicul i-a răspuns:

— Nu pot, cu un copil mort de foame, uite-te la ea, am nevoie de lovele să-i

cumpăr de-ale gurii.

Țăranul i-a zis:

— Dacă-ți dau bani, o să fugi și o să mă lași baltă.

Bunicul și-a mușcat limba și apoi a zis:

— Îți fac zidul, dacă-i dai copilului ceva de mâncare.

Țăranul a ieșit din casă cu o mică strachină cu borș, să-l mâncăm amândoi. Am sorbit nenorocita de ciorbă pe aceeași parte a vasului ciobit.

— Sunt zile în viața unei fântâni, mi-a zis bunicul, când chiar și ea trebuie să-nvețe să-nghită pișat.

Am petrecut noaptea pe câmpul plin de buruieni din spatele casei țăranului. El avea un radio și îl puteam auzi încet, dar nu spuneau nimic despre omoruri. M-am rezemat de bunicul și l-am întrebat de ce familia noastră nu încercase să fugă pe gheață și el mi-a spus că tatăl meu era puternic, dar nu suficient de puternic ca să scape de fasciști, iar mama era și ea puternică, dar cu o forță diferită, și fratele meu, cu siguranță, încercase, dar probabil că-l siliseră să dea înapoi. Privi apoi în depărtare și-mi zise:

— Dumnezeu sau oricine altcineva să aibă milă de sufletul surorii tale mai mici.

Când s-a întunecat de tot, bunicul și-a aprins luleaua și mi-a spus:

— Când gheața se sparge, trimite un semnal, copilă. Gărzile Hlinka au înconjurat lacul cu focurile lor și-au așteptat să se-ncălzească vremea. Am fost norocoși că n-au dat și de noi.

Își trecu degetul peste lama cuțitului. L-am întrebat cât de adâncă era apa și ce se-ntâmplase când gheața se subțiase, dar bunicul mi-a zis să nu mai pun nici o întrebare, curând ei vor fi *mule*, adică spirite, și nu mai vor să fie deranjate.

— Poate că au putut să înoate pe sub gheață, am zis eu.

Bunicul s-a uitat la mine și a suspinat. L-am întrebat dacă și caii erau spirite acum și el a repetat:

— Nu mai pune întrebări, fato.

Dar mai apoi, după căderea nopții, când se lungise lângă mine să doarmă, mi-a zis că nu voia să se gândească cum fusese când se crăpase gheața, nici la nechezatul cailor, la scrâșnetul roților și la răsuflarea soldaților, la nimic din toate astea. M-a ciupit de obraz și, în schimb, mi-a istorisit o poveste despre cuie și o forjă, și un cer care a fost pus la locul lui

de mâini puternice, pe care a încheiat-o spunând că, în lungile zile ce vor urma, vor fi făcute multe lucruri bune.

Dimineața, țăranul a ieșit din casă și ne-a zis:

— Plecați de-aici!

Bunicul a pocnit iapa peste crupă și a îndemnat-o să-i lase o dâră aburindă în fața casei, dar n-a fost așa. Ne-am continuat drumul și asta a devenit expresia lui favorită, gluma preferată ori de câte ori treceam printr-un loc care nu-i plăcea:

— Haide, iapo, trage-i o balegă!

Niciun amănunt despre bunicul nu mi-a scăpat, *chonorroeja*. Îmi amintesc o mulțime de detalii. Avea trei cămăși și nu credea că un bărbat ar fi trebuit să aibă mai multe. Le purta descheiate la gât, cu gulerul răsfrânt deasupra reverului hainei sale negre. Avea o mustață enormă, răsucită, și perii de pe bărbie lungi. Nasul lui mare și osos fusese spart de mai multe ori. Purta o insignă cu numele lui Marx la pălărie, dar și-o scotea întotdeauna când intram într-un sat, o vâra în cingătoarea pantalonilor și haina i se bomba deasupra ei. Insigna n-ar aduce decât necazuri, obișnuia el să zică, și avusesem destule până atunci. Îi plăcea să fumeze țigări subțiri pe care le rula singur, le ținea între inelar și degetul mic al mâinii drepte. Degetele îi erau verzi de la vița-de-vie și aroma tutunului se răspândea în spatele lui, prin aer.

Din câte știu, bunicul avea treizeci și nouă de ani. Bunica scăpase de numărătoarea de pe lumea asta înainte să apar eu în ea. Ținea o fotografie a ei la piept, în haină, dar jumătate din ea se uzase de atâta scos și băgat în buzunar. Fuseseră tată și mamă a numeroși copii, dar toți, cu excepția unuia, erau deja îngropați. Ultimul, încă în viață, devenise *gadzikano*, un străin, trecând la alte obiceiuri, ceea ce însemna că și el era mort. Nimeni nu-l mai pomenea în niciun fel, nici măcar numele. Imediat după ce m-am născut, bunicul mi-a pus numele Zoli, un nume de băiat, după primul său fiu. Uneori, când mă strigau Marienka, nici măcar nu întorceam capul. El susținea că cel mai important lucru legat de nume era nașul, și la naiba cu ce spuneau toți ceilalți.

— Avem o grămadă de nume, zicea el, și le vom avea mereu, ăsta-i obiceiul nostru.

Am mers mai departe, bunicul și cu mine, lăsând totul în urmă: fabrica de ciocolată, fabrica de cauciucuri, râuri și munți. Munților le spuneam „Dealurile tremurătoare”, deși sigur că erau Carpații. El purta cizme lucioase până la genunchi, încrețite ca o armonică în dreptul gleznelor și la cea din dreapta avea o despicătură în dreptul cusăturii. Îmi plăcea să mă aplec în afara căruței ca s-o privesc, parcă vorbea, se închidea și deschidea, se închidea și deschidea, deși pe lungi bucăți din drum părea că n-are nimic de zis.

Fata mea, încă n-am îmbătrânit destul ca să aflu de ce familia mea a fost mânată să moară pe gheață.

Îmi amintesc că, în urmă cu un an, în primăvară, ne sculaserăm devreme într-o dimineață eu, fratele și sora mea mai mare. Tata și mama dormeau, ca și micuța Angela. Am tras cu ochiul în *zelfya*, leagănul atârnat de tavan, și i-am văzut pieptul micuț cum se ridica și cobora. Ne-am strecurat afară, coborând cele trei trepte. Soarele încă nu urcase pe cer. Afară, câmpurile aveau o strălucire de verde cu alb. Majoritatea celorlalți copii se aflau deja acolo, la joacă. Eram vreo douăzeci, poate mai mulți, făcând multă zarvă. Tata s-a ivit în prag și a aruncat cu papucul după noi, să facem liniște.

— Liniște! a strigat el spre noi.

Am tăcut și am fugit pe câmp, până lângă fabrică, sărind peste gardul jos făcut din cauciucuri vechi. Ne dădea un ușor avânt. Pantofii mei erau făcuți și ei din bucăți de cauciuc și scârțâiau când aterizam. Ne-am uitat la câmpul acoperit cu iarbă plină de promoroacă.

Ne-am jucat, încercând să vedem cine putea descoperi cel mai lung tub de gheață. Firele cele mai verzi erau cele mai bune pentru că stăteau drepte, fără să se încovoaie sub greutate. Înaintam încet pe câmp, peste brazdele tari, noroioase, căutând. L-am auzit pe fratele meu când a strigat că găsise un tub de gheață, posibil cel mai mare vreodată, puteai să bagi degetul în el, brațul, poate chiar piciorul. Toți ne împingeam, ne îmbrânceam, râdeam, țipam și băgăm degetele în conurile de gheață, să le măsurăm cât erau de lungi înainte să se topească.

Îmi plăcea să simt gheața pe limbă și am stat să caut printre firele înalte de iarbă. Șmecheria era să ții drept firul de iarbă și apoi să încerci să faci

gheața să lunece în sus – prea încet, și se rupea, prea repede, se scutura la pământ. Cel mai minunat tub era cel întreg, se desprindea aproape întreg de firul de iarbă și îl puteai vedea strălucind pe toată lungimea sa. L-am băgat în gură și am suflat aer prin el. Puteam simți răsuflarea mea la capătul celălalt, și apoi gheața cum se topea pe limbă.

Am rămas pe câmp până când soarele s-a ridicat deasupra copacilor și ceilalți plecaseră. Umbrele s-au lungit mai întâi, ca apoi să se scurteze dintr-odată. Soarele se afla în dreptul celor mai înalte crengi și, curând, totul a început să se topească. Șosetele mi se udaseră de tot. Am fugit înapoi, peste gardul din cauciucuri, spre căruțe, până la marginea chiparoșilor. Focul era deja aprins și tatăl meu avea mâinile cupă în jurul primei țigări din acea zi. Toți ceilalți mâncaseră, alergând apoi spre fabrica de ciocolată. Mama a scos din oală ce mai rămăsese din *kașa*, fiertura de cereale, și mi-a zis:

— Zoli, credeam că te-au furat străinii, *gadze*, unde-ai fost?

Tatăl meu mi-a zis:

— Vin aci, cățelule! M-a apucat de ureche și a tras tare. Apoi a scos o bucată de pâine din buzunar și mi-a dat-o. Cum a fost gheața? m-a întrebat.

— Delicioasă, i-am spus.

— Nu era prea rece? a continuat el, râzând.

Și eu i-am spus:

— Ba da, era rece și delicioasă.

Odată bunicul mi-a spus:

— Arată-mi un copil de țigan care nu-i fericit și eu îți voi arăta un *gadzo* pitic.

Ne-am continuat drumul eu și bunicul. Îmi petreceam zilele privind în spatele căruței, așteptând să ne ajungă din urmă morții noștri, deși știam sigur că nu aveau s-o mai facă niciodată.

Mâncam ce găseam prin pădure: frunze fierte, conuri de pin prăjite pe foc, usturoi sălbatic și mici animale prinse în capcana pusă cu o seară înainte. Nu puteam mânca păsări sălbatice, n-aveam voie, era legea străveche, dar am mâncat iepure și arici. Ne umpleam bidoanele cu apă în gospodăriile țărănești unde eram primiți, sau din izvoare ce curgeau învolburate de la zăpada topită-n munți, sau din puțuri abandonate pe câmpii. Uneori, făceam popas în vreo așezare de romi care trăiau în colibe de tablă și bordeie săpate-n pământ. Ne întâmpinau cu multă prietenie, dar

nu rămâneam în acele așezări, continuam să mergem înainte, nu venise încă timpul pentru asta, bunicul zicea că eram sortiți să trăim sub cerul liber, nu sub tavane.

Seara, bunicul se așeza să citească – era singura persoană cunoscută de mine care știa să citească, să scrie și să socotească. Avea o carte prețioasă, al cărei nume nu-l știam, și nici nu mă interesa. Suna straniu și ridicol și plin de vorbe mari, nu ca poveștile lui. El spunea că o carte bună are întotdeauna nevoie de un ascultător și mă trimitea repede la culcare – citea mereu aceleași pagini, se scorojiseră pe margini de atâta răsfoit și chiar purtau urma unei arsuri de țigară în colțul de jos, din stânga. Era singura lui carte și-i cususe alte coperte, din piele maronie cu litere aurii de la un Catehism, ca să-i păcălească pe cei care l-ar fi întrebat ce ține în mână. Mulți ani mai târziu am aflat că era *Das Kapital* – asta mă face să mă treacă fiori, deși, de fapt, nu sunt sigură, *chonorroeja,* dacă el reușise să priceapă ceva din acele pagini sau îl zăpăceau de cap, așa cum îi zăpăciseră și pe alții.

— De ce nu citea și mama? l-am întrebat.

— De-aia.

— Dar de ce?

— Fiindcă nu voia să simtă mâna mea grea, mi-a zis el. Acum fugi de-aci și nu-mi mai pune întrebări prostești.

Mai târziu mă lua în brațe și eu mă cuibăream cu capul lipit de părul lui lung și îmi spunea că asta e tradiția, așa fusese dintotdeauna, numai bătrânii citeau, și că într-o zi voi înțelege de ce. Tradiția însemna să respecți obiceiuri, mi-a mai zis el, dar uneori însemna să vii și cu lucruri noi. Apoi m-a trimis la culcare, învelindu-mă bine cu pătura.

În drumul nostru încet, spre răsărit, în umbra munților, mi-a promis că, dacă păstrez secretul, mă va învăța să citesc și să scriu, dar că nu trebuie să spun nimănui, nimeni nu trebuie să știe, va fi mai bine astfel, pentru că altfel ar stârni agitație în rândul celor care n-au încredere în cărți.

Și-a desfăcut nasturele de la buzunarul de la piept al cămășii, unde își ținea ochelarii. Ramele erau rupte, înfășurate în bucăți de sârmă și de sfoară. Cadrul transversal era ținut la un loc cu ajutorul unei crenguțe. Am izbucnit în râs când și i-a pus pe nas.

A început nu cu A, B, C, ci cu Z, deși celălalt prenume al meu era Marienka.

Dormeam în aer liber, vremea era bună și nopțile plăcute, sigur, cu excepția dorului mistuitor de toți cei lăsați în urmă. Aveam puține lucruri care să ne-aducă aminte de ei, dar era un vechi cântec al mamei: *Să nu rupi pâinea ca brutarul, are un cuptor întunecat, se deschide larg, se deschide larg.* Îl cântam uneori bunicului, în timp ce el stătea pe treptele joase și asculta. Își închidea ochii și fuma țigara, în timp ce fredona împreună cu mine până când, într-o zi, m-a oprit brusc și m-a întrebat:

— Ce vrei să zici, Zoli?

M-am dat un pas în spate.

— Ce vrei să spui, copilă?

Am început din nou: *Să nu rupi pâinea cu Hlinka, el are un cuptor întunecat, se deschide larg, se deschide larg.*

— Ai schimbat cuvintele, mi-a zis el.

Stăm acolo, tremurând.

— Dă-i înainte, vei vedea singură.

Așa am făcut, în timp ce el pocnea din palme, apoi rosti stăruitor *Hlinka.* Repetă cântecul și apoi îmi spuse:

— Fă același lucru cu măcelarul, inimioară.

Așa c-am făcut cum mi-a spus el.

— *Nu tăia carnea cu Hlinka, el are un cuțit ascuțit, taie adânc, taie adânc.*

— Și acum cu fierarul, îmi ceru el.

— *Nu potcovi caii cu Hlinka, el are cuie lungi, te va lăsa șchiop, te va lăsa șchiop.*

Eram prea mică ca să știu ce făceam, dar peste câțiva ani, când am aflat ce făcuseră Hlinka și naziștii cu cuptoarele și cuiele și cuțitele, cântecul și-a schimbat din nou înțelesul.

De fapt, când îmi aduc aminte cum eram atunci, când privesc în urmă, simt că nu eram decât o fetiță obișnuită, într-o rochie cu buline, pe drumurile mărginașe ale unei țări care mi se părea tot mai străină cu fiecare colț.

Odată am fost depășiți de un automobil și un bărbat îmbrăcat într-un pardesiu maro scump a vrut să ne fotografieze. Bunicul a întors capul.

— Nu suntem la circ, domnu’!

Omul ne-a întins câteva monede. Bunicul i-a zis:

— Mai repede adun niște pietre.

Atunci omul a extras o bancnotă nouă din portofel și i-a întins-o, bătând în ea ca într-o tobă, iar bunicul i-a zis, ridicând din umeri:
— Ei bine, de ce nu spuseși asta de la început?

M-a pus să stau nemișcată pe trepte și să-mi țin poalele fustei, care fluturau în vânt. Omul și-a băgat capul într-o pânză neagră. Arăta ca o pasăre cu glugă. A licărit un bec și eu am tresărit. A repetat figura de șase ori. Atunci bunicul i-a zis:
— Ajunge, domnu', e-n regulă!

A păstrat mult timp tăcerea, în timp ce iapa tropotea pe sub copaci, dar în următorul sat mi-a cumpărat o acadea roșie cu alb, cu iz de mentă. A lovit iapa cu biciul și mi-a spus:
— Zoli, să nu dai vreodată ceva pe nimic, auzi?

M-au înregistrat când am ajuns la Poprad, pentru că toți copiii de etnie romă trebuiau examinați începând cu vârsta de cinci ani, și eu aveam deja șapte. Clădirea era mare și albă, cu statui în față și un șir de trepte cenușii ducând în sus, spre o ușă imensă de lemn. În interior era o scară curbată, dar nouă ne-au indicat să ne ducem la micile cabine instalate în curtea din spate.

Asistenta a examinat îndelung documentele bunicului, scrutându-l apoi de sus în jos, de la creștet până la cizme și apoi l-a întrebat:
— E fiica ta?
— Fata fetii mele, i-a răspuns el.
— Mi se pare uimitor de înaltă.

Am auzit cum scârțâie pielea cizmelor și l-am văzut pe bunicul că se ridică pe vârfuri.

Femeia m-a luat cu ea în birou, a închis ușa în fața bunicului și mi-a examinat fața, sucind-o în mâinile ei.
— Ai strabism la ochiul drept, mi-a zis ea.

Mi-a tras capul în jos, căutându-mă de păduchi prin păr și apoi m-a întrebat de unde aveam vânătaia.
— Ce vânătaie? am întrebat eu.

Părul începuse să-mi crească din nou și bunicul îmi prinsese o monedă într-o șuviță, într-un loc unde se lovea de frunte. Ea a scos moneda, presând locul cu degetul.
— E caraghios să ții bani în păr, a zis ea. De ce faceți așa ceva?

Mă uitam la rotogolul argintiu de la gâtul ei. A apăsat bucata rotundă de metal pe pieptul meu și a ascultat prin tuburi. S-a uitat apoi în gât cu o lanternă, m-a așezat lângă perete și a murmurat ceva. S-a uitat la mine și mi-a spus că eram foarte înaltă pentru vârsta mea. Eram într-adevăr înaltă, chiar și pentru șapte ani, dar acum trebuia să arăt ca de cinci.

Asistenta a zis:

— La naiba, cinci!

Mi-a măsurat nasul și distanța dintre ochi, chiar și lungimea mâinilor și a notat totul în carnet. Mi-a luat degetul mare și l-a rulat înainte și-napoi pe o perniță înmuiată în cerneală neagră, apoi mi-a presat tare toate degetele pe o coală de hârtie, Îmi plăcea să văd urmele lăsate de degetele mele, ca de pași pe malul râului. Mi-a pus o mulțime de întrebări, unde m-am născut, care era numele meu real, dacă mă dusesem la școală, unde se aflau părinții mei și de ce nu erau împreună cu mine. I-am spus că gheața se spărsese sub picioarele lor și ei se înecaseră, fără să pomenesc de gărzile Hlinka. Ea a zis:

— Și ce-i cu frații și surorile tale?

I-am răspuns:

— Și ei.

Asistenta a ridicat din sprâncene, m-a privit sever și apoi am izbucnit:

— Fratele meu Anton a încercat să fugă.

— Să fugă, unde? m-a interogat ea.

Mi-am privit degetele.

— Unde să fugă, domnișoară?

— Dinspre lac în pădure.

— Unde în pădure? întrebă ea.

— La lupi, am răspuns eu.

— Doamne sfinte! a exclamat ea. Și cum arătau acești lupi?

N-am mai rostit niciun cuvânt, dar ea a continuat:

— Of, biata de tine.

Și apoi m-a mângâiat pe față. M-a dus afară, unde mă aștepta bunicul. A făcut ochii roată-n jur, s-a dus spre el și i-a șoptit ceva despre o plângere. Bunicul s-a tras înapoi și a înghițit în sec.

Asistenta s-a uitat din nou în dreapta și-n stânga.

— Vrei să depui o plângere? l-a întrebat ea din nou.

— Dă ce?

— Mă voi asigura să ajungă la niște oameni corecți.
— Nu știu dă ce vorbești, i-a zis bunicul.
— Mi-a povestit fetița, a șoptit ea.
— Ce a povestit?
— Nu trebuie să-ți fie teamă, a zis ea.

Bunicul mi-a aruncat o privire scurtă, apoi a început să înșire tot felul de prostii despre o haită de lupi și oameni flămânzi și roți care lăsau urme prin pădure și păsări ce zburau deasupra pomilor. Lucruri fără sens, chiar și pentru el.

Asistenta se uita fix la el.
— Te întreb pentru ultima dată. Vrei să depui o plângere sau nu?

Bunicul a continuat cu o altă lungă litanie de tot felul de prostii.

Asistenta a suspinat și vocea ei a redevenit severă când a vorbit tare cu noi:
— M-am săturat de oameni ca voi, a zis ea. Într-o zi vreți ajutor, a doua zi nu spuneți decât prostii.

A pocnit cu mâna un clopoțel de pe birou. Un funcționar a intrat pe ușă. Purta benzi negre, elastice pe mâneci. Și-a ridicat ochii la cer când ne-a zărit.
— Cristoase! a murmurat el. A împins documentele spre noi pe suprafața din lemn, fără să ne privească. În regulă, fata trebuie să vină aici, să se înregistreze o dată la trei luni.
— Și ceilalți copii? a întrebat bunicul.
— Toți copiii de țigan trebuie s-o facă.
— Și ceilalți copii?
— Oh, ei? a zis funcționarul. Nu, de ce?

S-a auzit un hârâit în gâtul bunicului, apoi el a semnat hârtiile cu XXX. În timp ce ieșeam l-am întrebat de ce n-a folosit literele așa cum mă-nvățase, dar s-a întors spre mine și m-a țintuit cu privirea. Câteva trepte mai jos m-a apucat de ureche și mi-a zis:
— Niciodată să nu mai spui povestea aia, niciodată! Auzi? Ne vor face de două ori mai mult rău, a continuat el. Și apoi ne vor împinge dedesubt. Pricepi ce spun, copilă? Niciodată!

Simțeam cum mă străfulgera durerea. Am terminat de coborât treptele. Mă uitam la mâinile mele. Erau negre de la cerneala de amprentare. Am încercat să le ling, dar el mi-a dat peste mână.

— O fată care se respectă are grijă să fie curată înăuntru, zise el, nu-ți mai băga cerneala aia-n burtă.

Coviltirul stătea înclinat pe pietrele de pavaj. M-am dus și am apucat-o pe Roșcată de frâie, frecându-mă de ea. Simțeam urechea fierbinte lipită de gâtul ei care pulsa. Bunicul s-a urcat și a rămas așa mult timp, uitându-se lung la clădire. În final, mi-a zis:

— Hai, sus, inimioara mea!

M-a ridicat cu o singură mână și m-a așezat pe capră lângă el. A rămas tăcut mult timp, apoi a scuipat într-o parte, și-a pus brațul în jurul umerilor mei și mi-a spus că unul din motivele pentru care pusese XXX era că nu dorea să fie un idiot care să le respecte legile.

A luat frâul în mâini și era pe punctul să lovească crupa Roșcatei, când a întors capul, uitându-se peste umăr, apoi i-a șoptit:

— Haide, iapo, trage-i o balegă!

Și, ca și cum cerul l-ar fi ascultat, Roșcata și-a ridicat coada și a lăsat două maldăre aburinde pe pavajul din fața marii clădiri albe și noi am plecat râzând, n-am mai râs niciodată cu atâta poftă. La capătul aleii ne-am uitat înapoi și am văzut un om îndepărtând baliga cu o lopată, cu fața roșie, crispată. Am pufnit și mai tare în râs până când clădirea a dispărut în spatele nostru și am apucat-o pe un drum de țară mărginit de copaci înfloriți, cu roiuri de musculițe și libelule albastre în aer, de felul celor care fac sticla strălucitoare când le pui într-un borcan.

Bunicul și-a îndesat pălăria pe cap și și-a pipăit mustața lungă cu degetul, apoi a răcnit spre drum:

— Haide, iapo, trage-i înc-o balegă!

Ne orientam după semne – un iadeș îndoit, să o luăm la stânga, o crenguță frântă pentru o bifurcație în față, o bucată de pânză albă pentru o fermă primitoare, unde o puteam adăpa pe Roșcata și umple cu apă bidoanele noastre.

Era spre sfârșitul verii și ramuri grele atârnau din cireși. Am traversat un râu frumos, cu apă curată, și am pătruns în mijlocul pădurii, unde eram feriți de ochii răi de frunzișul des de tisă, stejar și platan. Prin iarba aspră creșteau orhidee sălbatice și păpădii. Bunicul m-a dus într-o poiană, unde se mai aflau paisprezece coviltire, și ei erau *Vlax*[2] ca și noi și mi s-a tăiat

respiraţia cât de frumos colorate şi sculptate erau. Apa ţâşnea din pământ lângă un ochi de mlaştină. O cană de tinichea atârna de-un băţ înfipt într-o buturugă. O fată a venit spre noi să ne dea să bem. Simţeam cum alunecă apa rece pe gâtlej. Mă uitam cum bunicul a străbătut cu paşi mari tabăra ca să-şi îmbrăţişeze fratele, pe care nu-l mai văzuse de ani buni. Mi-a strigat să mă grăbesc şi să vin să-mi cunosc verii şi verii verilor şi verii altor veri. Curând, eram înconjuraţi de întreaga şatră şi am fost atrasă într-o nouă viaţă care-mi amintea de trecut.

Câţiva dintre ei coborâseră din Polonia, cu harpele lor. Nu mai văzusem niciodată harpe atât de înalte, frumos sculptate şi cu coarde din catgut. Erau de două ori cât mine. Chiar şi atunci când mă ridicam pe vârfuri, nu puteam atinge capătul corzilor. Erau lăcuite şi sculptate cu tot felul de roţi, păsări şi grifoni. Sunetul de corzi ciupite răzbătea printre copaci. Nimic nu putea fi mai frumos. Femeile care cântau la harpă aveau unghiile foarte lungi. Îşi vopseau unghiile în fiecare seară, folosind orice culori le picau în mână, vopsele naturale din pietre roşii de râu şi ouă de păsări, de culoare bleu. Vopseaua era întinsă cu mici pensule făcute din buruieni. Eliska, o poloneză cu părul negru ca cerneala de pe degetele mele, avea o pensulă foarte fină din email o găsise în spatele unui teatru din Cracovia şi spunea că aparţinuse unei actriţe celebre, care putea fi auzită la radio. Dar cine are nevoie de radio, când o are pe Eliska! striga ea.

M-a luat de mână şi am făcut înconjurul taberei.

— Ai ochi de drăcuşor, mi-a spus ea.

Râdea şi mă-nvârtea prin aer şi mai târziu m-a îndemnat să mă aşez alături de ea în timp ce-şi picta unghiile. Vorbea repede şi cu modulaţii. Eliska se îndrăgostise de un tânăr, pe nume Vaşengo şi urmau să se căsătorească în curând. Mi-a spus că mă va învăţa un cântec vechi, pe care aş putea să-l interpretez la nunta lor. Cânta vechi balade pe care le ştiam, dar m-a învăţat şi una nouă. *Voi umple ceaşca goală, nu va mai fi goală, o voi umple cu vin, care se va scurge din palma mâinii tale.* L-am învăţat repede şi mă plimbam prin tabără şi îl cântam cât mă ţinea gura, până când Vaşengo mi-a zis:

— Mai taci odată, mă bagi în casa de nebuni.

Am mai cântat un vers şi atunci el m-a apucat de ureche. Eliska mi-a şoptit că-i în regulă, să nu-mi fac griji, să nu le dau atenţie bărbaţilor, pentru că ei n-ar putea şti ce-i un cântec bun nici dacă i-ar săruta pe gură.

— Vin’ aci, mi-a zis ea, și-ți voi împleti părul cum făcea maică-ta.
— Cum de știi cum îmi împletea mama părul? am întrebat-o eu.
— E un secret, a răspuns ea.

Am început să plâng, așa că ea mi-a zis:

— Of, mama ta era faimoasă pentru multe lucruri, dar mai ales era o mare cântăreață.

S-a aplecat spre urechea mea și a început să cânte, și cântecele se succedau unul după altul. În final mi-a luat fața între mâini și m-a sărutat pe frunte.

— Păcat de ochiul tău, mi-a zis Eliska, altfel ai fi fost la fel de frumoasă ca ea.

Aveam talentul să-mi amintesc cuvintele și frazele, așa că mă țineau până seara târziu să ascult tot felul de cântece. Uneori le schimbau. Dacă femeile se legănau după ce beau tărie, *cucu*, nu-și mai aminteau ce mai cântaseră noaptea trecută, așa că mă-ntrebau:

— Zoli, ce-am cântat?

Și eu începeam: *Mi-au rupt, mi-au rupt micul meu braț negru, acum tatăl meu plânge ca ploaia.* Sau: *Am doi soți, unul nu bea, celălalt e bețiv, dar îi iubesc la fel pe amândoi.* Sau: *Nu vreau nicio umbră să cadă peste umbra ta, umbra ta e suficient de deasă pentru mine.* Ele zâmbeau când auzeau aceste cuvinte ieșind din gura mea și-mi spuneau din nou că semăn leit cu maică-mea. Seara, adormeam cu gândul la ea. Îmi aminteam cum arăta, avea niște dinți perfecți, cu excepția unuia lipsă, în spate.

E ciudat că vorbesc acum despre astfel de lucruri, dar de aceste momente îmi aduc aminte, *chonorroeja*, asta a fost copilăria mea, încerc să-ți povestesc cum era atunci, ce simțeam, când nu eram încă închisă-n mine, când totul era liber și deschis și majoritatea timpului eram fericită. Încă nu începuse marele război și, deși fasciștii ne hăituiau uneori, ca să mai gustăm încă o doză din ura lor – nu ne considerau mai mult decât niște animale sălbatice – ne așezam tabăra cât de departe puteam de ei, ne păstram obiceiurile și cântam oriunde puteam. Asta ne era îndeajuns atunci.

În noua tabără mai era o fată cam de aceeași vârstă cu mine, avea opt ani: Conka, cu părul ei roșu și pistrui, presărați ca o bandă deasupra nasului. Maică-sa îi cususe un șir de perle-n păr. Rochiile îi erau țesute cu fir de

argint și avea cea mai frumoasă voce, așa că o țineau și pe ea până seara târziu, ca să le cânte. O parte din pânza cortului unde cântam era dată într-o parte. Ne urcam pe căldări răsturnate, ca să ne vadă toți. Bunicul își împingea pălăria pe spate și aprindea o țigară. Se strângeau toți în semicerc în jurul nostru. Femeile cântau la harpă într-un ritm furios, o dată sau de două ori și-au dat unghiile peste cap, prinzându-le în corzi, dar tot nu se opreau.

Nu aveam vocea la fel de dulce ca a Conkăi, dar bunicul zicea că asta nu conta deloc, cel mai important era cum rosteai cuvântul, cum îl scoteai afară sau îl retezai scurt și apoi îl împodobeai cu toată răsuflarea care-ți țâșnea afară din plămâni. Mai zicea că, atunci când Conka și cu mine cântam, eram ca aerul și apa într-o oală și că împreună reușeam să dăm în clocot.

Noaptea încercam să adormim lângă foc, dar poveștile favorite ne țineau treze până târziu și, când una din ele era cu adevărat bună, ajungeam să ne clătinăm pe picioare. Tatăl ei ne plesnea și ne spunea să mergem la culcare, că altfel îi vom scula până și pe morți. Bunicul mă ducea în brațe și mă culca sub pilota pe care mama cususe odată o lăută, cu fir din scoarță de plop.

Într-o seară, bunicul a venit acasă cu o carpetă, cu fața unui om pe ea, și a atârnat-o pe perete, deasupra dulapului în care-și ținea cuțitele. Era portretul unui bărbat cu barbă cenușie, o privire ciudată și o frunte foarte înaltă.

— Este Vladimir Lenin, mi-a zis el, să nu spui la nimeni, mă auzi, mai ales polițiștilor călare, dacă vin pe-aci.

Spre sfârșitul săptămânii a mai cumpărat o carpetă de data asta cu Sfânta Fecioară. A rulat-o pe cea cu Sfânta Fecioară, legând-o cu o sfoară și a așezat-o deasupra celei cu Lenin, așa că, dacă vreun străin intra, reteza sfoara cu cuțitul și Sfânta Fecioară îl ascundea pe Lenin imediat. Bunicul găsea că-i o chestie hilară, și uneori tăia sfoara numai ca să se distreze și, dacă era matol, vorbea cu cele două figuri și le spunea că sunt cei mai grozavi tovarăși de somn. Dacă se-auzeau zgomote în tabără, tăia repede sfoara și își vâra cartea legată-n piele într-un buzunar secret, cusut pe partea din spate a hainei. Apoi ieșea afară, unde stătea încruntat, cu brațele încrucișate pe piept.

Mai curând ar fi invitat tifosul decât să vadă un polițist în casa lui.

După ce-au forțat intrarea, împingându-l de o parte, fără să-i ceară voie, bocănind cu cizmele lor grele pe podea, trupeții tot n-au reușit să găsească chipul lui Lenin sau cartea. Au făcut totul praf în calea lor, au spart ceștile, ciocnindu-le unele de altele. De afară îi puteam auzi cum le fac zob, dar ce puteam face? Am așteptat până au ieșit afară, coborând treptele, cu cizmele lustruite sub genunchi, dar zgâriate în partea de jos.

După ce-au plecat, am curățat locul și bunicul a rulat din nou, în sus, Fecioara, descoperindu-l pe Lenin.

Într-o zi, bunicul s-a dus la piață, în Poprad, și nu s-a întors decât peste patru zile. A construit un zid pentru un om, care i-a dat un radio pe baterii. L-a adus în tabără cu ostentație, l-a pus jos, lângă foc și a dat drumul la muzică. Tatăl lui Vașengo a venit să se uite la el. Îi plăcea, într-adevăr, să asculte muzică și toată lumea s-a îngrămădit în jur, învârtind butoanele. Dar a doua zi dimineață a venit la noi un grup de bătrâni să-i spună că nu le plăcea să-i vadă pe copii ascultându-i pe străini.

— E numai un radio, a argumentat bunicul.

— Da, au răspuns ei, dar ăștia vorbesc ca niște nerușinați.

Bunicul l-a luat pe tatăl lui Vașengo de braț și s-au dus să se plimbe pe lângă râu, făurind un plan: el va asculta numai muzică și nu alte emisiuni. Bunicul a băgat radioul în coviltirul nostru și l-a dat foarte încet, ascultând tot ce dorea.

— E de datoria mea să știu, îmi spunea el, mișcând micul ac galben pe scala de sub cadranul de sticlă, Varșovia, Kiev, Viena, Praga și, ce-i plăcea cel mai tare, deși nu reușea să prindă postul prea bine, Moscova.

Într-o zi l-am auzit cum dă de pământ cu cutia de lemn.

— Nenorocitul ăsta de lucru are nevoie de baterii, ți-ar fi trecut prin minte așa ceva?

Peste câteva zile s-a înapoiat cu un sac plin de baterii, aruncat pe spate și cu hainele mânjite de pete gri. Ne-a spus că străinii, *gadze*, voiau acum ciment la construcția zidurilor, un lucru pe care-l ura – toate celelalte ziduri le făcuse numai din pietre și aer –, dar dacă asta trebuia să facă pentru a obține bateriile, asta va face.

În curând, tuturor le plăcea să asculte radioul. Ascultam mai ales muzică, dar uneori se auzeau și voci, care vorbeau în numele guvernului. În coviltir, bunicul asculta orice post putea găsi, în diferite limbi. El vorbea cinci – romani, slovaca, ceha, maghiara și puțină poloneză –, deși Eliska

zicea că el ar fi trebuit să uite păsărească aia, suna la fel în toate limbile, și c-ar trebui să fie într-o altă viață un megafon legat de-un stâlp de telegraf. Bunicul i-a replicat că megafoanele erau fasciste și, stai să vezi, bruneto, *chovahanio*, vrăjitoareo, când vor veni în final la putere cei buni, comuniștii! Ea țipa spre el că nu-l putea auzi, că ațipise în timp ce el îi vorbea. Bunicul striga la ea:

— Ce naiba vrei să spui, femeie?

Mă gândeam că poate Eliska își va ridica fusta să-l facă de rușine, dar n-a fost așa, i-a întors numai spatele. Atunci el a început s-o facă albie de porci, pomenind și de mica pensulă de email și unde să și-o bage. Toată lumea a izbucnit în râs, făcând tot felul de glume și totul a fost dat uitării.

Totuși, bunicul a făcut și-un schimb de pumni pe tema cărții pe care o căra cu el. Stătea alături de bătrâni în jurul focului și încerca să le vorbească despre revoluție, dar ei i-au spus că bărbații romi nu erau făcuți pentru astfel de lucruri. Petr, violonistul, dădea aprobator din cap, la fel și Vașengo, dar tatăl Conkăi se manifesta cel mai zgomotos împotriva sa.

— Ați mai auzit vreodată asemenea prostii! Dacă Marx a fost cu adevărat un muncitor, cum se face că n-a muncit niciodată? Cum se face că numai a scris cărți despre muncă? Spune-mi, voia numai să se pișe pe-o sobă fierbinte?

Bunicul a pocnit din degete, s-a ridicat și a țipat la el:

— Cine nu-i cu noi e împotriva noastră!

El și tatăl Conkăi au sărit peste oale și-au început să-și care pumni în cap.

Dimineața, și-au băut cafeaua și au luat-o de la capăt.

— Nu mi-ai răspuns la întrebare, a zis tatăl Conkăi, dacă Marx îi iubea atâta pe săraci, cum de a avut timp să-și scrie cărțile?

Bunicul m-a luat cu el pe malul râului. Și-a dat pălăria pe spate și ne-am cățărat pe-un buștean căzut. Mă ținea de mână, în timp ce încercam să ne păstrăm echilibrul.

— Ascultă la mine, Zoli! a zis el. Râul de-aici nu-i al nimănui, dar unii dintre ei zic că-i al lor, toți zic că e proprietatea lor, chiar și unii dintre noi zic că e al lor, dar noi nu facem asta. Uită-te aici, vezi cum se mișcă apa dedesubt? Și se va mișca mereu. La numai câțiva centimetri mai jos, fato, s-a terminat cu proprietatea, chiar și a noastră, și trebuie să ții minte asta, altfel te prostesc cu vorbele lor.

A doua zi m-a dus la școală.

Auzisem despre școli și nu voiam să mă duc, dar m-a târât până sub acoperișul ei verde, povârnit. Am încercat să mă smulg din mâna lui, dar m-a înșfăcat de cot. Înăuntru, pupitrele erau frumos aliniate. Tablouri ciudate, cu mult verde și albastru atârnau pe pereți – încă nu știam cum arăta o hartă. Bunicul a vorbit cu învățătoarea și i-a spus că am șase ani. Profesoara a ridicat din sprâncene și l-a întrebat:

— Ești sigur?

Bunicul a întrebat-o, la rândul lui, de ce n-ar fi. Mâinile învățătoarei tremurau puțin. Bunicul s-a aplecat spre ea, privind-o fix, în ochi, în timp ce ea pălea tot mai tare.

— Ad-o aici, domnule! i-a zis ea în final, voi fi bucuroasă să am grijă de ea.

M-a pus într-un colț, în rând cu cei mai mici copii, cu muci la nas, unul din ei în scutece. Copiii mai mari au început să chicotească, când m-am așezat pe scaunul mic, dar, după ce le-am aruncat o căutătură cruntă, s-au liniștit.

În seara aceea, în timp ce ascultam ropotele ploii, în cortul unde se cânta s-a dezlănțuit o bătaie zdravănă.

— Stai acolo! mi-a zis Eliska.

— Dar vreau să cânt! am replicat eu.

— Să nu te miști de-acolo, mi-a zis ea din nou, dacă vrei să-ți fie bine.

M-am cuibărit sub pilotă. Se auzeau țipete și urlete. Apoi liniște și am auzit din nouă muzică și vocea Conkăi cum își croia drum prin ploaie. *Mi-au rupt, mi-au rupt micul meu braț cafeniu.* Amesteca cuvintele, încurca totul și aș fi vrut să alerg prin iarba udă să-i spun, dar am auzit din nou țipete și șlichiul unei crengi, așa că mi-am tras pilota peste cap și nu m-am mai mișcat. Când a intrat bunicul, din pălăria udă se scurgeau stropi de apă. Părea că nu-și dă seama că are o tăietură pe obraz, sub ochi. S-a așezat lângă fereastră, trăgând din țigară și privind afară.

— Orice-ar fi, a zis el, asta-i alegerea mea.

M-a sărutat pe frunte, urându-mi noapte bună, și a deschis radioul – se auzea o polcă.

Dimineața, cea mai bătrână dintre femei m-a prins în gheare – îi ziceam Cuțit-de-Orz din cauza cicatricii de pe sân. M-a pălmuit de nouă ori. M-a împins spre gard, în timp ce simțeam cum mă ustură fața. Își lega părul la spate cu o cârpă și țipa după mine:

— Te măriți cu câinele măcelarului, stai să vezi, ascultă-mă pe mine, te măriți cu cel mai naşpa câine al măcelarului!

De pe acoperișul în pantă al școlii se prelingea ploaia în jos, pe geamuri. Învățătoarea mirosea a leșie. Avea gâtul alb, ca de gâscă, și ștergea creta de pe tablă cu cotul. Mă loveam tot timpul cu genunchii de pupitru. Purtam o fustă albastră, cu buline albe și volănașe pe margine. Din cealaltă parte a clasei, băieții *gadzo*, mai mari, puteau să scuipe prin găurile dintre dinți fără să facă zgomot. Curând partea de păr dinspre ei îmi era muiată de scuipat, dar n-am întors capul. Cred că se-așteptau să țip, dar n-am făcut-o. Apoi au început să șoptească o adaptare a unei rime vechi: *Marienka a vândut un cal pentru un câine, a mâncat câinele cu haluski, tăiței putrezi.* N-am zis nimic, priveam fix înainte. Uram modul în care creta scârțâia pe tablă, îmi dădea fiori reci. Ei își băteau joc de mine și de felul cum vorbeam, iar învățătoarei nu-i venea să creadă că știam deja alfabetul și, după vreo două săptămâni, mi-a dat o carte despre un prinț care se transformase într-un leu.

Copiii mai mari strigau după mine și aruncau cu ouă de păsări. Adunam cojile de ouă și le puneam în buzunarul rochiei. Am ascuns cartea în tufele de lângă școală și am acoperit-o cu frunze. Când m-am întors în tabără, am scos un pumn plin de coji de ouă. Femeile erau încântate, chiar și Cuțit-de-orz, care a zis că poate școala nu-i chiar atât de rea, la urma urmei, ducându-se să-și vopsească unghiile de la mâini în albastru, apoi și pe cele de la picioare. Asta era o diferență între slovace și poloneze, noi nu ne vopseam unghiile de la picioare și nici nu purtam inele pe degetele mari.

Într-o zi am uitat că ploua și cartea din tufe arăta ruinată, toate paginile lipite unele de altele. Se rupeau când încercam să le desfac. Învățătoarea mi-a zis c-ar fi trebuit să fiu mai atentă, totuși mi-a mai dat una, învelită de data asta într-o bucată de mușama.

Insista să fac baie acasă la ea, aproape de școală, în fiecare dimineață, deși mă spălam la râu cu Conka, în fiecare zi. I-am spus că o fată de țigan se spală în apă curgătoare, nu în baie, și atunci ea a râs și mi-a zis:

— Of, ce mai oameni!

O preocupau lucrurile mele, chiar mi-a dat unele, pretinzând că erau noi. Mi le-a adus înfășurate în hârtie maronie, dar puteam să jur că mai fuseseră purtate – zărisem sulul de hârtie și sfoara pe colțul pupitrului ei.

Își trecea degetele apăsat prin părul meu, căutând păduchi, apoi mă pieptăna cu un pieptene muiat în gaz. I-a trimis și o scrisoare bunicului, în care îi spunea:

> Domnule, Marienka trebuie să aibă mare grijă de igiena ei. Matematica ei și arta cuvintelor sunt conform normelor, mai ales având în vedere împrejurările în care a crescut, dar este imperativ necesar să mențină cel mai înalt standard de curățenie. Vă rog să aveți grijă de asta. A dvs., Bronislava Podrova.

Bunicul a rulat o frunză de viță-de-vie tocată în acea notă și a fumat-o.

— Hârtia asta scoate mai mult miros de căcat decât latrina unei fabrici, a mormăit el.

După aceea, o vreme, nu m-am mai dus la școală. Toți erau încântați, mai ales Cuțit-de-Orz, care compusese un cântec despre o fată cu pielea neagră, care se ducea la o școală verde și după aceea se albea, dar în final, în drum spre casă, își recăpăta culoarea neagră. Mă gândeam că-i un cântec tâmpit, și ceilalți la fel, dar Cuțit-de-Orz îl cânta ori de câte ori trăgea la măsea.

Se discuta pe la colțuri despre pedeapsa pe care ar trebui s-o primească bunicul, nu numai pentru că mă trimisese pe mine la școală, dar și pentru faptul că, uneori, își citea cartea în văzul tuturor. Totuși, nu l-au pedepsit niciodată. Unchiul lui Vașengo i-a luat apărarea, susținând că era în regulă pentru unul din copii să meargă la școală, pentru că așa puteam ști ce se mai întâmplă, și că nu era cazul să fie îngrijorați, venise timpul să fim uniți și, cândva, am putea folosi asta în avantajul nostru, aveți răbdare și veți vedea.

Petr, un bătrân cu o față plăcută, cânta la vioară și bunicul stătea în picioare, bătând din palme în mijlocul marelui cort, unde ne adunam toți seara. Se părea că totul va fi în regulă.

Învățătoarea mi-a dat mai multe cărți. Conkăi îi plăceau fotografiile cu animale sălbatice și, după ce ne strecuram afară, încercam să descoperim jaguarul, delfinul, tigrul, sus, printre stele, alături de viezure și de căruță, de găină și roată – n-aveam pe atunci idee că alții dăduseră constelațiilor denumiri diferite, plugul, vânătorul, cele șapte surori. Mai aveam încă atâtea lucruri de învățat. Încet, încet, stelele alunecau într-o parte și apoi dispăreau sub linia orizontului.

Încă de la o vârstă fragedă îmi plăcea senzaţia dată de-un creion strâns între degete. Zile întregi stăteam tăcută în coviltir, în timp ce bunicul îşi etala cărţile de joc pe masă. Roşcata mergea, şchiopătând prin noroi, pe afară. Într-o dimineaţă, bunicul stătea lângă mine şi se uita pe fereastră. Mi-a zis că i se părea că iapa arăta ca şi cum ar fi luat o boală. Călărise animalul de multe ori şi, din vocea lui, se-nţelegea că s-ar putea să nu mai poată s-o facă mult timp. Asta era, zicea el, era în regulă, îi va putea încă auzi fornăitul, tot ce avea de făcut era să-şi destupe urechile şi să asculte, ar fi fost de-ajuns.

Roşcata a dispărut printre pomii de lângă apă. O auzeam cum îşi scutura coama şi fornăia, şi pleoscăitul ei când se scălda în râu. Mai târziu, tufele cum se-ndoiau şi plesnetul tulpinilor când s-a întors tropăind prin noroi. I-am pus hamul. Eu am rămas în coviltir, în timp ce ne continuam drumul. Stăteam cu creionul meu, ascuţindu-l, şi auzeam sunetul surd al copitelor prin nămolul de-afară: *boc*, *boc*.

Treceam pe lângă mirişti cenuşii şi loturi întunecate de pământ arat. Când treceam peste vreo colină, puteam auzi sunete şoptite de harpă. Noaptea săream jos din coviltire şi deschideam indiferent ce porţi puteam găsi. Toţi dădeau câte un ban pentru kerosen şi unchiul Conkăi istorisea poveşti romani grozave. Adesea, nu ne culcam decât după miezul nopţii, când pierdeam şirul poveştilor despre cai cu douăsprezece picioare şi dragoni, demoni şi fecioare, şi nobili plini de cruzime, despre cum fierarii străini ne păcăleau cu nasturii lor, care se topeau.

Asta vreau să-ţi spun, fata mea: erau nopţi calde, chiar şi-atunci când vremea era rece, şi îmi amintesc de ele cu drag.

Adevărul e că erau mult mai calde comparativ cu cele ce urmau să vină.

Ne-am mutat *kumpanija* lângă micul oraş Banksa Bystrica şi am primit aprobare să ridicăm tabăra pe-un câmp al unui om căruia noi îi ziceam Fermierul-Galben. Fermierul avea nişte cizme galbene, imense, care-i ajungeau pân’ la brâu. Urmele lor erau vizibile peste tot prin jur, şi câteodată se ducea să pescuiască-n jos, pe râu. Janko avea patru ani şi fusese găsit într-o zi pe malul râului, ascuns în una din cizme, iţindu-şi micul lui cap pe marginea lor. Restul corpului era îndesat înăuntru, numai zâmbetul lui putea fi văzut, şi de aceea i-am zis Cizmă.

Aveam parte de un trai liniștit atunci, pe terenul Fermierului-Galben, dar puțin câte puțin am început să aflăm ce lucruri teribile se întâmplau prin țară. Germanii nu-și extinseseră ocupația, cum făcuseră în Cehia, dar bunicul zicea că nu prea conta, pentru că Hlinka erau la fel ca Gestapoul, cu excepția faptului că purtau embleme diferite. Războiul se-ndrepta spre noi. Fuseseră adoptate legi noi. Aveam voie să intrăm în orașe și sate numai două ore pe zi, de la prânz la ora două după-amiază, și uneori nici măcar atunci. În afara acelor ore, niciun bărbat și nicio femeie de etnie romă nu puteau intra în locuri publice. Uneori, chiar și cea mai curată dintre femei era acuzată că răspândește boli infecțioase și era aruncată-n închisoare. Dacă un bărbat era prins într-un autobuz sau tren, îl băteau până când nu mai putea nici să se târască. Dacă ieșea pe stradă, era arestat și trimis într-un lagăr de muncă, să taie bușteni. Am învățat ce zgomote fac vehiculele militare, la fel cum învățasem sunetele scoase de animale, jeepuri, tancuri, convoaie de camioane acoperite cu prelate, puteam spune ce se va ivi de după colț. Și totuși, credeam că suntem printre cei norocoși – mulți dintre frații noștri cehi aduceau cu ei, în sud, povești îngrozitoare despre cum fuseseră izgoniți de peste tot din țară. Acum, toți ascultau ce spunea bunicul când stăteam în jurul focului. El știa ce se întâmplă de la radio, și chiar și tatăl Conkăi mergea cu el până la moară, unde puteau, la schimb, să facă rost de baterii.

Bunicul nu mai avea timp să construiască niciun zid, zicea că acum se folosea ciment de fabrică, dar, dacă va mai construi vreodată, va face zidul așa cum știa el, cu pietrele ținute la un loc de ceea ce el numea viclenie.

Noaptea dădea drumul la radio și ascultam muzică de polcă, departe de orice știri despre război. Cineva pe nume Chamberlain devenise preș de șters picioarele, zicea el. Bunicul stătea pe coviltir și bea, până adormea sub stele. Eu roteam butoanele și, în loc de polcă, auzeam un bărbat care anunța în poloneză ce se întâmpla, același lucru și-n slovacă. Sigur că nu era niciun post romani de radio, nici măcar o emisiune de-o jumate de oră, așa că n-aveam cum să aflăm știri despre cei din etnia noastră.

— Cine are nevoie de știri, zicea bunicul, când avem totul în jur? Un porc n-are nevoie de-un inel de aur în nas ca să știe unde trebuie să doarmă, nu-i așa?

Mama Conkăi s-a dus la Poprad, dar s-a rătăcit pe străzile din spatele promenadei, în apropiere de piața de fructe. Au căutat-o toți, însă fusese

ridicată de cei din gărzile Hlinka. Au dus-o în camera din spate a unei librării, au împins-o jos pe-o masă. Râdeau de unghiile ei lungi, ziceau că sunt așa frumoase. Unul din ei a zis că-i plăceau atât de mult încât voia să ducă una din ele cu el acasă, poate că nevestei lui îi va place să le vadă. Au ținut-o pe mama Conkăi de umeri. Tot ce putea să vadă era o bucată de tavan întunecat deasupra capului ei și apoi camera a început să se învârtească. Unul i-a luat brațul. Altul ținea niște cleşti. I-au smuls o unghie după alta, deşi i-au lăsat degetul mic neatins – ziceau că să se poată scărpina, dacă se alegea cu o râie țigănească.

I-au înșirat unghiile pe-un lănțișor în jurul gâtului și au lăsat-o să iasă pe stradă, unde s-a prăbușit. Gărzile au ieșit din librărie și au dus-o la spital pentru că, ziceau ei, se lovise la genunchi. I-au spus infirmierei să aibă grijă de genunchi, e foarte important să-i vindeci genunchiul. Și o țineau întruna vorbind despre genunchi. Asistentele au ridicat-o pe mama Conkăi de pe jos. Din mâini îi țâșnea sângele.

Au încercat s-o vindece, dar ea a plecat cât de repede a putut. Niciunul dintre oamenii noștri nu dorea să fie în spital, printre bolnavi și în apropierea morții, nu era un loc unde să stai. Tatăl Conkăi a adus-o acasă și ea stătea și plângea în spatele căruței. Mâinile îi erau imense de la bandajele albe, care repede s-au înnegrit, indiferent cât de mult le fierbea. A rămas în coviltirul ei. În fiecare zi își scotea bandajele și își spăla mâinile în apă cu frunze de măcriș și apoi presăra cioturile degetelor cu sevă de copac și mușețel. Se uita fix la mâini ca și cum nu i-ar fi aparținut. Conka zicea că nu de durere urla maică-sa, ci pentru că știa că nu va mai putea niciodată cânta la harpă. A încercat să ciupească corzile de catgut cu cioturile degetelor, dar mâinile au început din nou să-i sângereze și asta a fost tot – bufnițele stăteau ascunse în platani și lucrurile nu aveau să se mai schimbe niciodată.

Librăria a ars. Bunicul și tatăl Conkăi s-au înapoiat mirosind a petrol. A urmat un ospăț. Pânza cortului se zbătea împinsă de vânt și bunicul cânta *Internaționala* – nu era prima dată când o auzeam, dar acum chiar și Eliska i s-a alăturat. A compus și ea un cântec – *Sunt pietre bune de aruncat și acoperișuri bune de ars* –, chiar și bunicului i-a plăcut, și-mi amintesc de ultimul vers, care spunea că din inimile celor din gărzile Hlinka vor crește pomi cu țepi.

Intrasem acum în ochiul uraganului. Osiile erau pline de grăsime și ne pregăteam să-i părăsim pe fraţii și surorile din Polonia, deși Eliska urma să vină cu noi. Se măritase cu Vașengo. Înainte de a ne despărţi, ne-am adunat în cerc, în cortul mare, și bunicul ne-a spus ultimele știri: ieșise o nouă lege care spunea că aveam nevoie de autorizaţii pentru fiecare tip de instrument muzical și asta însemna, pentru un timp, sfârșitul harpelor. Au fost îngropate în cutii de lemn mari, pe care bărbaţii le-au făcut din arţarii doborâți din pădurea Fermierului-Galben. Apoi, bărbaţii au săpat gropi imense și au pus harpele pe fundul lor. Am acoperit solul cu rugi și am pus plante în jurul lor, ca nimeni să nu le poată găsi. Eu și Conka am alergat spre locul de îngropăciune și ea a născocit un joc, sărind în sus și-n jos pe pământ și zicând că aude cum vine muzica de sub pământ, și atunci am compus un cântec în minte, despre locul de sub pământ unde vibrează corzile. Îmi pot aminti până-n ziua de azi fiecare cuvânt – harpele ascultând cum crește iarba deasupra lor și iarba ascultând, la rândul ei, sunetele harpelor, îngropate la doi metri-n pământ.

Am plecat în seara aceea de pe câmpul Fermierului-Galben, bălăcindu-ne prin noroi pe potecile de sub frunziș, în timpul unei furtuni. Roţile se-nţepeneau în drumul presărat cu bălți. Le săltăm afară și, cu picioarele îndoite, continuam să sprijinim coviltirul, urmând oasele crestate și paiele împletite, ca și alte semne. Un băiat de vârsta mea, Bakro, vărul Conkăi, mergea alături de mine. Cred că deja mă dorea. Își pierdea timpul privindu-se în oglinda din spatele coviltirului, aranjându-și părul negru. Mai multe tancuri ne-au depășit și ultimul a oprit ca soldaţii să ne percheziţioneze, nici măcar nu și-au curățat tălpile cizmelor de trepte. Eu și Conka ne-am ascuns sub o pilotă, dar una dintre gărzile Hlinka a ridicat-o imediat și ne-a împuns cu cizma, apoi ne-a scuipat. Nimic nu putea fi mai rău pentru o fată de etnie romă. Când au plecat, am zis că sunt niște porci, șopârle și șerpi. Erau niște împuţiţi, oameni de ultimă speță.

Am mers mai departe, la pas, în tropăitul sec al copitelor calului. Bakro mi-a șoptit că mă va apăra indiferent ce se va întâmpla, dar bunicul ne-a aruncat o privire aspră. Oricum, nu simțeam un fior în pântec ca în cazul altor băieți.

Când s-a întunecat, bunicul a deshămat-o pe Roșcata și a pășit între hulubele coviltirului, trăgându-l cu mâinile goale.

L-a întors încet, în timp ce eu puneam pietre sub roți, iar dimineața am pornit mai departe.

Ascultam la radio relatări de pe teritoriul pe care-l numeam, din nou, Slovacia – îl confundam cu Boemia și Moravia, și Germania, și Ungaria, și Polonia, și Rusia, așa că bunicul s-a ridicat într-o seară și-a zis că, într-o zi, se va numi curând Rromanestan sau Rusia sovietică, însă altcineva a zis că s-ar putea să fie America, unde o doamnă foarte albastră ține-n sus o torță pentru noi și pentru toți ceilalți oameni care au fost creați egali. Ne deplasam prin toată țara, în fiecare săptămână ajungând într-un loc nou, însă cineva, de obicei tatăl lui Cizmă, se întorcea în pădure să stea aproape de harpe. Noaptea dormea alături de ele și se jura că putea auzi spiritele care nu-și găseau liniștea venind să cânte la acele instrumente.

Nu peste mult timp am ajuns la maturitate și a trebuit să ard cârpele roșii. S-a întâmplat în pădurea de plopi albi. Conka știa ce se petrece, trecuse prin asta. Mi-a dat o bucată de pânză să mă șterg. Acum aveam mare grijă unde pășeam, pentru că atingerea fustei mele putea murdări orice bărbat. Ea zicea că nu contează, dar să am grijă să nu mă duc cu vreun băiat în spatele unei tufe, putea să profite de mine. Am cusut împreună pietricele în tivul rochiilor noastre, ca să stea poalele-n jos când bătea vântul. Peste nouă zile, bunicul mi-a zis că trebuie să mă obișnuiesc să-i spun pe nume – Stanislaus; nu voia să fie bunicul unei femei în toată regula. Am roșit și mi-am dat seama că va veni curând momentul să merg pe sub teii înfloriți alături de-un soț.

— Stanislaus, i-am zis, dă-i bătaie, iapo, și trage-i o balegă!

Era prima dată când spuneam așa ceva în prezența lui și m-a apucat de umăr, m-a tras la pieptul lui, în timp ce slobozea un hohot de râs.

Bakro mi-a dat un lănțișor de argint și, deși nu mi l-am pus la gât, îl păstram în buzunar, înfășurându-l în jurul degetelor. A doua zi, a venit la mine și mi-a pus în mână o turtă dulce, ca o inimioară. Eram aproape sigură că ne vom căsători și l-am implorat pe Stanislaus să nu permită așa ceva, dar el a întors capul și mi-a zis că are alte lucruri de care să fie îngrijorat. A luat-o apoi prin noroi, ducându-se să vorbească cu Petr.

Bunicul i-a făcut semn spre mine, și Petr a dat aprobator din cap. Mi-am plecat ochii, fără să mai spun nimic. Mi se roteau vechi cântece prin

minte, se-ndepărtau, apoi se întorceau din nou.

Mergeam în continuare spre răsărit și pe malurile râului Hron, când, într-o dimineață mocirloasă, Roșcata a murit. A fost găsită zăcând pe pământ cu un singur ochi deschis. Bunicul a ridicat-o cu ajutorul frânghiilor și a dus-o la fabrica de clei. Curgea sângele din ea, în timp ce o târau pe pământ. N-o să uit niciodată acel sunet. A fost ridicată și aruncată în căruță. Am auzit bușitura și-i puteam vedea ochiul încă deschis. Bunicul s-a întors cu o sticlă de șliboviță veche și mi-a dat-o și mie, să trag o dușcă, dar l-am refuzat. Mi-a zis:

— Astfel de lucruri se mai întâmplă, fato!

— Nu, nu-i așa! i-am răspuns.

M-a apucat de cozi și a repetat:

— Mă auzi, fato, astfel de lucruri se întâmplă, nu mai ești copilă!

Mi-a dat drumul și l-am urmărit cu privirea cum se-ndepărta, călcând apăsat printre tufe.

Câțiva ani mai târziu, *chonorreoeja*, în timp ce-mi petreceam o mare parte din viață în orașul Bratislava și-n tipografie, folosind cuvinte pe care le știam din balade, le-am cerut lui Stransky și englezului Swann să nu lege puținele pagini cu primele mele poezii folosind clei, ci mai degrabă să le coasă. Mă gândeam că s-ar fi putut să folosească clei de la acea fabrică. Nu știau la ce mă refer și, de fapt, nu știu de ce m-aș fi putut aștepta la așa ceva. Nu suport să știu că Roșcata putea călători pe muchia unei cărți, sprijinită pe niște lucruri atât de străine de ea. Cine ar vrea ca propriul cal să-i intre în carte, să-i țină paginile lipite la un loc?

Pe atunci scriam tot felul de lucruri pe orice bucată de hârtie îmi cădea în mână, chiar și pe etichete de pe sticle. Le muiam în apă, le uscam și umpleam golul lăsat cu cerneală. Ziare vechi. Hârtie maro de la măcelar. O uscam până dispăreau urmele de sânge. Era încă un secret faptul că scriam. Pretindeam în fața majorității că nu știam nici să citesc, însă mai târziu m-am gândit că, desigur, așa ceva n-ar fi dăunat nimănui. Îmi spuneam că scrisul nu era nici mai mult, nici mai puțin decât o baladă. Creionul meu era foarte ocupat și ajunsese aproape un ciot.

Spală-ți rochia în apă curgătoare. S-o usuci pe partea de miazăzi a unei stânci. Lasă-i să ghicească de patru ori și dovedește c-au greșit de fiecare dată. Ia un pumn de zăpadă în arșița verii. Gătește *haluski* cu unt dulce, fierbinte. Bea lapte rece să te speli în interior. Atenție când te scoli:

respirația ta îi face să știe dacă mai dormi sau nu. Să nu-ți agăți haina de-un cârlig în ușă. Ignoră interdicția de a ieși din casă după o anume oră. Ține minte cum e vremea după zgomotul făcut de roată. Să n-ajungi proasta care vor ei să fii. Schimbă-ți numele. Desfă șireturile de la pantofi. Practică îndoiala. Când ești bolnavă, oblojește-te înfășurându-te în pânză înmuiată în ulei. Adoră întunericul. Stai pe o parte când bate vântul. Schimbarea cursului acțiunii e o treabă nostimă. Dă impresia că n-ai știut. Atenție la Hlinka, masacrele au loc întotdeauna noaptea.

Sunt lucruri pe care le poți vedea și auzi în prezent, la mult timp după ce se petreceau – felul în care erau săpate șanțurile și felul cum pământul tremura și felul în care păsările nu mai zburau deasupra Belsenului, despre tot ce li s-a întâmplat tuturor fraților noștri cehi, surorilor noastre poloneze, verilor noștri unguri, cum noi, în Slovacia, am fost cruțați, deși ne-au bătut și torturat și închis și ne-au privat de muzică, despre cum ne-au forțat în lagărele de muncă. Hodonin și Lety și Petic, cum au impus o stare de asediu foarte dură și, ca și cum n-ar fi fost de-ajuns, veneau cu alte și alte interdicții, cum ne scuipau pe stradă. Poți auzi relatări despre emblemele cusute pe mânecă și „Z“-ul care despica lungimea brațelor etniei noastre, banderolele roșu cu alb, și felul în care nu erau câini slabi pe lângă lagăre, felul în care Zyklon-B făcea ca părul morților să devină maro și modul în care pe sârma ghimpată fluturau mici bucăți de piele, papucii făcuți din părul nostru. Poți auzi toate astea și multe altele. Ce au pățit unii dintre noi, am pățit noi toți, deși nimic nu mi s-a înfipt în suflet ca ziua când bunicul meu Stanislaus a fost oprit de-un soldat înalt, cu părul deschis la culoare, pe una dintre îngustele străzi cenușii ale Bratislavei.

Călătoriserăm într-un tren care transporta cărbune, tot drumul prin Trnava, dincolo de lac, spre aerul greu și bălțile împuțite ale orașului. Bunicul ducea cu el șase periuțe de dinți făcute de el, ca să le vândă într-un loc unde se știa că se opreau drumeții; era singurul mod în care putea face ceva bani în acele zile.

După treisprezece ani în rai, eram curioasă să aflu mai multe despre viața în afara șatrei. Ce priveliște mi-a oferit orașul – cămășile proaspăt spălate, agățate de-a curmezișul străzii la uscat, pe jos resturi de ambalaje frumoase de hârtie, catedrala înaltă, pisicile slabe, uitându-se afară prin

ferestre. Bunicul m-a avertizat să stau aproape de el – erau cu mult mai mulți germani în jur acum, că rezistența se-ntărise, îi ajutau pe cei din gărzile Hlinka cu forțe noi și cel mai bine era să te ferești să dai nas în nas cu ei. Circulau zvonuri despre ce ne-ar fi făcut dacă comiteam și cea mai mică greșeală. Totuși, rămâneam mereu în urma lui. La un moment dat m-a strigat:

— Haide, cămilă slăbănoagă, ține pasul!

M-am grăbit spre el și m-am agățat de brațul lui. Am ajuns pe o alee îngustă, una dintre sutele de alei înguste, sus pe deal, aproape de castel. M-am oprit o clipă, uitându-mă la un copil care se juca vesel cu un zmeu de hârtie. Bunicul a dat colțul.

Când l-am ajuns din urmă, rămăsese înghețat lângă un chioșc. L-am întrebat:

— Bunicule, ce s-a întâmplat?

— Taci! mi-a zis el.

Ochii îi erau larg deschiși și începuse să tremure puțin. Un soldat german se îndrepta spre noi. Avea părul deschis la culoare, la fel ca mulți dintre ei. Nu încălcasem nicio interdicție și i-am zis bunicului:

— Haide, nu te teme!

Uniforma soldatului era cenușie și scorțoasă. Încă nu ne văzuse, dar bunicul nu se putea stăpâni să nu se uite fix la el, urmărind ce face un rom – recunoaște un alt rom, indiferent unde se află.

Bunicul m-a apucat de cot și m-a tras după el. M-am întors, dar tocmai atunci tânărul soldat german ne-a zărit și fața i s-a lungit ca o bucată de zăpadă alunecând de pe o ramură. Presupun c-ar fi putut să-și vadă de drum, dar și-a smucit arma în față, pe piept, a armat-o și s-a îndreptat spre noi, ignorând fără dificultate privirea mea rugătoare. În timp ce-l privea fix pe bunicul, îi scotea periuțele din buzunar una după alta, punându-le apoi la loc la fel de-ncet. Un câine se strecura pe lângă noi și soldatul i-a dat un picior.

— Și ce ai de spus? a întrebat soldatul.

— Ce vrei să spun?

Soldatul l-a împuns cu arma în piept, atât de tare, încât bunicul s-a tras în spate.

Fusesem sfătuiți să-i aducem osanale lui Tiso și apoi, dacă era nevoie, să strigăm „Heil Hitler“, cu mâna zvâcnind în sus. Bunicul s-a conformat

destul de ușor cu prima parte. Învățase să spună ce trebuia cu râvnă, astfel că-i intrase în obișnuință ca un simplu „Salut“.

— Bine, a zis soldatul, continuând s-aștepte.

O venă pulsa tot mai tare pe gâtul bunicului. Și-a supt obrajii, s-a aplecat spre soldatul german și i-a șoptit în romani:

— Dar tu ești unul de-ai noștri, ți-ai vopsit părul, asta-i tot.

Soldatul german știa exact ce spunea bunicul și l-a izbit peste obraz cu patul puștii. Am auzit cum îi pocnește osul maxilarului și bunicul s-a prăbușit jos, la pământ. Apoi s-a ridicat, a scuturat din cap și-a zis:

— Binecuvântat să fie prețiosul loc de unde a venit maică-ta.

Soldatul l-a izbit a doua oară, trimițându-l la pământ.

A treia oară s-a ridicat din nou și a strigat „Heil Hitler“, pocnind tare din călcâie.

— Încă o dată, a zis soldatul, și de data asta să pocnești și mai tare din călcâie și după aia să saluți.

Scena s-a repetat de opt ori. În buzunarul hainei bunicului toate periuțele se umpluseră de sânge.

În final, soldatul a dat din cap și apoi a zis, fără greș, în romani:

— Să mulțumești, unchiule, că tu și fiica ta sunteți încă în viață. Acum, luați-o din loc și să nu priviți înapoi.

Bunicul și-a pus capul pe umărul meu și a încercat să-și curețe reverele hainei.

— Țin-te de cotul meu! mi-a zis el, și nu te uita la fața mea.

Încet, a luat-o din loc, punând cu greu un picior înaintea celuilalt, pe pietrele ascuțite și lunecoase. În dreptul ușii drumeților, s-a aplecat și-a început să curețe periuțele într-o băltoacă. Pe capul pleșuv, mărginit de plete lungi, i s-a așezat o muscă. S-a uitat în sus și a zis ceva cunoscut, dar într-un fel foarte ciudat:

— Ei bine, cred că nu s-au bălegat caii, mare păcat!

M-am măritat la paisprezece ani. Eu și Petr ne-am unit mâinile în liniște, sub copaci. Stanislaus mi-l alesese ca mire. N-aveam de ales. Era mai bătrân decât o rocă, mergea încet și adormea repede, dar Petr beneficia de respect în comunitatea noastră în calitatea lui de violonist. Avea umerii lați și părul încă bogat. Și Conka avea dreptate, putea face ca vioara să stea singură-n sus și să cânte, avea încă sacâz în el, și râdeam de asta, deși am plâns în dimineața când mi-au verificat cearșafurile. Toate femeile m-au

întrebat de asta, Eliska nu mai contenea, deşi pot spune că, pentru mult timp, mâinile aspre ale lui Petr nu şi-au pierdut farmecul în ochii mei şi, afară de asta, doream să-l fac fericit pe bunicul meu, dintotdeauna un vechi obicei romani.

— Nu mă interesează protestele tale, mi-a zis el, dar de acum înainte, fiindcă eşti măritată, să-mi spui mereu pe nume, Stanislaus, ai înţeles?

M-am uitat după Stanislaus cum se-ndepărtează şi se aşază pe un scaun rablagit lângă tufe. Apoi a adormit cu o sticlă de vin din fructe în buzunarul hainei şi, când s-a trezit, i se vărsase pe cămaşă, pătând-o în culoarea sângelui.

— Cum mă cheamă? m-a întrebat el.

Am pufnit în râs.

— Nu-i mare scofală un nume, a zis el.

I-am descheiat cămaşa şi l-am schimbat. A adormit din nou. Petr a venit şi el spre noi şi l-a proptit mai bine pe Stanislaus în scaun.

Departe, printre coviltire, începuse să se audă muzica. Ne-au strigat pe nume, al meu sunând atât de ciudat alături de cel al lui Petr.

Îmi amintesc încă restul zilei, dar, de fapt, nu de propria mea căsătorie îmi aduc aminte acum, fata mea, ci de măritişul celei mai bune prietene, Conka, care a fost în final cel mai splendid eveniment din timpul războiului. Tânărul ei soţ, Fiodor, provenea dintr-o familie bogată. Părea că zâmbeşte tot timpul, cu gura până la urechi, când trecea pe lângă noi. Căsătoria lor a fost anunţată cu surle şi trâmbiţe. Interdicţia a fost încălcată şi toată comunitatea a venit, unii în camioane, alţii pe jos, alţii pe cai, deja acordându-şi instrumentele, şi harpele au fost scoase din pământ, curăţate, date cu sacâz. El purta la cingătoare mai multe şiruri de arginţi. Aproape toţi trecuserăm pe la croitoria din Trnava, unde ştiam că tânărul din spatele tejghelei ne simpatiza îşi asumase riscul, croindu-ne haine fără să ne ardă la preţ, cum făceau ceilalţi croitori care nu mai doreau să le trecem pragul.

Stanislaus îşi alesese o cravată îngustă şi îşi prinsese insigna cu Marx pe-un rever, astfel că, atunci când dansa, emblema ţopăia odată cu el. Haina lui era de catifea albastru-deschis. Eu purtam trei rânduri de fuste, cea de deasupra din mătase – veştminte mai bune decât purtasem la nunta mea, cu o lună înainte.

Petr m-a ţinut la dreapta lui tot timpul cât a durat ceremonia Conkăi, şi nu m-am mişcat de-acolo decât ca să cânt, cântecul meu preferat fiind unul

despre un beţivan care credea că are şapte neveste, când, de fapt, avea numai una, pentru că-i dădea un nume diferit în fiecare zi a săptămânii. Era un cântec amuzant şi soţul meu s-a ridicat în picioare, foarte mândru de pălăria şi vesta sa, şi a început să mă acompanieze. Şi-a înfipt vioara în umăr, a ridicat arcuşul într-o mână, a apucat gâtul instrumentului cu cealaltă şi un fior de bucurie părea că-i netezeşte fruntea.

Ne uitam la Conka cum strălucea, în timp ce-şi urma drumul pe sub măturile noi ridicate-n sus. Câteva automobile erau aliniate lângă tufişuri, cu faruri noi, strălucitoare. De sus cădeau flori de tei, răsucindu-se prin aer şi înmiresmând pământul. Deasupra noastră, luna arăta ca o bucată de măr tăiat în două, la fel de albă ca florile de tei. Cele mai grase animale fuseseră tăiate şi cele mai lungi mese, întinse, pline cu şunci, muşchi de vacă, urechi de porc, arici. Doamne, un adevărat ospăţ! Oale de pământ pline cu ţuică de prune. Votcă, vin. Atât de multe lumânări înfipte în cartofi scobiţi, încât nu mai erau suficiente insecte ca să bâzâie în jurul lor. Conka şi Fiodor stăteau faţă-n faţă. Le-au fost turnate câteva picături de tărie în palme şi ei le-au sorbit fiecare din palma celuilalt, apoi o batistă le-a fost înnodată în jurul încheieturii de la mâini. După aceea, au aruncat o cheie în pârâu şi, la sfârşit, erau căsătoriţi. Conka şi-a desfăcut batista şi şi-a legat părul cu ea. Pe pământ au fost aşternute pilote umplute cu puf. Şedeam sub cerul înstelat şi-am aruncat câţiva bănuţi pe fundul unei găleţi, ca banii să se înmulţească sub influenţa lunii. N-a venit nici o gardă Hlinka, nici un ţăran n-a trecut pe sub furci, a fost cea mai paşnică noapte imaginabilă, cu aproape niciun cuvânt răstit despre zestre, neîncredere, păcat.

Bărbaţii îşi ţineau mâinile la spate, ca să nu murdărească rochia Conkăi, şi chiar şi micuţul Jolanci, Woowoodzhi, care se născuse cam ciudat, a dansat şi el. Mi se părea că acea noapte ar fi trebuit să ţină cu mult mai mult timp decât cele trei cât a durat. Eram orbi de-atâta fericire.

A fost prima seară când m-am îmbătat – n-avusesem voie să beau când mă măritasem eu. I-am şoptit soţului meu:

— Petr, dă-ţi cu sacâz pe arcuş.

Şi ne-am pierdut în noapte, e exact ce s-a-ntâmplat şi, deşi sunt conştientă că, dacă mai pui stavilă fericirii, te mai poţi aştepta la ea şi-n viitor, încă mai continui să zâmbesc.

Deși erau momente când tânjeam să ating o față mai netedă sau să văd o ceafă fără creţuri, nu m-am rușinat niciodată să admit că dormeam mulţumită cu capul rezemat pe cotul lui Petr. Stătea sub plapumă, purtând o flanelă subțire de corp. Presupun că începusem să cred că și eu devenisem, dintr-odată, mai bătrână alături de el. Între un moment și celălalt, *chonorroeja*, crescusem cât într-o întreagă viață. Puștii se uitau la mine și-mi spuneau în glumă c-ar fi trebuit să-i cumpăr o banană mai verde lui Petr. Toți mă ținteau cu ochii, ca Bakro, peţitorul meu, dar eu nu-mi întorceam privirea spre ei.

Stanislaus hotărâse ca Petr să-mi fie bărbat pentru că știa că îmi va îngădui să folosesc creionul, chiar și după ce războiul se va termina. Numai alți câțiva și-ar fi lăsat nevestele să aștearnă cuvinte pe hârtie. Depășisem cu mult primele mâzgăleli, și acum scriam în slovacă. Limba romani nu mi se părea că arată bine pe hârtie, deși suna frumos în mintea mea. Nu scriam niciodată în fața lui Petr și nici nu citeam în prezenţa lui, la ce mi-ar fi folosit să atrag batjocura asupra sa? Dar mă îndrăgostisem de cărți, îmi erau prietene în orele liniștite. Îmi amintesc că mult timp singura carte pe care o aveam era primul volum din *Winnetou*, de un autor german al cărui nume nu mi-l amintesc acum. Era o carte destul de simplă. Totuși, mă duceam mereu în pădure și am citit-o de suficiente de ori ca s-o știu pe dinafară. Era despre apași și oameni albi cu arme de foc, un volum pentru băieți. Într-o bună zi, am primit o carte diferită, *Doamna din Cachtice*, de care m-am îndrăgostit a ajuns ferfeniță de-atâta folosinţă.

Stanislaus primise un exemplar al unei cărți de Engels de la niște oameni care munceau în minele de sare. Era periculos să deții o astfel de carte și a cusut-o în căptușeala hainei sale. Am citit parabola despre stăpân și servitor și, deși nu prea pricepeam mare lucru, erau alte voci, ale lui Kranko și Stens, care-mi plăceau cu adevărat. Într-o zi, Stanislaus a găsit o Biblie în slovacă și a zis că e un manual pentru revoluționari, o noțiune pe care am testat-o și a început să-mi placă fiindcă erau acolo idei pe care puteai să le-nțelegi.

Și totuși, numai cântecele mă țineau cu picioarele bine înfipte în pământ.

Noi legi s-au abătut asupra noastră, încă și mai aspre decât cele de până atunci. Nu mai aveam voie deloc să călătorim. Ne-am strecurat înapoi spre Trnava și ne-am ascuns în pădure, la opt kilometri în interior. Fabrica de

ciocolată făcea acum arme. Pe deasupra noastră plutea fumul scos din coșurile ei. Ni s-au alăturat niște femei rome, care aveau o viață sedentară, dar fugiseră din oraș după ce bărbații lor fuseseră spânzurați de stâlpii de iluminat la începutul represaliilor. Legea spunea: zece săteni pentru un om de-al lor. Primarul orașului le dăduse fasciștilor pe cei mai amărâți cetățeni, și cine erau mai amărâți decât țiganii și evreii? Spânzuraseră opt de-un stâlp de oțel și-i lăsaseră în voia păsărilor. Mulți ani după aceea nici un bărbat sau femeie nu a mai călcat pe acea stradă cunoscută ca „Locul stâlpului îndoit”.

Conka avea o vânătaie pe gât, unde Fiodor o lovise în ultima noapte înainte de a fugi în munți să se alăture partizanilor. Parcă se prăbușise ceva în ea. Mergea în jur fără să vadă nimic, albă ca un cearșaf atârnat pe sârmă între copaci. Cânta: *Dacă mă iubești, bea din acest vin negru.*

Vașengo se alăturase și el partizanilor din munți. Stanislaus ar fi plecat și el, dar era bătrân și trupul începea să-l lase. Totuși, adăpostea pe oricine venea la noi: luptători din Cehia, refugiați din lagărele de muncă, chiar și doi preoți rătăciți. Umblau zvonuri că în munți sosiseră soldați americani. Ne ascundeam coviltirele, însă au fost reperate de două ori, iar avioanele Luftwalfe, în zbor pe deasupra noastră, ne-au împroșcat cu gloanțe. Am reparat după aceea scândurile distruse, am adunat cioburile de sticlă de la borcanele de dulceață sparte. Am săpat și mai multe bordeie în dâmburile de argilă, le-am acoperit cu chirpici, am împletit trestie în crengile copacilor astfel ca tabăra să nu se mai vadă de sus. Am găsit cartofi înghețați pe câmp. Petr a scobit până și ultimul cartof cu ajutorul unei linguri, turnând înăuntru seu de oaie dintr-un vas. A rulat apoi o bucată de cârpă sub forma unui fitil fin, l-a pus în seul acela și a așteptat să se-ntărească. Nu peste mult timp aveam lumânări în adăposturile noastre. Dacă ne era foame, mâncam din cartofi, deși aveau gust de seu și de ars. Bărbații au vânat o căprioară și în ea am găsit un pui.

Vremea s-a înrăutățit. Uneori bordeiele erau inundate, apa cărând cu ea puținul pe care-l aveam, și după aceea trebuia să construim altele. Eram lipiți de malurile râului, renunțând la viața nomadă.

Când Vașengo s-a întors, coborând din munți, n-am fost tocmai surprinși să-l auzim cum cântă *Internaționala.* Bunicul s-a dus cu el în jos, pe malul râului, și când au revenit, se țineau de după gât. Vașengo a plecat din nou, cu două cingători pline de argint, ca să cumpere muniție. Cântecele noastre deveneau din ce în ce mai „roșii“ și, de fapt, cine ne putea blama –

se petrecea lucrul pe care bunicul îl prezisese cu mulţi ani în urmă. Singurul lucru care părea drept era schimbarea, iar singurul lucru care putea aduce schimbarea era cel bun, corect şi roşu, suferiserăm atât de mult timp din pricina fasciştilor. După aceea, ni s-au alăturat şi mai mulţi etnici romi, sedentari, veneau şi trăiau în pădure împreună cu noi. În anii dinainte, ne încăieram adesea, ei fiind convinşi că ne ţineam nasurile pe sus, iar noi gândind că ei beau lac de lustruit mobila, fiind însuraţi cu tinctura lui Hoffman, însă acum zâzaniile dintre noi luaseră sfârşit. Fierbeam zăpadă ca să avem apă şi căutam de mâncare prin păduri. Am omorât un viezure şi i-am vândut grăsimea farmacistului din sat. Eram prea mândri ca să ne mâncăm caii, n-am fi făcut niciodată aşa ceva, însă cei sedentari mâncau orice găseau, şi noi ne prefăceam că nu-i vedem.

Alte ştiri ne parveneau prin radio: ruşii avansau, la fel şi americanii şi britanicii. Indiferent care din ei, erau ceva bun pentru noi. M-am trezit într-o dimineaţă şi am văzut ultimele avioane fasciste venind în picaj, din cer, spre noi. Eram pe malul râului şi am privit pentru ultima dată cum ne-au ciuruit coviltirele cu gloanţele lor.

Când am intrat înăuntru, să reparăm stricăciunile făcute, l-am găsit pe bunicul. Se dusese acolo să-şi poată citi cartea în linişte. Stătea încă deschisă pe pieptul lui. Am aşezat-o alături de el şi i-am citit ultimele patruzeci de pagini cu voce tare, înainte să-i pun doi bani pe ochi şi să-l scoatem afară. Cizmă, care crescuse înalt şi se întorsese din război, se minuna cât de uşor ajunsese să fie bunicul. Am pus cartea lui Marx în coşciugul bunicului, sub pătură, împreună cu ţigările răsucite din foi de viţă, astfel ca el să le aibă la îndemână în locul necunoscut. Cel mai tare m-au surprins cizmele lui; le prinsese cusăturile desfăcute cu catgut. Aş fi vrut să le scot cusăturile şi să le păstrez, dar i-am ars aproape toate lucrurile ca să-i ţină cald la începutul călătoriei. Flăcările s-au ridicat drept în sus, şi din pământ ieşeau aburi. În crâng erau câţiva arbori arşi, arătau ca nişte oase negre înfipte în pământ. Eu şi Petr ne-am culcat cu picioarele în direcţia maldărului de cenuşă. Trei zile nu s-a auzit niciun cântec şi lumânările aprinse erau trimise-n jos, să plutească pe apa pârâului. Şase săptămâni mai târziu, ştiam că plecase pentru totdeauna, deşi eu continuam să port doliu.

Sunt lucruri care-ţi scot viaţa din tine.

Într-o zi m-am dus singură la lac şi m-am aruncat în el. Simţeam cum îmi îngheaţă pielea în apă şi trupul meu arăta ca un buştean cărat de ape.

Am stat mai multe ore, încercând să mă scufund cât mai adânc, drept în mijloc, să văd dacă aș fi putut atinge ce căzuse acolo, în trecut. Întindeam mâinile-n lături, și cu cât mă scufundam mai mult, cu atât se răcea apa mai tare, și simțeam presiunea din urechi ca o voce fără sunet. Când am deschis ochii, parcă ardeam. Cu cât stăteam mai mult sub apă, cu atât mă luptam mai tare, însă plămânii mei n-au mai rezistat și am simțit viteza cu care mă ridicam în sus. Am spart suprafața lacului. Părul mi se lipise de umeri și mi-am simțit salba îndepărtându-se, luată de apă. M-am scufundat din nou, mai mult timp de data asta. Eram aproape sigură că mă voi îneca. Ei erau încă toți acolo, simțeam asta – mama mea, tatăl meu, fratele meu, surorile mele –, dar cine poate da foc unui lac? Pe mal, am stat îndelung cu genunchii lipiți de piept, și două zile mai târziu, când m-am întors în pădure, spre ușurarea lui Petr, am ars ultimele lucruri ale bunicului. Aerul era plin de scântei galbene. Mi-am înfipt degetele-n pământ, lăsând urmele lor acolo.

— Haide, iapo, trage-i o balegă!

În momentul acela am simțit că renasc și așa va fi mereu.

Nu-mi mai e teamă să povestesc aceste lucruri, fata mea: chiar așa s-au întâmplat.

Chiar și când eram mică, întotdeauna mi-am dorit prea mult.

Războiul a luat sfârșit și cred c-aveam aproape șaisprezece ani. Ne-au eliberat rușii. Au venit, făcând mult zgomot, aducând comunismul cu ei. Vașengo și partizanii au coborât și ei din munți și flori le erau aruncate la picioare. Au fost organizate mai multe parade ale victoriei. Obloanele prăvăliilor au fost date de pereți. Ne-am dus în oraș să strângem niște bani cântând. Ne-am stabilit pe un câmp de lângă cotul îndepărtat al râului. Diminețile ne duceam în gară și Petr cânta la vioară. Eu și Conka îl acompaniam cu glasul: *Nu da vina pe cizme fiindcă te dor picioarele.* Se adunau mulți oameni și ne aruncau bani într-o pălărie pusă pe jos. Unii dintre ruși începeau să danseze, bătând din palme și întinzând picioarele. Seara târziu, în timp ce erau numărați banii, mă duceam cu Conka să ne plimbăm prin gară. Ne plăcea șuierul motoarelor, al ușilor, mișcarea, puzderia de voci diferite împletite la un loc. Ce vremuri! Străzile erau înțesate. La ferestre atârnau cearșafuri cu secera rusească pictată pe ele. Lumea ardea uniformele Hlinka și le călca chipiurile-n picioare. Membrii vechii gărzi au fost arestați și spânzurați. De data asta, stâlpii de iluminat nu s-au mai încovoiat.

Străinii, *gadze*, ne trăgeau de mânecă și ne spuneau: „Veniți să ne cântați, țiganilor, veniți cu noi!” „Povestiți-ne cum ați trăit în pădure”, ne mai cereau ei. Nu mă gândisem niciodată că pădurea era un loc special, mi se părea că-i unul la fel ca toate celelalte, întrucât copacii au tot atâtea motive ca și oamenii să se oprească.

Le cântam totuși balade vechi și *gadze* ne aruncau monede la picioare și ne lăsam și noi purtați de val. În curțile caselor, luate înapoi de la fasciști, erau organizate ospețe imense și muzica bubuia din difuzoare. Ne strângeam sub ele să auzim ultimele știri. Bisericile erau folosite ca puncte de distribuție a alimentelor, și uneori ne lăsau să fim primii la coada care se forma, nu se mai pomenise niciodată așa ceva, părea un adevărat miracol. Ni s-au dat cărți de identitate, conserve de carne, făină albă, cutii cu lapte condensat. Ne-am ars vechile brasarde. Sub stâlpii de reazem ai unor case apărea o piață înfloritoare. Soldații ne spuneau „cetățene”" și ne dădeau cartele pentru țigări. Erau proiectate filme pe zidurile de cărămidă ale catedralei cât de imense arătau fețele, *chonorroeja*, pe acele ziduri! Fasciștii ne trataseră ca pe niște gunoaie, dar acum numele noastre căpătau, din nou, însemnătate.

Avioane cargo ale regimentului de parașutiști zburau pe deasupra orașului, distribuind manifeste: „Viitorul e aici“.

La țară manifestele atârnau de crengile copacilor, se învârtejau printre tufe și vântul le zburătăcea pe poteci. Unele aterizau în râuri și erau purtate-n jos, pe ape. Le luam și le citeam cu voce tare celor mai în vârstă: „Cetățeni țigani, veniți alături de noi“.

Țăranii nu ne mai tratau ca pe o pacoste. Când ni se adresau, ne spuneau pe nume. Ascultam un program radio care transmitea muzică lăutărească. Interpretam cântece noi. Eu și Conka, și sute de oameni ne adunam de peste tot să le ascultăm. Fotografi cu camere de luat vederi veneau și ei în jeepuri și tot felul de vehicule. Fluturam drapelul roșu și priveam în lungul drumului spre viitor.

Am nutrit speranțe aproape până la sfârșit. Era un vechi obicei romani să ai nădejde. Poate că eu nu mi l-am pierdut niciodată.

Mulți ani mai târziu, urcam treptele din granit, trecând apoi pe sub coloanele Teatrului Național, încălțată cu pantofi noi și îmbrăcată cu o bluză de dantelă neagră cu un desen de frunze, pentru a-l asculta pe Martin Stransky recitând versuri din cântecele mele. Nu-ți dai seama prea bine ce

auzi, când auzi ceva pentru prima dată, fata mea, dar asculţi ca şi cum nu vei mai auzi aşa ceva niciodată. Publicul din teatru îşi ţinea respiraţia. Stransky nu prea era muzical pentru un poet, dar, când a terminat, mulţimea s-a sculat în picioare, ovaţionând, şi un proiector şi-a îndreptat lumina spre mine. M-am ascuns din calea lui, ronţăindu-mi vârful cozii, până când Stransky mi-a săltat bărbia-n sus cu degetele sale, şi aplauzele au devenit tot mai furtunoase: poeţi, membri ai consiliului, muncitori, toţi fluturând în aer foile cu programul. Englezul Swann stătea în culisele teatrului, uitându-se la mine cu ochii lui verzi. Avea părul deschis la culoare.

Am fost condusă în curtea interioară unde, pe mese lungi, de lemn, erau puse tot felul de sortimente de vinuri şi de votcă, de fructe şi boluri cu brânză. A urmat o sumedenie de luări de cuvânt.

„Slavă proletariatului literat!”

„Este dreptul nostru de revoluţionari să recâştigăm de partea noastră cuvântul scris!”

„Cetăţeni, trebuie să descoperim rădăcinile profunde ale fraţilor noştri de etnie romă!”

Eram condusă prin mulţime, în timp ce oamenii se îmbulzeau să mă atingă, întinzând mâinile, şi puteam auzi cum îmi foşnesc fustele, da, mai mult decât orice altceva. Puteam auzi sunetul pe care-l scoteau ţesăturile când se frecau unele de altele, în timp ce mergeam, după aceea, pe străzile paşnice, şi a fost unul din cele mai fericite momente de care-mi pot aminti, fata mea. Din interiorul teatrului auzeam zumzetul mulţimii, erau de partea noastră, un lucru nemaiauzit. Am ieşit afară, în aerul rece. Lumini se reflectau în băltoace şi păsările de noapte se roteau pe sub felinare. Stăteam acolo în tăcere şi mi se părea că venise primăvara vieţii mele.

Eram o poetă.

Aşternusem lucruri pe hârtie.

Cehoslovacia
1930-l959

Camera unde stăteam lungită era mică, dar avea o fereastră spre un petic de cer. Albastrul din timpul zilei era ceva obișnuit, dar în nopțile senine îmi devenea clar ca și cum ar fi fost pentru prima dată că roata lumii nu era fixă: luceafărul de seară zăbovea câteva momente tulburătoare agățat în acel cadru. Ciripitul păsărelelor de pe acoperișuri alternează în ritmuri ciudate, și aproape pot auzi ticăitul motorului de la motoreta mea de jos, din stradă. Simt încă în trup huruitul ei pe drum: dau un ultim colț și motoreta sare de sub mine. Mi se pare straniu să văd scânteile pe asfalt. Alunec și mă izbesc de-un zid scund din piatră. La spital n-au avut ghips mi-au fixat piciorul într-o atelă și m-au trimis acasă.

Am renunțat să o mai caut, dar îmi e imposibil să cred că a plecat pentru totdeauna, că n-o voi mai vedea niciodată sau că nu-i voi mai auzi din nou timbrul aparte.

Cu puțin timp înainte de accident, lângă Piest'any, o pală puternică de vânt de februarie mi-a smuls fularul de la gât, aruncându-l pe-un gard de sârmă ghimpată din jurul unui poligon, unde a fluturat o vreme înainte de a cădea la pământ, de cealaltă parte. Zoli îmi dăruise fularul cu mulți ani în urmă, însă nu vedeam nicio cale să-l pot recupera și mă temeam de ce s-ar fi putut întâmpla dac-aș fi încercat să sar acel gard. Fularul se agita încoace și-ncolo ca toate celelalte lucruri bătute de vânt, la numai câțiva pași distanță de mine, dar fără să pot ajunge la el.

La treizeci și patru de ani cu o rotulă sfărâmată, un maldăr de haine groase, o grămadă de traduceri neterminate pe masă. Aud din hol scârțâitul podelei de scânduri și pocnetul delicat al pieselor de domino. Pot auzi mopul cum e înmuiat în detergent, cheile răsucite-n ușă, cuvintele rostite de bărbați și femei în liniște, reveniți de la muncă. Cristoase, nu sunt cu nimic mai bun decât toți cei fără de număr care murmură *Ave Maria.* Cât de mult uram confesionalul pe când eram copil, pe acei preoți încruntați din Liverpool, care trăgeau în jos grilajul; binecuvântează-mă, părinte, și iartă tot cc-am păcătuit. Câte decenii trecuseră de când nu mă mai spovedisem?

Tata îmi spusese odată că nu poți evalua tot ce are un om în inima sa numai prin cea mai mare ticăloșie comisă, dar, dacă-i adevărat, atunci trebuie să fie la fel de adevărat că nu-l poți judeca făcând excepție de asta: eu o comisesem într-o după-amiază înghețată de iarnă, în tipografia de pe strada Godrova, când stătusem alături de Zoli Novotna și-am trădat-o în bâzâitul mașinilor de tipărit. Întrucât am făcut prea puține lucruri mai rele

sau mult mai bune, în zilele anterioare sau de atunci, sunt forţat să admit că moştenirea pe care o las lumii s-ar putea foarte bine să fie acest gest solitar, ce mă apasă aproape la fiecare răsuflare.

Sunt unii dintre noi care nu şi-au spus încă poveştile sau refuză s-o facă, astfel că devenim parte a lor: ne ascundem în amintiri până când nu mai putem suporta acel şoc poate c-ar trebui să le spunem până când nu sunt date uitării sau se transformă, la fel ca toate lucrurile, în altceva.

Memoria te poartă-n zbor, înapoi în timp, dar este imposibil să aterizezi exact în locul de unde te-ai ridicat. Mama mea era o soră medicală din Irlanda, tatăl meu, muncitor în dană, în Slovacia. Mama crescuse într-un mic sat de la malul mării, în Donegal. Purtase permanent povara convingerii că durerea era inevitabilă, că soarta era crudă şi că toată ingeniozitatea omului trebuia canalizată spre a obţine o ceaşcă bună de ceai. Tatăl meu a emigrat în Marea Britanie la începutul secolului, schimbându-şi numele de familie în Swann, însă fără ca asta să-i altereze sufletul; în ultimii ani îi plăcea să spună că e un comunist, un pacifist şi un catolic, nu neapărat în această ordine.

Când venea acasă, după o zi de lucru în doc, obişnuia să pună amprenta neagră a degetului mare pe pâine, pentru ca eu să ştiu de unde aveam ce mânca.

De la o vârstă fragedă am fost fascinat de locul de naştere al tatălui meu. Stăteam aşezaţi pe lăzi răsturnate, în magazia de cărbune, căutând posturi de radio. Pe aleea din spatele casei, prietenii mei jucau fotbal. Tata petrecea ore întregi încercând să găsească transmisiuni pe unde lungi din Bratislava, Kosice, Praga, în timp ce eu ascultam cum mingea loveşte surd peretele din spate. Numai câteodată, când permitea vremea, puteam auzi pârâitul posturilor de acolo – ne aplecam deasupra radioului până când frunţile ni se atingeau. El îşi nota ce auzea, ca să-mi traducă după aceea. Seara, îmi rosteam rugăciunile în limba lui maternă.

Când a izbucnit cel de-al Doilea Război Mondial, n-a părut deloc deplasat faptul că el a plecat să sc alăture partizanilor din munţii Cehoslovaciei – spusese c-ar fi vrut să servească în corpul medical şi să care brancarde, că războaiele erau fără rost şi Dumnezeu un democrat şi, cu toate astea-n cap, se va întoarce repede. Mi-a lăsat un ceas de mână şi o

carte de Engels în limba slovacă. Am descoperit, peste ani, că devenise expert în dinamită; specialitatea lui era să arunce poduri în aer. Am primit știrea că fusese ucis într-o ambuscadă, printr-o telegramă cu două rânduri. Mama s-a pierdut cu firea. M-a luat cu ea într-o călătorie înapoi, la Donegal, pentru o săptămână, dar nu se știe de ce nu mai era același loc de unde plecase ea.

— Nimeni nu mai locuiește unde s-a născut, mi-a spus ea cu puțin înainte de a muri.

Am fost luat în grija statului și mi-am petrecut ultimii doi ani de școală la iezuiții din Woolton, plimbându-mă în jurul terenurilor de rugby îmbrăcat cu un pulover gri, cu anchior.

Ce-mi amintesc din perioada adolescenței sunt șirurile de case din cărămidă roșie, cărbunii aspri scoși din mină, umerii arși de soare, macaralele din docuri, dulciuri de-un ban, pescăruși, confesionale, cum îndepărtam chiciura depusă de pe șaua bicicletei. Nu pot spune că auzeam sunet de viori când am scos capul pe fereastra trenului, luându-mi rămas-bun de la Liverpool. Am ratat războiul – un pic de noroc și vârstă fragedă și o doză de lașitate. Am plecat în sud, la Londra, unde mi-am petrecut doi ani studiind limba slovacă, după ce primisem o bursă. M-am alăturat marxiștilor și vociferam alături de ei, cățărat pe platforme improvizate, în Hyde Park, fără vreun succes. Ocazional mai publicam câte ceva, deși o mare parte din timp mi-o petreceam în fața unei ferestre mici, care dădea spre un zid afumat și o porțiune decolorată a unei reclame de ciocolată Ovaltine.

M-am îndrăgostit pentru scurt timp de o frumoasă și tânără bibliotecară, Caitlin, din Cardilf. Pur și simplu m-am lovit de scara pe care era cățărată, ca să pună o carte de Gramsci înapoi în raft, însă aveam înclinații politice diferite și Caitlin mi-a dat papucii cu un bilet pe care scria că viața ei era prea banală ca să poată fi o revoluționară.

Din apartamentul meu linia cerului mi se arăta ca un raft cu cărți. Trimiteam scrisori lungi romancierilor și dramaturgilor din țara de origine a tatălui meu, însă rareori îmi răspundea cineva. Eram aproape sigur că scrisorile erau cenzurate la Londra, dar, din când în când, câte un plic îmi parvenea, strecurat pe sub ușă. Îl luam cu mine la o ceainărie din apropiere, unde îl deschideam pe masa pătată și plină de prăjituri.

Răspunsurile erau întotdeauna scurte, concise și la obiect: le dădeam foc în scrumieră cu vârful țigării aprinse. Apoi, în 1948, după un schimb intens de corespondență, mă aflam în drum spre Cehoslovacia, ca traducător pentru o revistă literară condusă de faimosul poet Martin Stransky. Acesta îmi scrisese că i-ar fi fost de folos încă o pereche de picioare – ar fi oare posibil, mă-ntreba el, să aduc și câteva sticle de scotch în bagajul meu?

La Viena, micile barăci din lemn din sectorul rusesc erau încălzite de radiatoare cu un singur filament. Am fost interogat de gărzi, în timp ce-mi ofereau cești de ceai negru. M-au pasat de la o baracă la alta și în final m-au urcat într-un tren. La granița Cehoslovaciei, niște foști fasciști din corpul de gardă m-au tratat cu brutalitate, răscolind cu patul puștii prin geamantanul meu, mi-au confiscat sticlele și m-au aruncat într-o celulă improvizată. Mi-au legat mâinile la spate și m-au bătut la tălpi cu bastoane înfășurate-n ziare. Am fost acuzat de fals în documente, dar peste două săptămâni ușa s-a deschis și în pragul ei a apărut Martin Stransky, care la început mi s-a părut că arăta ca o umbră. Mi-a spus pe nume, m-a ridicat în sus, și-a muiat mâneca în apa rece din găleată și mi-a șters rănile de sânge. Spre deosebire de ce-mi imaginasem, era micuț de statură, dur și avea chelie.

— Ai adus băutura? m-a întrebat el.

În tinerețe fusese prieten cu tatăl meu, amândoi membri ai unui grup de tineri socialiști în ilegalitate, și acum ajunsese departe; avusese un rol major în lovitura de stat comunistă și era pe placul celor de la putere. M-a bătut pe spate, mi-a înconjurat umerii cu brațul și m-a condus afară din barăcile cu acoperiș de tablă, după ce avusese grijă să mi se înapoieze documentele. Cei doi gardieni care mă bătuseră și-mi confiscaseră sticlele erau așezați încătușați, în spatele unui camion. Unul din ei se uita cu încăpățânare în jos, dar celălalt își tot rotea ochii injectați.

— O, n-are rost să-ți faci griji din cauza lor, tovarășe, mi-a zis Stransky, vor fi tratați cum se cuvine.

Mă ținea strâns de braț și m-a dirijat spre un tren militar. Puteam vedea farurile albe aprinse și un drapel nou-nouț al Cehoslovaciei fluturând deasupra locomotivei. Ne-am așezat pe locurile noastre și m-am bucurat când am auzit fluieratul ascuțit și am văzut țâșnind un val de abur. În timp ce trenul se punea în mișcare, le-am zărit din nou pe cele două gărzi încătușate.

Stransky râse și mă plesni peste genunchi.

— Nu-i chiar atât de serios, zise el. Vor sta după gratii o zi sau două, ca să-și revină după beție, asta-i tot.

Trenul se puse în mișcare și treceam prin păduri cu copaci înalți, apoi printre lanuri de porumb, în drum spre Bratislava. Piloni. Coșuri. Bariere de cale ferată vopsite alb cu roșu.

Din gara Hlvana am mers pe jos, pe lângă șinele de tramvai, coborând dealul spre vechiul oraș. Am fost izbit de aspectul său medieval, cu turle ascuțite, pitorești, însă afișe revoluționare erau lipite pe toate zidurile și muzica bubuia din difuzoare. Șchiopătam puțin din cauza bătăilor, dar reușeam să înaintez prin ploaia ușoară, cărând o valiză cartonată. Stransky râse înfundat când aceasta s-a deschis – o cămașă de noapte ieșise afară și o mânecă lungă atârna pe pavaj.

— O cămașă de noapte? a râs el. Două săptămâni de reeducare politică pentru tine.

Apoi, m-a bătut pe umăr. Într-o berărie cu tavan boltit, plină de bețivi și ulcele atârnate, am ciocnit paharele în cinstea revoluției și pentru ceea ce Stransky numea, în timp ce se uita pe fereastră, spre stradă, ceilalți părinți ai acesteia.

În iarna lui 1950 am fost bolnav mai mult timp. Când a sosit ziua externării din spital, doctorul a semnat ieșirea fără să-mi pună diagnosticul, și mi-a spus să mă duc acasă să mă odihnesc.

Locuiam într-un apartament muncitoresc din orașul vechi. Bucătăria comună, de la primul etaj, era plină de șoareci. De-a lungul coridorului atârnau frânghii cu rufe puse la uscat – salopete, haine groase, cămăși zdrențuite de acid. Când am urcat treptele, scara se mișca la propriu sub picioare. Odată ajuns sus, în camera mică de la etajul patru, am văzut zăpadă strânsă pe podeaua de lemn. Administratoarea uitase să repare fereastra spartă cu o săptămână-n urmă când, cuprins de amețeală, căzusem, lovindu-mă de ea și vântul rece șuiera trecând pe acolo. Mi-am pus așternuturile în singurul colț mai cald al camerei, unde se auzea radiatorul șuierând. M-am încolăcit lângă el, cu haina pe mine și cu mănușile-n mâini. M-am trezit tușind dimineața devreme. Ninsese aprig toată noaptea și podeaua era aproape toată acoperită cu un strat de nea. În jurul țevilor radiatorului podeaua se udase. Lucrurile pe care le iubeam cel mai mult,

cărţile mele, zăceau pe rafturi, atât de multe volume, încât era imposibil să vezi tapetul de dedesubt. Mă aşteptau trei traduceri – capitole din Theodore Dreiser, Jack Lindsay şi un articol de Duncan Hallas –, însă gândul de a mă apuca de ele mă îngrozea.

Îmi cumpărasem o a doua pereche de cizme purtând marca unui fabricant rus şi, deşi apa pătrundea prin ele, îmi plăceau, mi se părea că au o istorie. Ieşeam încălţat cu ele afară, mă plimbam pe străzile reci, păşind peste gurile de canal şi pietrele de pavaj, dincolo de baraci, dincolo de punctul de control.

La tipografie, Stransky se instalase într-o mică încăpere unde, când termina treburile, obişnuia să stea şi să citească. Camera n-avea tavan. Puteai să vezi, în sus, acoperişul boltit al tipografiei şi să urmăreşti porumbeii cum zboară de colo-colo. M-am lungit pe patul verde de campanie pe care îl instalase într-un colţ, şi zgomotul monoton al maşinilor m-a făcut să aţipesc. Nu ştiu cât de mult am dormit, dar m-am trezit dezorientat, fără să ştiu ce zi era.

— Doamne sfinte, pune-ţi ciorapii! mi-a zis Stransky din cadrul uşii.

În spatele lui, puţin derutată, stătea o femeie tânără şi înaltă. Avea douăzeci şi ceva de ani, nu era frumoasă, oricum nu în modul tradiţional, ci genul de femeie care îţi tăia răsuflarea. Rămăsese nervoasă în prag, ca şi cum ţinea un bol cu apă în mână şi-i era frică să nu-l verse. Avea pielea întunecată şi ochii cei mai negri pe care-i văzusem vreodată. Purta un palton bărbătesc, închis la culoare, dar sub el se vedea o fustă largă în trei straturi; arăta de parcă îşi pusese două sau trei fuste una peste alta, rulându-le tivul laolaltă. Îşi legase părul la spate sub batic şi faţa îi era încadrată de două cozi groase. Nu purta cercei, nici brăţări, şi nici salbe zornăitoare. M-am ridicat de sub pătură şi am alunecat pe podeaua udă.

— Ţi-ai uitat manierele, tinere învăţat? m-a întrebat Stransky, trecând pe lângă mine. Fă cunoştinţă cu Zoli Novotna.

Am întins mâna spre ea, dar n-a schiţat nici un gest. A trecut pragul numai la insistenţele lui Stransky, îndreptându-se spre masă, unde el pusese deja o sticlă scoasă din buzunarul hainei.

— Tovarăşe, m-a salutat ea, înclinând din cap.

Stransky dăduse întâmplător peste Zoli în faţa Uniunii Muzicienilor şi, prin intermediul unui membru mai în vârstă, primise permisiunea să i se adreseze în legătură cu cântecele ei. Ţiganii formau un grup rezervat, dar

Stransky avea capacitatea de a atrage oamenii. Vorbea puțin romani, le știa obiceiurile, cum să negocieze și era unul dintre puținii în care ei aveau încredere. În plus, îi datorau mai multe favoruri – în timpul revoltei naționale comandase un regiment de partizani țigani în munți și, după cum se spunea, îi salvase pe mulți dintre ei de la moarte cu ajutorul unor flacoane de penicilină.

Îmi amintesc de acea după-amiază ca și cum aș păși înapoi pe tărâmul unor lucruri în care crezusem odată: revoluție, egalitate, poezie. Am tras niște scaune în jurul mesei și am stat acolo mai multe ore, fără să ne dăm seama cum trece timpul. Zoli își ținea capul ușor înclinat, fără să se atingă de paharul din fața ei. Recita din când în când câteva versuri din vechile ei cântece. Cuvintele erau în slovacă, însă rostite de ea căpătau un farmec sălbatic: nu era obișnuită să le spună cu glas tare, numai le cântase. Avea un stil de a merge spre crescendo până când, în final, baladele sunau trist și declamator, povești pline de amărăciune și trădare, versuri repetate mereu, asemenea unor frunze care cad și se așternstraturi-straturi pe pământ. Când a terminat, Zoli și-a împreunat mâinile, rămânând cu privirea ațintită drept în față.

— Bun! a exclamat Stransky, bătând darabana în masă.

Ea și-a ridicat ochii în sus, spre o pană de pasăre care plutea în jos dinspre tavan și care s-a așternut în tăcere pe podea, apoi a zâmbit urmărind porumbeii zburând printre bârne, unii dintre ei cu pete de cerneală.

— Pot ieși afară?

— Numai să se găinățeze, a zis Stransky.

Ea a izbucnit în râs, a ridicat pana de jos și, nu se știe din ce motiv, a băgat-o în buzunarul hainei.

Atunci nu știam că erau numai câțiva scriitori țigani răspândiți prin Europa și Rusia, niciunul dintre ei recunoscut ca atare. Era o cultură orală, n-aveau cărți sau povestiri așternute în scris despre care să se vorbească, n-aveau încredere în cuvântul ce nu mai putea fi schimbat. Dar Zoli fusese crescută de un bunic care o învățase să scrie și să citească, ceva extraordinar în rândul comunității sale.

Stransky scotea o revistă, *Credo*, în care încerca mereu să depășească limitele: se știa că publică lucrările îndrăznețe ale unor tineri dramaturgi socialiști, ca și pe cele ale unor intelectuali obscuri sau ale oricui corespundea, chiar și vag, ideilor sale. Eu mă aflam acolo ca să traduc

scrierile străine care îi cădeau în mână: poeți mexicani, comuniști cubanezi, broșuri ale unor sindicaliști galezi, pe oricine Stransky îl considera un camarad de drum. Mulți dintre intelectualii slovaci plecaseră deja în nord, la Praga, dar Stransky dorea să rămână la Bratislava, unde, spunea el, era centrul revoluției. El însuși scria în slovacă, contrar ideii că o limbă cu o mai mică circulație nu te putea face cunoscut. Și acum, în persoana lui Zoli, era convins că întâlnise o poetă proletară perfectă.

Bătea din palme și pocnea din degete.

— Asta e, asta e, asta e!

Se rezema încântat de spătarul scaunului și își învârtea șuvița de păr care-i cădea pe frunte.

În timp ce Zoli recita, improviza tot timpul – el o ruga să repete un anume vers, ca să-l poată transcrie, dar versul se schimba continuu. Mi se părea că Zoli folosea niște cuvinte alcătuite din sunete simple, străvechi, uitate de ceilalți sau pe care nu mai știau cum să le pronunțe: copaci, iazuri, pădure, cenușă, stejar, foc. Stransky își ținea mâna pe paharul cu votcă rezemat pe genunchi. Bătea tot timpul din picior, astfel că, atunci când în final s-a sculat și s-a dus la fereastră, hainele sale erau presărate cu pete întunecate. Spre seară, când umbrele se lungeau tot mai mult pe podea, Stransky i-a întins un creion. Zoli l-a luat cu delicatețe și i-a prins capătul între dinți, ținându-l acolo, ca și cum ar fi descris-o.

— Dă-i bătaie! i-a zis Stransky. Pune totul în scris!

— Nu le-am compus ca să fie așternute pe hârtie, a zis ea.

— Haide, numai ultimul vers, a îndemnat-o el.

Stransky bătea nerăbdător cu degetele în masă. Zoli răsucea firul de la un nasture. Își mușcase buza până se albise. Și-a plecat privirea și a început să scrie. Scrisul ei arăta neîngrijit, nu prea știa unde se termina un vers, nici să folosească literele mari și nici chiar ortografie, dar Stransky a înhățat foaia de hârtie după ce ea terminase și a strâns-o la piept.

— Nu-i rău, nu-i rău deloc, pot să arăt asta oamenilor.

Zoli și-a împins scaunul departe de masă, s-a înclinat ușor spre Stransky, apoi s-a întors spre mine și mi-a spus un formal „La revedere”. Baticul îi alunecase mai pe spate și am remarcat cât de pură era linia ce-i despărțea părul în două, cât de neagră era pielea între cele două părți încă și mai întunecate, cât de dreaptă era și cât de netedă. Și-a reașezat baticul și și-a rotit ochii, punându-le albul în evidență. A pășit spre ușă și apoi a plecat

pe stradă, în ultimele raze de lumină, pe sub copaci. O aşteptau câţiva bărbaţi tineri într-o căruţă trasă de cal. Ea şi-a pus obrazul pe gâtul calului şi şi-a frecat apoi fruntea de el.

— Bine, bine, bine! a exclamat încântat Stransky.

Căruţa a trecut de colţul străzii, îndepărtându-se. Iar eu simţeam ca şi cum aş fi avut un cuţit înfipt în piept.

A doua zi eu şi Stransky am fost invitaţi la un show aviatic, organizat pentru ziarişti la marginea Bratislavei: trei avioane cu reacţie Meta-Sokol, noi-nouţe, erau expuse acolo, cu boturile îndreptate spre vest. În jurul Bratislavei era încă declarată o zonă de interdicţie aeriană şi piloţii fuseseră forţaţi să aducă avioanele pe aerodrom cu ajutorul unor camioane imense, împotmolite la un moment dat în noroi şi remorcate cu ajutorul unor frânghii. Lui Stransky i se ceruse să scrie un articol despre piloţii slovaci de avioane militare. Am vizitat aparatele însoţiţi de-un general, care ne-a descris trenul de aterizare, radarul performant şi scaunele ejectoare ale piloţilor.

Când a terminat, de avioane s-a apropiat o tânără femeie din forţele aeriene. Stransky m-a înghiontit şi mi-a şoptit:

— Arată foarte calmă, sigură pe ea, dar nu-i aşa, e mai degrabă tensiunea pe care o simt dansatorii pe sârmă.

Avea părul blond tuns scurt, era subţire şi atrăgătoare. Stransky s-a căţărat după ea în carlinga avionului şi au stat acolo o vreme vorbind şi flirtând până când cineva a strigat-o. În timp ce cobora din avion, mişcările agile ale trupului său zvelt erau urmărite de ziariştii şi demnitarii prezenţi. A întins apoi mâna, ajutându-l pe Stransky să coboare.

— Stai puţin, i-a zis el.

I-a sărutat mâna şi m-a prezentat, spunând că sunt fiul lui năbădăios, dar ea a roşit şi s-a întors, aruncând o ultimă privire peste umăr nu spre Stransky sau spre mine, ci spre avionul militar aşezat pe iarbă.

— Hei-ho, noua femeie sovietică! mi-a şoptit Stransky din nou.

Am traversat aerodromul pe urmele imense lăsate de roţile camioanelor prin noroi. La capătul pistei, Stransky s-a oprit să-şi scuture pământul lipit de manşetele pantalonilor. Apoi s-a întors, şi-a curăţat tălpile pantofilor în

iarbă și a rostit subit, ca și cum s-ar fi adresat gazonului făcut praf sub picioare:

— Zoli!

Și-a săltat pantalonii și a pășit peste urmele lăsate de roți.

— Hai să mergem, mi-a zis el.

Am trecut de Trnava, îndreptându-ne spre dealuri, pe un drum noroios, printre pâlcuri izolate de copaci. M-am agățat instinctiv de el, când Stransky a frânat brusc motocicleta, patinând puțin, și mi-a arătat un maldăr de crenguțe rupte aranjate astfel ca să indice o direcție.

— Trebuie să fie pe aici, pe undeva, a zis el.

Motorul Jawei fierbea. Am sărit jos. La distanță, printre copaci, se ridica un nor de fum și se auzeau strigăte. Am împins motocicleta într-o poiană, unde erau așezate în semicerc coviltire acoperite cu desene complicate pe partea din lemn cioplit. Printre pinii înalți se strecurau raze de lumină întretăiate de umbre lungi. Niște bărbați tineri stăteau în jurul unui foc. Unul întorcea lama unui topor cu niște clești; un altul acționa foalele. Mai mulți copii au țâșnit spre noi. S-au cățărat repede pe motocicletă, țipând când au atins țevile fierbinți cu tălpile goale ale picioarelor. Unul mi-a sărit în spate și m-a înghiontit, apoi m-a tras de păr.

— Să nu zici nimic! m-a sfătuit Stransky. Sunt numai curioși.

Mulțimea din jurul nostru creștea văzând cu ochii. Bărbații purtau cămăși și pantaloni uzați. Femeile, rochii lungi și podoabe grele. Câțiva copii cărau bebeluși în brațe agățați de gâtul lor. Unii dintre bebeluși aveau funde roșii prinse la încheietura mâinilor.

— E o lume plină de podoabe, mi-a șoptit Stransky, dar vei vedea că pe sub veșminte sunt niște oameni simpli.

Un bărbat de vârstă mijlocie, Vașengo, cu șuvițe lungi de păr grizonant, și-a făcut loc printre ceilalți și s-a oprit în fața noastră, cu picioarele depărtate și mâinile-n șolduri. L-a îmbrățișat apoi pe Stransky, după care Vașengo s-a întors spre mine și m-a studiat. O privire lungă. Un miros de fum de lemn și pământ reavăn.

— Ăsta cine-i?

Stransky m-a bătut pe umăr.

— Arată ca un slovac, vorbește ca un slovac, dar de fapt e britanic.

Vașengo a mijit ochii și a venit mai aproape de mine, înfigându-și degetele în umărul meu. Albul ochilor săi avea o ușoară tentă cenușie.

— Un vechi amic de-al meu, a zis Stransky, înainte ca Vașengo să mai întrebe ceva. Îmi e un pic dator.

În spatele mulțimii, lângă coviltirile împodobite cu ciopluri în lemn, stătea Zoli alături de alte patru femei, toate purtând rochii viu colorate. Ea mai avea un palton militar deasupra, cizme lăsate-n jos, spre glezne și o cingătoare făcută din scoarță de salcie. Avea în mână un umeraș în care era înfiptă o bucată de cartof. Ne-a aruncat o privire și s-a dus spre o căruță, a urcat și a tras ușa după ea.

O secundă s-a ridicat un colț al perdelei, apoi a căzut brusc în jos.

Mâncarea era gata, o bucată de carne servită cu găluști și lipii.

— Ce gust are ariciul tău? m-a întrebat Stransky.

Am scuipat ce-aveam în gură. Vașengo s-a holbat la mine. Se părea că era o delicatesă. Am adunat ghemotocul din noroi.

— Delicios, am rostit eu și m-am aventurat să mușc din el.

Vașengo s-a lăsat pe spate și a râs vesel și prietenos. Bărbații au venit lângă mine, bătându-mă pe spate. Mi-au umplut din nou paharul și mi-au îndesat mai multă mâncare pe farfurie. Mi-am clătit gura după arici cu o sticlă de vin de fructe, apoi am încercat să trec sticla celorlalți, dar ei mi-au întors spatele.

— Nici măcar să nu-ndrăznești, mi-a zis Stransky, n-o să bea niciodată după tine.

— De ce nu?

— Învață să-ți ții gura, fiule, dacă ții la viața ta.

Stransky s-a cuibărit lângă foc și a început să cânte o baladă veche, învățată-n munți. Vântul bătea, stârnind cenușa. Țiganii dădeau aprobator din cap și ascultau serioși, apoi și-au scos viorile și harpele. Noaptea își deschidea porțile. O fetiță mi s-a cățărat pe umeri și a început să-i lustruiască chelia lui Stransky cu piciorul ei gol. După a doua sticlă, nu mi se mai părea că sunt atât de străin de ei – mi-am descheiat cămașa la gât și i-am șoptit lui Stransky că sunt pregătit pentru orice va urma.

La căderea serii, pâlcuri de țigani au început să sosească din întreg ținutul. Se-nghesuiau într-un cort mare, alb, unde un șir de lumânări delimita o scenă improvizată. Foloseau bușteni în loc de bănci. Spectacolul a început cu balade cântate răgușit, cântece de pahar, de cununie, de dragoste, de seară. Când Zoli a intrat, purta o rochie imprimată lungă, cu mâneci bufante. Pe corsaj avea cusute mărgele mici și în jurul gâtului un

colier ca de antracit. La început arăta la fel ca oricare alta dintre cântărețe. Stătea foarte dreaptă și ținea capul aproape nemișcat, numai umerii, mâinile și palmele fremătând. De abia mai târziu, când se făcuse întuneric beznă afară, a început să cânte singură. Fără harpă, fără vioară. Aspru. Trist. Un cântec vechi, lung și întortocheat, nostalgic. Fața îi era luminată de foc, avea ochii închiși, pleoapele ușor învinețite și o umbră de zâmbet îi plutea pe buze. Și nu era numai vocea ei versurile erau zguduitoare. Compusese singură acel cântec, o poveste cu multe denumiri, cehe, poloneze și slovace, date și momente în timp. Hodonin. Lety. Brno. 1943. Legiunea neagră. Hornurile. Stâlpii ciopliți ai porților. Osuare. Câmpuri de oase.

— Ți-am zis, fiule! mi-a șoptit Stransky.

Când Zoli a terminat, în cort s-a așternut tăcerea; se auzea numai șuierul vântului prin pomii de afară, vechi, neschimbat. Ea s-a îndreptat spre un bărbat bătrân, o epavă – felul de creatură care ar fi putut trăi în mizerie și bâiguind întruna într-un adăpost improvizat. Purta o cămașă fără spate, de felul celei preferate de muzicieni. Când și-a întins mâinile spre ea, i se putea zări pielea dezgolită. Ea l-a sărutat blajin pe cap, apoi s-a așezat alături de el, în timp ce omul fuma o pipă.

— Soțul ei, mi-a șoptit Stransky din nou.

M-am așezat pe-un buștean.

— Ai grijă, Swann, iar ai rămas cu gura căscată.

Zoli s-a aplecat spre bătrân. Acesta arăta ca și cum cândva ar fi fost înalt și cu umeri lați și părea încă stăpân pe forțele lui, deși era în mod clar bolnav. Noaptea, mai târziu, a scos niște sunete din arcușul viorii pe care nu le mai auzisem niciodată înainte – rapid, sălbatic, scrâșnind. A primit un ropot prelungit de aplauze și, cu Zoli sprijinindu-i cotul, au ieșit împreună din cort. Ea nu s-a mai înapoiat, dar spectacolul a continuat, cu avânt și puritate. Aveam cămașa deschisă până la buric. Nu mai știam ce să cred. Cineva mi-a aruncat o sticlă de șliboviță – i-am desfăcut capacul și-am băut.

Dimineața devreme, eu și Stransky ne-am dus împleticindu-ne spre locul unde era motocicleta. Scaunul, luminile de semnalizare și mânerele dispăruseră. Stransky a chicotit și a spus că nu era prima dată când urma să aibă între picioare o mașinărie cehească pe care nu se putea baza. Ne-am urcat pe ea, am făcut din haine un fel de șa și am pornit-o înapoi, spre Bratislava. Ne-am apropiat de oraș, cu zidurile lui înalte, de cărămidă, împodobite cu arce și buiandrugi. Sus, pe margini, moțăiau șiruri de

porumbei. Coroane și inscripții în piatră, comemorând diverse evenimente. Era un oraș vechi, pe jumătate unguresc, pe jumătate nemțesc, dar în acea zi îl simțeam nou și pe de-a întregul sovietic. Pe pod se aflau deja echipe de lucrători și, mai departe, turnurile și fabricile se trezeau la viață.

Soția lui Stransky ne aștepta în curtea blocului de apartamente. El a sărutat-o, a urcat scările, sărind câte două trepte o dată, și s-a pus imediat pe treabă, transcriind înregistrările. A pus magnetofonul deasupra ultimului ei desen. Ea l-a tras de dedesubt și l-a netezit.

— E-un nume unguresc, a zis Elena, în timp ce asculta. Zoltan. Mă-ntreb de unde l-a căpătat?

— Cine știe, dar astea sunt niște versuri adevărate, ce zici?

— Poate c-a pus pe cineva să i le scrie.

— Nu cred.

Stransky a apăsat pe butonul de pornire al magnetofonului.

— E destul de naiv, a zis Elena. Mama ta plânge, tatăl tău cântă la vioară. Dar are ceva ce te-nfioară, nu vi se pare? Și, ia zi, e frumoasă?

— Da, se poate spune că-i mai curând frumoasă, a răspuns el.

Elena și-a lovit soțul peste mână cu un ziar împăturit. S-a ridicat, cu părul plin de creioane colorate, și s-a dus la culcare. Stransky i-a făcut cu ochiul, spunându-i că se va culca și el în curând, însă a adormit cu capul pe masă, peste paginile cu transcrierea cântecelor.

Săptămâna următoare am întâlnit-o din nou pe Zoli, pe treptele Uniunii Muzicienilor, unde stătea cu mâinile întinse și cu degetele desfăcute.

În fața uniunii se strânsese un grup de țigani. Fusese dat un decret nou, conform căruia muzicienii trebuiau să aibă autorizații, dar, ca să ai o astfel de autorizație, trebuia să fii în stare să completezi un formular, și niciunul dintre țigani, cu excepția lui Zoli, nu știa să scrie. Aveau cu ei viori, violoncele, oboaie, chitare, chiar și o harpă imensă. Vașengo purta o haină neagră, și în chip de butoni își pusese niște lanterne de bicicletă. Când își agita brațele, soarele le făcea să scânteieze. Părea că împreună cu Zoli încearcă să calmeze mulțimea. La celălalt capăt al străzii era amplasat un mic batalion de polițiști, care își agitau bastoanele. Peste câteva secunde, la fereastra uniunii, a apărut un megafon și peste mulțime s-a așternut tăcerea. Vașengo li s-a adresat mai întâi în romani – părea să-i liniștească. A cerut

din nou să se facă liniște și le-a vorbit apoi în slovacă, spunând că sosise o nouă eră, că toți lăsam în urmă o lungă perioadă întunecată, în timp ce purtam în mâini drapelul roșu. Mai spunea că va vorbi cu liderii uniunii.
— Aveți răbdare, le cerea el, toți vor primi autorizații.

A arătat spre Zoli și a adăugat că ea îl va ajuta să completeze toate formularele necesare. Ea a aprobat din cap și mulțimea a izbucnit în urale. Polițiștii din josul străzii și-au lăsat bastoanele în jos și oficialii Uniunii Muzicienilor și-au făcut apariția pe treptele de la intrare. Un băiețel m-a împins râzând, făcându-și loc. Avea agățat la gât, de-un lănțișor, lampa galbenă de semnalizare de la motocicleta lui Stransky.

Am încercat să-mi croiesc drum spre Zoli, însă o luase-n jos pe scări să-i șoptească ceva la ureche soțului ei.

M-am îndepărtat prin roiul de oameni, dincolo de caii și căruțele pe care le înșiruiseră în jos, pe stradă. Mi se-ntipăriseră deja în memorie modul cum își ținea bărbia și cele două alunițe negre de la baza gâtului.

La Biblioteca Națională, înconjurat de praf și liniște, am încercat să citesc o carte, indiferent ce. Se părea că țiganii erau la fel de divizați, la fel ca toți ceilalți, în mica lor Europă, totuși la recensământ erau trecuți la un loc. Mulți se stabiliseră în aglomerări de cocioabe din suburbii, peste tot în Slovacia. Se băteau între ei, la fel cum erau gata să se bată cu cei din afara comunității. Zoli și grupul ei formau aristocrația, dacă puteam folosi un astfel de cuvânt; continuau să fie nomazi, călătorind în coviltirele lor ornate. Nu existau urși dansatori, cerșetori sau ghicitoare, totuși purtau bani de aur prinși în păr și păstrau unele obiceiuri străvechi. Purtare cuviincioasă. Numele spuse în șoaptă. Semne runice. Erau cu miile în Slovacia. Aveau legături cu grupuri de tinichigii și hoți de cai, dar cei din *kumpanija* lui Zoli călătoreau într-un grup cam de șaptezeci, optzeci de persoane și-și câștigau existența exclusiv cântând. Cărțile erau scrise într-o limbă exotică fără fotografii, numai niște semne.

Am închis paginile cărților, am ieșit în stradă, pe sub drapelele care fluturau și cosașii gălăgioși din copaci. Printr-o fereastră deschisă se auzeau sunetele joase ale unui saxofon. Erau încă niște vremuri aparte străzile erau pline de oameni, pulsând de viață, și nimeni nu se aștepta să audă poliția secretă bătând la ușă.

L-am găsit pe Stransky legănându-se alături de ceilalți comeseni, într-o berărie.

— Vino încoa’, tinere savant! a strigat el pe deasupra meselor.

M-a așezat lângă el și mi-a plătit o halbă cu bere. Gustam din plin idealurile înalte ale bărbatului mai în vârstă. Era sigur că o poetă țigancă va fi o mare lovitură pentru el, pentru *Credo*, și că țiganii, pe care-i socotea o clasă revoluționară, dacă vor fi ghidați cum se cuvine, puteau fi învățați să folosească și cuvântul scris.

— Uite, a zis el, pretutindeni sunt luați în răspăr. Hoți. Escroci. Imaginează-ți că vom putea să-i ajutăm să stea pe picioarele lor. Un proletariat literat. Oamenii citind literatură țigănească. Noi tu, eu, ea putem produce o formă de artă complet nouă, prin transcrierea acestor cântece. Gândește-te la asta, Swann. Nimeni n-a mai făcut așa ceva. Fata asta e perfectă, îți dai seama cât de perfectă este? S-a aplecat spre mine cu halba tremurându-i în mână. Toți ceilalți n-au făcut decât să-i umilească. Le-au dat foc. I-au batjocorit. I-au înfierat. Capitaliști, fasciști, imperiul ăla vechi al tău. Avem o șansă să schimbăm lucrurile, să-i integrăm în societate. Vom fi primii care le vom da o valoare. Îi vom face să ducă o viață mai bună, vom face viața mai bună, e cea mai veche poveste dintre toate.

— Ea e o cântăreață, am zis eu.

— E o poetă, a replicat el. Și știi de ce? Și-a ridicat halba și m-a împuns cu degetul în piept. Pentru că are chemarea să fie așa ceva. E o voce a pământului.

— Ești beat, l-am apostrofat eu.

Mi-a arătat un magnetofon nou-nouț, un set de role de rezervă, opt benzi și patru baterii aflate pe masă.

— Vreau ca tu, tinere savant, să faci înregistrările. Trezește-o la viață!

— Eu?

— Nu, ci ale naibii de murături de colo! S-o lași să plângă cu glas tare, Swann, măcar atâta minte ai, nu?

Știam ce voia de la mine – perspectiva mă încânta, și în același timp simțeam cum plămânii mei sunt lipsiți de aer.

A deșirat un pic dintr-o rolă.

— Numai să nu-i spui Elenei c-am cheltuit ultimii bani pe astea. A tras un pic banda și a apăsat pe butonul de înregistrat. Sunt făcute în Bulgaria. Sper să meargă.

Verificând înregistrarea, i s-a auzit vocea redată de bandă: „Sunt făcute în Bulgaria, sper să meargă“.

Cât de inevitabil este totul, vine un moment obișnuit și nu mai există cale de întoarcere. Am ridicat halba în semn de acceptare. Aș fi putut la fel de bine s-o fac semnând cu propriul meu sânge.

Echipamentul încăpea într-un mic rucsac. L-am săltat în spate și am plecat călare pe Jawa lui Stransky la țară. Sub copacii din poiană, am oprit motorul și am așteptat. *Kumpanija* era plecată. O bucată de cauciuc ars zăcea în iarbă. Câteva zdrențe pe ramuri. Am încercat să urmez semnele de pe drumul desfundat, cu iarba culcată, dar a fost imposibil.

Dincolo de Trnava, am ajuns pe dealurile joase cu pantele acoperite de viță-de-vie până în vale. Am oprit brusc motocicleta când am fost somat și o pușcă s-a îndreptat spre mine. Polițistul cel mai înalt zâmbea disprețuitor, în timp ce camarazii săi se strângeau în jur. Le-am spus că eram translator și sociolog și că studiam vechea cultură a populației rome.

— A cui? m-au întrebat ei.

— A țiganilor.

Au pufnit în râs.

Sergentul s-a înclinat spre mine.

— Uite câțiva colo, în copaci, cu maimuțele.

Am bâjbâit după documente și am scos scrisorile de recomandare. După un timp, s-a dus să vorbească prin stație. Apoi s-a înapoiat, pocnind din călcâie.

— Tovarășe, a zis el, poți merge mai departe.

Se părea că numele lui Stransky făcea încă minuni. Polițiștii mi-au arătat direcția spre o zonă cu tufișuri și arbuști. În locul șeii furate fixasem o pernuță: bărbații continuau să se hlizească. M-am întors încet, i-am fulgerat cu privirea, apoi am luat-o din loc, împroșcând noroi în urmă.

Dinspre dealuri se auzea o serie ciudată de sunete înalte. *Kumpanija* lui Zoli căra harpe gigantice, înalte cam de doi metri, le puteai auzi uneori corzile sunând tânguitor, în depărtare.

Când am zărit-o, stătea rezemată de o poartă verde de la marginea unui câmp, cu brațele lăsate-n jos, fără vlagă. Purta o manta și se legăna încet pe-un picior, înainte și-napoi, formând un mic arc deasupra noroiului. Una din cozi îi flutura în vânt, pe cealaltă o ținea între dinți. Pe poartă era plasat un avertisment în litere mari, vopsite, amenințându-i pe intruși că vor avea de-a

face cu justiția. Când m-a văzut apropiindu-mă, a renunțat la postura aceea copilărească, iar eu mi-am dat seama că ea citise în timp ce stătea sprijinită de poartă.

— Of! a exclamat ea, ascunzând paginile rupte.

A luat-o în față, strigându-mi că va trebui să vin peste o oră sau două, că-i va alerta pe ceilalți, pentru că le lua timp să se pregătească. Eram sigur că n-o s-o mai văd în seara aceea, dar, când am ajuns în tabără, am descoperit că-mi pregătiseră un ospăț de-ntâmpinare. M-au bătut pe spate și m-au așezat în capul mesei.

Zoli stătea în picioare, purtând o rochie cu imprimeu galben și cu zeci de oglinjoare strălucitoare prinse pe pieptar. Își dăduse cu puțin roșu în obraji.

— Suntem gata, mi-a spus ea.

Englezul, așa obișnuiau să-mi spună, ca și cum asta ar fi fost singura mea caracteristică. Femeile chicoteau la auzul accentului meu, răsucindu-mi șuvițe de păr cu degetele lor. Copiii stăteau în preajma mea uimitor de aproape și preț de o clipă m-am gândit că mă buzunăresc, dar n-o făceau, pur și simplu aveau o altă reprezentare a spațiului decât mine. M-am trezit că și eu mă înclin tot mai mult spre ei. Zoli părea că bate în retragere – de-abia mai târziu am înțeles că păstra distanța pentru a se proteja. Mi-a spus odată că o fixam uneori cu ochii mei verzi, și atunci m-am gândit că vorbele ei puteau exprima curiozitate, confuzie, dorință.

Am început să-i vizitez o dată sau de două ori pe săptămână. Vașengo mă lăsa să dorm în spatele coviltirului său, alături de cinci dintre cei nouă copii ai săi. Un colț de cearșaf, cu atât mă puteam înveli. Nodurile din scânduri mi se păreau ca niște ochi care mă studiau din tavan. Făcusem atâta drum din Liverpool până în acel pat unde, la aniversarea celei de a douăzeci și patra zile de naștere, când mă-ntorceam, să dau cu ochii de cinci capete mici, cu păr ciufulit. Am încercat să dorm afară, dar adevărul e că nu-mi plăcea deloc întunericul, nu mi se potrivea viața sub cerul liber, așa că dormeam pe marginea patului, cu hainele pe mine. Dimineața, încălzeam o monedă cu un băț de chibrit aprins și făceam cu ea un mic disc pe fereastra înghețată a lui Vașengo. Copiii făceau haz de mine – n-aveam nevastă, eram alb, ciudat, mergeam caraghios, miroseam urât, aveam o motocicletă pe jumătate distrusă. Cei mai mici mă trăgeau de urechi și îmi puneau vesta și vechea pălărie neagră a tatălui lor. Am ieșit afară și am

privit ceața deasă care se întindea peste câmpii. Dimineața era rece, iar iarba umedă de rouă. Stăteam stânjenit, în timp ce copiii alergau de jur împrejur, rugându-mă să ne jucăm de-a roaba. Am întrebat-o pe Zoli dacă puteam găsi un alt loc unde să dorm.

— Nu, zise ea, de ce-ai vrea să te muți? A zâmbit și și-a plecat capul, adăugând că puteam să mă duc la un hotel, aflat la douăzeci de kilometri distanță, dar, în acest caz, era foarte puțin probabil să le aud pe cameriste cântând balade în romani.

O cântăreață ca ea ar fi putut trăi diferit, fără să fie nevoită să spele, să gătească, să aibă grijă de copii, dar ea nu dorise să se izoleze, n-ar fi putut, iubea acea viață simplă, asta era tot ce știa și izvorul creațiilor sale. Spăla rufe la râu, bătea carpetele până scotea tot praful din ele. După aceea, punea cărți de joc între spițele unei roți de bicicletă și alerga cu ea prin noroi, strigându-i pe copii. Îi numea pe toți *chonorro*, mica ei lună.

— Vin’ aici, *chonorroeja,* îi chema ea.

Și ei alergau după ea, suflând în fluiere cioplite-n lemn de frasin. În spatele fabricii de cauciucuri se juca cu ei pe ceea ce denumeau zidul salturilor. Arunca câte un cauciuc în jurul unui pom tânăr, pentru fiecare nou-născut, știind că într-o zi acesta va crește mare și va umple tot golul.

Zoli devenise cunoscută în comunitatea ei, atât de cei din așezări, cât și de către nomazi. Le făcea să vibreze o coardă tandră în sufletele lor. Unii veneau pe jos douăzeci de kilometri numai s-o audă cântând. Nu-mi făceam vreo iluzie că voi fi socotit vreodată unul de-ai lor, dar trăiam uneori câte un moment mai ciudat, liniștit, când stăteam alături de ea, cu spatele sprijinit de roata unei căruțe și ea recita versurile unui cântec în fața lui Petr, întreruptă numai de intervenția copiilor. *Când tai pâinea neagră nu mă privi supărat, nu fi supărat pentru că n-o voi mânca.* La început mi-a spus că scria numai ca să-i treacă timpul – melodiile erau cele care contau, vechile balade cunoscute de decenii, și că ea doar le interpreta ca să le transmită apoi mai departe. A fost surprinsă să descopere cuvinte noi, care-i ieșeau de sub degete și, când au început să apară cântece cu totul originale, era încredințată că ele existaseră de fapt dintotdeauna, că îi fuseseră anume transmise din vechime. Zoli n-avea nici cea mai vagă idee că, în afară de țigani, și alții doreau s-o asculte cântând, și gândul că versurile sale ar putea fi citite la radio sau tipărite într-o carte a îngrozit-o la început.

Înaintea spectacolelor, ea și Conka se așezau pe treptele căruței sale, ca să-și încălzească vocile. Doreau să fie într-o armonie perfectă, separate numai de-un fir de iarbă. Conka era o roșcată cu ochi albaștri și purta monede, mărgele de sticlă și bucățele de ceramică prinse laolaltă într-o salbă. Soțul ei, Fiodor, mă privea cu aroganță. Nu-i plăcea ideea că înregistram vocea soției sale. Mă prefăceam că sunt interesat, când de fapt tot ce doream era s-o aud pe Zoli cu propriile ei cântece, cele noi, cele compuse de ea.

Într-o după-amiază de primăvară, în apropiere de o pădure îndepărtată, Zoli s-a dus pe malul unui lac să-și comemoreze părinții, fratele și surorile ei, toți uciși, punând lumânările plutitoare pe apă. Trei gărzi Hlinka fuseseră în sfârșit acuzate de aceste crime și condamnate pe viață. Comunitatea țiganilor nu sărbătorise în niciun fel – păreau să nu se bucure că fuseseră răzbunați , dar întreaga *kumpanija* a însoțit-o pe Zoli pe malul lacului și a ascultat-o în tăcere cum cântă o veche baladă despre vântul dintr-un horn, care se răzgândește în ultima clipă și nu se mai lasă-n jos, să agite cenușa.

La marginea lacului am călcat trestiile în picioare, în timp ce căutam febril bateriile și apăsam de zor butoanele, și când ea a început să recite și să cânte, la fel ca toți ceilalți, am fost vrăjit de sunetul vocii sale.

Mai apoi, am stat alături de Stransky în timp ce transcria înregistrările.

— Perfect, a rostit el încântat, tăind un vers cu creionul.

Era convins că ceea ce crea Zoli era poezie adevărată, dar tot voia să-i stilizeze versurile.

A venit singură în oraș, cu biletul de tren umed în pumnul strâns. Și-a răsucit nervoasă părul, care-i ieșise de sub batic. Stransky i-a citit cu voce tare un poem și ea s-a îndreptat spre fereastră, trăgând de o bucată de bandă neagră lipită de geam.

— Ultima parte nu e bună, a zis ea.

— Ultimul vers?

— Da. Legătura dintre ele.

Stransky a zâmbit.

— Sincronizarea?

De trei ori au rearanjat versurile înainte ca ea să ridice din umeri și să spună.

— Poate fi așa!

Stransky a pregătit tiparnița. Ea și-a mușcat buza de jos, apoi a luat hârtia tipărită și a strâns-o la piept.

Îmi puteam simți inima bătând sub cămașa albă ieftină.

Peste o săptămână ea s-a întors să ne spună că bătrânii îşi dăduseră acordul ca versurile să fie publicate – îşi exprimau în acest fel recunoştinţa faţă de Stransky pentru tot ce făcuse în timpul războiului, dar noi eram convinşi că însemna cu mult mai mult, construiam o avangardă, nu mai existase niciodată un gen de poezie ca aceea, păstram şi dădeam o formă nouă lumii lor în timp ce întreaga lume se schimba în jurul lor.

— S-a întâmplat ceva incredibil! a exclamat ea, când Stransky ne-a luat cu el într-o librărie din partea veche a oraşului. Ea se plimba printre rafturile pline cu cărţi, atingându-le cotoarele. E ca şi cum n-ar exista pereţi.

Un timp a stat lângă mine, trecându-şi absentă degetele pe lungimea braţului meu, apoi a aruncat o privire spre mâna ei şi şi-a retras-o rapid. S-a întors şi a mers de-a lungul rafturilor, spunând că putea simţi cum aleargă cuvintele prin ele ca nişte cai. Mi s-a părut o remarcă copilărească până când Stransky mi-a spus că, probabil, ea nu mai văzuse o librărie vreodată. A petrecut mai multe ore plimbându-se astfel, şi apoi s-a aşezat ca să citească o carte de poezii, a lui Maiakovski. Nu-i trecea prin cap că ar fi putut s-o ia cu ea. I-am cumpărat-o eu şi mi-a atins din nou braţul, după aceea, afară, a ascuns cartea în buzunarul celei de-a treia fuste.

Stransky ne-a privit mustrător şi mi-a şoptit:

— Fiule, nu uita, e măritată!

Am luat trenul, ieşind afară din oraş. Ceilalţi pasageri ne priveau curioşi: eu cu salopeta mea, Zoli cu fustele ei colorate, ca un evantai când se aşeza. Am citit împreună din Maiakovski, cu genunchii aproape atingându-se. Ţipa dorinţa-n mine, dar mai mult decât orice, aş fi vrut să-i văd părul desfăcut. Nu putea să-l poarte astfel pentru că obiceiul femeilor măritate era să aibă capul acoperit, deşi începusem să-mi imaginez cam cum ar fi putut arăta, cum ar aluneca greu, odată despletit, cum l-aş prinde între degete.

Când am ajuns în staţie, a alergat spre Petr, care o aştepta în căruţa trasă de un cal, cu pălăria jerpelită pe genunchi. Arăta puţin confuz, dar ea i-a şoptit ceva la ureche. El a râs tare, a pocnit din frâie şi au plecat împreună.

Mă studiam de la distanţă, ca pe o altă persoană, făcând lucruri pe care numai cealaltă persoană le-ar fi făcut îi – tot aşteptam să se întoarcă. Şeful de gară a ridicat din umeri, mascându-şi un zâmbet. Ceasul din turn bătea agale. Am aşteptat trei ore, apoi am plecat pe jos spre tabără, pe drumul lung, de ţară, cu rucsacul atârnat pe umăr. Am ajuns acolo la căderea nopţii, cu picioarele însângerate. Bărbaţii stăteau veseli în jurul focului. Mi-au întins o cană cu băutură. Petr mi-a strâns mâna.

— Arăţi de parcă te-ar fi mardit cineva, mi-a zis el.

Zoli compusese un cântec despre un englez rătăcitor, care aştepta în gară şuieratul unui tren, şi cu vioara proptită în umăr, Petr o acompania, în timp ce mulţimea se prăpădea de râs.

Am zâmbit şi eu, gândind cum ar fi fost să-i trag un pumn lui Petr şi să-l trântesc la pământ.

Când mergea prin tabără, i se auzea respiraţia şuierătoare. Arăta ca şi cum ar fi purtat boala făcută ghem, sub braţ, dar când se aşeza, aceasta părea să-l împresoare. După un timp, n-a mai avut putere să mai iasă din coviltir. Când termina de cântat, Zoli se ducea acolo în întuneric, aşezându-se alături de el, pe pat, şi aştepta să adoarmă ca să-i mai treacă tusea.

— La ce vârstă se mărită fetele în Anglia? m-a întrebat ea într-o seară.

Stătea aşezată pe treptele coviltirului său, jucându-se absentă cu tivul rochiei.

— Optsprezece, nouăsprezece, unele nu înainte de a împlini douăzeci şi cinci de ani.

— O, a exclamat ea, destul de bătrâne, ce zici?

Adevărul era că nu ştiam. Timp de mai mulţi ani mă considerasem cehoslovac, dar, în retrospectivă, eram prea englez pentru asta, prea irlandez ca să fiu cu adevărat englez şi prea slovac ca să fiu în orice fel irlandez. Traducerea stătea mereu în calea definiţiei. Pe când ascultam radioul în magazia de cărbuni din Liverpool, alături de tatăl meu, visam să fac parte din peisajul ţării sale de origine. Dar nu era locul pe care îl avusesem eu în cap – şiruri nesfârşite de munţi, râuri curgând năvalnic –, deşi acum nu mai conta, devenisem o nouă persoană, şi gândul la ea mă ţinea legat de acest loc. Fiecare cuvânt pe care îl rostea mă sfredelea îmi spunea Stephen şi nu Stepan**,** îmi plăcea modul ciudat în care îşi lipea buzele de dinţi ca să-l rostească. Uneori, chicotea când vedea la mine ceva ce i se părea un englezism, deşi mie nu mi se părea englezesc deloc. I-am cumpărat un

stilou de la piața din orașul vechi, am descoperit cărți pe care să i le dau să le citească, i-am dat cerneală, pe care Conka a folosit-o ca să-și picteze rochia. Am început să învăț limba lor. Ea îmi atingea brațul, se uita lung după mine. O știam. Începuse să se umple golul care ne separase inițial.

La începutul lui septembrie cădea o ninsoare ușoară, la șase luni după moartea lui Petr. Am ieșit din tabără. Pe un banc de nisip, la marginea râului, erau urme de lupi. Trecuseră pe acolo mergând până la cotul râului, apoi dispăruseră în pădurea rară. Ea stătea pe malul apei, ascultând zgomotul înfundat al bucăților de zăpadă care se prăbușeau de pe ramuri. M-am apropiat pe la spate de ea și i-am acoperit ochii cu mâinile. Degetele mi-au lunecat pe gâtul ei și cel mare a ajuns în scobitura gâtului. Am atins-o ușor cu buzele pe obraz. Ea s-a tras îndărăt. I-am rostit numele. A respirat adânc, scoțându-și baticul roșu. În doliu, își tăiase părul foarte scurt. Încălcase tradiția. S-a întors, mergând pe malul râului. Am urmat-o, acoperindu-i din nou ochii cu mâinile. S-a ridicat pe vârfuri, în zăpadă, cu un scârțâit ușor. Mi-am pus bărbia pe umărul ei, simțindu-i spatele presat de pieptul meu. I-am strâns talia în mâini, ea a suspinat din nou și mi-a legat baticul în jurul pumnului. S-a întors, mi s-a agățat de gât, proptindu-se de umăr și presând micul nor al pântecului ei de șoldul meu, rămânând astfel. Ne-am prăbușit la pământ, dar ea s-a rostogolit departe de mine. Mi-a spus că nu văzuse de când era copil cum arată coroana unui pom privită de dedesubt, cât de ciudate erau frunzele privite astfel.

N-am făcut dragoste, dar, după cum arăta zăpada, a zis ea, orice prost ar fi ghicit ce se petrecuse acolo și atunci a început să bătătorească locul cu picioarele. A plecat plângând. Se auzea clinchetul capacului vechii brichete a lui Petr, care nu se mai închidea bine și se zbătea în ritm cu pașii ei. Am rămas acolo următoarele cinci ore, îngrozit, dar ea a revenit, călcând din nou pe urmele lăsate prin zăpadă ca să-i deruteze pe eventuali urmăritori, plină de dorință, și am dat totul uitării în timp ce ne sprijineam de scoarța rece a unui copac. Aproape puteam auzi lupii cum se-ntorc. Alunițele de pe gâtul ei, una perfectă pe sânul stâng, arcul claviculei. Am trasat cu degetul o cale în jos pe trupul ei, i-am scos cu dinții un inel de pe degetul cel mic. Fusesem bântuit de atâtea fantasme în ultimele câteva luni încât mă îngrozea ideea că ne aflam pe marginea unui râu și nu într-o magherniță,

unde visasem plin de nostalgie la ea, în tipografie, pe coridoare sau rezemat de mașinile grele.

Zoli credea că există un izvor al vieții, care curgea în jos, spre centrul pământului, și care apoi revenea la suprafață, curgând în dublu sens, dar mai ales se adăpa din ceea ce fusese bine și frumos în copilăria ei. Despre asta îmi vorbea, cu accentul ei aspru, de la țară, despre zilele când călătorea împreună cu bunicul ei, de drumurile străbătute împreună, de tăceri. Când vorbea despre el, își trăgea baticul în jos, până la nas, acoperindu-și fața. Gândea că pielea ei era prea întunecată, prea de țigancă ca să poată fi socotită în vreun fel frumoasă, că strabismul de la un ochi era ca o anatemă, însă eu mă simțeam în acele câteva zile de parcă luna ar fi coborât pe pământ. Eram destul de sigur că, eventual, vom fi surprinși împreună, că oamenii vor afla, că ne vor vedea copiii, sau Conka va afla, sau Fiodor, sau Vașengo și știam că zăpada topită va inunda locul acela de la cotul râului, dar nu mai conta.

Într-o seară ea a auzit o cucuvea țipând și a înțepenit de groază, și-a acoperit ochii, a spus ceva despre spiritul bunicului ei, care venise înapoi fiindcă îi era rușine de ce făcea ea.

— Nu putem face asta, a zis ea și a sărit în sus, frunzele înghețate trosnind sub picioarele ei.

Trenul spre oraș era ciudat de demodat, cu panouri din lemn, vântul vuind prin ferestrele sparte.

— Îți vor lega boașele în jurul gâtului ca pe-o funie de usturoi, mă amenința Stransky.

— Dar n-am făcut nimic. În afară de asta, ea nu ar spune nimic nimănui.

— Ești un prost naiv. Și ea la fel.

— Nu se va mai întâmpla.

— Te avertizez să n-o mai atingi. Îți vor pune un cearșaf în cap. Ea e țigancă. Trebuie să fie a unui țigan.

— Și acesta e motivul pentru care-i tipărim poemele?

El își aranjă gulerul și se întoarse la lucru. M-am simțit aproape ușurat să ies afară din tipografie, să fiu departe de Stransky și de obsesiile sale, să mă pierd pe sub lămpile cu lumini slabe de pe străzile acelui oraș. Acum, rareori îmi mai spunea „fiule”, dar mergeam drept în acele câteva luni – simțeam în piept suflarea lui Zoli, mă umplea cu totul. I-am publicat prima plachetă în toamna lui 1953 și a avut imediat succes, fiind primită cu

entuziasm de poeți tineri, academicieni, chiar și de birocrați. A cerut ca volumul să fie cusut, nu lipit, fără să-mi dau seama de ce, poate ceva legat de un cal pe care-l avusese odată.

Un volum mic, dar care avea să dăinuie. Stăteam fericit, așezat pe-o găleată răsturnată, pe strada din fața apartamentului meu, privind cum răsare soarele printre vechile clădiri.

Există undeva, ascunsă, o fotografie cu noi trei –Stransky, Zoli și cu mine – făcută în Parcul Culturii, pe malul Dunării, într-o după-amiază întunecată. Apa clipocește încet. Zoli poartă o fustă amplă, lungă și un bolero ponosit. Eu port o cămașă albă, strălucitoare și o beretă pusă pe-o ureche, Stransky aproape chel la acea vreme poartă o cămașă bleumarin și o cravată neagră. Are burta ușor bombată, Zoli zicându-i că-i ceainicul lui. Eu am piciorul sprijinit pe o baliză. Zoli e la fel de înaltă ca mine, în timp ce Stransky pare ghemuit între noi doi. Țin brațul ferm în jurul umerilor lui. Pe fundal apare un vas cargo cu o lozincă gigantică pictată pe partea exterioară: *Toată Puterea în mâinile Consiliilor Muncitorești!*

Chiar și acum pot păși spre acea fotografie, pot să mă plimb pe marginea ei, să pătrund în ea și să-mi amintesc emoția pe care o simțeam pentru că mă fotografiam alături de Zoli.

— Te rog să nu te uiți la mine, îmi spunea ea, când intra în lumina reflectoarelor, deși unora li se părea că Zoli începuse să se simtă în largul ei în fața microfonului.

Odată, în satul Prievidza, fusese invitată la Casa de Cultură, în spatele căreia se întindea o curte imensă. Curtea era înțesată de tot felul de țigani care o așteptau de ore întregi. Ea urma să-și citească poeziile într-o sală la etaj, al cărei tavan era decorat cu cornișe și unde scaunele erau aranjate în șiruri drepte. În timp ce localnicii intrau, țiganii se ridicau în picioare, se înclinau și cedau locurile sătenilor, apoi se așezau în spatele încăperii. Primul rând era destinat funcționarilor din administrație, familiile miliției locale se așezaseră imediat în spatele lor. Nu prea îmi dădeam seama ce se petrecea acolo. Părea că funcționarii și o parte din miliție primiseră ordin să participe, o acțiune politică de integrare a țiganilor. Sala s-a umplut și, curând, numai doi țigani mai în vârstă rămăseseră – mă gândeam că puteau

să stârnească o bătaie sau un scandal, dar nu, și-au cedat și ei de bunăvoie locurile și au ieșit afară, în curte.

— Ceva de care se mândresc, a zis Stransky. Sunt uimiți că niște *gadzo* vor să vină să asculte pe cineva din etnia lor. În final, Swann, sunt numai politicoși.

Am simțit că se schimbă ceva în sufletul meu – mi se păruse că asist la un ritual complicat, fără să mă gândesc la ceva atât de simplu.

Zoli îi rugase pe organizatori ca evenimentul să aibă loc într-o sală mai mare, dar ei spuseseră că-i imposibil, așa că ea își plecase capul în tăcere. Încă nu se obișnuise să recite, dar a făcut acest lucru în seara aceea; vorbea despre o ploaie ușoară de la începutul iernii și niște cai legați de stâlpi de telegraf, o lirică nouă-nouță, care subit a ieșit din tot ce era convențional și ea n-a mai putut să o readucă pe acea cale. S-a bâlbâit puțin, încercând să explice ce se petrecea, apoi a părăsit abrupt sala, trăgându-și unul din cerceii noi pe care îi purta.

După aceea a deschis larg ferestrele de la parter și a servit mâncare pe platouri tuturor celor ce o așteptaseră afară, în curte. Eu și Stransky am găsit-o mai târziu fumând o pipă în umbrele albăstrii din hol, cu un ochi închis din cauza fumului și cu degetele tremurând. Se zvonea că în barul din localitate se stârnise un scandal.

— Vreau să mă duc acasă, a zis ea.

Și-a sprijinit capul de perete și m-am simțit la fel de trist ca ea. Era, desigur, cea mai veche idee din lume: să te duci acasă. Pentru ea asta echivala cu tăcerea. Am încercat s-o iau de braț, dar m-a respins.

Zoli a dispărut timp de patru zile și, mai târziu, am aflat că mersese cu căruța prin toate așezările, unde nu le-a citit nimic, ci a cântat, un lucru pe care oricum îl preferau – ei doreau să-i audă vocea, să-i afle secretul, singurul lucru care le aparținea.

Am tipărit un afiș cu Stransky: foloseam un slogan vechi, modernizat, și pe el apărea cu aproximație fața lui Zoli, un desen, nu o fotografie, ușor idealizată, fără defectul la ochi, ci cu privirea pătrunzătoare a unei femei muncitoare, purtând o tunică gri. *Cetățeni de origine țigănească, veniți alături de noi.* Inițial, i-a plăcut manifestul când l-a văzut cum era lansat din avioane utilitare pe deasupra satelor, aterizând pe poteci, rostogolindu-se prin curțile fermelor, agățându-se în ramuri. Fața ei putea fi văzută pe toți pilonii și stâlpii de telegraf din țară. În scurt timp, înregistrările cântecelor

sale erau transmise la radio și se discuta despre ea pe coridoarele puterii. Era un nou tip de femeie cehoslovacă, ridicată de la marginea societăţii pentru a ilustra paşii făcuţi de societate înainte, spre socialism. Își spunea povestea ca nimeni alta înaintea sa. Zoli a fost invitată la Ministerul Culturii, la Teatrul Naţional, la Carlton, la Academia Socialistă, la filmări în hotelul Stalingrad, la conferinţe pe teme literare, unde era prezentată de Stransky, zbierând cât îl ţinea gura în microfon. Ea vorbea cinci limbi cu variate grade de fluenţă și Stransky o numea o intelectuală de origine ţigănească. O umbră trecea pe faţa ei când îl auzea, dar nu i-a cerut niciodată să pună stop, în adâncul sufletului agrea noutatea.

Bătrânii începuseră să remarce schimbările din lumea din afara lor – puteau obţine autorizaţiile mult mai uşor, poliţiştii nu-i mai căutau să le ceară documentele, măcelarii locali îi serveau cu mai puţine fasoane ca înainte. Ţiganii fuseseră chiar invitaţi să-și facă propria secţie în cadrul Uniunii Muzicienilor. Lui Vaşengo îi era greu să priceapă că el, dintre toţi oamenii, putea fi acum servit într-o bodegă unde, cu ani în urmă, nu i se permitea nici măcar să calce peste pragul intrării din spate. Uneori, se ducea la hotelul Carlton numai de dragul de a-i auzi pe portari cum îi spun „tovarăşe”. Ieșea, lovindu-și încântat genunchii cu șapca.

Într-o seară, în culisele Teatrului Naţional, Zoli s-a întors spre Stransky și i-a spus că nu poate recita, n-avea curajul s-o facă. În spatele ei se vedea o dâră de transpiraţie pe spătarul acoperit cu piele al scaunului. S-au dus împreună pe scenă, aruncând o privire printre faldurile cortinei – teatrul era plin ochi. O rază de lumină era reflectată de lentila unui binoclu de operă. Candelabrele cu lumina lor tot mai stinsă. Stransky a captat atenţia mulţimii cu una din poeziile ei, și apoi Zoli a păşit alături de el pe scenă. Lumina reflectoarelor părea c-o liniștește. Cei din public şușoteau între ei. Și-a lipit buzele de microfon, smulgând din el un sunet strident. A păşit în lături și a recitat versurile fără microfon. Când mulţimea a izbucnit în urale, ţiganii cărora li se rezervaseră două rânduri în spate au erupt și ei în aplauze. La recepţia care a urmat, Zoli a beneficiat de ovaţii în picioare. Mă uitam la Vaşengo care, în dreptul unei mese, își umplea buzunarele cu pâine și caşcaval.

În seri ca aceea rămâneam alături de muzica din fundal; nu era chip să mă apropii de Zoli, încheiasem un pact în şoaptă între noi, ne luam cât mai

rapid un rămas-bun fatidic, totuși durerea surdă îmi dispărea din piept până când mă sculam dimineața. Lipisem o fotografie a ei în colțul oglinzii.

Când ne plimbam pe sub copacii din Piața Revoltei Naționale Slovace, era întotdeauna recunoscută de unul sau doi oameni. În cafenelele literare poeții întorceau capul după ea. Politicienii doreau să fie văzuți alături de ea. Participam la demonstrația de 1 Mai, agitându-ne mâinile în aer. Ne duceam la conferințele organizate pe tema teatrului socialist. Peste fluviu, dincolo de poduri, priveam macaralele cum se mișcau, construind blocuri de apartamente. Și cele mai simple lucruri ne fermecau: un măturător de stradă care fredona din Dvofak, o dată scrijelită pe un zid, cusătura desfăcută a unei jachete, un slogan dintr-un ziar. Ea s-a înscris în Uniunea Scriitorilor Slovaci și, la scurt timp după aceea, într-un poem publicat în *Rudepravo* scria cum alesese motivul cântecului ei.

I-am citit dintr-o traducere a lui Steinbeck, la care lucram intermitent.

— Vreau să merg la universitate, mi-a spus ea, în timp ce se bătea cu muchia cărții peste genunchi.

În adâncul sufletului știam că încercarea era sortită eșecului. M-am bâlbâit. Ea stătea așezată pe pervazul ferestrei în tăcere, făcând loc unei raze de lumină să se strecoare prin sticla întunecată. Săptămâna următoare, mă târguiam să primesc un formular de înscriere – nu era ușor de obținut. Într-o dimineață geroasă i-am dat formularul, dar n-am mai auzit nimic în legătură cu el, deși l-am zărit peste câteva săptămâni înfipt într-o crăpătură din scândurile coviltirului ei, pe unde pătrundea un curent rece.

— O, a zis ea, m-am răzgândit!

Numai gândul la ea mă făcea să merg mai departe. Era posibil ca ceilalți să afle totul și ea să fie considerată murdărită, *marime,* prihănită. Treceau săptămâni întregi fără să ne atingem, nici măcar mânecile, de teamă să nu fim văzuți, dar între noi aerul vibra plin de electricitate. Singuri, stăteam în tipografie cu spatele lipit de patul pliant pe care-l instalase Stransky la etajul doi, lângă mașinile Zyrkon de tăiat hârtie. Ea îmi atingea pielea albă de pe coaste. Își plimba degetele prin părul meu. N-aveam idee în ce punct trupurile noastre se mai puteau opri și consecințele n-au întârziat să apară.

Pe stradă mergeam despărțiți.

Liderii comunității de țigani începeau să fie nemulțumiți – Zoli devenea prea *gadio* pentru gusturile lor, ca și toate lucrurile legate de ea,

carnetul ei de partid, viața ei literară, mersul la cinematograf, la Muzeul Lenin, la grădina botanică, locurile în lojă primite la un concert simfonic, unde o luase și pe Conka, care izbucnise în plâns.

În opinia lor, ea încerca să-și trăiască viața plutind la câțiva metri deasupra pământului. Ei considerau că n-avea voie să fie văzută cărând tot felul de cărți: unele idei erau imposibil de înfrânt. Când era alături de *kumpanija*, punea pagini de carte în buzunare secrete, cusute în interiorul căptușelii hainei sau adânc în buzunarele rochiilor. Printre favoritele sale erau niște poezii de început ale lui Neruda, în slovacă, o carte cumpărată chiar de ea dintr-un anticariat. Mergea cu toate acele cântece de dragoste pe șold și am învățat poezii întregi din acea carte ca să i le pot recita în șoaptă, când aveam norocul să fim singuri un moment. În buzunarele ei mai puteai găsi volume de Krasko, Lorca, Whitman, Seifert, chiar și ultima scriere a lui Tatarka. Când își lăsa să-i cadă jos haina pe podeaua tipografiei, arăta imediat mult mai slabă.

Sosise iarna și țiganii nu mai băteau drumurile. Era o vreme pe care nu o puteam înțelege, pe toată viața mea! Magnetofonul înghețase. Rolele crăpau. Chiar și microfonul era acoperit de gheață. Simțeam pantofii de parcă erau plini de zăpadă și sângele părea că-mi fugea din degete. Zoli nu-și mai petrecea timpul alături de mine decât dacă ceilalți erau în preajmă; și nu ne permiteam să fim văzuți prea des împreună.

Am luat trenul spre casă, spre apartamentul meu din Bratislava, stăteam sub megafoanele din gară numai ca să le aud cum sună. Preferam raftul meu cu cărți în locul picioarelor copiilor lui Vașengo înfipte-n coastele mele, dar, după câteva zile, dorința s-o văd pe Zoli a devenit atât de puternică, încât am plecat spre ea cu microfonul și magnetofonul în rucsac. Mi-a zâmbit când m-a văzut și mi-a atins mâna. Un copil s-a ivit la distanță și ea s-a retras imediat. M-am plimbat prin tabăra de iarnă. Bucăți ruginite de metal. Mai multe cabluri. Butoaie vechi de petrol. Oase de câine. Cutii desfăcute de conserve. Hulubele căruțelor. Matricea unor lucruri pierdute. Conka găsise un șal imprimat cu trandafiri. Stătea așezată pe treptele coviltirului înfășurată cu șalul, cu fața lividă de frig. Arăta slabă și posacă. Bărbații stăteau prin jur, ca și cum așteptau să vadă ce putea să cadă printre dinții cailor. Nu doream nimic mai mult decât s-o aduc pe Zoli cu mine în

oraș, să-i găsesc o locuință unde să poată scrie, să poată fi a mea, dar era ceva imposibil, ei îi plăcea locul acesta, se obișnuise cu el, pe malul râului, vedea partea întunecată și luminoasă a traiului în tabără ca unul și același lucru.

Graco, fiul mai mare al lui Vașengo, se-nghesui în mine. Era mai tânăr decât mine, un adolescent.

— Și ce face băiatu', ce face băiatu' englez, ce mai face el?

La început mi-a dat un pumn la întâmplare. Toți se prăpădeau de râs. M-am dat un pas în spate. O lovitură bruscă și-un croșeu. Eram înghesuit într-un gard. Puteam simți cum sârmele îmi taie spatele și picioarele. Mi-am ridicat pumnii în dreptul feței. Am închis ochii. Imediat am simțit o ploaie de lovituri. M-am uitat printre degete. Am zărit niște fulgi ca de cenușă zburând în jurul meu. M-am desprins de lângă gard și l-am surprins pe Graco cu un upercut, care l-a trimis în sus, cu picioarele goale ieșind din noroi. Am simțit că-mi pocnesc oasele degetelor. O mulțime se adunase-n jur. Conka stătea în fundal, alături de soțul ei. Acesta a ridicat mâna, a pus-o peste gură și a scos un strigăt de luptă. Un alt pumn rapid tras de Graco și-au început să-mi țiuie urechile. Auzeam vuietul în urechi. Eram conștient de trupurile care se mișcau în jurul meu. El a parat cel de-al doilea croșeu al meu și eu am căzut. Graco îmi zâmbea de sus, ca și cum era ceva grozav, o situație cunoscută numai de noi doi. Îi plăcea ideea că se bătuse cu un englez, se veselea zgomotos cu asta. În ciuda taliei sale mici, părea că dintr-odată e peste tot.

— Scoală!

Un pumn. O lovitură de stânga. Un alt strigăt.

— Scoală, mâncător de rahat!

Și-a dat capul pe spate ca să-și dea buclele la o parte din ochi. Simțeam din nou gardul de sârmă în spate și m-am proptit în el, ținând pumnii în fața feței. Simțeam sângele curgându-mi printre degete. Graco părea că devenise melancolic, ca și cum ar fi lovit un copac. A continuat să-mi care pumni și zgomotele din jur s-au schimbat și ele, scâncetele scoase de copii și adulții tăcuți și absenți. Conka continua să stea în picioare lângă bărbatul ei, cu un mic zâmbet pe față. Încheieturile mâinilor lui Graco m-au plesnit din nou și am simțit cum mi se rotește capul. Un bocanc apărut de undeva, de pe marginea cercului, lovindu-mă brusc în maxilar.

— Tu și cu toți gălbejiții tăi!

Un alt bocanc a apărut. Un picior în coaste. Atunci mi-am dat seama că trebuie să lupt pentru viața mea, bâjbâind înapoi, prin noroi, fără să mai pot deosebi sunetele, când deodată am auzit vocea ei ridicată, nervoasă. A spart cercul din jur, ținând câteva șuvițe de păr negru între dinți, l-a îmbrâncit în spate pe Graco, iar eu mă simțeam lipsit de orice dorință de a mai face ceva. Stăteam acolo, cu sângele picurând din arcadă și m-a izbit ideea că și Zoli asistase la bătaie, alături de ceilalți.

S-a aplecat spre mine, mi-a înfășurat capul cu baticul ca să oprească sângele și mi-a spus:

— Swann, vor numai să se-ncălzească, asta-i tot.

Presupun că, inițial, lucrurile păreau destul de neglijabile – rotirea capului după cel urmărit, apoi capul vârât între umeri, indiferent, orificii pentru tras cu ochiul sfredelite-n uși, ferestrele acoperite. Era un preț destul de mic de plătit. Câteva incidente izolate. Stropi de ploaie, cum le zicea Stransky. Întinzi mâna, spunea el, și deodată ei sunt acolo, la început chiar plăcuți la vedere. Dar, unul după altul, toate aceste lucruri se transformă într-un fel de ploaie ușoară și apoi picăturile încep să fuzioneze până când, după un timp, le puteai vedea îmbulzindu-se asupra ta ca niște hoarde. Nu mai vorbeam decât în aer liber, sau într-o mașină închiriată, sau pe malul apei. Tot mai multe persoane cernite apăreau pe străzi. Curând, am auzit relatări despre dansatori de folclor trimiși să sape canale, profesori la ferme de animale, filosofi făcând cutii de carton, negustori cu fața-n jos, în canal, poeți lucrând în fabrici de armament. Vechile plăcuțe cu numele străzilor au fost smulse. Străzile au primit denumiri noi. Ploua torențial și noi ne ascundeam de ea – totuși, era propria noastră ploaie, noi o provocaserăm și promitea să aducă o recoltă bună, așa că o lăsam să cadă. Deja investisem mult prea mult în revoluție și nu eram pregătiți să cedăm în fața disperării că lucrurile s-ar fi putut să nu mai meargă – ceva foarte asemănător cu dorința trupească.

— Swann, te-ai culcat cu ea? m-a întrebat Stransky într-o seară, când stăteam amândoi la o masă în spatele cafenelei Pelikan.

Locul mirosea a haine vechi. Am privit în jur, am luat mesele pe rând, uitându-mă la fețele cenușii care ne pândeau, care îi pândeau și pe alții. Adevărul și Stransky îl știa era că nimeni nu putea s-o posede, în niciun fel.

— Nu-i treaba ta! am replicat.

A scos un hohot obosit de râs și a ridicat paharul.

Am ieșit afară și, uimiți, am descoperit că eram urmăriți de-un fotograf care trăgea de zor cadru după cadru prin fereastra din spate a unei Tatre negre.

Părea că o negură se ridica din pavaj, înghițindu-ne pe toți.

Pentru *kumpanija* lui Zoli lucrurile luaseră o întorsătură urâtă odată cu Woowoodji, un tânăr care încerca să-și bată singur mâna-n cuie în trunchiul unui copac. Era bolnav rău, avea schizofrenie. Familiile din tabără erau foarte loiale și Woowoodji reprezenta unul dintre favoriții lor. Îi schimbau bandajele la fiecare câteva ore. Zoli îi aducea dulciuri din oraș și seara îi șoptea povești la ureche. Woowoodji se legăna înainte și-napoi în sunetul vocii ei. Ori de câte ori se-ndepărta de tabără, se dădea alarma – loveau în cratițe și tigăi – și femeile alergau să-l caute la marginea pădurii. De cele mai multe ori îl găseau pe când încerca să-și bată cuie în mâini cu ciocanul. Nu plângea niciodată, nici măcar când îi puneau cataplasme fierbinți în palme.

Ploua tare într-o toamnă, când o infirmieră blondă, înaltă a venit cu o mașină, oprindu-se la marginea pădurii. A ieșit din autovehicul, aterizând în noroi până la glezne. A strigat după ajutor și a fost cărată cu multă pompă spre unul dintre coviltire. Au servit-o cu ceai fierbinte și i-au curățat pantofii. Ea și-a deschis geanta. Avea o legitimație de angajată la Ministerul Sănătății. A desfăcut apoi o bucată de hârtie și le-a arătat-o. Au chemat-o pe Zoli s-o citească.

— E o greșeală, a zis Zoli, asta trebuie că e.

— Nu-i nicio greșeală, cetățeano, nu știi să citești?

— Știu.

— Atunci trebuie să faceți ce scrie aici.

Zoli s-a ridicat în picioare, a rupt hârtia și a împins bucățelele în mâna femeii. Era un ordin să-l ducă pe Woowoodji la azil.

— Te rog să pleci, i-a zis Zoli.

— Dați-mi copilul și nu vor fi probleme.

Zoli a scuipat la picioarele femeii. Mulțimea șușotea în jurul ei. Femeia s-a albit la față, a apucat-o pe Zoli de braț și și-a înfipt degetele în el.

— Copilul are nevoie de îngrijire adecvată.

Zoli a plesnit-o cu dosul palmei de două ori peste față. Cei din jur au aclamat-o.

Peste două ore au apărut polițiștii, dar țiganii plecaseră – dispăruseră fără urmă.

Lui Stransky i-a plăcut mult povestea – polițiștii au venit la tipografie cu un mandat de arestare pe numele lui Zoli și ne-au istorisit totul –, trebuie să admit că și eu am simțit un fior de entuziasm, dar nici noi n-aveam idee unde putea fi găsită *kumpanija*. I-am căutat și n-am găsit nicio urmă, nimic, nici măcar un zvon.

În absența lui Zoli zilele erau pline de neliniște, chinuitoare și triste. Cârduri de pescărușI se băteau pe mâncare deasupra Dunării. Eu mi-am făcut de lucru la tipografie, am participat la o conferință despre tipăriturile rusești, apoi am rămas acasă cu mai multe cărți proptite pe piept, să le citesc Maiakovski, Dreiser, Larkin.

De-abia peste două luni, într-o zi cu puțin soare, Zoli a reapărut. Arăta diferit, foarte distantă. A rămas nemișcată în mijlocul tipografiei, cu tot zgomotul și pocnetul mașinilor din jur, inhalând mirosul de unsoare și de tuș. M-am grăbit spre ea s-o salut, dar mi-a întors spatele.

— Unde-ai fost? a întrebat-o Stransky de pe scară.

— Ici și colo, a răspuns ea.

El i-a repetat vorbele râzând și a urcat înapoi scara, lăsându-ne singuri.

Zoli s-a întins în sus. Am privit-o pe când răscolea prin cutiile cu caractere stricate, privind atentă la literele inversate, apoi le-a aranjat astfel încât să formeze un poem scurt și sugestiv, compus de ea pe loc, *Groapa mea se ascunde de mine*, în care spunea că se simte zăvorâtă ca lemnul în trunchiul unui copac. A așezat literele de plumb pe masa lungă și a presat cu mâinile metalul dur. Zicea că îl simte pe Woowoodji în cuticule: murise, mi-a spus ea, de gripă, luată în aceeași noapte când strânseseră tabăra.

— Ei l-au ucis, Stephen.

— Zoli, ai grijă, i-am spus eu, privind în jur.

— Nu știu ce-nseamnă să ai grijă, a reacționat ea. Ce-nseamnă să ai grijă? De ce-ar trebui să am grijă?

— N-ai auzit știrile?

În absența sa, Zoli devenise un fel de idol – mandatul de arestare fusese rupt de însuși ministrul culturii. Ne-așteaptă un alt viitor, zisese el, și romii vor face parte din el. Zoli fusese subiectul unei noi serii de editoriale, în care argumentau că ea prezentase vechea lume astfel ca să poată fi schimbată în final. O descriau ca pe o eroină, avangarda unui nou val de

intelectuali romi. Unul dintre poemele sale fusese retipărit într-o revistă a Universităţii din Praga. Din nou, la radio erau transmise cântecele ei. Cu cât mai departe fusese de ei, cu atât mai măreaţă devenise figura ei. Se discuta acum în cercurile guvernamentale de faptul că sosise timpul ca ţiganii să înceteze să mai fie nomazi, că trebuia să li se repartizeze locuinţe sociale, iar ei să dispună de viaţa lor. Ideea că trăiau în pădure devenise bizară şi demodată pentru unii activişti, ceva ce aducea a burghezie. De ce erau ei forţaţi să trăiască mereu pe drumuri? Ziarele afirmau că trebuiau să fie ajutaţi să se lepede de aceste obiceiuri primitive. Că nu mai trebuiau să existe tabere cu focuri ţigăneşti decât pe scena teatrului.

— *Să ne-ajute* să ne stabilim într-un loc? A chicotit înfundat. A luat o pană de porumbel de pe jos şi a lăsat-o să cadă printre degete. *Obiceiuri primitive?*

Simţeam că mi se înmoaie picioarele. A plecat din tipografie cu un maldăr de hârtii sub braţ. Mai departe, pe drum, s-a căţărat într-o căruţă. A plesnit calul cu căpăstrul şi acesta s-a dat puţin înapoi, apoi a pornit-o la drum, lovind cu zgomot pavajul cu copitele.

M-am dus să mă plimb singur pe malul Dunării. Un soldat m-a somat prin megafon să plec de-acolo. Austria era aproape. Dincolo de ea, toate locurile pentru care se luptaseră oamenii şi muriseră cu milioanele, îngrăşând acum pământul şi, dincolo de asta, Franţa, Canalul, Anglia şi funinginea din primii mei ani de viaţă. Trecuseră nouă ani de când sosisem în Cehoslovacia, nervos şi cu mari aşteptări. Cineva îmi răpise toată plăcerea pe care o simţeam când mă plimbam. Eram conştient de asta, acum, pe drum. Atât de multe din promisiunile revoluţionare se evaporaseră împreună cu speranţa mea că voi transforma lumea, şi totuşi nu mi se părea posibil că va veni o vreme când chiar se va alege praful de toate.

Dincolo de fluviu luminile din turnuri au mai sclipit puţin, apoi s-au stins. Străzile erau reci, lipsite de viaţă singurul mister la ora aceea era faptul că mă aşteptasem să fie cu totul altfel.

— Nu mai fi supărat, mi-a zis Stransky când am deschis din nou uşa tipografiei. Acum se trezeşte. Va face ceva să ne lase pe toţi cu gurile căscate, stai să vezi!

În vara aceea, 1957, unul dintre puţinele locuri unde o vedeam pe Zoli era în casa de la Budermice. Era aşezată în mijlocul unui parc, la poalele unor dealuri, denumite Micii Carpaţi, un conac de la ţară, aparţinând Uniunii Scriitorilor Slovaci. Aleea care ducea spre el era mărginită de şiruri de castani înalţi şi se încolăcea sub forma unui rond în faţa intrării cu trepte din marmură. Mai multe camere de la etaj erau încuiate şi majoritatea dormitoarelor, pline de praf. Jos, la parter, uniunea arsese vechea mobilă – prea imperială, prea burgheză –, astfel că scaune din plastic fuseseră instalate în loc şi mese simple, lungi, acoperite cu tipărituri ruseşti. Stransky reuşise să pună mâna pe casă toată vara – ura orice mirosea a intervenţie, dar mişcarea asta o făcuse fiindcă considera că putea stimula astfel apariţia unor creaţii literare serioase. Dorea să terminăm cartea despre Zoli – iniţial fusese o broşurică, dar acum era vorba de un întreg volum care, în opinia sa, urma să-i cimenteze reputaţia: era convins că ea avea o viziune care-i va ajuta pe ţigani să iasă din impas.

Pajiştea se înclina în pantă lină spre un pârâu care curgea printr-un jgheab de lemn lat cât un butoi. Din loc în loc structura din lemn fusese găurită ca să irige iarba. Apa ţâşnea arcuindu-se, stropind pajiştea şi potecile îngrijite care o străbăteau. Chiar şi în nopţile senine de vară aveai senzaţia că auzi cum bate ploaia afară.

Stransky făcea zilnic plimbări împreună cu ea cu Zoli, cu fustele, baticul şi bluzele ei închise la culoare, iar el purtând cămăşi albe, fără guler, arătând un pic donchijotesc. Mergeau încet pe lângă fântâni, arătând ca şi cum îşi împărtăşeau nişte secrete unul altuia. Atunci ea atinsese culmea creaţiei şi lucrau împreună, plănuind viitoarele ei poeme. Stransky venea încântat spre mine, bătea din palme şi-i recita versurile. Rareori văzusem un om mai surescitat decât el, făcea repede înconjurul casei plin de entuziasm şi striga:

— Da, da, da, da!

În marea sală de mese mai exista încă un pian Steinway, unul dintre ultimele artefacte, deşi plăcuţa cu numele fusese smulsă de pe el. Stransky îi ridica încet capacul lăcuit, se aşeza pe taburetul din faţa lui, bătea cu inelarul în clapele de fildeş şi denunţa eleganţa unei arte fără ţel. Apoi, făcea cu ochiul şi cânta *Internaţionala.*

Într-o seară, Stransky şi-a făcut vânt de pe scară spre candelabru, prăbuşindu-se odată cu el, la pământ. Zăcea uluit, acolo jos.

— Adorația e mai puțin fragilă decât frânghia, a constatat el, privind în jur ca și cum ar fi fost surprins.

Zoli se îndreptă spre el și se așeză alături, pe podeaua de marmură. Eu priveam scena de sus, din balcon. Stransky zâmbea ușor, în timp ce-și studia o mică tăietură pe mână – o bucățică de sticlă i se-nfipsese în piele. Ea i-a prins încheietura mâinii și a ridicat-o în sus. Apoi, l-a liniștit și i-a ghidat degetul spre gură. Stransky a supt locul rănii, extrăgând ciobul de sticlă.

Am coborât scara, făcând mult zgomot. Ea și-a ridicat ochii în sus și mi-a zâmbit.

— Martin e beat, din nou.

— Nu, nu sunt! a protestat el, apucând-o de cot.

Însă s-a prăbușit cât era de lung. L-am ajutat să se ridice și i-am spus că are nevoie de-un duș rece. Și-a pus brațul în jurul umerilor mei. La jumătatea scării m-a fulgerat ideea cum ar fi fost să-i dau drumul și să-l privesc cum se rostogolește grămadă-n jos.

De la parter, Zoli îmi zâmbea, apoi a ieșit, ducându-se în locul unde dormea. Nu era obișnuită să petreacă noaptea într-o cameră. Simțea că pereții se prăvălesc peste ea, așa că-și făcuse un culcuș în grădina de trandafiri. Când m-am sculat dimineața, am găsit-o moțăind fericită sub tufele de floribunda. Se spăla în pârâu, într-un loc departe de casă. Nu concepea că se putea face baie în apă stătută. Stransky obișnuia să se îmbăieze într-o cadă imensă, scoasă afară, ca s-o tachineze. Cânta, în timp ce se săpunea, mai bea un pahar și râdea, fie se făcea că nu-l vede și se ducea să se plimbe prin pădure, înapoindu-se cu buchete de usturoi sălbatic, flori comestibile și nuci.

— Unde s-a dus? l-am întrebat într-o după-amiază.

— Of, tinere, mai scoate-ți bățul din fund!

— Nu pricep ce vrei să spui.

— S-a dus să se plimbe, să-și limpezească mintea, n-are nevoie de tine și nici de mine.

— Stransky, dar tu ești însurat.

— Ești prost ca o oală de noapte, a zis el.

Era o expresie ciudată, una folosită de tatăl meu cu mulți ani în urmă. Stransky m-a prins bine și am dat înapoi. Mi-a apucat umărul cu mâna ca într-o menghină, suficient să-mi demonstreze că avea încă forța unui tânăr.

Spre sfârșitul verii a apărut *kumpanija* lui Zoli. Pe câmpul din spatele casei douăzeci de coviltire au format o tabără. Spatele cailor strălucea de sudoare. Dimineața mirosea a foc de tabără. Conka avea o cicatrice nouă, care i se încovoia din colțul ochiului spre baza gâtului și unul dintre dinții de sus îi lipsea.

A ieșit din coviltir, mergând în spatele bărbatului ei, Fiodor. Purta o rochie galbenă cu un desen cu pene. După ce a coborât scara, am observat că șchiopăta și mă întrebam cum era posibil să ai atâta curaj să trăiești astfel? Sânii i se lăsaseră și avea o burtă proeminentă pe sub rochia mulată și mi se părea că-mi aduce vag aminte, umplându-mă de melancolie, de-o persoană cunoscută cândva. Copiii se zbenguiau goi în fântâni. Bărbații scoseseră deja niște scaune de plastic din bucătărie și se așezaseră în fața coviltirelor. Zoli stătea în mijlocul mulțimii și râdea. Și Stransky se prinsese repede-n joc. Bea împreună cu Vașengo. Vașengo găsise undeva o ladă de whisky – Harvey's Bristol Cream –, un lucru extraordinar, nu știam cum reușise așa ceva, sigur era de contrabandă și ar fi putut fi arestați. L-au băut până la ultimul strop, și apoi au luat-o de la capăt cu sticle de șliboviță.

Când se lăsa noaptea, părea că e ceva ce trebuia neapărat epuizat.

Zoli a cântat toată săptămâna aceea, parcă avea un spin în inimă, și noi am înregistrat câteva dintre cele mai bune poeme ale sale. Stransky zicea că poate detecta o muzică nouă la ea și că versurile căpătau un ritm diferit, așa că o asculta și urmărea mereu ce face. Acum, considera că era pe deplin autentică, își făurise singură creația într-o lume care nu era a noastră, o poetă plină de voci misterioase al căror înțeles îi scăpa chiar și ei uneori. El spunea că inteligența lui Zoli era ca o pasăre care-și ia zborul de pe o ramură, fără să poată fi recunoscută, plină de imagini fugărindu-se unele pe altele în mare viteză. Era gata să-i accepte fragmente mai abstracte sau pline de romantism, care-l agasau la alți poeți, îi permitea să facă tot ceea ce, în opinia sa, erau greșeli, îi mai tăia din lungimea strofei, îi mai stiliza versurile.

Încă pot, în minte, să-i văd ca într-un tablou: Stransky, după ce lucrase o după-amiază întreagă cu Zoli, mergând printre coviltire, luând loc, jucând *bl'aski*, cu cămașa murdară, arătând la fel ca toți cei din jur. Și eu, lăsat pe dinafară, tânjind după ea.

La sfârșitul săptămânii casa arăta devalizată. *Kumpanija* luase și ultima firimitură de mâncare. Candelabrul spart atârna în mijlocul unui coviltir.

Am dat de Zoli așezată pe-un scaun în una dintre camerele pe jumătate goale, de la etaj, cu o batistă mototolită-n mâini. Când m-a văzut că apar în ușă, s-a ridicat, spunând că nu-i nimic, era numai răcită, dar, trecând pe lângă mine, mi-a atins brațul cu degetele.

— Vașengo zice că circulă niște zvonuri, mi-a spus ea.

— Ce vrei să spui?

— Că vor să ne colonizeze. Vor să ne facă școli, case și clinici. Și-a lovit fruntea cu pumnul. Spun că suntem înapoiați. Acum suntem la modă. Spun că e pentru binele nostru. Legea 74.

— Numai se discută, Zoli.

— Cum se face că unii oameni știu întotdeauna ce-i mai bine pentru alții?

— Stransky? am întrebat-o eu.

— Stransky n-are legătură cu asta.

— Îl iubești?

M-a privit lung, apoi s-a uitat pe fereastră spre grădina de jos.

— Nu, a răspuns ea. Sigur că nu.

De afară s-au auzit hohote de râs care au spart abrupt tăcerea, au mai durat puțin, apoi s-au stins.

Ne-am întâlnit a doua zi după-amiază, departe de Budermice, lângă roata unei mori de grâu. Apa fusese deviată. Zoli mersese înainte și-napoi, să fie sigură că nu-i urmărită. Avea o fotografie în buzunar cu un fulger, o săgeată albastră ce despica peisajul întunecat. Mi-a spus c-o tăiase dintr-o revistă găsită de ea, un articol despre Mexic, că i-ar plăcea să se ducă acolo cândva, era un drum lung, dar ar vrea să-l facă. Poate când lucrurile vor fi cum trebuie, în final, va putea pleca, va putea călători. A recitat un vers din Neruda despre cum căzuse dintr-un copac în care nu urcase niciodată. Mă exaspera, întotdeauna schimbătoare, făcându-mă să mă simt mereu ca și cum căutam o gură de oxigen – cât mai mult aer curat, mă simțeam uneori de parcă m-aș fi înecat.

— Stephen! a zis ea. Vei lupta alături de noi, dacă va fi nevoie?

— Desigur.

Atunci a zâmbit, arătând la fel ca tânăra Zoli pe care o văzusem în primii mei ani în tipografie, cu umerii drepți, cu fața luminată, cu o căldură care emana din interior. A pășit spre mine, mi-a luat mâna și a pus-o pe șoldul ei. Cu spatele sprijinit de-un copac, cu picioarele lunecând printre frunze, cu părul lipit de față, părea dezarmată.

Există momente la care revenim mereu. Suntem sudaţi în miezul lor. Rămânem acolo şi nu mai există nimic altceva.

Mai târziu, în noaptea aceea, am făcut dragoste, din nou, într-una din camerele goale de sus ale casei. Un cearşaf alb, care purta amprenta trupurilor noastre. Un strop de sudoare de pe fruntea mea, lunecând pe obrazul ei. A plecat cu un deget lipit de buze. Dimineaţa muream de dorul ei, nu ştiam că era posibil aşa ceva, o durere care-mi strângea pieptul ca o menghină, şi totuşi nu puteam fi văzuţi împreună, nu puteam trece de acea prăpastie. Aveam senzaţia că parcă eram sortiţi să ne prăbuşim amândoi de pe o stâncă, fără nici o greutate, urmată numai de o bufnitură.

— Dacă ne prind, spunea ea, vor fi mai multe necazuri decât ne-am putea imagina.

Spre sfârşitul aceleiaşi săptămâni a apărut un oficial de la minister, un birocrat înalt, cu părul grizonant, cu aerul unui creion proaspăt ascuţit. S-a aşezat, holbându-se la femeile care-şi spălau rufele în fântânile arteziene. A discutat cu Stransky, amândoi cu vocea ridicată. Pe gâtul birocratului se vedeau venele ieşite-n relief. Şi-a şters fruntea cu mâneca. Stransky se înclinase spre el, scuipatul zburându-i din gură odată cu vorbele. Birocratul a intrat în casă şi şi-a trecut mâna peste pian. Toate clapele de fildeş lipseau. S-a răsucit pe călcâie.

În câteva ore a venit însoţit de şase poliţişti. Vaşengo îi ameninţa cu o furcă.

— Pune-o jos! i-a zis Stransky.

Poliţiştii au dat înapoi, privindu-i pe cei mai mici dintre copii cum adună pietre din grădină. Stransky s-a interpus între ei cu braţele întinse-n lături. Simţeam cum ceva în mine ia foc. Aş fi dat totul, toate cuvintele, toate ideile, să mă pot duce sus cu ea, pe scări, în casa aceea veche, dar Zoli a făcut stânga împrejur şi unul din ei a lovit calul cu biciul. În spatele ei, Conka mi-a aruncat un zâmbet atotştiutor. Condusă de Vaşengo, *kumpanija* pleca.

L-am găsit pe Stransky pe treptele conacului, cu palmele apăsate peste tâmple. Dintr-odată arăta foarte bătrân, atât de plin de amărăciune, o puteai citi în ochii lui.

— Ştii, Swann, bem pe capacele coşciugelor lor.

Stransky scrisese odată că numai când un om moare, viaţa sa poate căpăta un început, mijloc şi sfârşit. Până în acel moment, totul este

provizoriu și nici măcar nu poți afla când ești la jumătatea vieții. Așa că numai cuvântul ultim ajută să fie descoperit cel din mijloc și acest lucru, într-un fel, se transformă într-un vers – moartea cuiva se explică singură. Stransky era tipul de bărbat cu tendința de a-și trage singur prețul de sub picioare – s-a dat la fund mult timp, neliniștit de modul în care evoluau lucrurile. Apoi, moartea lui Stalin, deși n-o celebrase, parcă îi dăduse un suflu nou lui Stransky. Congresul îl mai remontase un timp, dar, după aceea, au venit evenimentele din Ungaria, din ’56, tancurile huruind spre sud și o nouă serie de procese în Cehoslovacia. La hotelul Tatra răzuise cu verigheta masa lustruită, ținând un discurs lung despre traiul la marginea societății. A scris un poem publicat într-o revistă din Praga, în care spunea că nu mai vrea să-și frece buzele de hârtia roșie, creponată. Presupun că înțelesul era că, pe măsură ce tot mai mulți oameni ajungeau la putere, cu atât mai mult disprețuiau procesul prin intermediul căruia o căpătaseră – țara suferise schimbări, oamenii erau tot mai nemulțumiți, trăiau pe muchie de cuțit. Leacurile noastre erau cu mult mai puțin eficiente decât rănile noastre.

Foștii amici politici ai lui Stransky nu mai veneau acasă la el, să-l vadă și, când se ducea la Ministerul Culturii, era lăsat să patruleze prin sălile de așteptare. Nu mai ținea conferințe în fața muncitorilor din fabrici, în cluburi, în casele de cultură din toată țara. Bea mult când se afla în tipografie.

— Te asigur, îmi zicea el, vodca e cea care mă bea pe mine, deși mai am încă două degete rămase.

Își dădea mâinile în lături, larg, prin aer.

— Alcoolul ca biografie.

Apoi a terminat sticla.

La începutul iernii lui ’58 Elena l-a părăsit. De mai mult timp căsătoria lor se destrămase – el începuse să creadă că ajunsese un fel de caricatură din desenele ei cu animale, un bărbat gras și scund, cu un topor pe care-l ascuțea. L-am găsit pe Stransky într-un colț al tipografiei, în lumina unei ferestre. Nu-l mai văzusem niciodată atât de tăcut. Lovise peretele cu pumnul și bandajul de pe mână era deja pătat cu cerneală.

A strivit un muc de țigară pe el și mi-a arătat doi bărbați care se plimbau afară, pe stradă.

În următoarele câteva săptămâni, Stransky ajunsese numai piele și os și ochii îi erau duși în fundul capului. Se plimba prin tipografie, tăindu-și

mâinile în hârtie. Tăieturile îl țineau treaz, astfel că putea lucra. Uneori, aprindea un chibrit pe una dintre unghii și-i inhala gazul sulfuros. Nu permitea nimănui să-i vadă ultimele poezii și nici noi nu-i ceream așa ceva – era mai bine să n-o facem. Eu îl evitam. Era numai o chestiune de timp. Mă lăsa să mă îndepărtez tot mai mult de el. Așa își manifesta generozitatea – nu dorea să mă tragă-n jos alături de el. Orele treceau așa cum trec orele, deși păreau ore mai lungi decât cele dinainte. Eu m-am cufundat în muncă, creând afișe, colaborând cu alți artiști și designeri. Talentul meu era să printez un afiș în patru culori pe mașina de copiat Zefir. Puteam să fac singur asta, în câteva ore. Stransky cobora uneori scările tipografiei și se ducea să vadă afișele noi. Apoi se ducea din nou sus, lăsând urme de cerneală proaspătă pe scară.

Continua să prelucreze poeziile lui Zoli, rescriindu-le, adăugând cuvinte și rime, întrebând-o dacă e de acord, se răţoia la cei care susţineau că opera ei era formalistă și burgheză datorită respectului ei pentru natură și a faptului că beneficia de avantaje sociale de pe urma durerii sale. El credea că scopul poemelor lui Zoli nu consta în dorința de a impresiona, venind cu niște idei extraordinare, ci de a face ca un singur moment al existenței să ajungă de neuitat.

Noi trei urma să ne-ntâlnim într-o joi, la hotelul Carlton. Am stat cu Zoli sub copertina de deasupra intrării, fumând țigări ieftine, așteptându-l pe Stransky să apară. Zoli radia într-o rochie roșu aprins, cu mărgele mici cusute pe ea astfel că, atunci când se mișca, acestea reflectau lumina chiar și pe sub șalul aruncat deasupra. Stransky n-a mai apărut. Prin aer plutea o boare înghețată, gri, dând semnalul că iarna era pe drum. Am dat colțul și am coborât spre Dunăre. Pământul era ud, dar ea și-a scos oricum pantofii. Era prea puțină grație în gestul ei, cu excepția faptului că picioarele au căpătat imediat un luciu de la ploaie. S-a aplecat să ridice pantofii și mergea legănându-i în mâna dreaptă.

— N-am mai mers desculță de mulți ani, a zis ea.

O barcă cu motor pufăia pe Dunăre și lumina reflectorului s-a oprit asupra noastră. În câteva secunde ea s-a refugiat pe mal, alături de locul unde fuseseră construite buncăre antinucleare și se aplecă să-și pună din nou pantofii. În timp ce era încovoiată, a fost prinsă în lumina altui reflector. Un soldat a recunoscut-o și a strigat-o pe nume. Reflectorul făcea

să-i joace umbra în jur și rochia scânteia. M-am gândit atunci că nu vom putea niciodată evada din cercurile în care eram ținuți strâns.

Ea mi-a șoptit:

— Stephen, nu putem fi văzuți singuri, amândoi. Sunt prea multe în joc.

N-am crezut-o. Nu puteam. Perspectiva de a rămâne cu nimic mă buimăcea. Întunericul părea că se-ntinde pe mai mulți kilometri în jur.

Acasă am adormit, prea obosit să mai visez: încă nu împlinisem treizeci și trei de ani.

Când am auzit ciocănitul în ușă dimineața devreme – zorii tocmai se iveau deasupra Bratislavei – am știut precis cine era. Șase agenți au răsturnat totul prin cameră. Deja știau toate răspunsurile la întrebările lor. Mi-au controlat documentele și le-au pus într-un dosar gros. Păreau deranjați de traiul civilizat pe care-l duceam, de cât de normal și în regulă era.

Stransky n-a avut parte de un proces difuzat la radio. A fost declarat un parazit, dușman al statului, din cauza ultimelor lui poeme și a mărturiei sale publicată-n ziare. Eu căutam să înțeleg ce se petrecea cu omul pe care îl venerasem în trecut. Îl vedeam tot timpul într-o celulă, agățat de tavan, cu mâinile legate la spate, aveam în urechi un sunet teribil când brațele îi erau dislocate din umăr. Bastoane de cauciuc. Șocuri electrice. Serile mi se părea că-l văd mergând pe lângă zidurile închisorii, și mă simțeam împietrit într-o liniște absolută, gândind ce ajunsesem acum.

Am fost chemat la minister și plimbat prin fața celulelor de pedeapsă. Mi-au cerut să trimit un raport săptămânal în legătură cu tot ce știam: am învățat un întreg nou vocabular prin care puteam să ocolesc subiectul.

Zoli n-a fost arestată, ea fiind adusă pentru ceea ce ei denumeau o confruntare. Am așteptat-o lângă sediu. A ieșit cu fața arătând ca o mască perfectă, numai cele două urme întunecate de pe obraji dând-o de gol. Au dus-o acasă cu o mașină, părul ei negru în contrast cu pielea bej a scaunelor. Am privit automobilul cum dispare.

Apoi, ea s-a cufundat într-o tăcere prelungită. Am căutat-o, dar n-am putut-o găsi. Circulau zvonuri că ar fi ars și ultima bucățică de hârtie din preajma ei. Unii spuneau că ar fi plecat la Preaov și că nu se va mai întoarce niciodată. Pe Dunăre pluteau frunze galbene. Lucram la poemele ei, dar, fără vocea ei care să le recite, nu mai sunau la fel. Am renunțat la planurile de publicare a cărții – aveam nevoie de ea ca să poată avea un impact

deplin. După trei luni, l-a trimis pe unul dintre copiii Conkăi la ușa mea. Copilul purta un mesaj, dar fusese transmis prin alte trei persoane și nu și-l mai putea aduce aminte exact, în detaliu. L-am întrebat pe copil dacă are o scrisoare, dar el m-a privit cu ochii goi, răsucindu-și buclele pe degete. Cu un accent greu, rural, mi-a zis că Zoli trebuia să vorbească cu mine și a înșirat ca o morișcă numele câtorva sate unde se presupunea c-o voi găsi.

Am apăsat pe accelerația motocicletei lui Stransky atât de tare, încât motorul a început să bolborosească. M-am oprit sub coroana unor chiparoși. Cu ajutorul unui binoclu vechi am zărit-o pe Zoli în spatele coviltirului ei, zdrăngănind cu arcușul vioarei pe o tablă, o veche ciudățenie a ei, făcând desene din zahăr pe metal, înconjurată de hoarde de copii, și am rămas pe loc, simțind ca și cum aș fi apucat-o de după gât cu mâna mea și cu o căldură care s-ar fi extins apoi prin tot corpul ei, trimițând reverberații-n jos, spre curbura ușoară a pântecului, unde m-aș fi scufundat adânc, pierdut în ea.

Zvonurile prindeau tot mai mult avânt. Dacă aș fi răscumpărat totul, dându-i-l ei, și tot n-ar fi fost de-ajuns. Cei din comunitatea ei nu erau capabili să facă față unei adevărate curbe a gravitației. Forța era permanent îndreptată-n jos, chiar dacă prin ricoșeu urmau să se salte după aceea în sus. Nu trecea nicio clipă fără astfel de subiecte și lucrurile începuseră să o ia razna: tot mai multe discuții despre Legea 74, Sfârșitul vieții nomade, Marele popas. Unii le ignorau. Alții le îmbrățișau, vedeau asta ca o cale să-și umple buzunarele și se autodenumeau regii țiganilor, o noțiune golită de sens pentru Zoli și oamenii ei.

Asimilarea era crucială, faptul că vor aparține unui loc, identitatea etnică. Noi îi voiam în mijlocul nostru, dar ei doreau să fie lăsați în pace. Și totuși, singura cale de a fi lăsați în pace era să ne facă să înțelegem viața lor nomadă și acea viață era reflectată de Zoli în cântecele ei.

Pe motocicletă, ne-am dus spre est, să ne întâlnim cu oficialități locale din Zilina, Poprad, Preaov, Martin, Spisska Nova Ves. În cadrul întrunirilor din oraș ea vorbea despre tradiții și națiune, despre vechiul mod de viață, împotriva asimilării. Își așternuse poeziile pe hârtie, spunea ea, din dorința de a face cunoscute vechile obiceiuri, nu din alte cauze. Politicile ei erau drumurile și iarba. Se apleca în față, deasupra microfonului și spunea:

— Nu încercaţi să ne schimbaţi! N-avem nevoie de nimic altceva, avem tot ce ne trebuie, suntem cetăţeni ai propriului nostru spaţiu.

Birocraţii se uitau lung la ea şi dădeau absenţi din cap. Pur şi simplu, ceea ce devenise ea îi făcea să aibă aşteptări – o voiau într-un borcan de gem ţigănesc. Dădeau aprobator din cap şi ne conduceau până la uşă, ne asigurau că sunt de partea noastră, dar oricine putea vedea că nu puteau fi cinstiţi cu noi din cauza fricii.

Şi nici noi nu puteam fi salvaţi de forţele din jurul nostru: hurducăiam pe drumurile presărate cu gropi, prin văi, prin văile de la poalele lanţului muntos din est, cu crestele acoperite de zăpadă, dimineaţa devreme, când luminile de la ferestrele căsuţelor se reflectau încă în apele râurilor şi roiuri de efemeride se fugăreau prin aer ca un fum. Deschideam gura şi se umplea imediat de musculiţe.

Mă simţeam doborât de atâta mers. Îmi simţeam degetele amorţite. Când ne căţăram pe motocicletă, ziua părea că se întinde nemărginită în faţa noastră. Zoli îşi căra îmbrăcămintea într-o legătură *zajda* răsucită pe spate, legată cu două noduri pe piept. Avea deja o cicatrice pe piciorul stâng de la fierbinţeala ţevii de eşapament, dar nu dorea să ne oprim: îşi pansa locul cu o fiertură de frunze de măcriş. Oraş după oraş, sală după sală. Seara, dormeam în casele activiştilor *gadze.* Chiar şi ei erau acum tăcuţi. Mergeam de colo-colo cu senzaţia unui gol în stomac. Pe străzi mărşăluiau grupuri de copii purtând cravate roşii, scandând lozinci. Se părea că megafoanele fuseseră date încă şi mai tare. Aveam momente lungi când nu găseam nimic de spus. Pe coridoarele instituţiilor publice de peste tot din ţară, Zoli smulgea de pe pereţi afişele cu chipul ei, la rupea bucăţi, le punea în buzunar: *Cetăţeni de origine ţigănească, veniţi alături de noi.*

Am înnoptat odată într-o mănăstire transformată în motel. Arăta ruinată, plină de plante din plastic şi gravuri ieftine. Am fost trezit de ciupituri de ploşniţe ieşite de sub colţul desprins al unei fâşii de tapet. Dimineaţa devreme sunau clopotele, chemându-i pe muncitori la lucru. M-am ridicat şi mi-am spălat braţele şi faţa într-o chiuvetă de pe culoar, am plătit cazarea unei femei grase, aşezate la un pupitru de la intrare. Stătea pe un scaun de plastic, lucios şi mă privea simulând un aer plictisit, dar, când a zărit-o pe Zoli, s-a ridicat în picioare, recunoscând-o din ziare.

În timp ce ne-ndepărtam de mănăstire, vedeam o serie de imagini fine şi tremurătoare în băltoacele lăsate de ploaie: picioare care se mişcau,

ferestre, o bucățică de cer de culoarea oțelului. Foarte normal, mă gândeam că sigur exista undeva o viață mai ușoară. Eu și Zoli am stat o oră să umplem rezervorul cu benzină. Motocicleta îi atrăgea ca o curiozitate pe copiii în drum spre școală. Erau fascinați de tahometru. Zoli îi ridica-n sus să se joace de-a condusul. Ei râdeau și băteau din palme cu ghiozdanele atârnate pe spate, până când mecanicul stației îi ușuia de-acolo.

Seara am ajuns la Martin, un oraș mic, cenușiu, de pe malul râului Vah. Au refuzat să ne dea o cameră la hotel până când Zoli nu le-a arătat carnetul de partid. Chiar și atunci i-au comunicat că era o singură cameră liberă, deși cu patru paturi de o persoană în ea. Era la ultimul etaj, un lucru mereu refuzat de ea și acceptat numai dacă nu era niciun țigan bărbat cazat mai jos – uneori, își aducea aminte de vreun vechi obicei și era posibil, după cum spunea ea, conform vechilor legi de sânge, să-i spurce pe bărbați, dacă pășea deasupra lor. A reușit, cumva, să facă rost de o cameră la etajul I, după ce a făcut aluzie că ar putea să arunce un blestem asupra recepționerului. Alarmat, acesta a scotocit prin cămăruța din spate și s-a înapoiat cu cheile. Era o formă de *voodoo* la care ea recurgea în cele mai rele situații. Și-a aruncat legătura pe salteaua moale și am plecat la o întrunire cu oficialii locali – trei inspectori din domeniul culturii, care înainte fuseseră preoți.

Tot ce dorea Zoli era să ridice o mână și să stopeze mareea pe care o simțea că se învârtejește în direcția sa, dar Legea 74 intrase acum în vocabular, ideea era că țiganii făceau și ei parte din aparat. Zoli pleda cauza în fața inspectorilor, dar aceștia zâmbeau și mâzgăleau tot felul de desene pe marginea registrelor lor.

— La naiba cu voi! își pierdu ea răbdarea și ieși val vârtej în curtea din fața clădirii, unde se așeză, ținându-și capul în mâini. Poate c-ar trebui să le cânt ceva, ce zici, Swann? Scuipă pe jos. Sau poate ar trebui să-mi zăngănesc brățările în fața lor.

În piața din localitate a dat peste o familie de etnie romă care fusese alungată dintr-un gater și n-avea unde dormi. I-a adus cu ea la motel, trecându-i pe toți, unsprezece sau doisprezece cel puțin, prin ușa de la intrare, fără a-i mai socoti și pe copii, cu promisiunea făcută recepționerului că vor pleca dis-de-dimineață. Acestuia îi căzuse fața, dar i-a lăsat să intre.

În cameră mi-am făcut un fel de paravan dintr-un cearșaf în jurul unui pat, ca să am un pic de intimitate. Încercasem să le las camera ei și familiei,

dar nici Zoli, nici ceilalți nu doriseră să audă de așa ceva. Toți au insistat ca eu să rămân în patul meu. Femeile și copiii chicoteau în timp ce mă dezbrăcăm.

O parte din cearșaf se prăbușise, așa că-i priveam cum stăteau adunați în mijlocul camerei, vorbind într-un dialect pe care nu-l puteam înțelege. Se pare că discutau despre incendii.

Când m-am trezit, am văzut-o pe Zoli în întunericul dinaintea zorilor sărind pe fereastră. Toți ceilalți părăsiseră deja camera. Când a revenit, avea în mână o cârpă udă și m-am gândit că probabil o spălase afară. A aprins o lumânare, a înfipt-o într-o scrumieră și și-a pus palma în dreptul ei, ca și cum ar fi vrut să ferească lumina de mine. S-a aplecat în față și părul ei negru i-a precedat mișcarea. A tras cârpa udă pe toată lungimea șuvițelor de mai multe ori. Și-a netezit părul cu un pieptene de lemn, trecându-l de mai multe ori. Apoi și-a prins părul și l-a răsucit în cozi. Umbra ei se proiecta pe tavan. A alunecat în așternuturile patului celui mai depărtat.

Când m-am ridicat și m-am dus spre ea, nu s-a mișcat. Stătea lungită cu spatele spre mine, cu gâtul gol. Un curent de aer turtise lumina opaițului. M-a lăsat să-i cuprind talia cu mâinile. Mi-a spus că-i lipseau multe lucruri, și nu în ultimul rând, o voce puternică care părea că vine de sub gheață. M-am lipit de ea, i-am sărutat ceafa. Mirosea a iarbă.

— Mărită-te cu mine, i-am spus eu.

— Ce? a întrebat ea, vorbind cu fața spre fereastră, și cuvântul rostit de ea nu suna ca o întrebare, nici ca o exclamație, ci rece și greu de descifrat.

— M-ai auzit!

S-a întors, privind fix un punct dincolo de mine.

— N-am pierdut suficient de mult? m-a întrebat ea.

S-a întors și m-a sărutat repede, în timp ce lăsa ghilotina să cadă definitiv asupra mea și-i eram recunoscător într-un fel că așteptase atât de mult. O singură propoziție, dar mă lovise cu forța unui topor. Ridicase o barieră între noi, una pe care n-aș fi putut s-o mai traversez niciodată.

Zoli s-a ridicat și și-a adunat lucrurile. După ce a ieșit din cameră, am lovit peretele cu pumnul și-am auzit cum îmi trosnesc oasele.

Aștepta afară. Trebuia s-o duc într-un alt oraș. A zâmbit ușor la vederea pumnului meu, învelit într-un prosop, și o secundă am urât-o pe ea și toată viața ei atât de frustrantă.

— Trebuie să o luăm prin munți, a cerut ea. Nu suport ideea să trec prin

acele tuneluri.

Cu toate astea eram într-un tunel, o știam amândoi, și poate că acolo fusesem mereu. Am accelerat pe sub bolta întunecată, am frânat puțin, am cotit, simțind un aer rece, neobișnuit, apoi nu l-am mai simțit și am apăsat din nou pe accelerator, smucind motocicleta înainte, mergând în contra vântului. Am zărit un punct de lumină, o mică licărire, care creștea mereu și, cu cât mai mult călătoream prin întuneric, cu atât lumina devenea mai puternică, mai strălucitoare și, aplecați deasupra ghidonului, la fel ca toți ceilalți, ne apropiam de gura tunelului. Apoi, motocicleta a părut că se lovește de-o perdea de raze de soare, am fost momentan orbiți, uluiți și am rămas astfel un timp până când ochii noștri s-au adaptat și-am început să clipim iar, lucrurile au devenit vizibile din nou, și peste tot în jurul nostru erau pietre și printre ele gunoi, și în mijlocul gunoiului adăposturi cenușii, și între ele și dincolo de ele, mai multe grupuri de oameni, bărbați și femei, tot cenușii, într-un deșert al lor. În loc să ne dăm bătuți, am mers mai departe cu motocicleta într-un alt loc întunecos, un alt tunel, gândind că va fi o lumină la capăt, puțin mai departe, că nimic nu ne va face să renunțăm, și acea credință, la fel ca majoritatea convingerilor, era mai prețioasă decât realitatea.

Ce-ar mai fi de spus?

Ultimele cuvinte ale lui Stransky în fața plutonului de execuție:

— Veniți mai aproape, o să vă fie mai ușor.

Axul roților din lemn de ulm. Spițele mai ales din stejar. Cercurile din lemn de frasin curbat, bătute-n cuie tari din fier. Multe erau pictate. Unele pline de crăpături. Altele legate cu sârmă. Câteva erau umflate, curbate din cauza umezelii. Altele încă în perfectă stare după mai multe decenii. Erau adunate de pe malurile râurilor, din mijlocul pădurilor, de pe câmpuri, de la marginea satelor, de pe drumurile lungi, goale, mărginite de arbori. Cu miile. Utilizau baroase ca să le poată dezmembra. Fierăstraie manevrate de doi lucrători. Pârghii, leviere pentru roți. Ciocane. Perforatoare pneumatice. Cuțite. Lămpi de sudură. Chiar și gloanțe în momente de mare frustrare. Erau cărate în depozitele de la marginea căii ferate, în fabricile de stat, gropi de gunoi, fabrici de zahăr, și cel mai des, pe câmpurile acoperite de buruieni din spatele posturilor de poliție, unde erau din nou marcate și apoi,

după o meticuloasă documentare, erau incendiate. Poliţiştii lucrau în ture, dându-le foc în aer liber. În sate, în jurul lor se strângeau mici grupuri de oameni, unii aducându-şi scaune de-acasă. În după-amiezile îngheţate muncitorii terminau lucrul mai devreme ca să se ducă să vadă resturile şuierând cuprinse de flăcări. Uneori se auzeau plesnind bule de aer ca o salvă de rachete. Scânteile zburau peste tot prin aer. Cauciucul încins lua şi el foc, ţâşnind flăcări imense. Inelele metalice se înroşeau, strălucind. Cuiele se topeau. Când focurile dădeau să se stingă, mulţimea turna gaz peste ele. Unii, mai veseli, trăgeau gât după gât, direct, din sticle de votcă sau de tărie locală, *cucu*. Poliţiştii stăteau privind cum cenuşa se ridică-n tăcere în aer. Sergenţii se aplecau să-şi aprindă ţigările de la foc. Învăţătorii aduceau clase întregi de elevi în jurul flăcărilor. Unii copii plângeau. În zilele care au urmat şi-a făcut apariţia o cohortă de oficiali din guvern, în jeepuri şi automobile, venind din Kosice, Bratislava, Brno, Trnava, Saris, Pobedim ca să inspecteze efectele Legii 74. Totul luase numai trei zile, un succes incredibil, aşa că ziarele şi posturile de radio oficiale ne informau că, într-un mod generos, decent şi socialist, reuşiserăm să scăpăm de roţile lor.

Sigur că mai erau şi caii, rechiziţionaţi şi trimişi la gospodăriile agricole, deşi mulţi erau bătrâni şi numai piele şi os, gata pentru fabricile de clei. Aceştia erau împuşcaţi pe loc.

Mergeam clătinându-mă pe străzile lăturalnice ale Bratislavei, cu o copie a *Rude pravo* împăturită în buzunarul de la spate. Ştiam că modul în care mergeam putea fi interpretat, aşa că aveam grijă să nu mă dau de gol în faţa poliţiştilor. Rămâneam mult timp în casă şi agăţam cămăşile la ferestre în chip de perdele.

Kumpanija lui Zoli, care se ascunsese în păduri, nu departe de oraş, încercase să fugă, dar fuseseră toţi înconjuraţi şi aduşi aici. Denumiseră locul „Marea Haltă“. Aduceau mereu şi alte familii, astfel că umpluseră drumurile. Femeile-n frunte, bărbaţii pe flancuri. Şiruri lungi de căruţe pline de copii. Câinii lătrau şi îi ţineau în linie. Oamenii au fost mânaţi ca cirezile de vite pe câmpul de lângă noile blocuri-turn. Poliţiştii au dispărut şi au apărut birocraţii, fluturând dosarele. Copiii au fost despăducheaţi la baia locală, apoi toţi au fost aliniaţi şi vaccinaţi. Oficialii ţineau şi cuvântări, vorbind despre: „Fraţii şi surorile noastre. Adevăratul proletariat. O nevoie istorică. Victorie rapidă. Zorii unei ere noi“.

Au fost atârnate drapele. Trompetele fanfarelor bubuiau în timp ce bărbaţii şi femeile din jurul lui Zoli erau expediaţi spre centrele comunitare de acum încolo vor trebui să trăiască în blocuri.

Singur în cameră, ascultam reportajele transmise la radio: serioase şi presărate cu înalte precepte umanitare, vorbind despre salvarea ţiganilor, marele pas înainte, cum nu vor mai fi niciodată încătuşaţi în primitivism. Un adevărat triumfal transformărilor din era socialismului. Erau de invidiat. Una dintre poeziile lui Zoli a fost inclusă în programul de la miezul nopţii. N-am avut curajul să-l închid.

Am coborât, am smuls cablul din faţă al motocicletei şi l-am aruncat pe jos. Am rătăcit pe alei, cu mâna pipăind lichenii de pe pereţi, pe sub arcul din marmură în care fuseseră cioplite stelele sovietelor. La colţuri de stradă erau lipite afişe albastre, cu lungi coloane de nume ale celor care comiseseră crime împotriva ordinii popular-democratice. Priveam în jos, cum curg apele mohorâte ale Dunării. Cetăţenii mergeau de-a lungul malului fără niciun scop, lipsiţi de voinţă. Parcă urmăream un film mut mişcau buzele, dar nu se auzea nimic.

La tipografie, noul şef, Kysely, un om ranchiunos şi meschin. Mă aştepta cu un dosar în mână.

Mă aventurasem în jos, pe strada Galandrova, purtând o cămaşă neagră şi centură, precum şi o insignă a Uniunii Scriitorilor Slovaci, când am dat cu ochii de ea, ghemuită în umbra clădirii. Purta haina ei obişnuită şi baticul de pe cap îi căzuse aproape peste ochi. Am stat în faţa ei un moment şi i-am ridicat bărbia cu arătătorul. S-a tras înapoi. Puteam auzi zgomotul maşinilor de tipărit din spatele nostru.

— Unde-ai fost, Stephen?

— Motocicleta.

— Ce-i cu ea?

— E defectă.

A făcut un pas înapoi, apoi a venit spre mine şi mi-a smuls insigna de pe piept.

— Am încercat să vin acolo să te-ajut, i-am spus. M-au oprit, Zoli. Apoi m-au gonit înapoi. Am încercat să te găsesc.

Ea a deschis uşa tipografiei şi a păşit înăuntru. Kysely, mânjit de funingine şi cu faţa palidă, era îmbrăcat cu una dintre cămăşile lui Stransky. S-a uitat lung la ea pe deasupra maşinilor.

— Legitimația? i-a cerut el.

Ea l-a ignorat și, traversând încăperea, s-a dus direct la rafturile cu material de arhivă. Placa originală a afișului ei se afla încă acolo, într-o casetă de oțel. Ea a scos-o și a izbit-o de perete. Placa a aterizat pe podea alunecând spre cutia cu caractere defecte. A ridicat-o și a început să lovească partea cu fața ei de pământ.

Kysely s-a pus pe râs.

Zoli s-a uitat în sus la el și i-a trântit un scuipat la picioare. El mi-a aruncat un zâmbet care m-a înghețat. L-am luat deoparte și l-am implorat:

— Lasă-mă, mă ocup eu de asta.

A ridicat din umeri, a spus că vor fi repercusiuni și a luat-o în sus pe scări, călcând peste amprentele colorate lăsate de tălpile lui Stransky.

Zoli rămăsese în mijlocul încăperii, răsuflând greu.

— Ne vor forța să rămânem aici.

— Ce tot spui?

— Blocurile, a zis ea.

— E ceva temporar. Ca să controleze...

— Ce să controleze, Stephen?

— E numai provizoriu.

— Au pus una dintre înregistrările făcute de tine la radio, mi-a zis ea. Oamenii mei au auzit-o.

— Da?

— Au auzit că va apărea și o carte.

— Da?

— Și știi ce-au zis?

Am simțit un junghi în inimă. Auzisem de judecăți țigănești, de pedepse nemiloase. Legea trebuia respectată. Oricine era izgonit, era izgonit pentru totdeauna.

— Dacă tipărești această carte, vor da vina pe mine.

— Nu pot.

— Va fi o judecată. Mă vor judeca. Vașengo și bătrânii. Vor da vina pe mine. Pricepi? Totul va fi pus în cârca mea. Poate chiar ar trebui s-o facă.

A traversat camera spre mine, cu pumnul ridicat spre bărbie. Ne mai separau doar două laturi de scândură. Era palidă, străvezie, aproape puteai vedea prin ea.

— Nu tipări cărţile.
— Sunt deja tipărite, Zoli.
— Atunci dă-le foc. Te implor!
— Nu pot s-o fac.
— De cine depinde, dacă nu de tine?

Vocea ei tăioasă aproape îmi străpungea pielea. Stăteam acolo, tremurând. Am încercat să găsesc nişte scuze: cartea nu putea fi retrasă, n-ar fi permis aşa ceva Uniunea Scriitorilor Slovaci. Aveam ordine clare eu şi Kysely. Vom fi arestaţi, lucruri mult mai rele se puteau întâmpla. Ei aveau nevoie de poeme, ca să continue colonizarea. Zoli era fata de pe afişul lor. O foloseau ca o justificare. Aveau nevoie de ea. Nu mai puteam face nimic. Dar îşi vor schimba repede părerea. Tot ce avea de făcut era să aştepte.

În acel moment n-am mai avut argumente şi am rămas acolo, distrus.

Zoli arăta ca o pasăre care se tot loveşte de o fereastră închisă. Ochii ei îi rătăceau pe trupul meu. Şi-a adunat fusta lungă pe lângă picioare, şi-a înfipt sandalele în pământ şi apoi mi-a tras o palmă. S-a răsucit pe călcâie. Când a deschis uşa din faţă, pe podea a apărut ca o colivie din raze. Uşa s-a trântit şi-i puteam auzi paşii apăsaţi afară. A plecat fără să mai scoată un cuvânt.

Îmi era atunci clar că ea nu era o poetă ţigancă, un cetăţean ideal, noua femeie sovietică, ci o făptură exotică de care mă-ndrăgostisem lulea.

Am înţeles atunci ceea ce Stransky pricepuse prea târziu – intrasem cu bocancii-n singurătatea ei numai ca să scăpăm de-a noastră.

În după-amiaza aceea, am rămas mult timp lângă noua tiparniţă Romayon. Poemele ei erau culese, dar nu fuseseră încă tipărite. Mi-am trecut degetele peste caracterele de metal. Am aşezat şpalturile. Am apăsat butonul. Metalul a început să se rotească. În ritmul său întunecat şi constant. N-aş putea să dau un înţeles gestului meu acum, chiar dacă aş dori s-o fac, cilindrii dinţaţi îşi făceau monoton treaba, în timp ce eu o trădam.

În bâzâitul maşinii încercam să mă conving singur că, poate, cu ajutorul cărţii, o carte legată, ea ar fi putut să-şi salveze comunitatea şi atunci nu vor mai da vina pe ea, n-o vor mai alunga, ea va deveni conştiinţa lor şi noi, ceilalţi, vom asculta şi înţelege, îi vom studia poemele la şcoală, ea va călători prin ţară, cuvintele ei vor face ca oamenii să fie din nou liberi să plece, iar cei sedentari, din oraşe, să poată ieşi pe străzi fără să mai fie scuipaţi. Ea se va putea întoarce cu demnitate, totul se va rezolva simplu,

elegant și noi toți vom primi un șir de medalii cu panglici roșii ca să le purtăm agățate pe piept.

E uimitor cât de îngrozitoare pot fi cuvintele. Nicio acțiune nu devine ceva demn de luat în seamă dacă nu primește o denumire adecvată.

Lucram plin de furie și de transpirație. Nu puteam scăpa de-un gând. Îi puteam vedea pe acei tineri polițiști care mă bătuseră la tălpi după ce traversasem pentru prima dată granița. Apoi, cum stăteau așezați în spatele camionului, așteptând. Simțeam că sunt din nou în tren împreună cu Stransky. Când trenul s-a pus în mișcare, am auzit două împușcături clare de pistol.

Dimineața devreme, primele poeme se rostogoleau de sub presă. Am privit în sus, spre lumina din biroul lui Kysely. Trăgea cu ochiul printre jaluzele. A dat aprobator din cap, a ridicat o mână și mi-a zâmbit.

Am coborât scările spre mașinile de ștanțat, aproape prăbușit sub greutatea operei ei pe care o căram în brațe.

Asist la incendiul din inima mea, cum arde tot ce-a fost odată. Zac acum, aici, și piciorul mi s-a mai vindecat suficient de mult ca să știu că nu se va mai face bine niciodată. Doar cu câteva zile în urmă, după ce ea a fost alungată din propria comunitate, m-am dus s-o caut. Am întâlnit niște fermieri pe un câmp, lângă Trnava. Mi-au spus că o văzuseră și că mergea spre est. N-aveam niciun motiv să-i cred – munceau un câmp care nu mai era al lor și se speriaseră de moarte când am apărut în fața lor. Cel mai tânăr avea o voce cultivată a cuiva bine educat. A mormăit „Siberia”, spunând că putea fi zărită din vârful celui mai înalt pom, că ar trebui să mă cațăr și eu în el și să mă uit. A lovit după aceea cu hârletul în pământ și a aruncat un bulgăre de tină peste umăr.

În timp ce mă îndepărtam, călare pe motocicletă, mă gândeam c-aș fi putut, fără ezitare, să fac acum ce făceau și ei: să merg pe-un câmp, care să nu fie al meu și să sap adânc în el.

Mi-aș fi dorit să-i uimesc pe toți cu o ultimă pagină plină de empatie. Totuși ce-ar trebui să fac? Să stau aici și să citesc cu glas tare cartela cu rațiile de alimente? Să mă așez și să creez o operă revoluționară?

L-am întrebat odată pe Stransky dacă în vremurile grele există muzică și mi-a răspuns că da, a existat întotdeauna muzică în vremuri de restriște

pentru că și ea nu era altceva decât un amalgam de ritmuri sumbre. Văzuse movile de cadavre în putrefacție și ele nu-i puteau răspunde.

Totuși, există momente pe care mi le pot aminti și care îmi lipsesc – îmi vor lipsi arborii înalți din jurul coviltirelor, felul în care sunau coardele instrumentelor muzicale odată cu mișcarea roților, șoimii plutind pe deasupra lacurilor când *kumpanija* făcea un popas. Mi-a lipsit modul în care se plimba ea în jurul mașinilor din tipografie, trecându-și degetele peste literele acoperite cu tuș, recitând versuri din niște cântece mai vechi, schimbându-le, readucându-le la viață. Voi duce dorul modului în care își prindea fusta cu degetele, ori de câte ori trecea pe lângă un bărbat pe care nu-l cunoștea, mersul ei săltăreț, tineresc, cum tresăreau cele două alunițe de la baza gâtului ei atunci când cânta. Și voi mai duce dorul modului în care trecea de la romani la „tovarășe”, cât de plin și de viu suna acel cuvânt, și-mi vor lipsi versurile ei, deși sunt încă păstrate în inima mea.

Am ajuns la capătul drumului. Zilele nu vor deveni niciodată mai luminoase. Nu voi încerca să-mi imaginez ce ecou vor avea cuvintele mele. Ieri, Kysely a ciocănit la ușa mea după ce nu mă dusesem cinci zile-n șir la lucru. Mi-a zâmbit răutăcios, uitându-se de sus la mine, și mi-a zis:

— O treabă de tot rahatul, fiule, ai ceva de terminat!

Așa că am ieșit, sprijinit în cârje, și m-am dus la tipografie.

Cehoslovacia - Ungaria - Austria
1959-l960

1

De ceva vreme nu mai trecuse nimeni pe drum. Numai podgorii și șiruri nesfârșite de pini. Ea mergea de-a lungul fâșiei cu iarbă răsărită printre șanțurile făcute de roți, prin noroi, cu sandalele ude, cu picioarele numai o rană. La o ușoară curbă a drumului e surprinsă când i se ivește-n față un zid scund de piatră și, printre tulpinile unor pomi tineri, o mică baracă de lemn. Niciun cal. Nicio urmă de roți de mașină. Niciun fum ieșind din coș. Trece de șirul de copaci, ajunge lângă baracă, împinge ușa, se uită-n interior. În crăpăturile scândurilor zace iarba uscată din timpul iernii. Scânduri desprinse din lăzi vechi, găleți goale, frunze răsucite. Ușa atârnă în țâțâni din lemn, dar acoperișul e puternic și arcuit și se ține destul de bine la apă când plouă.

Zoli stă un moment în prag, un cadru între lumină și umbră.

Într-un colț se află o chiuvetă crăpată și un firicel de apă se scurge din robinet. Când îl răsucește, țevile încep să zăngănească și să geamă. Își ține mâna sub firul de apă care curge, să i se umple palma, să poată bea din ea, e atât de însetată încât o simte cum i se scurge imediat prin tot trupul.

Se apleacă să-și scoată sandalele. Bucăți de piele lipite de ele se rup și atârnă. Doare mai ales la margini, unde pielea moartă se mărginește cu cea vie. Își vâră un picior după altul în chiuvetă, sub firul de apă care curge, dar nu reușește decât să vâre noroiul și mai adânc în răni. Zoli împinge bucățile de piele la locul lor, se reazemă de zid, își lasă capul pe podea, o simte rece pe partea de obraz care-i pulsează de durere.

Cade într-un somn agitat, se trezește din când în când din cauza ploii dese și a vântului de-afară, care îndoaie pomii înainte și-napoi. Răpăitul stropilor pe acoperiș i se pare asemenea unei tobe primite cândva în copilărie se simte ca și cum ar fi pășit în golul din interiorul ei.

Din colțul cel mai întunecos al colibei aude niște chițăituri. Peste podeaua îngustă, goală, vede un șobolan cafeniu care o privește curios. Zoli sâsâie ca să-l alunge, dar acesta revine c-un însoțitor. Se ridică pe lăbuțele din spate, lingându-le pe cele din față. Cel de-al doilea țâșnește înainte, se oprește, îl atinge cu coada pe primul, se învârte agale în cerc, în jurul lui. Zoli bate cu sandaua-n pământ. Șobolanii tresar, fug, revin iar, dar bătăile repetate ale pantofului în rama de metal a ferestrei sunt suficiente pentru ca ei să dispară din nou în colțul întunecat. Zoli se agită prin baracă, căutând

frunze uscate, beţe şi resturi de lăzi. Le adună, formând un maldăr mic sub formă de con, ridică capacul brichetei, îşi pune palmele roată în jurul flăcării şi suflă să se aprindă. Când şobolanii reapar, aruncă rămurele arzând în direcţia lor, una după alta, ca nişte cioburi de lumină. Acestea ard încet, carbonizând locurile unde aterizează pe scândurile podelei.

Aşteaptă cu capul rezemat de perete. „Cât de ciudată e această dorinţă de-a rămâne-n viaţă, se gândeşte ea, cât de simplă, de lipsită de onestitate, de puritate, pur şi simplu o chestiune de obişnuinţă."

Dimineaţa se trezeşte cuprinsă de panică. Şobolanii nu se văd, deşi urmele lor sunt vizibile în spaţiul de dincolo de picioarele ei.

O lumină lăptoasă se iveşte în cadrul ferestrei. Priveşte un strop de ploaie cum se prelinge de sus în jos pe sticlă. I se face brusc greaţă. Îşi presează degetul mare pe falca dureroasă, pe care o simte umflată. O durere ascuţită se răspândeşte spre gât, în omoplaţi, braţe şi degete. Încearcă să prindă măseaua cu vârful limbii, o clatină înainte şi-napoi, aşteptând ca rădăcina să cedeze. Măseaua se mişcă în gingie, dar nu iese. Icneşte din nou, pe uscat, neavând nimic în stomac să dea afară. „Sunt de trei zile pe drum, se gândeşte ea, şi n-am mâncat nimic de-atunci."

La judecată, cu trei nopţi înainte, adunarea hotărâse că fusese o femeie slabă, fără putere, nici în corp, nici în cap şi o condamnaseră ca fiind „întinată pe viaţă, ţintuită la stâlpul infamiei pentru că trădase treburile comunităţii rome străinilor".

Se întreabă acum dacă n-a descoperit ce înseamnă să fii orb: nu poate vedea nimic înaintea ei, ceva de dorit, şi nici în spate, ceva de care să merite să-şi aducă aminte.

Se întâmplase totul atât de rapid şi ea acceptase fără nicio obiecţie. Fusese împinsă în centrul cortului şi obligată să stea acolo, în picioare. O controlaseră să nu aibă ceva de metal ascuns în păr, un obiect care ar fi putut să anihileze forţa judecăţii. Bătrânii *krisnitoria* stăteau aşezaţi în semicerc, pe lăzi şi scaune. În jurul lor fuseseră plasate cinci lămpi cu gudron. Stăteau acolo, invocând strămoşii morţi, lumina lămpilor jucând pe feţele lor în timp ce vorbeau pe rând, proferând acuzaţiile împotriva ei pe un ton egal. Picioarele care se încrucişau şi apoi se desfăceau. Fumul albastru care se-ncolăcea în sus de la ţigările lor.

Vașengo s-a ridicat și a întrebat-o dacă înțelege de ce e acuzată. Își trădase propriul popor, zicea el, le destăinuise străinilor treburile lor, adusese nenorocirea asupra lor. Apoi a scuipat. I-a mai spus că arăta ca un om într-o fază incipientă de decădere, ca o apă stătută în găleată. Zoli și-a prins fusta între degete, simțind greutatea pietricelelor țesute în tivul ei. A vorbit despre cum era ca ei să se stabilească într-un loc și despre schimbare și necazurile complicate legate de vechiul mod de trai pe care le reflectase adesea în cântecele sale, despre spoitorii de tingiri și cărăușii de apă, matrițele care scoteau fum și foc și pârleau pielea, crengile rupte și modul lor de aranjare, despre sunetul pădurii și al pământului, despre drumuri și semne, nopțile pe dealuri, încercând să-i facă să înțeleagă din lucruri disparate ce se cerea acum, cum *gadze* foloseau cuvinte, delegații, instituții, reguli, cum ea le-nțelesese greșit, cum aduseseră întunericul asupra lor, despre frăție, decență, blocuri, rătăciri, cum aceste lucruri vor fi simțite și de sufletele celor plecați dintre ei, despre înțelepciune, nume șoptite, lucruri care nu se vor repeta, despre bunicul ei, cum el aștepta, veghea în tăcere, plecat dintre cei vii, despre ce crezuse el și ce devenise crezul său, despre apa care curgea înapoi, maluri de lut, ninsori, pietre ascuțite, despre cum ei vor continua s-o considere în mod greșit întinată.

A fost cea mai lungă cuvântare din viața ei.

Un val de șoapte s-a auzit trecând prin cort. În timp ce ei se sfătuiau, Vașengo și-a aprins o țigară cu mâinile lui negre, studiindu-i vârful înroșit. Cineva a tușit, apoi s-a așternut tăcerea. El era cel desemnat să vorbească. Încă purta butonii făcuți din lămpile roșii, de semnalizare, de la bicicletă. A scăpărat un chibrit de unghie astfel că focul părea că-i țâșnește din pumn. Stătea acolo, curățându-și cizma de noroi cu un băț, apoi și-a prins nasul între degetul mare și arătător și l-a suflat, și-a șters mâna pe pantalonii plini de urme ovale, albicioase. S-a ridicat, cu vinele gâtului încordate și s-a dus spre ea. Ceea ce spunea era de prisos, pentru că ea își știa deja pedeapsa. Vașengo a plesnit-o peste față cu dosul mâinii. Lovitura lui n-a fost foarte tare, dar unul din inelele de pe degete i-a lovit falca. Și-a întors capul în direcția loviturii, înclinat spre umăr.

Nimeni nu va mai mânca acum ceva cu ea. Nimeni nu se va mai plimba cu ea. Dacă atingea orice lucru din comunitate, acesta urma să fie distrus, indiferent ce valoare avea: cal, masă, farfurie. Când va muri, nimeni n-o va îngropa. Nu va avea parte de funeralii. Nu se va putea înapoia, nici

măcar ca spirit. Și nici spiritul ei nu va putea să-i bântuie. Nu vor mai vorbi cu ea sau despre ea, nici măcar în treacăt: le trădase modul de viață și era acum dincolo de cei morți, nici țigancă, nici *gadzi*, absolut nimic.

Lui Zoli i s-a ordonat să țină ochii închiși în timp ce Vașengo a scos-o afară din tabără. Simțea răsuflarea bunicului ei în spate: și în ea sunetele tuturor acelor ani. Ceilalți bătrâni n-au atins-o, dar în schimb o ghidau cu tropăitul cizmelor lor. Toți copiii fuseseră duși în interior. Ea a aruncat o privire spre coviltirul Conkăi, lăsat într-o rână din cauza roților stricate. Un colț de perdea a tremurat puțin și o mică umbră s-a dat în spate. „Dac-aș fi putut să adun toată prostia mea de-atunci și s-o pun în mâinile tale, *piramnijo*, ai rămâne cocoșată pe tot restul vieții.” Niciuna dintre celelalte femei nu s-a uitat afară: li se poruncise să n-o facă, altfel ar fi luat și ele bătaie.

Se lumina de ziuă și o linie subțire de nori își făcea apariția pe partea de est a cerului. La distanță se vedeau câteva depozite și clădiri și goliciunea dealurilor sumețite dincolo de ele. Niciun loc nu părea să-i ofere vreun adăpost. Și atunci, a pornit la drum.

În zorii zilei se ridică în picioare, ținându-se de cadrul ușii. Privește lung spre via plină de bălțoace, la pantele terasate și ceața de la jumătatea distanței, unde atârnă ca o perdea gri peste crestele joase ale Carpaților. Nu este obișnuită, se gândește ea, cu o tăcere atât de deplină; numai vântul și ploaia și propria respirație. Timp de o oră așteaptă ca ploaia să se mai moaie, dar nu se-ntâmplă acest lucru, așa că-și ridică lucrurile, își trage baticul pe cap și iese afară în mijlocul potopului.

Se oprește și se șterge la ochi, băgând în gură degetul mânjit de urdori.

Aproape de drum, sare peste un gard scund de piatră și înaintează spre pădurea de pini. Picăturile de ploaie se scurg de pe ramuri și cad pe acele strânse pe pământ. Se apleacă și își umple buzunarele fustei cu rămurele uscate, ace și conuri de pin și le cară pe toate înghesuite în *zajda* ei, înapoi în baracă.

Din ușă aruncă mormanul în mijlocul podelei. Scutură bricheta să vadă dacă mai are gaz poate suficient pentru una, două săptămâni și, folosind bucăți din lădița de vin, face un mic foc. Când acesta arde bine, aruncă toate conurile de pin în flăcări și așteaptă să pocnească. Își atinge falca umflată,

sigură că seminţele vor putea disloca măseaua bolnavă, dar, când muşcă din ele, simte durere într-un dinte din faţă.

„Nu-mi voi pierde dinţii din faţă. Dintre toate lucrurile, nu-i voi pierde tocmai pe ei.“

Se ghemuieşte, ronţăind. Ce-ar fi să stea aşa pentru totdeauna, se întreabă ea, să bată drumul între pădure şi baracă, peste câmpul gol, prin ploaia lipsită de culoare, mâncând seminţe de pin, privind cum trosnesc flăcările? Să zacă pe podea şi să alunece în jos, pe scânduri, să se trezească din nou în tăcere, să nu spună nimic, să nu-şi amintească nimic, cu niciun suflet în jur, să-şi lase numele să se infiltreze-n tăcere în pereţii barăcii?

Zoli simte cum îi tresaltă stomacul. Îşi prinde fusta, aruncă uşa de perete şi aleargă spre zidul de piatră. Îşi trage în jos lenjeria, simte iarba rece pe piele. Se agaţă de zid, prinzându-se cu mâna de-o piatră. Stomacul ei se uşurează. Duhoarea din interiorul ei. Întoarce capul, să nu mai vadă mizeria.

Un câine mare, maro stă la capătul depărtat al zidului cu ochii ca nişte lanterne. Câinele îşi ridică capul şi urlă şi faldurile de piele de deasupra ochilor i se zgâlţâie.

Zoli îşi ridică fustele, alunecă pe pietrele de pe vârful zidului. Simte ascuţişul pietrei cum îi taie genunchiul. Piciorul i se stropeşte de noroi. În momentul în care ajunge pe drum, câinele scormoneşte deja în murdărie.

Îşi strânge haina în jurul ei şi merge grăbită în jos, pe drum cu sandalele plescăind prin apă, departe de baracă. Sare peste un alt zid de piatră şi se lipeşte cu spatele de el, gâfâind. Rândunicile se mişcă fără sunet printre copaci. Nici urmă de case sau de căruţe. Se odihneşte puţin şi se curăţă din nou cu iarbă udă, îşi şterge mâinile şi îşi trece picioarele peste zid.

Un drum mai larg de data asta, asfaltat, lung şi drept.

Ploaia se opreşte şi ea merge pe şoseaua lucioasă, fascinată de lumina clară a soarelui de iarnă. Sandalele lipăie şi se freacă de răni. „Sunt, gândeşte ea, o femeie de douăzeci şi nouă de ani, care merge la fel ca o bătrână.” Îşi atinge pieptul cu degetele de la mâna dreaptă şi se îndreaptă de spate. Simte haina grea şi udă şi îi vine o idee, aproape reconfortant de simplă — o voi duce pe braţ. Cu capul limpede alege mijlocul şoselei. În jurul ei sunt lungi şiruri de viţă-de-vie, şoproane ale gospodăriilor colective şi, la distanţă, munţii pe fundalul cerului.

La o cotitură se oprește să se uite la o mogâldeață pe drum, în spatele ei. Un lucru, o persoană, un trup, pe drum. Se trage în rugii de pe margine. „Cum am putut să trec pe lângă un om zăcând pe drum? Cum am putut să nu-l văd?” Se zbate să intre și mai adânc în rugi, ramurile barându-i drumul. Cum de n-am văzut un mort zăcând acolo? Așteaptă să audă un sunet, orice un vehicul, un foc de armă, un geamăt dar nu se-aude nimic. Dă la o parte frunzișul și se uită din nou: trupul zace drept și negru, lipsit de apărare în mijlocul drumului.

Ce mai idioată! exclamă cu voce tare.

Zoli iese dintre rugi și își târăște picioarele spre acel loc, de unde își culege haina. Zăcea pe drum, întinsă, cu o mânecă arătând parcă spre cealaltă direcție.

Aude zăngănitul motoarelor în timp ce trece de porțile gospodăriei colective. Zoli se aruncă într-un șanț lung, acoperit cu iarbă. Vehiculele se aud tot mai tare până când ajung aproape deasupra ei și e surprinsă să vadă camioane pline cu tineri militari cehoslovaci, care trec pe drum, cu puștile în bandulieră pe piepturile lor, cu fețele înnegurate, obrajii scobiți, ca și cum le-ar fi fost aruncați în aer de mici explozii. Nu se aude niciun cuvânt. Privesc drept în față spre peisajul rece. „Toți acești tineri, gândește ea, aspriți de războaie lungi și amintiri puține. Aceiași care ne-au mânat în jos, pe drum, au turnat gaz peste roți, ne-au luat caii și i-au dus la ferme și care stăteau în fața Teatrului Național în seara când Stransky îmi citea poemele. Tot ei mă salutau când treceam prin zăpadă, prin dreptul posturilor lor. Unul dintre ei avea odată un exemplar din revista *Credo* rulat în buzunarul uniformei.”

Tremură, în timp ce detașamentul trece, aruncând jeturi de apă de sub roți, lăsând urme ude de cauciuc pe asfalt.

Un sunet subit o sperie: i se pare că-i un foc de armă, dar se întoarce și vede sute de gâște cum își iau zborul de pe câmp, formând un V întunecat pe cer.

Murdărită pe Viață, gândește ea. Din Categoria Infamiei. Lui Zoli i se pare că nu e asta viața ei, că nu se află pe aceste câmpuri reci și ude, de iarnă, alungată pentru totdeauna, ci într-un punct unde mai fusese în trecut, cu mult timp în urmă, înainte de poezii, înainte de tipărirea lor, înainte de

Swann, înainte de Stransky și, pentru un moment, la fel ca unii oameni care cred că pentru a continua un vis frumos, trebuie să zaci exact în același loc în care-ai adormit, se gândește ce bine-ar fi dacă ar putea, cumva, să se întoarcă-n timp, la zilele de altădată, când nu erau nici un fel de poezii, numai cântece, să facă un pas înapoi pe teritoriul obișnuit din trecut, înainte de adunări și de întruniri și de conferințe și de directive, înainte de aparate de fotografiat și microfoane, deschideri și ovații. Să devină un nimic, gândește ea, o minte care nu poate să facă nimic, un trup care să nu poată face nimic, doar o escapadă înapoi, în timp, când lucrurile nu erau deloc analizate și nu contau oricum.

Ea dorise numai să facă bine, să facă diferența dintre stele și tavan, însă nu reușise, iar acum cuvintele erau formulate, cioplite, tranșate transformate în realitate.

„Mi-am vândut vocea, gândește ea, pentru a furniza argumente celor de la putere.”

Atenție. Nu se intră. Trage deoparte una din scânduri și se uită înăuntru. Un mic altar din beton, suficient doar cât să îngenunchezi în el. Toate lucrurile cu caracter religios fuseseră îndepărtate, la fel arcul de piatră al altarului găurit. Caută un muc de lumânare lăsat de vreunul dintre credincioși. Două pene gri zac în mijlocul grămezii de gunoi și un păianjen își țese pânza pe grindă, înaintând spre o bucățică de frunză de la marginea ei.

Bârnele de sprijin își scot capetele printre scândurile de lemn, în timp ce ea se strecoară în interior.

Stă un timp în cel mai uscat colț. Sfânta cruce este scrijelită pe peretele din fața altarului și ea își atinge buzele cu degetul, apoi crucea, apoi își pune capul pe *zajda* împăturită și adoarme vegheată de altar. Câți călători au mai trecut pe aici, pe podeaua rece? Câte rugăciuni? Cât de mulți oameni se rugaseră de Dumnezeu să facă cumva ca doi plus doi să nu dea patru? Se trezește peste-un timp, tresărind, când aude zgomotul unui avion.

Afară, lumina strălucitoare îi înțeapă ochii. Pe cer urma de fum lăsată de un avion cu reacție.

După-amiaza devreme stropi de sudoare i se adună pe frunte și se simte amețită. „Trebuie să găsesc un pârâu, să-mi bag capul în el, o apă

curgătoare care să-ndepărteze această febră.“ Dar nu poate găsi nicio apă curgătoare pe lângă drum, numai ciripit de păsări și vântul bătând printre ramuri. Ajunge pe un drumeag, unde un maldăr de trunchiuri de copaci zac unul deasupra altuia ca niște cadavre. Se întoarce, auzind cum se apropie un camion mare, noroiul zburându-i de sub roți. Claxonul se aude lung și tare. Stă fără să se miște, în timp ce camionul se apropie. Se aud cauciucurile cum scrâșnesc. Masca radiatorului e aproape peste ea, argintie și cu dungi albe și negre. Se aude din nou claxonul. Ea închide ochii și vântul o împinge și mai aproape. Apa cu noroi de sub roată o lovește peste față și șoferul urlă la ea prin fereastră, în timp ce camionul o depășește la mai puțin de o jumătate de metru distanță. Se uită după el. Camionul se micșorează tot mai mult, până se face una cu drumul, și mai zărește o ultimă luminiță de pe acoperișul cabinei înaintea unei curbe.

„Ar fi fost, se gândește ea, foarte ușor să fi pășit în fața lui.“

Se întoarce pe același drum și se așază sub un platan imens, rupe o mână de iarbă îngălbenită și o înghesuie în gură peste măseaua care o chinuie. Își scoate haina și îi leagă mânecile în jurul taliei. Swann îi dăduse haina în urmă cu un an. Se întorsese de la Brno cu o cutie de carton plină cu paltoane, balansându-se precar pe motocicletă. El le cumpărase pentru *kumpanija*, găsind chiar și măsuri mai mici, pentru copii. Nu putuse s-o înțeleagă când ea zisese „nu“, că nu le voia, că mai curând ar fi purtat o banderolă galbenă sau ar fi simțit o vână de bou pe spate. Swann stătea pe un scaun de lemn, lângă fereastră, perplex.

— Dar nu e caritate, Zoli, sunt numai câteva haine, asta-i tot, a pledat el.

Apoi a rămas tăcut, bătând cu degetele-n geam, părul lui deschis la culoare încadrându-i fața. Ea a traversat camera și i-a spus:

— Voi lua câte una pentru copiii Conkăi.

El s-a luminat la față și a început să caute prin maldăr să le găsească pe cele potrivite.

— Și una pentru tine, a mai zis el, punându-i-o pe umeri și, în timp ce o îmbrățișa, i-a spus că mai descoperise și un transport de cămăși roșii.

Ce râs ciudat a cuprins-o atunci la ideea că întreaga *kumpanija* va pleca la drum, toți purtând același model de cămăși ieftine, roșii.

Totuși, ceea ce odată fusese nostim se transformase în ceva inevitabil; ce fusese odată ciudat acum era, în final, adevărat.

Zoli se simte ca și cum l-ar fi cărat pe englezul cu păr nisipiu tot timpul în spinare. Imposibil să-l dea jos. Se-ntreabă cât de mult va mai putea merge, înainte ca greutatea lui s-o tragă-n jos, s-o doboare la pământ. Într-o dimineață, la tipografie, el i-a spus că arată la fel ca o poetă rusă pe care o văzuse în fotografii: cu ochii negri, fruntea înaltă, părul pieptănat pe spate, zveltă, cu o privire fixă, complicată. A dus-o la Biblioteca Națională și i-a arătat-o pe poetă, Ahmatova, deși ea nu vedea nicio asemănare. Întotdeauna se gândise că ea are o față posomorâtă, simplă, cu pielea întunecată, iar în fotografii rusoaica arăta albă, frumoasă, cu o privire languroasă. Swann i-a citit un vers despre o mărturie în favoarea unor oameni obișnuiți. A întrebat-o dacă vrea să se mărite cu el și a fost uimită de simplitatea argumentelor sale. Îl iubea atunci, însă el nu știa cât de mare era aria imposibilului. La tipografie, când s-au întâlnit ultima dată, nu a fost în stare s-o privească-n ochi. Nu-i tipărise încă poeziile, dar ea știa că o va face. La ce altceva se așteptase? Unde fericirea nu-i posibilă, iluziile capătă întotdeauna o mai mare importanță. Nu Swann îi povestise despre o pasăre, o prepeliță ce-și pierdea auzul după ce masculul îi țipa tare în ureche în timpul împerecherii? Amândoi, cu acea nevoie mereu arzătoare de a face zgomot. „Măcar dac-aș fi știut. Dac-aș fi putut vedea.“

Zoli se-ntreabă dacă Swann o caută acum. „Dacă da, gândește ea, nu mă va găsi niciodată. Va tot căuta. Va scormoni până la capătul pământului și va veni cu mâinile goale, nici măcar c-un nume.“

Zoli sare un pârleaz, merge în jos pe deal, pe un câmp noroios, presărat cu conducte de irigație. Încearcă să găsească o cale să traverseze câmpul: un labirint de țevi și noroi, cu un gard din sârmă ghimpată la capătul îndepărtat. Vastele manșoane de beton s-au scufundat puțin în noroi și singura cale de a traversa este să meargă pe deasupra conductelor cu brațele larg deschise, ca să-și păstreze echilibrul. Alunecă și piciorul i se-nfundă în noroi până la gleznă. Îl ridică cu zgomot, curăță sandaua de marginea conductei, îngenunchează în locul unde aceasta se-ntrerupe și privește în golul din interiorul ei, imaginându-și cum respirația ei călătorește peste tot pe câmp, în cerc și se întoarce înapoi.

— Hei, țiganco!

Un strigăt pe ton jos. E sigură că se aude de la distanță, dar se repetă din nou. Se-ntoarce speriată. În spatele unei tufe de pe deal, patru copii stau așezați cu picioarele încrucișate și se uită la ea. Trei se retrag imediat,

întorcându-i spatele s-o ia la goană, dar cel mai mare dintre ei rămâne nemișcat în fața ei.

— Hei, țiganco! repetă el din nou.

Cu părul castaniu și nasul plin de pistrui. Pantalonii plini de noroi. Are o privire foarte asemănătoare cu cel mai mic dintre copiii lui Conka. Poartă o jachetă atât de mare, încât ar putea adăposti încă doi băieți în ea.

Ceilalți copii ajunși sus, pe deal îl strigă. El scuipă tare, la un metru în fața ei, apoi se întoarce și aleargă-n sus pe pantă.

„Vor veni cu niște adulți, se gândește Zoli. Mă vor acuza că le-am încălcat proprietatea. Vor aduce un sergent, să mă aresteze. Îmi vor lua amprentele. Vor afla cine sunt. Mă vor duce înapoi în oraș. Mă vor pune din nou în fața oamenilor, să mă acopere cu rușine, să mă umilească. Mă vor exila din nou.“

Fuge peste conducte și apoi sus, pe deal, călcând invers pe fiecare pas tăcut pentru derută.

Un arac îi zgârie glezna și se oprește în mijlocul arăturii, se uită-n sus, vede un acoperiș de șindrilă. „Aici am ajuns, am mers toată ziua și sunt aici din nou, un cerc complet, am ajuns înapoi în vie. La fel de bine aș fi putut fi oriunde în altă parte. Am pierdut încă o zi mergând, și ce mai e de făcut? Nimic. Dacă sub mine aș fi pus un creion ar fi făcut cercuri largi, fără rost.“

Se-mpiedică de ultimii puieți, împinge ușa barăcii. Pe podea zace o urmă mică, rotundă, a focului pe care-l aprinsese cu o seară înainte. Împinge o bucată de lemn ars din lădița de vin cu talpa sandalei plină de sânge. Pe podea licărește o lumină mică, o bucată de oglindă nu mai mare decât palma ei. Zoli se întreabă cum de n-a văzut-o cu o zi înainte. Ridică ciobul spre ochii ei și vede imediat că falca i s-a umflat teribil. Tot obrazul drept e rotund, gâtul inflamat, ochiul drept aproape închis. „Trebuie să fac ceva cu măseaua asta. Să termin cu ea. S-o scot.“

Într-un colț găsește un singur bocanc cu șiretul încă intact. E împotriva tuturor obiceiurilor să atingi un bocanc, încă o trădare mică, ceva murdar, tabu, dar ea trage de șiret până îl scoate, răspândind în jur mici bucăți de noroi uscat. Își trece degetele peste șiret ca să-l încălzească, îl ține sub țeava din capătul căreia curge apă, ca să ude țesătura. Face o bridă, o bagă-n gură, prinde măseaua în ea și trage, suflând rapid, smucește tare-n sus, încearcă să

nu icnească. Simte rădăcinile smulse din osul maxilarului. Ochii i se umplu de lacrimi. Sângele îi curge acum din gură, prelingându-se pe bărbie. Îl șterge, cu capul lăsat pe umăr, închide ochii și smucește încă o dată. Se face întuneric, ca și cum ar fi zburat printr-un spațiu gol, nemărginit.

Simte măseaua săltând și pârâind și, pentru moment, parcă îl vede pe micul Woowoodji, febril lângă un copac, cu un cui bătut perfect între oasele mâinii, apoi dispare, revine febril și ea trage tot mai tare, în timp ce fața lui mică dispare.

Un trosnet îi străbate maxilarul, ca și cum ar fi rupt o bucată de hârtie și măseaua se rostogolește afară.

Dimineața pipăie golul cu vârful limbii. Rana e mare și se-ntreabă dacă n-ar trebui s-o ardă, s-o sterilizeze cu bricheta. Se ridică să-și clătească gura cu firicelul de apă scurs din robinet. Ridică măseaua din chiuvetă, neagră și putrezită la bază, rădăcinile ghem și fibroase.

Pe perete, deasupra chiuvetei, este format un trapez perfect de lumină de la soarele care răsare. Îl urmărește cum se mișcă încet, de parcă ar fi respirat, până când o altă umbră lungă trece peste cadrul de lumină și Zoli scapă măseaua care cade cu zgomot înapoi, în chiuvetă.

Un țăran se oprește afară și câinele urduros îl urmează. Are o față ca una din gărzile Hlinka; sprâncene dese, ochi mici, gâtul slab. Un sac lung de pânză zace la picioarele lui și ține o armă lipită de picior. Își bate cu arma cizmele lungi de cauciuc, apoi o saltă în dreptul taliei și înaintează, depășind cadrul ferestrei.

Zoli aude zgomotul făcut de ghearele câinelui, al cizmelor la intrare. Așteaptă ca el să vină înăuntru, să deschidă ușa, să-i pună arma la ureche și s-o ducă afară, unde câinele stă la pândă. Același câine, se gândește ea, care și-a băgat nasul în mizeria lăsată de mine. Alunecă pe podea, își adună genunchii la piept, încearcă să nu mai respire. Nicio mișcare, niciun sunet și se duce la ușă. Pipăie cadrul cu degetele și o împinge ușor, așteptând să audă țăcănitul armei sau șuierul pumnului în drum spre fața ei. Ușa se dă în lături mai mult și ea privește afară.

Un mic act de bunăvoință, gândește Zoli.

Afară, fermierul lăsase două chifle și o cană de metal pe jumătate plină cu ceai negru. „Și ce dacă alții au mai băut din ea? Voi bea oricum.” O

ridică și soarbe lung și pentru o fracțiune de secundă se-ntreabă dacă nu conține otravă.

Bea restul rapid, pune cana de metal în buzunarul fustei, atinge o chiflă cu buzele și inspiră mirosul de pâine proaspătă.

De la fereastră nu-i vede pe nicăieri, nici pe fermier, nici câinele lui. Zoli rupe o bucată de chiflă și o bagă-n gură, apoi o împinge cu limba în gingie, să se îmbibe cu ultimele picături de sânge. Pe fereastră vede același spațiu gol, cu câțiva copaci și via. Își șterge fruntea cu mâneca hainei. Fruntea îi e uscată și fără febră acum și, în ciobul de oglindă, fața începe deja să i se dezumfle. Oare am mers toată ziua ieri sau numai am visat că fac asta? Caută mai adânc în buzunarele fustei, găsește o sămânță de pin și o rulează în palmă. „Ce șansă am avut să nimeresc într-un univers, unde am fost condusă înapoi, în acest loc unde se află o țeavă cu apă și o bucată de pâine? Datorită cărei legături curioase dintre febră și drum mi s-a permis să am parte de-atâta generozitate?”

Mănâncă una din chiflele lăsate de fermier și o pune pe cealaltă în *zajda*. Apoi, tresărind, își aduce aminte de șobolani: vor scurma peste tot ca să dea și de ultima firimitură. Zoli pune un picior pe cadrul ferestrei și se ridică să pună chifla pe bârna de susținere a acoperișului. O împinge mai departe cu ajutorul unei crenguțe. „Fără rost, gândește ea, șobolanii vor căuta din bârnă-n bârnă.“ Mai văzuse asta înainte. Se ridică pe vârfuri și dă jos bucata de pâine de pe bârnă. Zoli pune ce a mai rămas din pâine în batic, apoi prinde ciudata legătură de-un cui de fier bătut în grindă.

Mult timp își va aduce aminte de bucata aceea de pâine, de batic, de cum se rotea legătura prin aer.

Cu mai mulți ani în urmă Conka făcuse rost de-un aparat de radio portabil. Nu funcționa mai mult de treizeci de secunde odată și apoi semnalul se estompa, dar, într-o după-amiază umedă, când *kumpanija* călătorea în apropiere de Jarmociek, au putut auzi clar o transmisiune emisă de un post din Praga. Caii au fost trași imediat lângă un mic pârâu și duși la adăpat. Toți stăteau așezați, ascultând radioul, răcnind bucuroși ori de câte ori soțul Conkăi apăsa mânerul și puteau auzi vocea lui Zoli.

Mai târziu, în timp ce caii își scuturau coamele, cel mai mic dintre copii, Bora, s-a cățărat în poala lui Zoli și a întrebat-o cum putea fi ea în

două locuri deodată, în interiorul radioului și pe drum. Ea a chicotit atunci, și toți au izbucnit în râs, iar Conka și-a trecut degetele prin părul lui Bora. Dar era un sâmbure de adevăr și Zoli a înțeles din clipa aceea că nu era posibil să fii în două locuri în același timp, la radio și pe drum.

Se trezește când apare cel mai mic din rozători, cu botul mișcător. Celălalt îl urmează lent, ca o apă curgătoare. Cu nasul în jos traversează podeaua să se alăture perechii sale, ambii devenind mai îndrăzneți. Zoli se trage înapoi, în colț, și aruncă cu crenguțe în ei, apoi face trei mici focuri ca un cerc în jurul ei și aruncă ace de pin aprinse spre gaura șobolanilor.

Se-ntreabă cum arată micul adăpost din lemn privit de afară, luminat de focuri în noapte și cu mici săgeți de lumină rostogolindu-se pe jos.

Lumina dimineții se ivește la mica fereastră. O lungă barieră de nori e divizată de mișcarea unei crengi de copac, agitată de vânt. Își studiază trupul. Fusta e ruptă și pe genunchi are urme de noroi uscat. Labele picioarelor încă însângerate și murdare. Se ridică, își saltă fustele. „Nu e bine, se gândește, nu se cuvine, dar nu mai contează, nu mai sunt ce eram în trecut.” Rupe o bucată de pânză albă din lenjerie și o împăturește, punând-o în sanda la spate. Încearcă să vadă cum merge prin odaie. *Marime*, ceva murdar, dar funcționează și piciorul se simte apărat. Se apleacă din nou și își ridică încet fusta, apoi aude un ciocănit venind de afară. Ciocănitul în ușă este ușor, dar ei îi stă inima-n loc.

Numai *gadze* ciocănesc la ușă.

Se dă înapoi într-un colț și se așază, privind urmele focului de azi-noapte de lângă ea, își întinde fustele ca să le acopere. Încă două serii de trei ciocănituri. Un mormăit și o șoaptă, apoi o salvă ciudată, e sigură că-i un foc de armă, până când recunoaște lătratul ascuțit al câinelui. Ușa e împinsă încet în lături și apare câinele, arcuindu-și spatele. Trage de frânghia cu care e legat și își arată colții. O fâșie de lumină pătrunde-n adăpost. În pragul ușii îl vede pe fermier și o femeie, încadrați ca într-un portret de umbrele din jur.

Femeia ține pușca și fermierul se agită în spatele ei. Zoli se întreabă cum de reușiseră să se apropie fără să-i audă, apoi vede că puseseră o botniță câinelui: cutia din care o scoseseră atârna încă în mâna fermierului.

Femeia rămâne în fața ei, cu părul cărunt, îndesată, cu mult mai în vârstă decât fermierul. Poartă o rochie de casă mult prea strâmtă pentru ea. Sânii îi atârnă până pe burtă. Îi poruncește câinelui să tacă. Câinele tremură și părul i se zburlește pentru o secundă pe spate. Femeia privește-n jurul ei, cu degetul încă pe trăgaci. Zărește capetele crenguțelor arse și micile grămezi de cenușă, o sanda aruncată în mijlocul podelei.

Împingând înapoi cu piciorul fustele făcute roată ale lui Zoli, se apleacă și-i examinează fața.

Firele lungi de păr, crescute pe bărbia femeii, nările dilatate, micul rictus al gurii, gâtul cu vene albastre-fumurii, ochii foarte verzi, înguști, ca orificiul prin care glisează fitilul unei lămpi.

Apleacă arma, ridică bărbia lui Zoli.

— Noi avem niște legi aici, zice ea, avem interdicții.

Țeava îi atinge rece gâtul lui Zoli.

— Mergi departe? Hei, țiganco! Te-ntreb ceva. M-auzi?

— Da.

— Mergi departe?

— Da.

— Unde?

— Nu sunt sigură, tovarășă.

— Mai sunt și alții cu tine?

— Numai eu.

— Prima zăpadă care anunță o ninsoare vine nici nu știi de unde, zice femeia.

— Sunt numai eu, singură.

— Dacă nu-mi spui adevărul, chem poliția.

— Ăsta-i adevărul.

— Mai repede înghit bucăți de piatră încinse decât să cred o țigancă pe cuvânt.

Femeia se întoarce spre fermier în tăcere. El îi zâmbește lui Zoli, în timp ce se foiește în fața ușii. Se aude din nou scârțâitul acesteia. Fermierul apare, ținând o farfurie în mâini, acoperită c-un ștergar. Îi zâmbește din nou și se apleacă spre ea, dând la o parte arma și punând farfuria în locul ei. Femeia suspină, ridică ștergarul de pe farfurie și o așază în fața lui Zoli: brânză, pâine, sare și cinci biscuiți făcuți în casă. Pe marginea farfuriei o

nucă de gem, gălbui, alături de niște unt. Femeia ezită un moment, scoate un cuțit din buzunarul rochiei și-l așază pe marginea farfuriei.

— Nu poți rămâne aici, zice ea, netezind marginile ștergarului pe care apare țesută o catedrală. M-ai auzit? Nu poți sta aici.

Fermierul se mișcă din nou greoi pe-afară și revine cu o cană într-un suport de răchită. Lasă cana pe podea și ține bine câinele de lesă.

— E puțină mâncare, zice femeia. Haide, mănâncă! Bea! Laptele e proaspăt.

Fermierul traversează podeaua și ridică mâna spre legătura cu pâine atârnând de tavan, apoi se uită-n jur și zărește chiuveta, unde măseaua lui Zoli zace pe metal aproape de scurgere.

— Fiul meu nu poate vorbi, zice bătrâna. E mut. Ai înțeles?

Fermierul se uită fix la Zoli, zâmbind cu gura până la urechi.

— A venit ieri acasă, dând din mâini. La început, n-am înțeles ce voia să spună, că e o femeie afară, care merge prin ploaie. Dar de dimineață s-a sculat devreme și s-a pus pe gătit. Ar fi trebuit să vâneze gâște, în schimb el pregătea micul dejun. De patru ori a ars totul. Sfinte Dumnezeule din cer! N-a mai gătit niciodată înainte, în toată viața lui, nici măcar pentru maică-sa. Să gătească pentru o țigancă, l-am tras o palmă. Uite cât e de mare! Și tot l-am pocnit. Totuși, e un lucru bun care-mi place la voi. Furați un pui, unul singur. Ceilalți intră și ne fură toți puii și nici măcar nu putem să strigăm la ei că sunt niște hoți. Sunt sigură că pricepi ce vreau să spun. Sunt prea bătrână ca să mă mai ascund după perdea. Presupun că mă vor băga în pământ pentru asta. Haide, mănâncă! Niciun cincinal nu se aplică pâinii ăsteia.

Zoli trage farfuria spre ea. Marginea ștergarului se încrețește.

— Nu ți-e foame?

Femeia se-ndreaptă de spate și-l prinde pe fiu-său de cot.

— Lasă femeia să mănânce în liniște. Uită-te la ea! Vrea să mănânce liniștită.

— Mă plec adânc în fața ta, tovarășă, zice Zoli.

— Nu vreau să te mai găsim aici când venim înapoi.

— Nu.

— Și nici să nu mai vii vreodată.

— Nu.

— Îți urez drum bun. Poți lua cuțitul și cana. Și ștergarul, dacă vrei.

— Îţi sărut mâinile tale bune.
— Nu prea le-am folosit, zice femeia.

Îl conduce pe fiu-său spre uşa barăcii, urmaţi de câine cu capul plecat în jos. Lasă uşa să se zbată, întredeschisă, şi fermierul se-ntoarce încet, să se uite la ea, mergând împiedicat şi cu arma lipită de picior. Ce destin ciudat l-a adus pe acel drum, se gândeşte Zoli, nu o dată, ci de două ori, pe acest om înalt, greoi şi tăcut?

Cei doi îşi continuă drumul spre linia de copaci şi gaura din zidul de piatră, fermierul aruncând încă priviri afectuoase peste umăr. Zâmbeşte şi-i arată palma-ntinsă: în ea se mişcă măseaua ei smulsă, albă, cu porţiuni întunecate.

Zoli priveşte siluetele mamei şi fiului ei cum se estompează tot mai mult, topindu-se în peisaj. Întinde mâna şi ia unul dintre biscuiţi. Încă e călduţ în mijloc. Întinde gemul cu un deget. Simte laptele cum se scurge rece pe gât. Untul dispare dintr-o singură înghiţitură. Bagă cu grijă ciobul de oglindă-n buzunar, înfăşurat într-o bucată de ţesătură ca să nu se taie. Îşi vâră cuţitul la betelie, rotindu-l, să arate ca o găteală. Împătureşte ştergarul cu catedrala ce străpunge cu turla ei cerul de un albastru fals. Farfuria o va lăsa acolo.

Se uită pentru ultima oară la micul adăpost – gheata fără şiret, iarba crescută printre scânduri, urmele de la foc – şi îşi atinge sânul stâng. Pentru prima dată după judecată, Zoli se simte puternică: se va întoarce în oraş fără să lase nicio urmă.

În timp ce trece de micul zid de piatră şi intră pe asfalt, îşi dă seama că, dacă acum va veni un camion huruind pe drum, va putea categoric să se dea la o parte din calea lui.

2

Merge târșâind picioarele pe potecă, în umbra pinilor, sub coroanele lor înalte care se leagănă triste. Merge în amonte, de-a lungul fluviului, până ajunge la Podul Armatei Roșii, bătut de vânt și învăluit de aburii dimineții. În spatele ei dâre lungi de fum se ridică din coșurile fabricilor și, mai departe, se văd la distanță spinările munților conturându-se pe cer. Dunărea strălucește, cu pete de petrol băltind la suprafață. O barjă ce transportă grâu își croiește cu greu drum contra curentului, scoțând un șuierat ascuțit.

Dincolo de fluviu se întinde centrul vechi al Bratislavei: castelul de pe deal, hornurile și catedrala.

Zoli merge șontâc-șontâc pe sub grinzile de oțel, printre buruieni răsărite din cenușă și gunoi, urcând sus, pe malul plin cu iarbă. Acolo vântul bate rece și tare. Traficul matinal face ca podul să se zgâlțâie. Doi oameni se căznesc să miște un vehicul din loc, unul împingând din spate, altul în față, pe locul șoferului, trăgând de volan.

Zoli își trage baticul în jos, pe față.

La capătul celălalt al podului își spală mâinile într-o băltoacă mică și le usucă pe un afiș lipit de-un stâlp de telegraf, anunțul că sosește un circ din Rusia, cu slove chirilice roșii pe fondul galben. Doi trapeziști se leagănă în capătul de sus al afișului și o femeie blondă plutește între cei doi, prin aer. Ploaia s-a strecurat pe sub afiș și le-a umflat trupurile. La capătul de jos al afișului un maestru de manej, un cerc de foc și un urs dansând. Cât de mult îi plăceau în trecut acei urși, care dansau în cerc, cu lanțurile grele la gât, cu labele groase, maiestuoși, aduși de la mari distanțe. Soseau, hurducându-se prin piața Trnava, cu pălării roșii, mânjiți de rahat, în umbrele înaltelor biserici. Flașnetarul își pornea muzica, dând la manivela cutiei pictate și se auzeau bătăi în tamburine. Noi le strigam că vrem să ascultăm cântecele preferate: *Am două neveste, una din ele cumpătată, alta bețivă, și le iubesc pe ambele la fel.* Bătrânii se fereau să mai apară la colțul străzii, prăvăliașii trăgeau obloanele și femeile lăsau gălețile și cârpele, îndreptându-se de spate. Peste tot prin piață se agitau tot felul de negustori, polițiști, elevi, crainicul local.

Zoli își trece degetul peste hârtie, simțind-o cum se încrețește sub apăsarea ei.

Se desprinde de lângă stâlpul de telegraf, traversează șoseaua și intră pe o potecă acoperită cu pietriș. Un zgomot brusc de frâne, în timp ce un automobil o cotește spre ea. Se-ntoarce repede. O ploaie de noroi. E claxonată îndelung, în timp ce un bărbat de pe pod se apleacă pe fereastra mașinii și rânjește spre ea.

— La naiba cu voi! zice ea șoptit, când sunt suficient de departe.

Își șterge obrazul de noroi.

În pasajul subteran forfotesc bărbați și femei din turele de noapte și alții care se îndreaptă spre locurile de muncă, călcând apăsat pe pavaj. Majoritatea poartă șepci identice, albastre, ale fabricii de armament și, în timp ce coboară, arată ca un șuvoi de aceeași culoare.

Peste piață, pe lângă copacii desfrunziți, pregătiți de iarnă, zărește hotelul Carlton, unde bărbați cu șube închise la culoare, ale securității, se-nvârtesc de colo-colo. Se scutură la gândul de a păși în interior: clanțele ușilor argintii, imensele tablouri, ramele aurite, oglinzile tăiate în cristal, scările curbate. Cât de străin i se pare totul acum, coloane, pilaștrii, plasele din plastic de la ferestre. „Se auzeau aplauze când intram altădată acolo. Își țineau țigările-n gură și închideau un ochi, ferindu-l de fum.

Femeile cu fețe frumoase dădeau aprobator din cap și șușoteau între ele. Întotdeauna aveam senzația că priveau direct prin mine, dincolo de mine, dornice să aibă pe cineva cu care să sporovăiască și, în orice caz, să nu se simtă singure. Fumau absente.” Cât de tare i se auzeau pașii când treceau de pe covor pe gresie. Simțea un freamăt în piept. Îl căuta din priviri pe Swann, cu chipul lui familiar. Obișnuia să sosească cu mai multe ore înainte ca să aibă timp să mă calmeze, așteptându-mă acolo în timp ce-și bătea pălăria de picior, cu un exemplar din *Rude pravo* rulat, ieșindu-i afară din buzunar.

Cu o tristețe grea în inimă, Zoli lasă în urmă hotelul și urcă dealul, pătrunzând pe o alee scurtă și boltită din centrul vechi. Între stâlpii de telegraf este întinsă o lozincă: *Cetățeni, trebuie să economisim pâinea.* Se zbate și se răsucește-n vânt și, pe măsură ce ea se apropie, un colț se smulge, parcă face o reverență și se prăbușește la pământ, târându-se printre bălțoace și pietrele de pavaj. Ea trece peste lozincă, merge mai departe, cu mâna pipăind lichenii de pe ziduri.

Aici e mai multă liniște, mai întuneric: lumina aspirată din lucruri.

Merge mai departe pe aleea desfundată, prin umbră, cu grijă mai ales să nu fie văzută de polițiști. Dacă ar vedea-o că ezită, ar putea-o opri, amenința cu pușile, interoga cu privire la noroiul de pe haina ei și urmele de sânge de pe glezne și escorta la cel mai apropiat post de poliție. Vor ridica coperta gri și examina ștampila de pe carnetul ei de partid, amprenta degetului mare, detaliile: 169,5 cm înălțime, ochii negri, părul negru, trăsături distincte: strabism, o cicatrice de 2 cm în partea din dreapta a buzei de jos, gropiță în bărbie, poetă. Ea își semna numele cu trei de X, și cei mai isteți dintre ei o întrebau de ce. Dacă se obosea să le dea vreun răspuns, ridica pur și simplu din umeri, ceea ce-i făcea să fie și mai dificili, și mai insistenți, să vrea să pună și mai multe întrebări: „Dar cum poți fi poetă și să semnezi XXX?“ Adesea, totul se termina cu o confirmare primită prin stație radio: „Este tovarășa Novotna, idioților, dați-i drumul!”

Dincolo de zidul scorojit al vechii mănăstiri din centrul vechi, cu sandalele lipăind pe dale. Mănăstirea fusese golită de mult. Rămăseseră niște fărâme de tămâie, de vitralii, de lumânări de ceară. Unde erau micile flăcări rubinii care ardeau în spatele candelelor? Se uită-n sus și vede mai multe ferestre înguste pe partea de sub acoperișul de lemn al clădirii. Păsările zboară prin ferestrele sparte, cu aripile lipite, și în câteva clipe țâșnesc din nou afară, avântându-se spre cer.

Prin burniță, vede în fața ei un grup de băieți. Foarte liniștiți, nepăsători. Unul dintre băieții din margine atinge cu vârful pantofului un porumbel mort. Băiatul are pielea albă, o cămașă roșie, părul tuns scurt. Plimbă porumbelul cu bocancul, proiectându-l la un moment dat în aer pentru ca apoi acesta să cadă, lovindu-se de pavaj, cu penele zburând prin aer. Zoli își strânge fustele și trece peste el, cu inima bătându-i tare. Aude un fluierat în spate și apoi pași.

Nu se-ntoarce nici atunci când pasărea moartă o lovește peste ceafă.

Dincolo de treptele de granit și coloanele elegante ale Teatrului Național. Pavajul acoperit de stropi mari de ploaie. Aproape că aude vocea lui Stransky citindu-i un poem în fața publicului larg. Costumele gri, cămășile albe, pălăriile ridicate. Toate acele aplauze. Numele ei anunțat cu voce tare, dar nu i se părea ceva real, ca și cum ar fi fost o înregistrare, un buton presat în culise și numele ei parte a rutinei lor. Totuși se plecase în fața lor, acceptase aplauzele, băuse și mâncase eu ei, le strânsese mâinile, se scăldase în uimirea lor, permisese acel lucru. „Până când, se întreabă ea, pot

rămâne în oraș înainte ca cineva să mă descopere și să-ncerce să mă transforme din nou într-o formă de succes? Înainte să mă așeze lângă ei, să facem o poză împreună? Înainte ca să ceară o altă hotărâre? Focul iadului să-i ardă pe toți, nu mă vor mai auzi acum, pot să-și arunce fluierele-n foc, nu voi mai face nicio altă plecăciune, nu.“

Trece de teatru, cu gardul de fier forjat și grădinile pustiite de iarnă. De la ferestrele înalte ale blocurilor, privesc afară femei butucănoase, cu trupurile deformate de munca la zidărie. La o răspântie rămâne locului: patru polițiști stau acolo, scrutând strada, cu bastoane de cauciuc bălăngănindu-se în mâini. Traficul se scurge cu un huruit surd. Unor trecători li se face semn să meargă mai departe, fete cu fețe aspre, purtând batic și uniforme albe cu pete de murdărie. Zoli se apleacă să-și încheie sandalele, obișnuită acum cu nenorocirea pe care o cunosc picioarele ei. Așteaptă până când polițiștii ridică brațele în fața unui automobil negru și se apleacă în dreptul ferestrelor. Ținându-și răsuflarea. Ușor. Nicio mișcare subită. Trece dincolo de barajul rutier, grijulie să nu se uite la ei.

— Hei, tu!

Un soldat tânăr lovește pavajul cu patul armei și o întreabă agresiv:

— Încotro, mătușă?

— Nicăieri.

— Nicăieri?

— Numai am trecut puțin prin piață, tovarășe.

— Și asta-i nicăieri?

— Puțin mai jos pe drum.

— Documentele.

Ea desface nodurile, își dă *zajda* jos din spate și scotocește îndelung, deliberat, prin boccea.

— La naiba! Ce mai pute! exclamă el, ținându-se de nas. Călcâiul bocancului lovește tare pânza. Du-te, femeie, șterge-o de-aici!

Când saltă legătura, simte cana de metal cum o lovește în spate. „Să te ia naiba și pe tine, gândește ea. Cine-oi fi tu să-mi spui că sunt o împuțită? Cine-oi fi tu să mă-ntrebi unde mă duc?“ Dă colțul și scuipă în canal. „La Paris, idiotule, mă duc la Paris. M-ai auzit? La Paris.“ N-are idee de ce acel oraș îi vine acum în minte, dar se lovește cu pumnul în partea din stânga a pieptului. „La Paris. Acolo mă duc. La Paris."

La capătul drumului încetinește, cu un junghi în coaste. Un șir de rufe sunt puse la uscat, frânghia legată de o parte și de alta a străzii Galandrova, cămășile ude mișcându-se în vânt ca și cum așteptau acolo ca oamenii să vină să le îmbrace. Își continuă drumul pe sub copaci, dincolo de depozite, dincolo de tipografie, având grijă să rămână mereu în umbră. Deodată simte mirosul cernelii și aude zgomotul mașinilor. Vaporii o fac să-și piardă momentan capul.

Swann este acolo acum, crede ea, tipărind afișe guvernamentale, în spatele ferestrelor vopsite cu negru, cu degetele pătate, cămașa sucită pe el, mașinile huruind în jurul său. „Îi salutăm pe frații noștri persecutați negri americani”; „Solidaritate cu Egiptul”; „Cehoslovacii pentru unitatea Africii”; „Trebuie să luptăm, tovarăși, împotriva ignoranței și analfabetismului”.

Și unul cu fața ei, ușor schimbată, fără strabism: „Cetățeni de origine țigănească, veniți alături de noi”.

Sus, în capul scării, se prinde zdravăn de balustradă, face o pauză și merge repede pe coridorul comun. Podeaua din scânduri denivelate. Tencuiala crăpată. Un miros slab de mucegai și praf. Merge în vârful degetelor, încercând să țină sub control lipăitul sandalelor, apasă pe clanța ușii și se trage cu grijă îndărăt în timp ce aceasta se deschide, răsucindu-se în balamale.

Este camera alocată lui Swann – linoleumul cenușiu, încrețit pe lângă pereți, o cană din cositor cu *cucu* vechi pe măsuța de lângă pat, fereastra care se zgâlțâie bătută de vânt, Marx și Engels, amândoi în mai multe limbi. Gramsci, Radek, Vygotsky. Unele volume cu cotorul smuls, altele prinse din nou la un loc. Pe un singur cârlig, prins de perete, atârnă o cămașă uzată, decolorată și anonimă. Pe podea niște coji de portocală uscate, încrețite de vreme. Trei vătraie, dar niciun cămin. Un maldăr imens de paltoane din Brno într-un colț. Swann folosea un lanț simplu să deschidă mica fereastră și să privească spre stradă, la patru etaje mai jos.

Din camera de deasupra răzbătea muzica de la un tranzistor, sunând înăbușit și demodat prin huruitul țevilor de apă caldă.

Răsfoiește cărțile deschise de pe masă Dreiser, Steinbeck, Lindsay și trece rapid prin traducerile lor în slovacă, cu scrisul foarte mărunt și

paginile pline de pete de cerneală. Împinge cu o singură mișcare toate cărțile jos de pe masă, răsturnându-le pe podea. Sub pupitru zac patru containere aduse de la tipografie. Le trage afară și le răstoarnă. Pagini și alte pagini, tot ce lucrase Swann. Zeci de copii din *Credo*. Câteva ziare obscure din Praga. Niște scrisori. O carte despre Jack London. O colecție de poezii de Maiakovski. De câte ori nu auzise acel nume seara târziu, când amândoi lucrau în tipografie, cu literele de metal răspândite-n jurul lor? Cum râdeau când recitau poemele normal și de-a-ndoaselea. Fiorul dorinței din pântecul meu și un altul, tot acolo, de rușine. „Îmi plăcea să-l privesc atunci, mă bucuram să-l văd, totul părea atât de simplu. Modul în care pășea, curbura umerilor lui, timbrul vocii. Liniile de demarcație dintre el și Stransky, ca niște lanțuri și, mai târziu, același lucru în legătură cu cântecele mele, cum vorbeau despre ele, recitând versurile până la capăt și revenind asupra lor, preluându-le, schimbându-le, lăudându-le, transformându-le în ale lor.“

Trage un alt container de sub masă, lovindu-l de piciorul acesteia. Un sunet de sticlă spartă. Zoli se întoarce spre fereastră, dar e intactă și nu-i nimeni la ușă, niciun sunet pe coridor. Se-ntoarce din nou și simte o răceală pe degete. Se uită perplexă în jos. Unghiile și degetele ei sunt albastre și un moment își studiază mâna ca și cum n-ar fi a ei. Șterge urmele de cerneală și culege bucățile de sticlă de lângă radiator. Lichidul închis la culoare se scurge printre scânduri și țeava șuierătoare.

Zoli își șterge mâna pe podea și lasă urme de cerneală pe lemn. Urmele degetelor ei pe cutia de carton, pe masă, pe cărțile din jur.

Golește cel de al treilea și al patrulea container în mijlocul încăperii. Și alte ziare și traduceri, nimic altceva. Se uită-n sus la petalele triste de pe tapetul verde, care atârnă smuls sub tavan. Simte o durere atroce în globul ocular, asemenea presiunii când înoți în adâncul apei. Când se sprijină să se salte-n sus, în degetul lui Zoli se-nfige o așchie din călimara spartă. Își suge degetul s-o scoată și vârful limbii i se umple de cerneală. Își amintește de Stransky. Budermice. Simte un fior rece pe șira spinării.

Dă cu piciorul în ce nimerește pe sub masă și apoi descoperă, lângă perete, o cutie mare neagră, de carton, cu încuietori din metal. În interior, sunt poemele ei așezate cu grijă unul peste altul, legate cu benzi de elastic, transcrise în romani fonetic și în slovacă. Cele mai noi arată scrise clar, pe foi cu marginile drepte, dar cele mai vechi s-au îngălbenit de-a lungul anilor. Asta este. Curând vor fi tăcute praf.

Scotocește mai departe prin ladă. Toate datele, orașele, locurile și așezările unde au fost înregistrate, au fost notate cu grijă pe etichete. *Din ce e distrus, din ce a explodat creez ce-i necesar. Când toporul cade peste pădure, mânerul lui nu zice sunt acasă. Drumul e lung de amărăciune și de două ori mai larg. Mi-au rupt, mi-au rupt micul meu braț negru, acum tatăl meu plânge ca ploaia. Își* dă seama că sunt primele lucruri pe care le citește după judecata ei.

Traversează camera spre chiuvetă și îndeasă poemele în ea. În dreptul țevii de scurgere, freacă încet cu degetul mare rotița vechii brichete a lui Petr. Își amintește modul cum ținea Petr degetul îndoit deasupra ei și o scăpăra încet, aducând-o la viață. Fumul de pipă răsucindu-se în sus. Felul cum îl studia pe Swann. Cum zilele i se scurgeau lent afară din el. Tusea lui. Gândul că va pleca în curând, că va ajunge un spirit. Care va rătăci prin jur, se va ascunde, îl va aștepta pe Swann, se va gândi la el, cum îi simțeam eu degetele acoperindu-mi ochii.

Flacăra înaltă îi pârlește sprâncenele și se dă înapoi, ridică un vraf de pagini din chiuvetă și începe să-mpingă din nou în foc numai câte-un smoc pe poeme. Ard ușor. Folosește o furculiță să răsfire paginile, ca să intre aerul printre ele, să ardă mai ușor. Inhalează mirosul în timp ce poemele se răsucesc și ard. Fulgii de cenușă zboară și cad prin încăpere. Zoli îi strivește cu călcâiul, lăsând pete negre pe linoleum.

Afară, orașul e plin de viață în ciuda frigului huruitul tramvaielor pe șine, scârțâitul autobuzelor, ropotul ploii în geam. Zoli se uită-n jos, la aleea din față. Un fior puternic îi străbate tot corpul. „Toate întrunirile, toate cuvântările, toate vizitele în fabrici, trenurile, paradele de ziua muncii, sărbătorile, toate s-au dus acum, țin de trecut numai asta-mi aparține, numai asta, acest foc.“ Se-întoarce spre cameră și fumul îi umple nările, aromat, vibrant, dulce. Continuă să scoată poemele din ladă și le arde în teancuri tot mai mari, flăcările hrănindu-se din cele anterioare, galben spre roșu și albastru.

„Măseaua mea“, schițează ea un zâmbet, amintindu-și cum îi arătase fermierul că o ducea în pumnul său.

Zoli își bagă bricheta în buzunarul rochiei: îi simte fierbințeala trecând prin material pe pielea ei. Își vâră înapoi sub batic șuvițele răzlețite și simte ceva în păr, în spatele capului. Un fulg alb de porumbel. Îl scoate și-i dă drumul pe podea. Ce departe i se pare acum după-amiaza când porumbelul

s-a lovit de geam și ea s-a întrebat un moment dacă, chiar și mort, fusese conștient că trebuia să fugă: apoi, a găsit că acel gând era zadarnic și fără rost.

Închide ochii și expiră profund, se-ntoarce spre ușă.

— Rahat! își amintește ea.

Benzile magnetice.

Revine și începe să scotocească prin cameră. Două umbrele, trei brichete, o cutie cu tutun, o sticlă cu un vaporaș în interior, un mic mileu decorat cu flori, o serie de insigne sovietice, o duzină de semne de carte din piele, un samovar, un ceainic englezesc. Cum poate avea un bărbat atâtea lucruri lipsite de valoare? Descoperă benzile într-o cutie de carton sub pat și ele sunt datate și etichetate cu meticulozitate.

Prima rolă îi cade printre degete și se rostogolește, deșirându-se, pe podea, o bandă lungă și strălucitoare, reflectând lumina pe alocuri, ca și cum vocea ei ar fi încercat să se refugieze prin colțuri.

Swann fusese întotdeauna grijuliu să-i țină microfonul aproape de buze, atunci când erau pe drum. Ceva ce o deranjase –nu apropierea lui, asta îi plăcea, aducea la viață unele lucruri din interiorul ei, îi transmitea un fior –, nu, ce o deranja cu adevărat era ideea că o deposeda de cântecele ei pentru a le strânge într-un aparat. Când pusese magnetofonul nu sunau deloc ca fiind rostite de ea, ca și cum o altă Zoli ar fi pătruns acolo. Se mai auzeau și alte sunete, bătaia unui băț pe pământ, un chibrit aprins, scârțâitul unei uși: totul i se părea fantomatic; lucruri pe care în timp real nu le-ar fi remarcat niciodată aici căpătau greutate. Scrisese într-o noapte, la lumina unei lumânări, despre stropi nevăzuți purtați de pâraie – una dintre cele mai proaste poezii, chiar și Swann zisese că era prea moderată, sugerând că avea un iz burghez.

Să-l ia toți dracii! gândește ea. Să ajungă-n iad, cu mâinile lui ridicate în aer, cu scuzele lui, cu fața crâncenă după ce-l pălmuise, ca și cum ar fi fost surprins, bâlbâială lui când ea s-a dus la tipografie și el i-a spus că făcuse tot ce era posibil. In iad cu el!

Smulge benzile de pe bobine și le taie cu un cuțit de bucătărie, punând mai multe la un loc și retezându-le cu o mișcare rapidă, ca și cum ar fi curățat un iepure.

Cincisprezece role.

Afară cerul se întunecase tot mai tare, un cer de iarnă. Zoli se duce cu ultima rolă în dreptul ferestrei și privește cum banda se scurge printre degetele ei până la pământ, răsucindu-se în ploaie și vânt. Capătul e luat pe sus de un curent și începe să plutească prin aer.

„S-au dus cântecele mele. Călătorie sprâncenată!”

Aruncă ultima bobină și discul plutește prin aer deasupra curții, izbindu-se de o clădire de vizavi. Jos, pe stradă, se-aude un chiot încântat de copil. Zoli se apleacă peste pervaz și vede o fetiță trăgând o bandă după ea.

Chiar în acel moment, pași pe coridor. Bătaia unui băț sau baston pe podea. Se uită în jur, vede maldărul de haine, fuge spre el și le trage deasupra. „Cât de ridicol. Absurd. Ar trebui să mă ridic în picioare și să ies, să trec pe lângă el fără un cuvânt, ca și cum nu l-aș fi cunoscut niciodată. La naiba cu tine, Swann! Voi coborî scările și voi dispărea pentru totdeauna din ochii tăi. Mă voi întoarce numai ca să te blestem.” Se mișcă sub maldărul de haine, dar tocmai atunci îi trece prin minte o amintire legată de Swann, nu cu mult timp în urmă, când erau pe drum și au găsit un pian de copii, i-au fixat pedalele cu sârmă și i-au înlocuit clapele lipsă cu bucăți de arțar. L-au agățat de tavanul coviltirului ei într-un imens cârlig și Swann mergea pe jos, în spate, ținând microfonul în fața lui pentru a înregistra pianul care-i cânta drumului, în ritmul curbelor și hârtoapelor.

Zgomot de clanță. Bocanci cu ținte, șuierul valvei de la radiator, bocănitul ciudat făcut de pașii lui. Un baston. Pesemne că se deplasa sprijinit în baston.

Îl aude scoțând un sunet gâtuit în timp ce răscolește prin resturile din cameră. Un capac de lemn e ridicat și apoi lăsat să cadă cu zgomot. Ușile dulapului deschise și închise. Salteaua aruncată trist pe podea. Swann zice ceva în engleză, glasul lui sună dur, gutural. Pe Zoli o cuprinde greața, stă cu degetele încleștate, cu gâtul rigid. Își amintește mâna lui cum îi mângâia șoldul, spatele lipit de pom, modul în care îi răsucea o șuviță de păr pe arătător, pe gât gustul sudorii lui cu iz de cerneală.

El închide ușa, trântind-o scurt. Zoli se duce la fereastră și-l vede îndepărtându-se pe alee, capul lui acoperit de păr nisipiu dispărând după colț, după ce aruncase una din cârje. „Deci umblă în cârje", gândește ea. De una din glezne i se agață o bandă lungă pe care o târăște după el prin ploaie.

„Erau poeziile mele. Îmi aparțineau mie. N-au fost niciodată ale tale.”

Se-ntoarce și zărește o fotografie de-a ei prinsă în colțul oglinzii în care se bărbierește Swann. O rupe bucăți. Pe pat remarcă o cutie de lemn de trandafir, deschisă, cu o încuietoare din argint. În jur, documente răscolite și un batic făcut ghemotoc. Zoli așteaptă un pic, se apleacă deasupra cutiei și-i ridică repede capacul. Descoperă un alt capac în interior și îl împinge într-o parte: un fund fals. Și, sub el, un ceas de aur.

El a spus odată că lucrurile nu pot aștepta. Trebuie făcute. Swann preconiza o lume ridicată pe noi culmi, cu toți oamenii în ea, uitându-se în sus cu admirație. El dorea să dea o formă tuturor lucrurilor, oricât de vagi ar fi fost. Își trecea mereu mâinile prin păr, așa că, atunci când lucra în tipografie, acesta căpăta culorile afișului la care lucra în acel moment. Ședea în cafenea fără să-și dea seama că lumea îl privea ciudat, cu urme de galben, albastru și roșu zărindu-i-se pe sub șapcă, cu palmele aproape negre de tuș. Se temea că slovaca lui nu era suficient de corectă și-și dădea toată silința să-și perfecționeze pronunția, îi asculta pe muncitori cum vorbesc, exersa același accent, mergea alături de ei în timp ce scandau lozinci. După un timp argumentele lui deveniseră mult mai bine definite. Parcă privea o bucată de lemn sculptat sub ochii lui și-i plăcea să vadă ce va ieși. Unii bărbați din *kumpanija* puteau face o lingură din lemn sau un bol sau un mic urs din lemn – Swann putea crea o idee și apoi o expunea, ca și cum ar fi fost ceva real.

I-a sugerat cândva să poarte mereu o carte cu ea, să-i facă astfel pe cei din jur să-și schimbe atitudinea. Chiar dacă n-o citea, ceilalți puteau s-o vadă în mâna ei. Apoi ar fi fost suficient, zicea el, să-i lase s-o vadă citind și să-i uimească și mai tare punând totul în scris.

Ca și cum cărțile ar fi putut pune capăt masacrelor. Ca și cum ele ar fi fost ceva mai mult decât harpele și viorile.

În arcada ușii atârnă o funie roșie de catifea, cu un pompon la capăt, de care să tragă. Răspunde o femeie într-un capot cu broderii, cu picioarele-n papuci și părul strâns într-o plasă albastră. Scoate capul după ușă, cercetează aleea și, cu o mișcare rapidă, o trage pe Zoli înăuntru.

— Am niște lucruri.

— Nu fac negoț, zice femeia.

O fâșie de lumină se strecoară în întunericul din căsuță, lovindu-se de un dulap plin cu farfurii mari de porțelan.

— Bunicul meu a fost de multe ori aici, zice Zoli. Stanislaus. Îl știi după nume.

— N-am idee de cine vorbești.

— Era un loc diferit atunci, dar îl cunoșteai după nume.

Femeia o apucă pe Zoli de umăr, o întoarce cu spatele, se uită-n jos la picioarele ei.

— Am și niște dinți buni de cal.

— Ce tot vorbești?

— Am venit aici să vând niște lucruri. Asta-i tot.

— Tu și cei ca tine mă băgați în mormânt.

— Nu înainte să-ți dăm tot ce avem.

— Dai bine din gură, țiganco!

— N-am nimic de pierdut.

— Atunci pleacă!

Zoli se-ndreaptă cu pași măsurați spre ușă. Zgomotul clanței. Liniștea de pe stradă. Vocea femeii în spatele ei, odată, de două ori, mai tare, dar la fel de precisă acum:

— Și dac-aș fi interesată, ce-ai putea avea?

— Ți-am spus deja, tot ce-i mai bun.

— Aud asta atât de des că mă dor urechile.

Zoli trântește ușa-n spate și desface o legătură imensă făcută din cearșafurile lui Swann. Femeia se preface că-i indiferentă, răsuflă greu.

— Văd! zice ea.

Scutură niște chei și o conduce pe Zoli printr-o serie de camere cu lambriuri întunecate la culoare până într-un birou din spate, unde un bărbat bărbos stă pe-un taburet înalt și are ceva la gât care arată ca o sticluță atârnată. În fața lui sunt etalate niște cărți uzate de tarot. Își suge stomacul pe sub vestă. Cu o mișcare exagerată scoate o batistă și-și suflă nasul, apoi o îndeasă înapoi în buzunar. Privește-n jur cu un ușor dezgust.

— Da?

Zoli pune radioul Iui Swann pe marginea biroului de lemn. Giuvaergiul își apleacă ușor capul, apasă pe butoane, rotește discul.

— Nu-i bun de nimic, zice el. Examinează partea din spate a unui tablou, își țuguie buzele.

— Îmi pierd timpul cu tine.
— Și ce zici de asta?

Așază ceasul de aur al lui Swann pe birou, întinzând bine fiecare parte a curelei.

Giuvaergiul își ridică monoclul de pe piept și examinează ceasul, uitându-se de două ori în sus la Zoli. Pe masă e un briceag cu mâner de onix. El deschide clema din spatele ceasului și privește-n interior, un mic univers de came și rotițe care se-nvârtesc. Îl închide, își împreunează degetele, întinde mâinile pe masă în fața lui.
— Nu-i cine știe ce valoare.
— Mai las din preț, zice Zoli.
— Aceste lucruri sunt englezești.
— Le dau pe două sute.
— Nici nu pot să le vând, sunt străine.
— Două sute, zice ea, nici un ban mai puțin.

Giuvaergiul pufnește supărat.
— O sută cincizeci.

Descuie sertarul biroului, scoate o pungă lunguiață din piele și numără încet bancnotele, apoi face spectacol, împingând bilele de lemn de abanos ale abacului. Mai numără zece și-i zice rânjind.
— S-ar zice că ai mare nevoie de ei.
— E-un preț mic.
— Atunci mergi în altă parte, femeie!
— N-am unde să mă duc.
— Ei bine, atunci prețul e bun, nu?

Îi împinge bancnotele peste masă, vârâ înapoi punga-n sertar, întoarce cheia încă o dată și, cu un chicotit, scoate un registru și face o însemnare. Se ridică, punându-și mâinile la spate.
— Ei bine? o mai întreabă el, fluturându-și din nou batista.

Zoli e deja la jumătatea străzii, când giuvaergiul iese din casă, tropăind, așa cum fac grașii. Îi aude pantofii cum lovesc pavajul ud și țipetele lui ascuțite.

Fuge pe un drum aglomerat, care dă în piață. Vântul bate tare agitând prelatele albastre și clătinând tarabele. Câțiva peștișori zac pe gheața presărată cu sare. Vreo șase cartofi aruncați pe-un cântar. Fugind în zigzag

printre tarabe, Zoli traversează piața, țâșnește pe alee, se-ntoarce, depășește alte două tarabe și se ascunde în spatele unui container galben mare.

De dincolo de piață aude țipetele giuvaergiului. În ascunziș, în mirosul acru de gunoi, Zoli se așază pe jos, respirând greu. Ridică un moment capul, căutând cu privirea peste capacul de metal. De la o tarabă, vânzătorul de cartofi, gras și cu un șorț alb, îi face semn să se lase-n jos.

„Înainte aveam monede de aur prinse-n păr, gândește ea. Știu că era un obicei bun, n-aveam nevoie să furăm nimic.“

Aude la mare distanță ultimul urlet, înfrânt, al giuvaergiului, dar rămâne mai departe ascunsă până când e sigură că a plecat, apoi se ridică, se bate peste buzunarul hainei unde simte mânerul briceagului cu mâner de onix. Apasă butonul și deschide lama, o testează pe-un fir smuls din material: e foarte bine ascuțit, retează la fix.

„Când cazi, gândește Zoli, nu te oprești la jumătatea drumului.”

Ploaia bate tare, un adevărat potop care inundă totul: curge prin șanțurile înguste, cărând resturi și gunoaie de-a lungul străzii. În dreptul fluviului, luminile podului sclipesc ca niște pietre scumpe risipite pe el. Dincolo de pod, silueta unor blocuri înalte, unde a fost mutată *kumpanija.* Din nou e pană de electricitate. Zoli se-ntreabă dacă va mai putea prinde momentul când va reveni curentul și toate cele opt blocuri vor fi luminate deodată, singurul lor moment frumos. Stransky i-a spus cu ani în urmă că numai poezia poate să descrie adevăratele orori din conștiința omului, dar ea se-ndoia că era adevărat, gândind că poeziile sale erau ca luminile din blocuri, apăreau și dispăreau, nici mai mult, nici mai puțin.

Blocurile i se păreau acum mai mici și mai fragile: aproape ca și cum ar fi putut desprinde și reașeza părți din ele, după dorință.

Se oprește puțin la piciorul podului, simte greutatea tuturor hainelor ude. Sub fuste își trăsese o pereche veche de pantaloni de-ai lui Swann. Vârâse ciorapi împăturiți în ghetele lui ca să le facă mai confortabile. Restul lucrurilor lui le pusese în legătura pe care o căra în spate. De undeva, din întuneric, aude motorul unei motociclete hârâind la mare distanță. Prin ceața nopții zărește siluete mergând pe malul fluviului Swann putea fi oricare dintre trecători. Cum de s-a rănit la picior? A căzut, a fost bătut, aruncat în jos pe scări? Acele zile la marginea fluviului. Degetele lui

prinzând-o de umăr, bărbia lui pe gâtul ei, capul lipit ca o umbră de-al ei. Uitându-se la urmele lăsate de lupi pe mal.

Se cutremură, aruncă un potop de blesteme, înaintează pe malul fluviului. Legătura de pe spatele ei, udă toată acum, devine tot mai grea cu fiecare pas.

Dă colțul spre Sedlarska, trece de-o clădire în construcție, se oprește în dreptul unui maldăr de cărămizi roșii trântite la pământ. O atinge pe una, o răstoarnă. De câte ori aceeași stradă, aceleași clădiri, aceleași crăpături în pavaj? Merge spre o clădire joasă cu două ferestre imense. Nicio lumină aprinsă, nimeni primprejur. Când ajunge în dreptul ferestrei, pipăie cadrul cu degetele. Rama e atât de mare încât în mijloc geamul tremură și se-ndoaie. Își întinde brațul și și-l retrage aproape instantaneu, așa că încă ține cărămida-n mână în timp ce fereastra se sparge, răspândind o ploaie de cioburi în jur.

Sunetul ultimului ciob spart se stinge și tăcerea o învăluie.

Doi muncitori tineri apar la celălalt capăt al străzii, iscodind prin jur. Zoli se-ntreabă cam ce-au văzut: o femeie cu un palton imens și un batic, purtând niște ghete negre, bărbătești, îndepărtându-se în întuneric de fereastra spartă a Uniunii Scriitorilor Slovaci. „Dar ce mai contează acum? Pot să mă prindă, să facă orice vor, când iadul va îngheța, nu eu voi patina spre ei.“

Se oprește să-și tragă răsuflarea sub acoperământul de la intrarea în cinematograful de pe malul fluviului. Sub geam este expus un afiș cu o blondă și un bărbat în haină verde: „Mâine vei avea parte de cel mai bun lucru din viața ta“. Zoli își zărește reflexia în sticlă și reține, cu atenție și la rece, părul încâlcit sub batic, obrazul împroșcat cu noroi, ochii încercănați de nesomn, fața trasă, pomeții scoși în evidență. Se uită-n jos la ghetele lui Swann, maro și ridicol de grele, cu șireturile lor lungi trecute prin capsele lucioase de metal.

Acesta era pe vremea când ieșea cu Swann în momentul serii care promitea strălucire. În holul întunecos. În sus pe scări. Dincolo de petele de mucegai de pe pereți. Aerul îngroșat ca un nor de fumul de țigară. Swann scăpărând o brichetă ca să-și găsească calea. Prin ușile batante. Câteva capete întoarse. Lui Swann îi plăcea clipa când intrau în sală. Stăteau în picioare cât dura intonarea imnului național, apoi se așezau pe scaunele cu spătare tari și așteptau ca ochii să li se obișnuiască treptat cu întunericul.

După câteva momente apăreau primele freamăte, mici cratere albe, șirurile întunecate de capete din fața lor, lumina țâșnind pe ecran și apoi o erupție de culoare. Îl putea simți cum se relaxează, așteptând ca imaginile să prindă viață: gardul șerpuit al căii ferate, bazinul cu apă, cerbul rătăcind prin nămeți înalți, mâna în jurul paharului de whisky. Pe el îl uimea mai ales faptul că toate filmele fuseseră produse în Cehoslovacia. După aceea, când se plimbau pe străzi, ea împingea în lături ușile imaginare ale sălii de cinema, un loc destinat fericirii, și discutau despre câmpurile goale pe care alergau bivolii și fetele modeste și *Winnetou I* – era sigură că Swann o urmărea mai mult pe ea decât ecranul, cu gura întredeschisă, uluit, aplecându-se cât mai aproape de ea.

Cât de departe toate astea, își spune Zoli.

Filme cu cowboy.

Dis-de-dimineață, cerul se luminează deasupra orașului în timp ce ea traversează liniile de tramvai, coborând în jos, spre fluviu. Ambarcațiunea ruginită a unui pescar plutește greu pe canalul larg, lăsând în urma ei un nor de fum. Se cațără pe rambleul lung, spre pod, cu spatele încovoiat sub legătură. Zoli face socoteala a tot ce posedă: o sută șaizeci de coroane, un briceag cu mâner din onix, un cearșaf, două pături, o haină, ghete, o pereche de pantaloni ai lui Swann, trei cămăși, o periuță de dinți, o pereche de mănuși groase, o cană de metal și-un ștergar.

Cineva a înfipt un buchet de flori în scheletul metalic al podului. Zoli își lipește fața de tulpinile veștejite și se uită-n jos, spre apă. Vântul îi încrețește suprafața, vălurelele ricoșând în malul celălalt. „Ar trebui s-arunc ceva în apă sau să mă cațăr pe balustradă și să sar de-aici, de sus. Să-mi îndes o batistă în gură. Să-mi întind larg mâinile. Să nu spun nimic. Să sar. Să lovesc suprafața apei cu fusta deasupra capului. Să dispar în adâncuri. Să trimit în sus un jet de spumă.”

Recunoaște gândul într-o clipă: este tipic *gadzikano*, lipsit de sens, patetic. Nu-și va permite o asemenea simplitate.

„Cât de idioată am fost! Am stat la masa lor și am pupat-o drept mulțumire. Ne-au promis că ne vor lăsa în pace, dar n-au făcut-o.“ Cât de ciudat era să fie atât de lăudată exact de cei pe care nu putea să-i înțeleagă: petrecerile, castelele, întrunirile la hotel, modul în care o cărau pe la toate

conferinţele lor. Vodca lor, caviarul lor, dulcile lor *haluski*. Au făcut din mine un pachet legat cu fundă și apoi m-au lăsat să urc pe eșafodul spânzurătorii, pe platforma îngustă a călăului. Laţul, capcana, deschiderea trapei.

Cu capul limpede, Zoli se oprește pe pod și se uită-n jos spre fluviu și, prin păienjenișul de umbre, își dă seama că, de fapt, nu și-a ars nicio poezie: sunt încă cu sutele acolo, legate în cărţi, la tipografie, în sediile uniunii, chiar și în librăriile de-a lungul Zelenei. Doar ea a ars originalele, conferind mai multă forţă celorlalte.

Zoli traversează podul până la capăt, mergând încet, și se oprește la intersecţia de acolo. La vest, blocurile. La sud, drumul ce duce departe de ele. Își strânge brațele, sprijinindu-și coatele în palme deasupra pântecului, își saltă legătura pe spate și trece pe lângă linia de mașini de gunoi, vopsite-n roșu, strecurându-se printr-o gaură în gardul din sârmă ghimpată. Dis-de-dimineaţă drumul e plin de tractoare. Bene de ciment. Lucrători cu jachete galbene, lucioase pe fondul cenușiu al dimineţii. Unul se apleacă deasupra unei căni, amestecând cafeaua. Ea trece pe lângă ei, fără să i se dea atenţie. Majoritatea blocurilor sunt acum locuite, dar mai sunt încă trei în construcţie. Marele experiment. Doreau tot ce-i mai bun pentru ţigani, așa ziceau ca și cum aceștia ar fi fost un singur organism, care pulsa, patruzeci de mii de oameni adunaţi într-un singur loc. Apă curentă, comutatoare, încălzire centrală.

Dacă o iei la goană spre lumină, își spune ea, nu faci decât să dai bice întunericului.

Zoli se strecoară printr-o altă gaură în sârma ghimpată și se oprește în dreptul unui zid lung, dincolo de care se află coviltirele. Sute de coviltire zac acolo, aduse de *kumpanija*. Cel puţin nu le-au dat foc, gândește ea, numai roţilor.

Se apleacă, strecurându-se înainte și simţind pietrișul încrustat în palmele ei.

Pe câmpul gol, presărat cu petice de iarbă, în jurul câtorva coviltire fumegă niște focuri de tabără. Scântei zboară prin aer. Una sau două siluete pot fi zărite mișcându-se prin umbre.

Așadar, unii au abandonat deja traiul la bloc, au scos dușumelele de scânduri și stau acum pe pământ, punând pe foc lemnul care ar fi trebuit să le servească drept podea. Un mic triumf. Mai departe, lângă zid, cineva și-a

făcut un adăpost sprijinit pe niște blocuri de ciment. Vechiul acoperiș de tablă, scânduri de lemn smulse din apartamente și un indicator portocaliu de autostradă. Își mijește ochii să poată citi. „Reduceți viteza. Drum în construcție.” Pe scânduri atârnă pilote și pături ale armatei. Un amestec de vechituri de-a lungul zidului. O femeie în genunchi, pe podeaua murdară, încercând să o curețe cu o cârpă, în jurul ei câțiva copii, încă adormiți, ca niște movilițe pe sub pături. În interior, o lampă cu petrol e așezată pe o cutie goală și o masă lungă a fost făcută din trei scânduri lipite unele de altele pe care cade lumina estompată de funingine. Deci ăsta-i modul lor de viață: funingine pe-o sticlă de lampă.

Zoli se sprijină cu tot corpul de colțul zidului și scrutează întreaga așezare. Resturile unui coteț de câine alături de caroseria unui automobil abandonat, ars recent, ca și cum cineva ar fi murit în el. La capătul celălalt al taberei, un copil rostogolește doaga unui butoi și, dincolo de el, un bărbat stă în picioare lângă foc. Zoli își dă seama că-i Vașengo numai după forma pălăriei. Graco, care duce o lampă cu petrol. Milena, Joiana, Eliska și unul sau doi copii care sunt deja treji. Conka, nicăieri.

Își împinge și mai adânc palmele-n pietrișul din zid, stând într-un picior aplecată înainte. Ar vrea să sară pe celălalt picior și să pătrundă în tabără, dar au alungat-o pentru totdeauna. Privește focurile de tabără care pâlpâie la distanță, vârful aprins al țigărilor în dreptul gurii, o roată de lumină roșie în mișcare. „Mi-aș da foc la toate cuvintele numai să pot fi din nou împreună cu ei.“ Se sprijină pe celălalt picior, se-ndepărtează de zid.

Câțiva copii rup cercul din jurul focurilor de tabără și fug spre perete. De unde-au apărut? Cât de departe vor merge în jos, pe drum? Își acoperă fața cu gulerul hainei lui Swann și își atinge bărbia pe sub stofă. Ce fel de cuvinte vor folosi copii când vor vorbi despre mine, acum, după ce-am dispărut?

Sus, deasupra blocurilor, se leagănă o macara galbenă prin aer. Se oprește un moment, încărcătura se balansează în aer. Acesta se stabilizează, apoi macaraua se mișcă din nou. Zoli își saltă *zajda* și se strecoară înapoi, prin gaura din gard.

În timp ce merge, simte ca și cum s-ar fi târât peste un câmp acoperit cu sârmă ghimpată.

Să se ascundă făcea parte din vechile obiceiuri, dar nu se-ascunseseră prea bine. Nu de astă dată. Ninsese și câmpurile erau acoperite de zăpada scânteietoare. Fuseseră depistați cu ușurință, urme negre lăsate pe nea. Polițiștii sosiseră pe motociclete și în camionete. S-au dus spre ei, peste câmp, scoțând o foaie cu legea nouă, apoi au rămas în expectativă, curioși, când Vașengo le-a spus că nu vor să plece nicăieri. Milițienii au crezut că va fi o chestiune simplă. *Propriul vostru apartament. Căldură. Apă curentă.* Toate niște promisiuni magice. Apoi, au scuipat pe jos, raportând prin radio: „Refuză să vină“. În scurt timp, un ofițer de rang superior a sosit la bordul unui sedan negru. I-a luat deoparte pe Vașengo, apoi pe Zoli. Ea a atins cele două limbi de pantofi atârnate deasupra ușii coviltirului și a ieșit afară. În dubele miliției erau câini care lătrau. S-a așezat pe bancheta din spate a automobilului, simțind cum aerul cald o bate-n spate.

— Nu plecăm, le-a spus ea.

Obrajii ofițerului s-au înroșit.

— Am ordin, a zis el, trebuie să-l execut, se va lăsa cu vărsare de sânge.

Cuvintele i-au amintit de un poem spaniol.

— Mai ales tu dintre toți de aici, i-a spus ofițerul lui Zoli, trebuie să știi, acestea sunt cele mai bune apartamente din întreaga țară. Nu lăsa să izbucnească un conflict.

Ea stătea tăcută. Cât de ciudat era să se afunde în scaunul confortabil din piele și să audă acele cuvinte, în afara poemelor, departe de paginile cărților. „Vărsare de sânge.“

— Poți să vii cu noi, i-a zis ofițerul. S-a întors spre Vașengo, care-și ținea palmele în dreptul ventilatoarelor de sub parbriz. Și tu, a zis el. Poți sta aici cu noi, e cald aici, tovarășe.

Zoli a proferat un blestem în romani, a trântit ușa și a plecat. Ofițerul a coborât geamul, uitându-se după ea. Putea simți de la distanță cât era de uluit.

Afară, pe câmp, copiii se jucau. Puneau bucăți de gheață pe limbă. Vașengo a ajuns-o din urmă și i-a spus:

— Ne vom duce. Pașnic. I-am spus să plece cu trupele de-aici. Să-și ia și câinii.

Lui Zoli i s-a strâns sufletul. Se simțea de parcă-ar fi dispărut deja. Știa ce va urma. Vașengo a fluierat. Eliska a ieșit afară pe treptele coviltirului. Ea le-a trimis vorbă tuturor. Copiii țipau bucuroși, nu știau, credeau că

pleacă într-o călătorie. Fulgii de zăpadă se așterneau în tăcere. Zoli s-a dus spre coviltirul ei și a așteptat.

Scârțâit de bocanc pe pietriș. O umbră alunecă pe pământ. Zoli studiază trecerea unei rândunele în zbor, cum se lasă-n jos dinspre blocuri. Apoi altele apar și se aliniază pe o serie de stâlpi culcați jos, la pământ. Unul dintre lucrătorii care ies din cabinele lor o salută, folosind un limbaj elevat: prea formal, își spune ea. În spatele ei, un mârâit și-un fluierat. Mașinile încep să se rărească, numai tramvaiele o depășesc huruind. Betonul crăpat lasă loc noroiului și blocurile dispar în spatele ei.

Mai departe, spațiul se deschide și arată nelocuit. După-amiază se oprește în umbra unui vechi adăpost din tablă.

Tresare când vede un grup de patru siluete venind pe drum din partea cealaltă. Mai întâi un grup nedeslușit, apoi, pe măsură ce se apropie, siluetele devin mai clare – trei copii și o femeie cărând căldări și câteva legături mici, căutând ceva de mâncare. Zoli îi recunoaște după mersul lor. Copiii se agită în jurul femeii ca niște magneți mici și tuciurii. Doi se bagă într-un șanț, apar din nou. Un strigăt care vrea să spună ceva. Siluetele se desenează ca și cum le-ar privi printr-o sticlă deformată. Se aud gâștele cum țipă sus, deasupra lor, zburând în formațiile lor sub formă de săgeată. Unul dintre copii fuge de pe drum spre niște sălcii și apoi toți cei trei puști se-agață din nou de fusta Conkăi.

Zoli se simte gâtuită de panică. Își dă seama de mirosul greu din jurul ei.

Conka și familia ei se apropie tot mai mult. Părul roșcat, pielea ei albă, șirul de pistrui, cicatricele de pe obrazul ei.

Zoli clipește rar. Simte tot mai tare mirosul greu din jur, în timp ce intestinele i se descarcă.

Primul dintre ei e Bora. Sunetul scuipatului devansează momentul. O stropește pe față. Nu se șterge. Stă pe loc, gâfâind din greu, cu inima bătându-i să-i spargă coșul pieptului. Aude un huruit în urechi, parcă i se sfâșie timpanul. Și totuși, niciodată n-a fost o liniște mai mare ca acum. Al doilea copil, Magda, vine spre ea cu pași mici, măsurați. Scuipatul ei e fără sunet sau venin. Aterizează pe umărul hainei lui Zoli. Un blestem murmurat, aproape ca și cum și-ar cere iertare. Aude cum fata se-

ndepărtează încet de ea – sigur, piciorul ei bolnav. Ultimul e Jores, cel mai mare, și el vine cât mai aproape de ea, îi poate simți răsuflarea pe față, un miros dc alune.

— Vrăjitoareo! îi zice el.

Un sunet de flegmă din piept. Scuipatul face o voltă perfectă și aterizează între sprâncenele ei.

Un alt strigăt de pe cealaltă parte a drumului, al unei voci bine cunoscute, care îi cheamă pe copii aproape. Zoli nu se mișcă. O așteaptă pe Conka. Frânturi din trecut îi trec acum prin minte: cum alergau împreună pe deal, un trup gol pe care își trăgea rochia, râsete sub pătură, toate acele lucruri din copilărie, gheața pe lac, un coș cu lumânări. „Calm, își spune ea, calm. Încă nimic. Niciun pas.“ Simte că-i în pericol să-și piardă capul.

Când Zoli deschide ochii, drumul e acoperit cu o perdea tremurătoare de ceață, dar nu se-aude niciun hohot de râs, niciun strigăt, niciun ecou din spate. Simte flegma cum îi lunecă pe gât.

Se șterge și se apleacă-n jos trecându-și degetele ude prin firele de iarbă. Mirosul copiilor de pe degetele ei.

Conka n-o scuipase.

Nu traversase drumul și nici n-o blestemase.

Cel puțin atât.

E aproape destul.

Puțin mai departe, pe marginea drumului, Zoli se oprește subit și se apleacă să ia o cană de cositor plină de alune și mure și alături o singură bucățică de carne, întreagă. Ducând degetele la gură inhalează mirosul copiilor. „Nu voi plânge. Am plâns o singură dată după judecată. N-o voi face din nou.“

Zoli se-apleacă și ridică cana de pe marginea drumului și sub ea găsește o monedă tăiată din părul Conkăi.

3

Zilele trec furioase ca niște file goale. Cerul este cel al iernii, cu nori vineții. Viscolul trimite fulgii în rafale pe obrajii ei, unde se topesc. Coboară o pantă abruptă spre un pârâu. Soarele scânteiază pe gheața subțire. Malul acoperit cu iarbă poartă tot felul de modele încrustate, ca de cristal. Se apropie de apă, își încălzește mâna în haine și apoi sparge suprafața. Îndepărtează cioburile de gheață cu un băț, atinge apa rece cu degetele.

Respirând profund, își scufundă fața în apă, atât de rece încât îi înțepenesc oasele feței.

Își scoate șosetele cu grijă. Bășicile și rănile s-au adâncit, niciuna vindecată și bandajele improvizate s-au făcut una cu pielea ei. Zoli își vâră încet picioarele în apa înghețată și încearcă să extragă ultimele bandaje lipite. Pielea se smulge odată cu ele. Apoi, lângă un foc mic, își încălzește degetele, împinge bucățile de piele rupte peste carnea expusă, își curăță rănile.

Pe malul râului vin stoluri de păsărele să se hrănească în anotimpul rece: le urmărește să vadă spre ce copaci se-ndreaptă, cu frunze hrănitoare, cu boboase, apoi se apucă să adune orice ar putea fi de mâncare. Descoperă în mâl o vrabie moartă. Este contrar tuturor obiceiurilor să mănânci păsări sălbatice, dar ce însemnătate mai are acum ceva ce nu mai poate zbura? Înfige pasărea într-o creangă ascuțită și o frige deasupra flăcării, întorcând-o mereu, știind de la prima mușcătură că nu îi va face bine, putredă și inutilă. Totuși, mânată de foame, își înfige dinții-n ea și simte cu limba locul unde odată îi bătuse inima.

Micul cioc galben al păsării îi zace acum în palmă, îl răsucește și-l aruncă în flăcări.

Se ghemuiește lângă focul aprins cu bricheta. „Trebuie să o folosesc cu grijă, gândește ea. În curând se va termina gazul. Focurile mici nu pot fi văzute. Din micile focuri căldura e trasă-n sus, în corp. Micile focuri încalcă interdicțiile.”

Simte stomacul cum i se agită gol și zace în orele târzii, din noapte, fără să-și găsească liniștea, agitându-se sub pătura lui Swann.

Se ridică amețită. Soarele, un disc strălucitor printre copaci. O egretă înaltă o urmărește dintr-un pin, cu gâtul lung, încovoiat și cu ochii agitați. Creanga înghețată, în nuanțe albăstrui și cenușii, pare făcută pentru ea.

Egreta își întoarce capul plictisită, își ciugulește penele, apoi își ia zborul leneș spre pădure.

Câteva secunde mai târziu apare pe mal cu un pește-n cioc. Zoli se apropie agale de foc, ridică încet o creangă arsă, o aruncă. Nu atinge pasărea, dar alunecă pe gheață scoțând scântei. Egreta se întoarce s-o privească, dă drumul peștelui, după aceea bate din aripi și se ridică-n zbor pe deasupra trestiilor. Zoli se repede să prindă peștele; nu-i mai mare de-un lat de palmă.

— Ai fi putut să-mi aduci unul mai mare, zice ea cu glas tare.

Sunetul propriei voci o surprinde, claritatea lui, plutind precis prin aer. Se uită repede în jur, ca și cum s-ar fi temut că o aude cineva.

— Tu, zice ea, privind încă o dată-n jur. Un pește mare ar fi fost mai generos din partea ta. Mă auzi?

Vorbește singură, în timp ce-și aprinde un foc mic. Mănâncă repede carnea albă, linge oasele până la ultima firimitură, apoi își bagă din nou picioarele în râu. Încă o zi și vor fi gata. Pot merge și voi continua să merg: drumuri lungi, mărginite de tufe, piloni. Nimic nu mă va prinde, nici măcar sunetul propriei mele voci.

I s-a părut atât de ciudat cu câteva zile în urmă, lângă barajul rutier, fără motiv îi venise Parisul în minte, dar acum gândul se tot întoarce și ea cântărește greutatea cuvântului pe limbă.

— Paris.

Îl pronunță rostogolit, prelung, un bulevard elegant de sunete.

A doua zi de dimineață, căptușește ghetele lui Swann cu șosete, pune niște mușchi uscat în dreptul fiecărei glezne, se duce pe malul râului, căutând egreta, așteptând-o să apară, mândră, liniștită, să facă iar ceva magnific să plutească-n jos, pe râu, pe un sloi de gheață sau să izbucnească din coroana unui copac, însă totul e nemișcat.

Găsește o creangă solidă de stejar, cu un capăt rotunjit, și o ridică, o testează pe pământ în chip de baston. Se curbează sub înălțimea ei, însă rezistă, și ea scutură bățul prin aer.

— Mulțumesc, zice ea, pentru nimic, și pornește la drum cu noul ei baston, din gură ieșindu-i rotocoale alburii în aerul dimineții.

Paris. Cât de absurd. Câte granițe de trecut până acolo? Câte turnuri de control? Câtă miliție aliniată de-a lungul sârmei ghimpate? Câte baraje rutiere? Încearcă din nou cuvântul și i se pare că se strecoară în tot ce-i în

jurul ei, în timp ce zilele trec, un Paris în ramurile unui copac, un Paris în noroiul din șanțul de pe drum, un Paris într-un câine care fuge de ea, un Paris în culoarea roșie a unui tractor al colectivei, care ară departe pe câmp. Se agață de ridicolul lui, prin simpla repetare. Îi place greutatea cuvântului când îl rostogolește pe buzele ei și descoperă, în timp ce merge mai departe, că-i un sunet care o ajută să nu se mai gândească la nimic altceva, pulsând ritmic prin aer, făcând-o să înainteze, un fel de contrabandă, o repetitivitate atât de lipsită de formă, atât de imposibilă, atât de bizară că se potrivește pașilor săi, și Zoli află cu exactitate când primul cuvânt va fi la unison cu tocul ei izbind pământul, și ultimul cuvânt care va izbi odată cu vârful degetelor, așa că merge acum, sunet și pas la unison.

La o întretăiere de drumuri zărește la mare depărtare un punct care se deplasează spre ea, un vehicul, o motocicletă, luciul ei metalic, și se ascunde de îndată, rezemându-se de malul ud al șanțului de la marginea șoselei.

Motocicleta trece de ea cu un huruit ușor. Este Swann, îl recunoaște după cât e de slab, cârjele prinse la spate. Se ridică și-l urmărește cu privirea cum ocolește gropile de pe drum, trecând prin mici insule de lumină și umbră, mișcarea ghidonului pentru a evita un iepure. Animalul saltă înapoi, pe câmp, cu urechile ridicate-n sus, ca și cum l-ar fi amuzat o astfel de întâlnire.

— Nu mă vei găsi, zice ea în spatele siluetei care dispare în depărtare.

Lovește tare cu bățul de pământ în timp ce sunetul motorului se mai aude huruind la mare distanță. I se pare că, în acea liniște deplină, dacă n-ar fi fost Swann, mai că ar fi putut dormi fără a se opri din mers.

În piața micului sat își cumpără o bucată de carne, niște brânză, o pâine rotundă.

— Tovarășă, i se adresează bătrânul vânzător de fructe, mai sunt și alții ca tine?

O urmărește cu privirea pe Zoli când aceasta traversează un câmp, călcând din nou invers pe urmele lăsate ca să fie sigură că nu-i urmărită.

Seara mai târziu, nu departe de sat, se-ntâmplă să dea peste o tabără arsă, nu cu semne tainice, ci cu urme care trădează o plecare precipitată.

Se oprește brusc. Deci din această cauză le-au cerut ei atunci să plece. Urmele sunt încă pretutindeni în iarba care reîncepe să crească, brazde, gropi, movilele de pământ deasupra cărora acoperiseră focurile-n grabă. În jurul taberei e vizibil un zigzag de roți de cauciuc și, lângă un pâlc de copaci, se află o căruță arsă, cu roțile lipsă. Axul unei roți fusese vârât în pământ, în timp ce restul – spițele și marginea, arse pe loc. Un cerc de fier, acum deformat. Bucăți de pânză groasă înghețate pe resturile de scânduri arse. Osia căruței înfiptă-n terenul noroios, ca și cum tocmai s-a înclinat, recunoscându-și înfrângerea. Zoli atinge lemnul. O bucată cade cu un bubuit înăbușit. Carcasa neagră a unui radio zace într-un colț al căruței. Poate spune după urmele lăsate în pământ că oamenii încercaseră să împingă căruța în pădure fără ajutorul cailor, dar renunțaseră după numai câțiva pași. Nicio urmă de oase sau arme.

Zoli rupe prelata arsă, o taie folosindu-și briceagul. Nimic altceva ce putea fi salvat. Își atinge sânul stâng, înclină capul, trece mai departe. „Tot ce ne doream, își spune ea. Și uite cu ce ne-am ales.“

La mică distanță de tabără, agață bucata de prelată de ramuri și își face un culcuș pentru noapte. La căderea nopții e sigură că aude ceva patrulând în semicerc în jurul taberei. Un lup sau un cerb, sau un elan. Nu pas de om. Oamenii nu dau ocol în acel fel. Se ridică și agită crengile pe jumătate arse din foc, mai aruncă niște frunze. Flăcările se ridică în întunericul ca smoala. Rupe o bucată de material din mâneca uneia din cămășile lui Swann, îi dă foc și se mișcă în cerc în jurul culcușului cu zdreanță care arde.

Rămâne așezată până dimineața, cu genunchii trași spre piept, apoi ațipește până când simte ceva ud pe față și se trezește. Fulgi imenși de zăpadă zboară-n jurul ei. Parcă și vremea vrea să-și bată joc de ea.

Zăpada decorează extravagant ramurile copacilor. Câteva ciori se adună pe crengi, dau din aripi și își iau zborul ca un nor negru pe cer. Poate zări în copacii din apropiere ca o sprânceană albă deasupra căruței arse.

— Noroc, zice ea cu voce tare.

O replică despică aerul tare. Poate că-i vântul printre copaci sau o ramură în cădere, și mai aude un alt sunet, o tuse profundă, bronșitică. Zoli se grăbește să-și adune lucrurile și le aruncă în *zajda*. Frunzele înghețate scârțâie sub pasul ei.

Subit, o voce.

Se întoarce.

Doi bărbați cu haine din stofă de loden merg printre copaci, cu topoarele pe umeri. Se opresc și unul își lasă toporul în jos. Strigă amândoi după ea, în timp ce Zoli încearcă să fugă prin zăpadă. O ramură o plesnește peste față. Piciorul îi alunecă pe rădăcina ridicată a unui copac. Cade, se lovește de un trunchi proaspăt tăiat. Se ridică din nou, dar bărbații sunt lângă ea, deasupra ei, privind-o de sus. Unul e tânăr, cu fața netedă. Celălalt are o barbă neîngrijită și ochelarii sparți. Cel mai tânăr rânjește. Ea se răsucește în zăpadă și-i blesteamă, dar cel mai tânăr continuă să o fixeze amuzat. Cel mai în vârstă o saltă-n sus și ea îl mușcă de mână. El sare înapoi. Ea țipă la ei în romani și tânărul spune:

— Ți-am zis că-i cineva acolo. Noaptea trecută. Ți-am zis. Am simțit asta.

Zoli se trage înapoi prin zăpadă, prinde bine bățul, dar tânărul o lovește peste mână rapid.

— Pariez că ea a fost. Uită-te la ea!

— Ridic-o!

— Ferește-te de blestem!

— O, fac ceva pe blestemul ei. Ridic-o!

— Pun pariu că-i ea. Uită-te la haina ei.

— Mai taci!

— Voia să ne dea una cu bățul ăla.

— Ridic-o!

Se apleacă amândoi și o apucă. Zoli își înfige picioarele în zăpadă și se lasă pe spate, dar bărbații o strâng tare, fiecare de câte o mână și își dă seama că nu le poate face față. O duc o distanță bună prin pădure, spre un luminiș, unde doi măgari se plimbă răbdători prin fața unei colibe de lemn.

Deci ăsta era zgomotul de azi-noapte, își spune Zoli: numai niște măgari.

Un nămete se desprinde de pe acoperiș și cade cu un bufnet jos, pe pământ. Coliba e înconjurată de bușteni curățați de coajă, așezați în stive unul peste altul. Un fierăstrău rezemat de perete. În apropiere o căruță cu roți joase. Zăpada poartă multe urme de pași, e bătătorită: nu doar de cei doi bărbați, gândește ea.

Scuipă pe jos și tânărul o vede.

— Încearcă să ne blesteme.

— Nu fi idiot! zice vârstnicul.

În interior, bărbații își scutură zăpada de pe bocanci și o împing spre un scaun. Aerul e greu de miros de transpirație și tutun vechi. Pe perete sunt opt priciuri de lemn și o lampă neaprinsă atârnă de coamele unui cerb în centrul încăperii. Pe jos e pietriș din râu. Un soi de tabără de muncă, gândește ea. Sau de braconaj. Îl urmărește pe tânăr cu privirea, în timp ce încuie ușa, trăgând zăvorul.

Își bagă mâna-n buzunar, deschide lama briceagului cu mâner din onix și îl strecoară pe mânecă, vârful lamei ținut de arătător.

Bărbatul mai în vârstă se îndepărtează de ea și se apleacă deasupra ușii sobei. O deschide și zgândărește jarul cu un băț. Focul se întețește și o bucată de jar încins aterizează pe bocancul lui. Îl aruncă jos, ia o cratiță și începe să amestece mâncarea cu același băț. O pulpă de miel atârnă deasupra sobei. Taie o fâșie de carne cu lama și-i dă drumul direct în cratiță.

— Nu vei avea parte de nimic bun aici, zice bărbatul.

Și, ca și cum ar fi vrut o dovadă, tânărul începe să-și desfacă cureaua. O trage afară din găici și o flutură prin aer. Pantalonii lui, burdușiți de noroi, cad la pământ în jurul gleznelor, dar el continuă să stea cu spatele la ea. Indispensabilii sunt de un gri murdar. Zoli își lasă și mai jos să lunece briceagul și închide ochii. O tuse spartă se aude prin încăpere. Când deschide ochii, vede că bărbatul și-a tras pe el o altă pereche de pantaloni. Își pune cureaua. Are ochii mijiți. Dă cu piciorul într-un con acoperit de praf, vine spre ea și se întinde să ia o cană de pe masă.

O prinde între două degete și o ridică la gură ca să bea. Ea știe că nu-i nimic în ea.

— Cum te cheamă?

Ea se trage cu scaun cu tot în spate, dar el o împinge încă o dată spre masă. Simte un miros de rășină venind dinspre el.

— Cum te cheamă, țiganco?

— Lasă-mă să plec.

Tânărul aruncă brusc cana goală jos și se apleacă spre ea, răsuflarea mirosindu-i, în mod ciudat, a mentă. Deci cunoaște bine pădurea, gândește ea, nu va fi ușor să-l prostesc. Își împinge briceagul în sus, pe mânecă, unde îl simte rece pe pielea de pe încheietura ei.

— Conka, zice ea, umplându-se imediat de regret.

— Conka?

— Elena. Eram cu ai mei.

— Acum eşti Elena?
— Când au venit miliţienii.

Tânărul rânjește.

— Chiar așa?
— I-au luat pe toţi cu ei. Ultimii dintre noi am fost duși în oraș, așa cum zice noua lege. Au pus câinii pe noi ca să plecăm. Bărbatul meu a fost forţat să care o ladă lăcuită, cu toate lucrurile noastre. Ezită puțin și încearcă să le citească pe față nimic. O ladă lăcuită, repetă ea. A scăpat-o pe drum. Ploaia curgea cu găleata. Toată lumea aluneca prin noroi. Câinii aveau niște colți așa de ascuțiți, ar fi trebuit să-i vedeți. Au sărit pe noi. Au sfâșiat o bucată din piciorul mamei mele. Miliției ne-au bătut cu bastoanele. Mai am încă urmele. Au dat drumul la câini. I-au mușcat și pe copiii mei. Opt copii, am avut unsprezece în total. Tot ce-aveam se afla în lada aceea. Tot aurul, actele, toate erau acolo. Împachetate în împletituri de răchită.

Face din nou o pauză – pe fața tânărului zvâcnește ușor un mușchi.

— Acum vin din oraș. Să caut lada. Opt copii. Trei morți. Unul a călcat pe-un cablu electric lângă lacul înconjurat de chiparoși. Când a venit dezgheţul, săpau cu lopeți de metal. Odată aveam unșpe.
— O întreagă echipă, zice tânărul, rânjind din nou.

Ea întoarce privirea spre bărbatul mai în vârstă, care își netezește sprâncenele cu încheieturile pumnilor.

— Acum avem un acoperiș, zice Zoli. Lumină electrică tot timpul, apă curentă. Noile directive au fost bune pentru noi. Vin vremuri bune. Conducătorii au fost buni cu noi. Tot ce vreau e să găsesc lada, asta-i tot. N-ați văzut-o cumva?

Bătrânul se mișcă obosit, pleacă de lângă sobă și se așază, ducând cu el un bol de kașa cu mici bucăți de miel plutind în el.

— Minți, zice el.
— O ladă albastră lăcuită, cu încuietori de argint, zice ea.
— Nici măcar nu minți prea bine pentru o țigancă.

Lumina se târăște în sus și în jurul ferestrei fără perdele, remarcă ea, se vede că nu-i mâna unei femei în această colibă. Simte ascuțișul lamei în palmă.

— Cum te cheamă? o întreabă tânărul din nou.
— Elena.

— Iarăși o minciună.

Vârstnicul se apleacă spre ea, serios, cu ochii lui cenușii.

—A trecut ieri pe aici un bărbat cu o motocicletă Jawa în doi timpi. Un englez. Te căuta, zicea c-ai fugit. Că te caută peste tot. L-am văzut pe drumul de la marginea pădurii. Vrea să te ducă la spital. Arată ca și cum ar trebui să se ducă chiar el la spital, conducându-și motocicleta prin jur, cu piciorul rupt. Neras de mult timp. Zice că numele tău e Zoli.

Îi împinge bolul cu kașa pe masă, dar ea nu-l atinge.

— Chiar am nevoie să găsesc lada. Erau atâtea lucruri prețioase în ea.

— Zicea că ești înaltă și sașie. Ne-a mai spus că porți un palton negru. Că s-ar putea să ai un ceas de aur. Ridică-ți mâneca.

— Ce?

— Ridică-ți naibii mâneca! se stropșește tânărul.

Vine spre ea și-i saltă mâneca hainei, de la încheietură până la cot. Briceagul cade cu zgomot pe podea. Calcă pe el, îl ridică, testează lama pe degetul mare, apoi se-ntoarce spre vârstnic.

— Ți-am zis. Astă-noapte. A naibii chestie, ți-am zis!

Vârstnicul se apleacă și mai mult spre Zoli.

— Îl cunoști?

— Pe cine?

— Nu ne lua de proști.

— Nu știu nimic în legătură cu vreun ceas, zice Zoli.

— El spunea că-i al lui taică-său. O piesă veche, prețioasă.

— Nu știu despre ce vorbești.

— Ne-a cerut benzină pentru motocicletă. Nu mi s-a părut că-i un tip prea rău. Vorbea o slovacă caraghioasă. Încerca să-mi spună că a crescut aici, dar știu eu mai bine. Atunci e adevărat ce-a spus? Cum de-ai primit un nume de bărbat?

Zoli îl privește pe tânăr, în timp ce acesta își retează fire de păr de pe braț cu briceagul, fluierând încântat la constatarea cât de ascuțită era lama. Vârstnicul își scoase căciula, cu un gest liniștitor și care parcă inspira compasiune. Părul lui cărunt, puțin umed îi stătea lipit de scalp. Când se apleacă, ea observă cum i se mișcă mușchii de la baza gâtului.

— Mi-a fost dat de bunicul meu, zice ea în sfârșit. Era numele tatălui meu.

— Atunci ești cu adevărat țigancă?

— Și tu cu adevărat un tăietor de lemne?

Vârstnicul izbucnește-n râs și bate darabana cu degetele pe masă.

— Ce să zic? Suntem plătiți la metrul cub.

Așadar, își zice ea, o tabără de muncă pentru deținuți. Rămân aici toată vara și iarna. Securitate minimă. De dimineața până seara sortează copacii, le taie ramurile, îi doboară, îi cântăresc.

Îl vede pe tânăr că se ridică și se duce la ușă pentru a scoate o mică legătură soioasă din pantalonii atârnați acolo. Desface sfoara și scoate un set de cărți de joc, pe care le etalează pe masă în fața lui Zoli.

— Ghicește ce ne-așteaptă.

— Ce?

— Nu fi tâmpit, zice vârstnicul, măturând cărțile de pe masă.

Tânărul le adună de pe podea.

— Haide, ghicește-ne în cărți!

— Nu fac așa ceva, zice Zoli.

— Ne cam plictisim aici, spune tânărul. Tot ce vreau e să-mi spui ce soartă mă așteaptă.

— Tacă-ți gura! zice omul mai în vârstă.

— Numai îi spun cât de singuri suntem aici. Ai ceva împotrivă? Chiar suntem.

— Tomas, ți-am zis să-ți ții gura!

— Femeia asta valorează niște bani. L-ai auzit. Era dispus să ne plătească. Și tu ai zis...

— Taci și las-o în pace!

Zoli îl privește pe vârstnic cum se duce la un mic raft cu cărți, de unde ia un volum legat în piele. Revine la masă și deschide coperta.

— Poți să citești ce-i aici? o întreabă el.

— Doamne sfinte! exclamă tânărul.

— Poți să citești?

— Da.

— Dă-i drumul, la naiba!

— Aici e locul unde sunteți acum. Exact aici. E o hartă veche, așa că arată ca și cum ar fi Ungaria, dar nu e. Ungaria se află aici, alături. Pe cealaltă parte, pornind de aici, e Austria. Vă vor împușca înainte să vă vadă. Sunt mii de soldați. Pricepi? Mii.

— Da.

— Cea mai bună cale de evadare e peste acest lac. Are numai un metru

adâncime, chiar și în mijloc. Acolo e granița, în mijloc. Grănicerii nu folosesc bărci de patrulare. Și nu vă înecați. Ar putea să tragă-n voi, dar nu vă înecați.

— Și asta?

— Aici e vechea graniță.

El închide cartea și se apropie și mai mult de Zoli.

Tânărul se uită când la unul, când la altul, ca și cum ei ar comunica într-o limbă pe care n-o înțelege.

— Ah, la naiba! exclamă el. O să primim bani în schimbul ei. L-ai auzit pe tip ce-a zis. O răscumpărare.

— Dă-i briceagul înapoi!

— Rahat!

— Dă-i briceagul înapoi, Tomas!

Tânărul răsuflă greu și-i împinge briceagul cu piciorul pe podea, spre ea. Zoli îl ridică, se dă înapoi spre ușă, trage de clanță. Încuiată. O panică subită o sufocă, până când vârstnicul trece de ea, trage de zăvor în sus și ușa se deschide larg. Un suflu rece de vânt.

— Un lucru, zice el. Chiar scrii poezii?

— Cânt.

— O cântăreață?

— Da.

— Cam același lucru, nu?

— Nu, nu cred, zice ea.

Toți trei pășesc afară, în lumina înțepătoare a dimineții.

Vârstnicul îi întinde mâna.

— Jozef, zice el.

— Marienka Bora Novotna. Face o pauză. Zoli.

— E-un nume caraghios.

— Posibil.

— Pot să te întreb ceva? Mă tot întreb. Cred că ți-am văzut fotografia cândva. Într-un ziar.

— Poate.

— Vreau numai să te-ntreb...

— Da?

— Cum de-ai ajuns în situația asta?

Bărbatul privește dincolo de ea, absent, și ea își dă seama că nu e o întrebare la care ar trebui să răspundă, ci mai curând una retorică sau pe care o pune eului său mai vechi, aflat la distanță, în pădure, și o va pune din nou mai târziu, când va simți coada grea a toporului în mână: Cum de-ai ajuns în situația asta?

— Sunt lucruri încă și mai rele, zice Zoli.

— Nu-mi închipui, tu poți?

— Nu.

— Hei, zice tânărul, ce naiba îi vom zice englezului dacă vine înapoi?

— Să-i spuneți ce?

— Da, ce?

— Poate, zice Zoli, îi veți ghici viitorul.

În vârful dealului se uită spre nord și apoi spre sud – Bratislava și blocurile sale dispărute acum de mult, nici măcar un punct la orizont. Îi place că e tăcere deplină de la un capăt la altul al orizontului. Sunt zile când parcurge distanțe lungi și singurul sunet pe care îl discerne e fâșâitul propriilor ei haine.

Ajunsă în dreptul unei ferme izolate, se ghemuiește în spatele hambarului, ascultând. Se duce spre cotețe și desface sârma care leagă poarta. Câteva găini pricăjite o privesc prin găurile dintre scânduri. Când întinde mâna, în interior, una sare din coteț cu un chirăit lung, zburând pe lângă ea. Sigur, e ceva ilegal să crești păsări – pesemne că sunt ale unei familii din apropiere. Întinde mâna din nou, ținând ușa strânsă lângă ea. În agitația stârnită se-ntinde și mai mult și înșfacă una din păsări de-o aripă. O ține strâns în fustă și-i rupe gâtul cu o mișcare simplă. Repetă mișcările. Din cuibare își umple buzunarele cu ouă, pe care le învelește în ștergar.

Deșiră un fir lung din palton, îl leagă în jurul gâtului găinilor și le atârnă la centură, unde le simte cum o lovesc peste șold, în timp ce ea merge mai departe, de parcă ar fi încă vii și ar protesta.

„Foamea m-a făcut să fiu foarte originală, gândește ea ironic: țiganca hoață de găini.“

După trei zile își dă seama după marcajele pe drum că traversase deja granița în Ungaria. Se așteptase la obstacole din sârmă ghimpată și turnuri înalte de control, din beton, dar probabil linia de demarcație fusese numai un gard viu sau un teren arat sau un mic sat, unde se vorbeau ambele limbi. Poate când traversase albia îngustă a râului, din pădure, în timp ce ningea și

copacii o salutau, mișcându-și crengile. E surprinsă de ușurința cu care traversase dintr-un loc în altul, peisajul total străin și totuși atât de asemănător. Cealaltă graniță, dintre est și vest, știa că va apare în câteva zile și e izbită de faptul că frontierele, ca și ura, sunt exagerate tocmai pentru că, altfel, și-ar înceta existența.

Primul dintre turnurile înalte de control, din lemn se profilează ridicat pe picioroange ca o pasăre înaltă. Zărește doi soldați în interior, scrutând orizontul. Aici, Ungaria. Acolo, la distanță, Austria. Se strecoară, încovoiată, aproape lipită de pământ, tot trupul în alertă la orice sunet. În fața ei perdeaua de ceață plutește pe deasupra mlaștinilor. Aerul e rece, dar simte cum i se scurge sudoarea printre omoplați. A păstrat în legătură numai lucrurile de primă necesitate – un bidon de apă, niște brânză, o bucată de pâine, prelata, o pătură, hainele cele mai groase, briceagul. Pune o distanță bună între ea și turnuri, se cuibărește-n iarbă departe de drumul noroit, găsește un loc uscat pe care să se-ntindă.

Nicio mișcare, își spune Zoli, până la căderea nopții.

Urmărește o vreme lumina soarelui care se strecoară printre ramurile împletite de deasupra ei, până când ceața arată ca o cortină aprinsă. Cât de ciudat să încerce să doarmă puțin în lumina aceea, dar e important să fie odihnită și să-i fie cald – nu poate fi vorba de-un foc.

E trezită de ciripitul de după-amiază al păsărilor. Soarele și-a schimbat poziția spre sud-vest, înroșindu-se pe margini. Își ridică-ncet capul când aude zgomotul unui motor și vede la distanță un camion cu prelată înaintând pe lângă marginea pădurii. Vocile tinerilor soldați vorbind rusește răsună printre copaci. Cât de multe cadavre zac de-a lungul acestor linii imaginare? Cât de mulți bărbați, femei, copii împușcați în timp ce făceau o mică excursie dinttr-un loc în altul? Camionul militar trece pe drum și se-ndepărtează și, dintr-odată, ca un semn prevestitor, două lebede albe își iau zborul pe deasupra copacilor, sfâșiind aerul cu gâturile întinse, niște apariții nu atât grațioase, cât mai degrabă primejduite, cu un gâgâit scos din gâtlej ca o chemare a morții.

Ceilalți oameni, după cum știe ea, au avut motive să traverseze granița – pentru pământ, nație sau năzuințe –, dar ea n-are niciun motiv, se simte golită de orice dorință. Odată, în copilărie, când călătorea cu bunicul ei, a

văzut un artist înfometat într-un sat la vest de munți. Se băgase singur într-o cușcă și făcea un spectacol din inaniția lui. Îl privea, în timp ce coastele ieșeau tot mai mult în evidență, mai pronunțate, ca niște clape. Totul a durat patruzeci și patru de zile și arăta mai mult ca un bătrân când l-au scos din cușcă și, spre surprinderea ei, i-au dat, în sfârșit, o farfurie cu firimituri de pâine și o cană de lapte. „La fel și eu acum, gândește ea. M-am dat în spectacol și îmi primesc firimiturile acum. E încă posibil să mă-ntorc – nu am nimic de dovedit. Și totuși, am ajuns atât de departe, nu mai am motive să mă-ntorc, la fel cum n-am nici să avansez.”

Zoli se mișcă-ncet pe sub pătură. „Ar trebui să dorm, să-mi recapăt puterile, să mă adun, să am mintea liberă și clară.”

Seara devreme i se pare că întunericul începe să se ridice direct din pământ, înghițind nuanțele gălbui și cenușii ale ținutului mlăștinos. Se saltă până-n vârful pomilor și se umerește să înghită și ultimele fărâme de lumină. Un moment se gândește că întunericul e cu mult mai frumos decât a putut ea să descrie vreodată în cuvinte și că, de fapt, din acesta izvorăște lumina. Copacii se profilează mai întunecați decât noaptea însăși.

Își strânge toate lucrurile în legătură și se strecoară printre bușteni. „Asta e. Hai, dă-i drumul.” Se bate peste sânul stâng, începe să se miște cu grijă, încovoiată. Aude sunetul vântului cum vuiește prin iarbă. Vede o formă la distanță, un alt turn de control, acesta camuflat cu frunze și tufe și, aproape imediat, aude lătratul unor câini la o distanță necunoscută. Se încordează ca s-audă în ce direcție se-ndreaptă, dar e greu de spus din cauza vântului.

Corul de lătrături se aude tot mai tare, tot mai aproape. Probabil copoi antrenați. Sunetul unor voci de bărbați. Din turn doi soldați sar jos, de pe ultima treaptă a scării, cu puștile țintite-n sus, spre cer, și se pun pe alergat. „Deci asta e. Ar trebui să stau pe loc și să ridic mâinile-n sus, iar ei să-și cheme câinii înapoi. De ce să încep să bolborosesc? De ce să mă rog?“ Dar e ceva în legătură cu entuziasmul lor, o lejeritate a vocilor, care-i dă de gândit. Se cuibărește jos, în iarbă. Farurile unui camion la capătul drumului luminează mlaștina. Un al doilea camion, al treilea. Câinii s-au apropiat. Luminile par că pictează iarba în argintiu, dându-i un aspect spectral.

Tocmai atunci zărește o umbră maronie alergând pe drum. Zece sau doisprezece dintre ei. Cu coame, maiestuoși. Câinii îi mână din urmă. Un strigăt de izbândă al unui soldat, apoi exclamații de bucurie.

Cerbi. O întreagă turmă.

„Luați-o în stânga, se roagă ea. Duceți-vă în stânga!“

Îi aude pe soldați răcnind prin zarva făcută de câini. Soarta ei, după cum își dă seama, depinde de direcția luată de picioarele cerbilor. „Plecați de lângă mine, plecați!”

Turma depășește liziera pădurii prin spatele ei. Peste umăr îi vede pe soldați fugărindu-i. Răcnetele lor se îndepărtează.

Ea se repede înainte printr-un șanț scund. Apa țâșnește și ea alunecă o clipă prin noroi, înainte de a-și recăpăta echilibrul. Dincolo de șanț, o linie de copaci. O lumină se plimbă peste peisaj. Se ascunde în umbra unui chiparos solitar, alunecă jos în spatele trunchiului, face o pauză să-și tragă răsuflarea și caută terorizată în jur, înainte să se avânte înainte. Ghetele ude plescăie pe pământ. Își croiește drum printr-o barieră de iarbă înaltă. Țepii unui tufiș îi sfâșie mâinile. Aude un alt câine lătrând și apoi un scheunat. Și-au terminat vânătoarea? Au încolțit animalul?

Respiră greu și neregulat. Simte cum plămânii îi iau foc. „Acum trebuie s-ajung la lac. Poate un sfert de kilometru. Până la marginea apei.“

Zoli își trage paltonul de pe umeri și-l lasă să cadă la pământ. Patru reflectoare își plimbă conurile de lumină pe deasupra ei. Se lasă să cadă pe pământul moale, cu fața-n noroi. Luminile explorează ținutul mlăștinos. La distanță, ogarii sunt ținuți în lesă să nu atace cerbul și râsetele soldaților se aud prin noapte. Cu siguranță, cerbul are acum burta despicată, cu mațele aburind pe pământ.

Zoli se aventurează din nou înainte, frigul teribil încordându-i pielea, inima, plămânii.

„Numai cel mai mare noroc, își spune ea, m-a ajutat până acum.“

Slovacia
2003

Sticlele erau goale, scrumierele pline. L-au bătut veseli pe spate, i-au cântat, i-au dat să mănânce ultima din *haluski*. Au privit insistent fotografiile în care apărea copilul lui și au pozat alături de el, lângă foc, stând drepți și nemișcați. Au râs la auzul propriilor voci înregistrate pe reportofon – l-a pus la un moment dat și cu încetinitorul. Au primit toți banii dați de el, cu excepția a cincizeci de coroane ținute într-un buzunar ascuns. Se jucaseră cu el ca și cum ar fi fost un țambal, dar nu era supărat, ajungând să creadă la un moment dat că era și el puțin țigan, că, lăsându-se în voia lor, devenise un personaj din una dintre complicatele lor anecdote. Îi spuneau una-alta despre Zoli și, cu cât mai multe bancnote punea pe masă, cu atât deveneau mai slobozi la gură „s-a născut chiar aici“; „eu sunt vărul ei“; „n-a fost cântăreață”; „a fost zărită luna trecută la Presivm”; „coviltirul ei a fost vândut unui muzeu din Bmo“; „cânta la chitară”; „a predat la universitate”; „a fost ucisă în război de gărzile Hlinka”. În final a rămas cu impresia că fusese mai tot timpul și cu abilitate dus cu preșul.

I-a promis lui Boșor că se va întoarce când acesta va descoperi lucruri noi în legătură cu ea, poate săptămâna viitoare sau următoarea, însă știa că nu va mai reveni niciodată. Se folosiseră unii de alții și erau mulțumiți cu toții. Tânăra Andela a luat ceștile de porțelan de pe masă și i-a aruncat un zâmbet în timp ce se retrăgea – purta ceasul lui de mână legat sus pe braț. Aproape de sfârșit l-a urmărit cu privirea pe Boșor care se scobea tacticos între dinți cu foița de la pachetul lui de țigări.

Și-a pipăit buzunarele. Totul era intact. Cheile mașinii, reportofonul, portmoneul. Boșor i-a dat mâna, scuturând-o îndelung, apoi l-a prins afectuos de braț, trăgându-l mai aproape de el. Aproape că li se atingeau obrajii.

Afară, umbre cenușii se lăsau deasupra așezării. Copiii au început să chiuie când a deschis ușa barăcii. Robo stătea așezat pe un bloc de zgură, cioplind într-o bucată de lemn ceva ce începea să semene cu silueta unei femei. Așchiile zburau în toate părțile și cădeau la pământ, formând un desen alb la picioarele lui. Robo a tăiat și ultima bucată de scoarță și i-a dat statuia, zicându-i:

— Nene, nu uita, îmi datorezi cincizeci de coroane.

El a zâmbit și și-a pus statueta în buzunar.

— Du-mă la mașină!

Ceilalți copii îl tot trăgeau de mânecile jachetei. S-a aplecat să le ciufulească și mai mult părul.

Se simțea sfâșiat de dezolare, dar la modul fericit, supraviețuise situației, era în siguranță, apărat, încă întreg. Urmele de sudoare de pe talie și de la subsuori se uscaseră. Începuse chiar să-și pună întrebarea dacă nu cumva mașina era cu botul în direcția greșită și că va trebui să dea înapoi toată porțiunea, până la drumul desfundat, sau să execute o întoarcere în trei timpi cu toți micuții aceia-n jur.

— Pe-aci, i-a zis Robo, ține-te după mine!

Se mișca prin noroiul de pe jos și încerca să rețină niște puncte de reper, dacă va veni mai târziu, idei la întâmplare, notițe pentru jurnalul său: hainele copiilor arătau ciudat de curate. Fără apă curentă, fără robinete, fără stâlpi. Furau curent electric. O fată cu opt cercelușI în urechi. Două inele imense de cauciuc folosite în chip de bijuterii. Nu prea mulți bărbați tineri între douăzeci și treizeci de ani posibil la închisoare. Un bărbat cu o jachetă roz lucioasă. Piese de șah înșirate ca niște clopoței de vânt. O femeie bătrână, folosind o carcasă veche de televizor drept scaun. Haine de un alb imaculat fluturând pe sârme, la uscat.

Tocmai depășea ultima dintre colibe, când Robo i-a dat drumul la braț și a dispărut în umbră. S-a simțit imediat abandonat.

Un bărbat cu pieptul gol. Mic de statură. Cu picioarele goale. Cicatricea de la o sticlă spartă pe unul din obraji, aproape un cerc perfect. Tatuajul unei lacrimi pe celălalt, imediat sub ochi. Ținea motorul unui scuter într-o mână și pieptul îi era mânjit de urme de ulei.

Jurnalistul s-a întors rapid căutând o scăpare, dar bărbatul tatuat l-a prins de cot, împingându-l spre colibă.

— Vin-aci, vin-aci!

O curioasă notă ascuțită-n voce. Omul tatuat i-a strâns și mai tare brațul ca în menghină, și apoi, nu se știe de unde, a apărut o femeie tânără cu o rochie galbenă care l-a înhățat de celălalt braț. A făcut o plecăciune, o pitulice de femeie cu mâinile împreunate ca pentru rugăciune.

— Îmi pare rău, a zis el, trebuie să plec.

A încercat să dea discret înapoi, dar omul tatuat era foarte insistent. A tras în lături pânza de sac de la intrare. Jurnalistul a intrat împleticindu-se și s-a lovit de prăjina de lemn din mijloc. Coliba a părut că se zguduie.

— Haide, unchiule, șezi!

Prin întuneric au început să mișune niște umbre. Trei copii stăteau așezați pe pat ca și cum erau puși acolo să facă spectacol.

— Chiar trebuie să plec, a zis el.

— N-ai dă ce să-ți fie frică, unchișorule, vreau numa' să-ți arăt ceva.

Copiii i-au făcut loc pe patul din scânduri de lemn de pin, legate cu frânghii. La un cap era o pilotă albă, împăturită și o pernuță. Când s-a așezat, frânghiile au început să scârțâie și scândurile să se miște. Mâna tatuată a bărbatului îi ținea umărul ca într-o menghină. Jurnalistul s-a uitat în jur. Nicio fereastră.

Nicio carpetă. Nicio agățătoare pe perete. Numai un șir de rafturi goale pe peretele din spate.

A încercat să se ridice, și acolo, atârnată de tavan, era o imensă legătură, un leagăn *zelfya*, din care atârna o mână.

— Haleală, a zis bărbatul tatuat. Avem nevoie de haleală pentru bebeluș.

Și-a trecut apoi un deget pe marginea unui frigider rusesc și l-a deschis, să-i arate cât era de gol. I-a zis ceva în romani femeii. Ea s-a strecurat în pat. Avea un zâmbet larg, deși doi dintre dinții de jos îi lipseau. S-a apropiat de el, și-a trecut mâna peste nasturii din fața rochiei, și-a pus brațul pe umărul jurnalistului. El s-a tras îndărăt și a zâmbit din nou, nervos.

Un șobolan se auzea mișunând pe acoperișul de tablă.

Femeia și-a desfăcut nasturele de sus, și apoi, cu o mișcare agilă a degetelor, și-a băgat mâna în interiorul rochiei.

— Potol, a zis ea.

Jurnalistul s-a întors, dar femeia îl strângea de umăr și, când s-a uitat din nou la ea, a văzut că își ținea un sân în palmă, scos tot afară, cu puțin lapte pe sfârc și striat de vergeturi. „Of, Isuse, a gândit el, îmi joacă feste. Chiar în fața copiilor ei. Isuse! Sânul ei. Îmi dă să sug." Ea și-a prins sfârcul între degete și a început să tragă, rostind ceva asemănător unei incantații cu o voce joasă, disperată. A strâns din nou de sfârc. El s-a ridicat, dar genunchii i s-au înmuiat. O mână l-a împins direct în piept. A căzut înapoi pe pat. Sânul ei era tot afară și acum îi făcea semn spre rănile de pe el.

Omul tatuat și-a ridicat mâna spre leagănul din tavan și i-a spus răstit:

— Avem nevoie de haleală pentru bebeluș. Moare de foame.

Și apoi a scos din legătură un copilaș scheletic, înfășurat într-un tricou Harley Davidson. I l-a pus jurnalistului în brațe.

— Copilașul meu va plânge. E atât de ușor, ca o pană. Nu mai mult decât o

pâine rotundă. Un pachet de făină.

— E frumoasă, a zis el și a încercat să pună fetița în poala femeii, dar ea s-a ferit, ridicându-și picioarele și rezemându-și bărbia pe genunchi. A gemut, și-a închis nasturele rochiei și și-a strâns brațele în jurul pântecului.

O muscă s-a așezat pe buza de sus a copilului.

Jurnalistul luă o mână de pe copil și se bătu peste buzunare.

— N-am nimic la mine, a zis el. Dacă aș fi avut ceva, v-aș fi dat, jur, aș vrea să fi avut, voi veni înapoi mâine, voi aduce de mâncare, promit.

A alungat musca de pe gura copilului și l-a văzut pe omul tatuat cum își zdrobește pumnul în cealaltă palmă, și acum era sigur că acelea erau tatuaje făcute în închisoare și mai știa ce însemna și lacrima, simțind cum i se răcește tot trupul de teamă. I s-a strâns stomacul și s-a bâlbâit:

— Sunt prieten cu Boșor, știi?

Tatuatul a zâmbit brusc, apoi s-a ridicat în centrul colibei, înconjurat de tot felul de lucruri. S-a întins după copilaș, l-a luat în brațe, l-a sărutat pe frunte – un sărut lent, grijuliu –, apoi i-a dat din nou drumul în *zelfya*. Și-a întins larg brațele și i-a spus cu o voce în care parcă zornăiau monede:

— E un bancomat lângă supermarket, amice.

Leagănul improvizat se mișca prin aer, înainte și-napoi, folosit din timpuri străvechi. Omul tatuat l-a tras pe jurnalist în sus, de pe pat, i-a pus brațul în jurul umerilor, ținându-l aproape de el. Arăta ca și cum ar fi fost adversari într-o competiție atletică, înfășurați acum într-un drapel și ascultând împreună imnul, cu mii de oameni scandând în jurul lor.

— Haide, amice, ține-te după mine!

A tras de pânza de sac de la intrare și jurnalistul și-a simțit ochii orbiți de lumină. S-a uitat înapoi la femeie, care netezea absentă pilota. În jurul copilașului patrula un escadron de muște. Pânza de sac a căzut la loc.

În aerul proaspăt al taberei omul tatuat a început să râdă. Robo a apărut și el dintr-un colț și a început să meargă în fața lor.

— Nu uita, nene, i-a șoptit Robo.

Ziaristul a încuviințat din cap. Se simțea acum ca sub o mare presiune. Aceeași presiune îi apăsa tot coșul pieptului. Tâmplele îi pulsau. Omul tatuat stătea aproape de umărul său, foarte atent față de el când traversau podul, cu o grijă exagerată pentru siguranța lui.

— Barosane, să nu pui piciorul aci, e putredă!

Pentru moment s-a simțit de parcă ar mai fi avut încă copilul în brațe, încercând să-l apere, dar piciorul i s-a prins într-o scândură desprinsă și omul tatuat l-a înhățat de rever, ridicându-l în sus și atingându-i ușor burta.

— Barosane, nu te teme, te-apucă mandea.

El și-a ridicat ochii, privind spre satul din depărtare: turnul unei biserici deasupra copacilor și ceasul care bătea cinci fără un sfert după-amiază.

Au mers spre mașină, cu copiii buluciți în jurul lor. Robo își târșâia picioarele în urma lor. Era tăcut, făcuseră o înțelegere. S-a scormonit în buzunarul secret și i-a dat banii lui Robo, cincizeci de coroane. Robo a chiuit și a luat-o la goană prin mulțime, dispărând printre copaci. Omul tatuat s-a oprit să-l urmărească pe Robo cu privirea.

— Robo, a zis el, închizând ochii ca și cum ar fi cântărit ceva extraordinar de greu pe genele lui.

Ziaristul s-a scotocit prin buzunar după chei. Omul tatuat stătea în spatele lui, suflându-i în ceafă. Ușile s-au deschis cu un declic și omul s-a aruncat peste capota din față a mașinii, aterizând pe locul pasagerului cu un plici mic, când pielea lui s-a lovit de materialul sintetic în care era îmbrăcat scaunul.

— Șucară mașină ai, barosane, i-a zis omul tatuat în timp ce bătea din palme.

— E închiriată, a spus ziaristul.

În timp ce demara prin mulțimea de copii, l-a privit pe omul tatuat, care-și lăsase capul pe un umăr ca și cum flirta cu aerul unui tânăr îndrăgostit.

Unde drumul o cotea, lângă frigider, ziaristul a făcut un cerc cu mașina, a claxonat, fluturând mâna pe geam spre copii. L-a încercat o senzație de vomă. A ambalat motorul. Copiii își fluturau mâinile și țipau bucuroși în timp ce roțile mașinii împroșcau noroi prin aer. Au trecut de tufe. Apoi de femeile care continuau să spele cearceafurile la râu. Omul tatuat a tras scrumiera afară și a început să răscolească printre mucurile din ea.

— Nu vreau să-ți ciordesc lovelele, a zis el, netezind un muc mai lung de țigară, și ziaristul s-a simțit ca și cum l-ar fi lovit în piept acel cuvânt, *ciordesc*, rostit în răspăr de bărbatul tatuat ca și cum n-ar fi însemnat nimic, ca o muscă alungată.

Drumul se lățea, unduindu-se peste deal. Cauciucurile făceau aderență bună cu asfaltul. Încheietura mâinii i se albise pe volan. N-avea idee cum ar fi putut scăpa de omul tatuat, dar apoi când a zărit orașul i-a venit una salvatoare. Se va duce la supermarket și va cumpăra mâncare pentru copilaș, da, mâncare pentru bebeluș, lapte, cereale, mici borcane cu pireuri și sticluțe curate, unguente, suzete, o cutie cu scutece de schimb, chiar o păpușă, dacă aveau acolo, da, o păpușă, va face ceva bun și corect. Era simplu, onest, elegant. Poate că-i va mai da și niște coroane în plus. Va ieși din supermarket cu multe sacoșe și cu conștiința curată.

S-a rezemat de spătar și a tras de volan cu o singură mână, dar când a dat colțul spre un șir de prăvălii scunde, omul tatuat s-a răsucit spre el ca și cum i-ar fi ghicit intenția și i-a spus:

— Știi, barosane, n-avem voie în supermarket. Pielea i s-a dezlipit de scaunul acoperit cu material sintetic. E interzis, noi nu putem intra.

Roata s-a izbit de bordură.

Omul tatuat a sărit afară din mașină înainte să se oprească. A făcut un nou salt peste capotă și i-a deschis ușa înainte să scoată cheia din contact.

— Un bancomat, a zis el. Uite-l colo!

Ziaristul a aruncat pe furiș o privire-n jur, după un polițist sau un funcționar bancar, sau o altă persoană. Câțiva adolescenți stăteau posomorâți pe un zid jos, de cărămidă. Sub picioarele care li se legănau putea citi un graffiti pe jumătate șters: „Țigani, căraţi-vă acasă!” Omul tatuat îi strângea brațul ca într-o menghină în vreme ce se îndreptau spre automat.

— Stai deoparte, i-a zis jurnalistul și a înregistrat surprins că omul s-a tras îndărăt.

Câțiva adolescenți au izbucnit în râs și unul a fluierat.

— Stai acolo sau nu vezi un ban. M-ai auzit?

— Da, nene.

Adolescenții au râs din nou.

Și-a ținut o mână deasupra, s-o ecraneze pe cealaltă în timp ce apăsa butoanele. Aparatul a început să huruie. În spatele lui, omul tatuat sărea de pe un picior pe altul, mușcându-și buza de jos. Rotițele dințate se mișcau cu zgomot și două sute de coroane au ieșit afară din aparat în bancnote de câte douăzeci. Le-a smuls de pe role, s-a întors, a făcut patru pași și le-a împins în mâna omului tatuat.

— Copilașului îi e tare foame.
— Nu, a zis el, nu mai am nimic.

Era la șapte pași de aparat, când a auzit aparatul scuipându-i chitanța. A înghețat, apoi s-a întors grăbit și a înhățat-o, mototolind-o în pumn.
— Cinci sute, te rog, cinci sute, îi e tare foame.

S-a pipăit pe buzunarul unde avea portmoneul să se asigure că mai era acolo.
— Te rog, barosane, te rog!

A deschis ușa mașinii cu mâinile transpirate și a înfipt cheile în contact. Simultan a încuiat toate cele patru uși.

Omul tatuat și-a presat fața de parbriz. Avea buzele umede și roșii.
— Mulțam, a rostit el și răsuflarea a aburit geamul.

Mașina a zvâcnit înainte și s-a simțit cuprins de un val de aer rece.
— Fir-ar să fie! a zis jurnalistul, luând direcția șoselei. Fir-ar al naibii!

Luminile se estompau. Prin oglinda retrovizoare l-a văzut pe omul tatuat mergând cu pași mari spre supermarket, fudul nevoie mare când ușile automate s-au deschis larg în fața sa. A intrat în magazin cu un mic joc de picioare și capul ca o bilă i-a dispărut printre cumpărători.

Mașina a lovit bordura și dâra umedă lăsată de fața omului s-a estompat de pe parbriz.

Pe când urma drumul șerpuit spre autostradă, privind în jos, spre așezare, ziaristul a simțit un amestec de tristețe, durere și dorință, și i s-a făcut milă de ei, de mizeria în care trăiau, chiar simțea că în adâncul sufletului ar fi vrut să se lase să alunece în jos, pe mal, spre râul plin de gunoaie, să le dea tot ce avea și să plece acasă fără niciun ban, dar cu sentimentul că-i un om decent, vindecat, să le redea vechea demnitate, chiar dacă asta ar fi însemnat să renunțe la a sa.

Și-a continuat drumul, apoi s-a întors încă o dată, a ieșit din automobil și a rămas mai mult timp pe deal, privind așezarea. Farfuriile de televiziune prin satelit arătau ca ciupercile albe pe care le vedea când se plimba în Spisske Podhradie.

Ultima rază de lumină făcea cu ochiul de pe acoperișurile de tablă. Câțiva copii mânau o roată de bicicletă prin noroi, țopăind printre dâre întretăiate de umbre și lumini, niște umbre ale umbrelor.

A înregistrat o scurtă relatare pe reportofon și apoi a ascultat-o: suna goală de conținut și stupidă, așa că a șters-o din memorie.

Un norișor a trecut prin dreptul soarelui. Își ridică gulerul să se ferească de vânt și privi din nou în jos, spre tabără. Bărbatul tatuat revenea acum, traversând podul. Avea în mână o pungă de plastic alungită de ceva greu, sub forma unei sticle, și se tot uita înăuntru la ea. Se legăna, traversând scândurile desprinse, punând un picior înaintea celuilalt, concentrat, cu gura vârâtă-n pungă, inspirând și expirând. În mâna cealaltă avea un bidon de doi litri atârnat de un mâner subțire de sârmă.

Omul tatuat a mai mers puțin pe pod și a dispărut în labirintul de bordeie.

Vântul sufla rece pe versant. „Diluant“, și-a zis jurnalistul și apoi a repetat cuvântul ca să-l înregistreze pe reportofon. „Diluant de vopsea."

A mers spre automobil, s-a strecurat în scaun, a tras reportofonul alături de el. Cu o tresărire surdă și-a dat seama că nu-i știa numele omului tatuat, că nu-l întrebase niciodată și nici nu-i fusese comunicat, nu-l ceruse, tranzacția fusese anonimă, omul, femeia, copiii, bebelușul, tot. Și-a frecat palmele de volan și s-a uitat în jos la reportofon. Zăcea acolo, cu micile role mișcându-se în tăcere.

— Niciun nume, a zis el și l-a oprit, a apăsat pe ambreiaj și a accelerat.

A aprins farurile în amurg și și-a condus mașina departe de așezare, insectele strivindu-se de parbriz.

Compeggio, Italia de Nord
2001

Am fost izbită dis-de-dimineață, în timp ce aprindeam prima dintre lămpile cu kerosen, cât de ciudat e să mă simt atât de împăcată, când încă nimic nu-i sigur.

Lumina lămpii a umplut camera. Am tras sertarul de sus al vechiului birou, am scuturat stiloul să-l aduc la viață. Cerneala a împroșcat hârtia. M-am dus la fereastră și m-am uitat afară. Enrico obișnuia să-mi spună că ai nevoie de o mare forță ca să înlături troienele din cap – nu atât de mult poteca acoperită care duce afară din moară, în jos, spre drum, sau pătura de zăpadă care acoperă toată valea, sau munții de zăpadă de lângă drum, sau albeața așternută peste sat, sau peticele de gheață sus, în Dolomiți – ci neaua care-ți acoperă mintea și ți-a luat cel mai mult timp să te obișnuiești cu ea. Mi-am tras o pereche de pantofi vechi în picioare și m-am dus în sat. Nu era nimic acolo, nicio urmă de pas, cu excepția celui al lui care era, de fapt, acum al meu și m-am așezat pe treptele de la intrarea în patiserie, întrebându-mă ce doreai să afli de la mine, cum a fost posibil ca drumul să mă ghideze spre un astfel de loc.

Înainte ca în sat să înceapă agitația, m-am întors pe drumul șerpuit către moară, încă în întuneric. Am aruncat niște lemne în sobă și am aprins și celelalte două lămpi cu kerosen. Camera era bine încălzită și avea culoarea chihlimbarului. Tot ce puteam auzi era vocea tatălui tău, peste tot, în toate, chiar și în urma umedă lăsată de pantofii lui pe podea.

În viață lucrurile n-au un început real, deși relatările noastre despre ele lasă impresia aceasta. Până acum, șaptezeci și trei de ierni au trecut peste mine. Deseori mă ghemuiam lângă patul tău să-ți șoptesc despre zilele de demult, să-ți povestesc despre fetița care se tot uita înapoi, despre străbunicul tău și ce am păţit pe dealurile de ardezie, cum străbăteam în sus și-n jos ținutul nostru, cum cântam și ce-am pătimit din cauza acelor cântece. Nu mi-am putut niciodată imagina ce urma să devină creionul strâns între degetele mele. O bună bucată de vreme, în acea viață anterioară, eram sărbătorită. Aceia păreau să fi fost cei mai buni ani, dar n-au durat mult – poate că așa era sortit – și a venit momentul când am fost blestemată. În noua mea viață nu am putut să-ndur amintirea vechilor mele poeme. Cel mai mic gând cu privire la ele îmi trimitea fiori reci pe spinare. Am săpat deja un mic mormânt al lor, în ziua judecății mele, înapoi, la Bratislava,

când am fugit din umbra blocurilor, pierzându-mă în întuneric. M-am jurat atunci că nu voi mai scrie niciodată nimic și nici nu voi încerca să-mi amintesc vechile poeme. Sigur, au fost momente când le simțeam rimând în cap, dar majoritatea timpului am reușit să le închid afară, le-am alungat, le-am lăsat în urmă. Dacă au mai revenit cumva, au fost sub formă de cântec.

În toți acești ani n-am îndrăznit niciodată să pun un creion pe hârtie, și totuși, trebuie să admit că, o dată sau de două ori, după ce l-am întâlnit pe taică-tău, m-am simțit adesea ispitită. Îl așteptam să vină de peste munte sau să se ducă spre moară, sau să apară la fereastră și mă gândeam că poate, în tăcere, voi răsuci capacul stiloului, voi rupe o pagină goală din jurnalul lui și voi așterne niște gânduri simple. Deși ideea mă-ngrozea. Îmi reamintea de prea multe lucruri și nu puteam s-o fac. Pare ciudat acum, după toți acești ani, și ție, *chonorroeja,* ți-ar putea părea de-a dreptul ridicol, dar mă temeam că dac-aș fi încercat să dau vieții mele un sens prin scris, puteam pierde din nou tot ce cucerisem. Erau acești munți, aceste tăceri, tatăl tău și cu tine – acestea nu erau niște lucruri de care să doresc să mă despart. Tatăl tău mi-a adus cărți, dar nu m-a îndemnat niciodată să scriu. Singura persoană căreia i-a vorbit despre poemele mele a fost Paoli și mai zicea că pe Paoli nu-l interesa ce-i un poem decât în cazul în care i-ai fi spus că e ceva ce poate fi băut. Acum amândoi s-au dus, Paoli și iubitul tău tată și tu ești în altă parte, departe, și eu am îmbătrânit și m-am gârbovit și chiar, din fericire, am încărunțit, dar după întrebările tale îmi dau seama acum că n-am niciun motiv să mă mai lupt cu acea dorință, așa că stau jos, în fața mesei de lemn nelăcuit și încerc din nou să pun creionul pe hârtie.

Patruzeci și doi de ani!

Când o pasăre trece fulgerător prin dreptul ferestrei mă surprinde aproape la fel de mult ca un cuvânt.

Acum îmi pare rău că am ars lucrurile tatălui tău și știu că ar fi trebuit să le păstrez pentru tine, dar când ești cuprins de durere faci tot felul de prostii. Mi-a spus odată că dorea ca trupul său să fie adus pe vârful muntelui, de unde putea privi în jos, la ambele țări. Italia și Austria, astfel ca să-și poată aminti de vremea când căra țigări, piese de tractor, cafea, medicamente dintr-o parte-n alta. Zicea că ar fi fost fericit ca trupul să-i fie lăsat acolo sus, hrană pentru ulii și vulturi și orice altă sălbăticiune se întâmpla să treacă prin preajmă – era aproape vrăjit de ideea că putea deveni parte a uliilor despre care spunea că sunt cele mai tiroleze dintre

păsări. În final, n-am putut să fac asta, inimioara mea scumpă, gândul să-l las acolo a fost peste puterile mele, așa că i-am luat toate lucrurile, cu excepția unei perechi de pantofi făcuți din pielea vechiului lui geamantan, și le-am ars nu departe de moară. Am zăcut apoi pe locul rugului, o veche tradiție de doliu. Ce iubeam cel mai mult erau cămășile pe care le purta, mai ales cele din lână, ți-amintești de ele? Erau cârpite și recârpite și iar cârpite. Învățase, prima dată când se mutase-n munți, să-și țească rupturile din coate cu ajutorul acelor, folosind fire din coajă de mesteacăn, bine subțiate. Glumea spunând că-i va face plăcere să știe că-i voi arde cămășile, dar n-a durat mult pentru mine. M-am întors după câteva zile și-am scormonit prin cenușă, căutând nasturii și catarama de metal de la jacheta sa, dar focul mistuise totul.

O veche baladă romani spune că împărțim mici bucăți din inima noastră celor din jur și, cu cât mai mult stăm împreună, cu atât mai puțin ne rămâne nouă, până când nu mai e lăsat nimic și atunci vorbim de călătorie sau moarte și, pentru că toți trecem prin ea, nu-i nimic mai obișnuit decât asta.

La Bratislava mi-am ars poemele. Am coborât scara scârțâietoare, ieșind la lumina zilei cu lucrurile unui alt bărbat asupra mea – ghetele lui, cămășile lui, radioul lui, ceasul lui. Nu puteam vedea nimic în viitor. Aveam douăzeci și nouă de ani. Fusesem izgonită. Viața mea fusese distrusă și totuși nu voiam să mor.

M-am dus la blocuri, să le mai văd o ultimă dată. Opt umbre lungi lăsate de cele opt blocuri, dese și întunecate pe pământ, pe unde se jucau copiii. Coviltirele răsturnate și roțile smulse. Am luat-o la goană și mi-am început teribilul drum, tot mereu spre sud, prin micile sate din Slovacia. Au fost cele mai groaznice zile dintre toate și, deseori, dimineața, când mă trezeam prin păduri, eram surprinsă – nu atât de ideea că domnisem, ci că mai eram încă în viață.

Am luat-o spre apus și am traversat granița în Ungaria, unde singurul gând care mă mai alina era faptul că nu mai puteam fi urmărită de Swann. El nu putea să treacă frontiera. Acea parte a vieții mele rămăsese în urmă și eu am făcut totul s-o dau uitării. A venit zăpada, o ninsoare deasă, bătută de viscol. M-am înfășurat în pături. Sătenii se uitau mirați după mine. Sunt

sigură că arătam ca o epavă, toată numai piele și os, și zdrențe. Unii au fost buni și mi-au dat pâine, alții m-au întrebat unde erau taberele noastre. Îmi fixam un punct la distanță, prin ninsoare – un copac, o stâncă, un stâlp – și mergeam în direcția aceea. Într-o fermă părăsită mi-am umplut buzunarele cu făină de oase dintr-un troc și apoi am fiert-o și-am mâncat-o fără să mă gândesc la nimic.

Simțeam cum mi se lipește pasta de cerul gurii și mă gândeam că mănânc furajul animalelor. Mi-am petrecut o noapte într-o grotă mare cu tavanul încrețit de falduri din piatră, atârnate ca niște perdele. Soldații ciopliseră tot felul de lucruri în stâncă, nume și date, și mă-ntrebam cum de puteau războaiele să se întindă atât de departe? Într-un colț am găsit o veche conservă cu carne, am spart capacul cu o piatră și mi-am băgat degetele în ea. Adevărul e că pe atunci nu mă mai consideram deloc o femeie romani. Ei mă strigau „țiganco“, dar nu mai eram nici măcar asta. Și nici nu mă consideram o persoană care citise cărți sau compusese cântece sau scrisese poeme – singurul lucru pe care-l aveam atunci în minte era că sunt o creatură primitivă.

Zile la rând am încercat să fiu cât mai nevăzută, după aceea mi-am croit drum prin apa unui lac și presupun că acolo dacă se poate vorbi de-un început e locul unde mi-am început viața în Vest.

Chiar și în acest moment pot simți zidul rece al apei cum se ridică până la piept. Toată noaptea am mers prin apa lacului, atât de înghețată, încât simțeam cum îmi ard picioarele. Pe fundul lacului nu erau niciun fel de pietre și înaintam cu greu, dar mi-am ținut brațele ridicate-n sus și, de data aceea, am fost fericită că eram înaltă. Niște alge mi s-au înfășurat în jurul gleznelor și am încercat să le dau jos, dar m-am dezechilibrat. M-am udat din cap până-n picioare. Nu mă așteptasem la colacii de sârmă ghimpată puși de austrieci, astfel că, în momentul în care am ajuns aproape de mal, a trebuit să trec de ei. La început mă gândeam că nu era nimic altceva decât o altă plantă de apă, dar apoi am simțit cum îmi sfâșie pielea. Picioarele îmi erau tăiate și pline de sânge, dar atunci nu mă gândeam că eram făcută din carne, mușchi și os, ci că eram plină de forță și că voi reuși să mă cațăr pe mal. Am continuat să merg până la căderea nopții și în jur era totul tăcut. Singura lumină era cea a reflectoarelor de-a lungul graniței.

Eram sigură că la venirea zorilor soldații ruși mă vor descoperi ușor și vor trage în mine.

Ca o proastă luasem cu mine numai niște pâine și se muiase în buzunare risipindu-se în apa lacului. Tot ce rămăsese erau numai niște coji umede. Lucrurile prostești îți trec prin minte, fata mea, în cele mai teribile momente și mă gândeam că trebuie să merg mai departe numai pentru un pahar cu lapte, și perspectiva asta mă făcea să continui să mă mișc, poate pentru că, atunci când eram copil și călătoream împreună cu *kumpanija*, ni se spunea că laptele ne curăță pe dinăuntru. Mergeam poticnindu-mă, cu mintea rătăcită. Malul mi se părea că se îndepărtează și că bat pasul pe loc, că trăiesc ca într-un coșmar, cu fundul nisipos în care mă înfundam pas cu pas, însă în final am reușit să-mi înfășor mâinile într-o pătură și să înaintez. Am trecut de ultimul dintre colacii de sârmă ghimpată și m-am prăbușit pe pământ. Reflectoarele măturau permanent malul cu conurile lor de lumină și copacii se profilau în fundal ca niște stafii.

M-am lipit cât de jos puteam de pământ și m-am târât într-o groapă din terenul mlăștinos, nu departe de lac, m-am lăsat pe spate-n mâl și m-am uitat la carnea sfâșiată de sârma ghimpată. M-am căutat prin buzunare după ultimele firimituri de pâine udă și-am mâncat, încercând să le simt gustul în gură. Lumina reflectorului a trecut dincolo de mine. În fața mea se întindea ținutul mlăștinos și, bineînțeles, încă și mai multe turnuri de pază, din lemn, păzite de soldați. Voi face ce făcusem și pe partea cealaltă a graniței – voi aștepta momentul înserării, apoi mă voi împletici mai departe, până voi da peste cineva cumsecade sau peste vreo fermă.

Pe când eram copil, mi se spusese că moartea este întotdeauna anunțată de țipătul de bufniță. Nu m-am agățat niciodată de vechile superstiții, *chonorroeja*, propriul meu bunic mă sfătuia să n-o fac pe drumul spre Presov, însă cred că ceea ce m-a ținut în viață în acea dimineață întunecată, oricât de ciudat ar părea, a fost c-am auzit o cucuvea țipând lung și ascuțit și asta m-a zgâlțâit din moțăială, pentru că doream să aflu sub ce formă mi se va înfățișa moartea. Părea mai degrabă că mă salută cu zgomot de insecte și cântat de păsărele. Ceva s-a năpustit prin iarba din preajmă și, când am privit în sus, am văzut un fazan zburând jos pe deasupra mea, parcă vrând să mă necăjească. Cât de delicios ar fi fost să-l prind cu mâinile goale, să-i sucesc gâtul și să-l mănânc, chiar fără să aprind focul. Am căutat în jur, pe pământ, o fărâmă de mâncare, chiar și o râmă, cea mai murdară dintre vietăți, dar nu era nimic și am zăcut acolo, clănțănind din dinți de frig.

Cususem bricheta lui Petr în buzunarul rochiei. Am desfăcut cusătura și am încercat s-o aprind, ca să-mi încălzesc mâinile. Nicio flamă.

M-am trezit într-o lumină orbitoare. O umbră se lungea deasupra mea și o față albă mă privea de sus. Până în această zi nu știu cum mă găsiseră, deși mi s-a spus că fusesem descoperită pe jumătate moartă în mlaștină și, într-adevăr, la început, m-au tratat ca pe o moartă.

Asistenta medicală mi-a vârât lumina lanternei în ochi, m-a apucat de bărbie și mi-a zis în germană:

— Nu te mișca.

Mi-a împins capul înapoi pe pernă și a ieșit ca un vârtej din cameră strigând:

— M-a mușcat, sălbăticiunea mică.

Într-adevăr, o făcusem și destul de bine și aș face-o din nou, fata mea, dacă ar fi nevoie. Eram sigură atunci că mă vor aresta, mă vor maltrata și mă vor trimite înapoi în Cehoslovacia. Trei asistente au ținut o consfătuire, le simțeam parfumul puternic. Una m-a apucat de obraji, alta mi-a împins limba-n jos cu un băț maroniu și a treia mi-a cercetat gâtul cu ajutorul unei lanterne. Cea grasă nota ceva pe un tabel. Cea mai înaltă a scos o cutiuță cu ceva din buzunar și și-au trecut-o una alteia inhalând vaporii. M-a fascinat întotdeauna faptul că *gadze* nu-și pot simți mirosul, mi se pare ciudat că ei nu știu cât de neobișnuite sunt săpunurile și mâncărurile și mirosurile lor grele, dar unii oameni văd numai paiul din ochii celorlalți, și nu bârna din ochii lor.

Îți țineau cutiuța sub nas și tușeau, exclamând cât de tare puteam. Asistentele au dat un telefon și au cerut ajutor, apoi au zis:

— O ducem jos la dușuri.

Trebuie să mă crezi, a fost momentul când s-a dezlănțuit întregul iad – tot ce auzisem în ultimul deceniu erau discuții despre sărăcie, greve și persecuție, despre oameni obișnuiți, din vest, bătuți de poliție, despre modul în care romii erau hăituiți, de cât de puțin se schimbaseră lucrurile de la fascism încoace, de modul în care străzile erau baricadate de colaci de sârmă ghimpată și, în delirul meu, puteam să cred că, în vest, începuseră din nou să recurgă la dușuri. Cine ar putea nega că ce s-a întâmplat odată nu se va întâmpla din nou? Nu-i nimic atât de teribil încât ei să nu încerce să repete. Am țipat în romani că ei nu mă vor duce la dușurile lor, nu, nu-i voi

lăsa s-o facă. Am tras cearşafurile deasupra mea şi mi-am smuls perfuzia din mână. Ele au fluierat să vină paza, dar sărisem deja jos din pat. S-a declanşat o sirenă. Asistenta înaltă, cu părul alb încerca să mă oprească, dar am împins-o în spate, m-am repezit clătinându-mă la uşă şi-am deschis-o, nu ştiu de unde mai aveam putere.

Trei bărbaţi în uniformă au apărut la celălalt capăt al coridorului. Unul lovea cu bastonul în perete. Am dat înapoi, intrând în cameră. Lumina era filtrată printr-o fereastră mică. Afară, prin sticla mată se zărea un petic de verdeaţă. Am deschis-o şi am aterizat în iarbă. Mai multe corturi erau instalate în acel loc. Dincolo de ele, câteva clădiri din lemn şi fumul se ridica din hornurile lor de zinc. Am auzit pe cineva strigând în maghiară şi o altă limbă pe care n-o cunoşteam. Am fugit în jos, pe drumul mocirlos, dincolo de corturi, spre poartă, dar bărbaţii în uniformă stăteau de pază acolo, purtând banderole albe pe braţ. Şi-au ridicat puştile şi m-au somat, zâmbind uşor:

— Stai!

Drumul era barat de o singură barieră de lemn vopsită roşu-alb-roşu. Puteam vedea câmpiile întinse în faţă şi, la distanţă, munţii înalţi, cu norii buluciţi la jumătatea lor, cu vârfurile acoperite de zăpadă, profilându-se pe cerul albastru – deci aceasta era Austria şi Vestul, ce mod ciudat să le văd, printr-o poartă deschisă, cu asistentele tropăind în urma mea şi o armă îndreptată spre mine.

O femeie înaltă, cu părul încărunţit m-a ajuns din urmă, cu patru soldaţi după ea. Avea un aer birocratic, dar când s-a oprit în faţa mea mi-a spus:

— Aceasta e o tabără pentru refugiaţi, nu te teme. Vocea ei era calmă. Suntem aici să te ajutăm, a adăugat ea. A mai făcut un pas spre mine. Refugiaţi, a repetat ea.

Când am încercat să fug printre soldaţi, unul din ei şi-a proptit puşca în umărul meu. Femeia i-a dat peste mână şi i-a spus:

— Las-o în pace, brută!

S-a aplecat spre mine şi a început să-mi spună în şoaptă că nu voi păţi nimic, să nu mă tem, că ea e doctoriţă şi va avea grijă de mine. Totuşi, nu puteam avea încredere în ea – cine-ar fi avut? M-am îndepărtat de ea şi am început să merg spre bariera roşu cu alb cu capul ridicat, cu spatele drept.

— OK, a zis atunci femeia, puneţi-i cătuşele!

M-au dus astfel într-o clădire cenușie, unde asistentele m-au dezbrăcat. Câțiva soldați stăteau în fața încăperii unde erau dușurile și, deși mulți își întorseseră ochii în altă parte, unul sau doi și-au făcut apariția în dreptul micii ferestre să privească-n interior. Stăteam pe un scaun cu spătar tare, sub șuvoiul de apă, în timp ce asistentele mă frecau violent cu săpun tare și perii cu cozi lungi, maro. Am încercat să-mi ascund goliciunea. Nu mai conteneau să vorbească despre faptul că nu purtam sutien, despre cum miroseam de rău și că nu exista un miros pe pământ ca cel de țigan, dar tot nu ziceam nimic. Aproape de sfârșit, unul din soldați și-a scos limba rozalie și a lins fereastra. M-am ghemuit mai tare și am închis ochii. Ele mi-au aruncat un prosop, apoi m-au dus într-o altă cameră de spital, unde mi-au ras părul. Când m-am uitat jos, pe podea, am văzut niște larve albe mișunând printre smocuri. Nu simțeam nimic. Era părul meu, dar ce conta? N-avea aproape nicio importanță. Nu era decât un alt ornament. Încă de mică mi-l tăiasem de multe ori, întotdeauna încălcând tradiția.

M-au împroșcat cu o pudră albă și ochii au început să mă usture. Nu voiam să știe ele că vorbeam puțin germană, dar înțelegeam tot ce spuneau și, crede-mă, nu mă tratau ca pe-o floare răsărită din pământ sub picioarele lor.

Scăpasem de un vechi mod de viață și eram prinsă-n altul nou, dar nu puteam să simt vreo urmă de compasiune pentru propria-mi persoană, mi-o făcusem cu mâna mea.

Am fost condusă înapoi în salon. Doctorița și-a pus stetoscopul pe pieptul meu. Mi-a spus că fusesem încătușată pentru propria mea siguranță, că va avea grijă de mine, că sunt protejată conform tratatelor internaționale, că nu aveam motive de îngrijorare. Avea vocea plină de încredere a unei persoane care nu credea nicio iotă din tot ce spunea. Numele ei era doctorița Marcus, din Canada, și vorbea germana ca și cum tocmai și-ar fi băgat un pumn de pietricele-n gură. Mi-a spus că mă ține o lună sau două în carantină, dar că, după aceea, va trebui să aplic pentru statutul de refugiată și atunci voi avea aceleași drepturi ca toți ceilalți. Pe masa ei, doctorița Marcus avea unele dintre lucrurile mele, carnetul de partid, briceagul, niște bancnote de o coroană încrețite de apa din lac și banul pe care mi-l dăduse Conka, încă învelit în șuvițele ei fine de păr roșu. Am întins mâna după ele, dar ea le-a lăsat să cadă într-un plic mare, de hârtie și mi-a spus că-mi vor fi

returnate când voi începe să mă supun. A învârtit banul între degete, i-a dat drumul în plic și a lipit clapa. Un fir de păr căzuse pe masa ei.

— Vrei să vorbești cu mine? m-a întrebat doctorița.

Mă prefăceam că sunt mută. Doctorița Marcus s-a adresat cuiva prin intercom și a cerut să vină cu un translator, o femeie imensă, care m-a mitraliat cu întrebări în cehă și slovacă, cine eram, cum primisem carnetul de partid, ce mi se-ntâmplase, cum traversasem granița, dacă știam pe cineva în Austria și, desigur, întrebarea lor preferată, dacă eram într-adevăr țigancă? Arătam astfel, ziceau ele, purtam zdrențe colorate la fel ca o țigancă, dar nu păream a fi de etnie romă. Stăteam nemișcată cu mâinile în poală. Translatoarea mi-a spus să dau din cap, cu da sau nu, la întrebările ei:

— Ești cehă? Ești slovacă? Ești țigancă? Cum de-ai putut trece granița din Ungaria? Acel ban e unul neobișnuit, nu? Este ăsta buletinul tău? Ești o comunistă?

Stăteam în continuare nemișcată. Cea mai bună cale pentru mine era tăcerea. Când au terminat, translatoarea și-a aruncat mâinile în sus, în aer, dar doctorița Marcus s-a înclinat spre mine și mi-a spus:

— Știu că înțelegi ce spunem, vrem numai să te ajutăm, de ce nu ne lași?

Am ridicat firul de păr al Conkăi de pe masă și ei m-au plasat în carantină.

Atât de mult timp am petrecut în camera albă, de spital, încât am început să mă gândesc din nou la tot ce se-ntâmplase. Vocea mea e puternică acum, când îmi amintesc toate lucrurile astea, dar atunci eram slăbită și îngrozită și mă ghemuiam în orice colț puteam găsi, real sau nu. Nu doream să mă las invadată de drumurile urmate în copilăria mea, încercam să le alung din minte, deși cu cât mă străduiam mai tare, cu atât mai insistente deveneau.

Conka și cu mine obișnuiam să facem candele din cartofi, îi scobeam și puneam o luminiță în interior. Iarna, Conka patina cu lumânări aprinse-n mâini, trecând de la un copac la altul, își păstra astfel mâinile calde. Avea o pereche de patine făcute de tatăl ei, niște ghete vechi cu lame de cuțit atașate de tălpi. Uneori, luminile dispăreau când se întorcea pe patinele ei sau aluneca și cădea, sau alteori sărea o ploaie de așchii de gheață care stingeau lumânările. Deasupra noastră stelele se legănau. Aceste lucruri și

altele îmi reveneau în minte în timp ce zăceam pe patul austriac – uneori mă simțeam ca și cum aș fi fost din nou pe gheață. Auzeam cum trosnește și vedeam mâini ridicându-se să mă atingă. Puteam auzi călcătura grea a bocancilor prin pădure și se iveau pe rând, în fața mea, Swann, apoi Vașengo și Stransky, care scotocea printr-un vraf de hârtii și, în spatele lor, din nou, un șir de funcționari de stat și asistente, și ofițeri, și gărzi. Mă răsuceam în pat, dar aceste viziuni se succedau tot mai rapid și erau tot mai dure, persistente, ca toate lucrurile de care-ți este imposibil să scapi.

În fiecare zi la prânz, doctorița Marcus își făcea apariția la capătul patului meu cu stetoscopul licărind în lumină, un șir de creioane-n buzunar, unul cu drapelul canadian și, deși nu semăna deloc ca Swann, nu puteam să nu mă gândesc că arăta ca și sora lui, cu părul ei deschis la culoare, ochii căprui și fața ovală.

— Nu trebuie să suferi, îmi spunea ea, n-are rost, de ce nu-mi povestești în ce situație te afli și apoi te voi ajuta, promit!

Era ca un cântec vechi, un vers din copilărie, îl auzisem atât de des, era ca și cum ea ar fi preluat cuvintele unui funcționar și le-ar fi pus în gura unui copil.

— Știu că poți vorbi, îmi repeta ea. Te-au auzit asistentele. Chiar în prima zi țipai într-o limbă pe care n-au recunoscut-o, sigur romani. Am dreptate, vorbeai țigănește?

M-am întors cu spatele la ea.

— Unii oameni cred că ești poloneză, mai zicea ea. Apoi s-a aplecat și mai aproape de mine. Dar eu cred că ești din spațiul cosmic.

Asta mă făcea aproape să zâmbesc, dar când doctorița Marcus pleca, mă uitam fix în tavan și, cu cât îl priveam mai mult, cu atât simțeam că mă oprimă mai tare.

Ei nu-mi știau nici numele, ca să nu mai vorbesc de angoasele mele.

Mai târziu, în aceeași zi, doctorița Marcus s-a înapoiat și mi-a băgat lumina lanternei ei în ochi, apoi a scris ceva pe tabelul ei. Mi-au dat pilule cu niște apă, tablete albe pe care scria ceva cu portocaliu. Aveam gândul straniu că înghit cuvinte și fața lui Swann se tot strecura în mintea mea. Pe drum, îmi pierdusem un dinte și pilula portocalie se potrivea perfect în gaură. Le scuipam după ce plecau asistentele, le lăsam să cadă într-o scobitură din piciorul de metal al patului.

Nici măcar acum nu cred că pot găsi cuvinte potrivite ca să descriu sentimentul care m-a cuprins după ce-mi lăsasem toată viața în urmă. Eram suspendată în aer ca o cămașă pe o ramură. De fiecare dată când mă întorceam în pat, mă străfulgerau imagini cu vechiul drum, aleea din spatele fabricii de ciocolată sau drumul spre școala de lângă Presov, sau poteca spre pădurea din spatele viei. Mă întorceam pe cealaltă parte a patului, dar mă năpădeau încă și mai multe amintiri. Aveam în față un pod necunoscut. Nu știam cât de lat era. Încercam să-l traversez. Stăteam în întuneric, ridicând mâna spre ceea ce fusese cu o secundă înainte un cer strălucitor. Curele de piele îmi striveau pieptul. Mi-au băgat o bucată de cauciuc între dinți. Copilul care fusesem se înapoia la mine, zburând deasupra mea, cu ochiul cu strabism privind în jos. După un timp am recunoscut-o pe Conka în acel copil, dar părul îi fusese retezat. Stătea acolo, privind tot felul de lucruri cum dispăreau la orizont. Zgomote ciudate mi-au ajuns la urechi, nimic ce putea semăna cu o melodie. Un șir de copaci dispărea din fața mea. Un cort zburat de vânt. Asistentele se agitau deasupra mea și mi-au înfipt un ac în braț. M-am întors cu spatele la ele și-am încercat să fac pilulele oranj să sune în piciorul patului. Aș fi putut să le-nghit pe toate odată. Au fost niște zile groaznice, n-ar fi putut fi mai groaznice de-atât.

În final, doctorița mi-a spus că nu-mi va mai da nici pilule, nici injecții. I-a dat ordin unei asistente să mă sprijine și m-a lăsat să mă plimb prin salon. M-am ridicat în sus și m-am clătinat. Mersul ajută să vindeci unele lucruri și următoarele câteva săptămâni m-au hrănit bine și mi s-au vindecat toate rănile, părul a început să-mi crească la loc și picioarele îmi erau bine îngrijite. Îmi schimbau bandajele de trei ori pe zi, folosind tot felul de unguente medicale care miroseau a mentă. M-au lăsat să-mi marchez cearșafurile – nu voiam să le împart cu altcineva, chiar dacă trebuiau spălate, mi-am făcut clară poziția agățându-mă de ele și înfășurându-le în jurul pumnului.

Doctorița Marcus le-a spus:

— Lăsați-o să le păstreze, sunt numai niște cearșafuri, nu mare lucru, va începe să vorbească curând.

Dar eu mi-am jurat că nu voi vorbi niciodată, îmi voi croi o cămăruță în minte pentru mine, unde să mă zăvorăsc în spatele unei uși și nu o voi mai deschide din nou, niciodată. Mergeam de jur împrejur, ca limbile unui

ceas. După o vreme, labele picioarelor au început să se vindece și le simțeam cum își recapătă forța. Doctorița Marcus a intrat și mi-a spus:
— O, ce obraji rumeni avem azi!

Mă gândeam c-ar fi trebuit să-i țin o conferință veche despre marxism și dialectica istoriei, cum făcea Stransky, și poate că atunci ea nu m-ar mai fi tratat ca pe un lucru de nimic, un om sfârșit, care se târa prin spitalul ei, deși adevărul era că nu mă mai gândeam la zilele petrecute alături de Stransky sau Swann nu, mai degrabă imaginile din copilărie mă năpădeau, atingerea cămășii bunicului, nouă picături de apă în cenușă, cum priveam în urma coviltirului în timp ce acesta se legăna pe drum, și cred acum că aceste gânduri îmi dădeau târcoale ca să mă protejeze și să se asigure că rămâneam intactă, deși atunci simțeam că aproape mă împingeau într-o prăpastie pe care n-o recunoșteam.

Fata mea, poți muri de nebunie, dar poți muri și din cauza tăcerii.

Simt un tremur în degete și mi se ridică părul pe mână de groază când dau glas acestor lucruri. Mă îmbrac pe întuneric în aceste zile, ridic clopotul de sticlă de pe lampa cu kerosen, desfac capacul, crâmpoțesc hârtia, o arunc în interior, aprind un chibrit, aștept ca flacăra să se înalțe, apoi mă duc cu același chibrit spre sobă. Am mai trăit o noapte ca să mă pot trezi în această zi. Curând voi auzi lemnul aprins trosnind și va fi suficientă lumină ca să văd în jur și camera să prindă viață.

Am avut astăzi un gând ciudat în timp ce mergeam pe drumul spre sat. Tocmai trecuse de amiază și strada arăta ca suspendată în lumina vie, deși împovărată de ani. Mergeam pe drum, spre vechea prăvălie a lui Paoli. Îmi țineam privirea-n jos, spre pavaj, zărind picioarele oamenilor care treceau pe lângă mine. Când am intrat, a sunat un clopoțel – este una dintre puținele prăvălii unde au păstrat vechile obiceiuri. Fiul lui Paoli, Domenico, era în spatele tejghelei, aprinzând lumânări pe care să le pună pe masă.

Și, în acel moment, mi-a trecut ca un fulger prin fața ochilor un simplu gând de care nu mai pot să scap. Pentru o sutime de secundă am văzut-o pe Conka. Purta un batic și părul îi era îndesat sub el. Stătea lângă blocul unde o lăsasem cu mult timp în urmă, în Cehoslovacia. Copiii ei erau mari și plecați de mult. Purta o rochie neagră și mâinile vârâte adânc în buzunare. Când a intrat în bloc, liftul era stricat, așa c-a început să urce scările. La

început mă gândeam că poate căuta niște lemne de foc, că se va duce să smulgă scândurile din podeaua apartamentelor, să care lemnul jos și să-l ardă, ca să poată pregăti un prânz familiei. Dar toate ușile apartamentelor erau încuiate. Se urca tot mai sus, din etaj în etaj. Afară se întuneca. Ajunsă în vârful blocului, a băgat mâna în buzunar și a scos o candelă din cartof. Din celălalt buzunar a scos o cutie de chibrituri. I-a luat ceva timp s-o aprindă, dar în final fitilul a luat foc. Stătea acolo, pâlpâind pe zidul de deasupra apartamentelor. Ea a privit-o mult timp și apoi a întins mâna și a împins-o peste margine și candela s-a rostogolit în jos, prin aer, încă luminând.

Nu știu de ce mi-a trecut așa ceva prin minte. Domenico m-a apucat de braț și mi-a spus să mă așez pe taburetul din colțul prăvăliei, văzând cât de tare îmi tremurau mâinile. Fratele lui, Luca, cel mai mic dintre ei, mi-a cărat cumpărăturile acasă și mi-a reaprins lampa cu kerosen. M-a întrebat dacă era totul în regulă și eu am spus că da. M-a întrebat ce faci tu și i-am spus că ești la Paris, că-mi trimiți scrisori, că trăiești într-un apartament, că muncești cu spor și ești sănătoasă și asta îți menține agerimea minții.

— Paris, a rostit el.

Sunt aproape sigură că i-au scânteiat ochii. Nu te-au uitat, *chonorroeja*.

Și-a luat rămas-bun de la mine și, pe când pleca, a văzut paginile de pe masă, dar sunt sigură că nu le-a dat atenție. L-am auzit cum fluiera, coborând în jos pe deal.

După mai multe zile de stat în carantină n-am mai putut suporta și am chemat-o pe doctorița Marcus. Am întrebat-o în germană:

— Sunt deținută?

Ea m-a privit atât de mirată ca și cum tocmai m-aș fi rostogolit de două ori prin aer. Mi-a zis:

— Sigur că nu, nu.

Atunci i-am spus că eram pregătită să plec. Mi-a replicat că nu era chiar atât de simplu și de ce n-am vorbit mai demult, ar fi fost totul mult mai ușor.

— Atunci de ce-mi spui că nu sunt deținută? am întrebat-o din nou.

— Există niște reguli și trebuie să le respectăm pentru binele tuturor, mi-a răspuns ea.

— Nu este acesta Occidentul unde te poți mișca liber?
— Scuză-mă! a rostit ea fără să priceapă.
— Nu-i acesta Occidentul democratic?
— Ce lucru interesant spui! a exclamat ea.
— Atunci spune-mi de ce mă țineți prizonieră.
— Nu există niciun prizonier aici, a replicat ea.

I-am spus că doream să fiu eliberată imediat, că era dreptul meu și atunci a sărit indignată, spunând că va face tot ce va putea și că-mi putea promite ca cel puțin să fiu lăsată să ies din spital, dacă îi voi ajuta cu ceva informații.
— Ar trebui să fii mulțumită cu ce ai, a adăugat ea.

Ei îți spun întotdeauna, *chonorroeja*, să fii mulțumit după ce te-au pus sub lacăt. E posibil chiar să-ți ceară să-i pupi de bucurie când aruncă cheia.
— Numele meu e Marienka, i-am spus doctoriței.

Scaunul scârțâia în timp ce-l trăgea mai aproape de mine.
— Marienka, mi-a zis ea, ce nume frumos.
— Chiar așa? am întrebat-o eu.

S-a înroșit la față.

Doctorița Marcus și-a notat în carnetul ei alb toată povestea mea stranie. Germana mea nu era suficient de bună, dar nu doream să folosesc slovaca, așa c-am continuat în maghiară. Translator era un tânăr pios, de la Budapesta, cu o cruce imensă la gât. Nu i-am spus că mă numeam Zoli de teama a două lucruri, râsetele lor la auzul numelui și posibilitatea ca acel nume să prindă aripi și ei să poată descoperi exact cine eram.

Povestea mea era una simplă. Mă născusem în Ungaria. Fusesem abandonată de soțul meu și doream să mă duc la copiii mei, care trăiau în Franța. Plecaseră în ’56, dar eu n-am putut s-o fac din cauză că mă arestaseră și fusesem bătută. După ce-am ieșit din închisoare, m-am dus la vechea noastră așezare, de lângă graniță. Cei din comunitatea mea nu se sinchisiseră niciodată de granițe. Odată fusese aici un ținut imens și noi continuam să-l privim astfel. Carnetul de partid îl găsisem într-o groapă de gunoi de lângă graniță. Am văzut că doctorița Marcus pălise, cuprinsă de îndoieli, așa c-am revenit și i-am spus că-mi băgasem fotografia mea în carnet și că cineva din familia mea se pricepea de minune să falsifice documente. Doctorița Marcus a ridicat din umeri. Mi-a zis:
— Bine, bine, continuă.

Ca să ne mai amuzăm puțin, i-am povestit că luasem un autobuz la Gyor, dar că se defectase și că mi-am continuat drumul pe bicicletă. Era prima dată când foloseam așa ceva. Mă clătinam pe drum și țăranii râdeau de mine. Am dormit în clădiri abandonate ale unor ferme, am mâncat supă de urzici și mi-am făcut un borș de vișine. Am aruncat bicicleta când i s-a dezumflat o roată. În acel punct doctorița Marcus a început să zâmbească și, pe măsură ce îmi depănam povestea, arăta tot mai triumfătoare, așternând totul pe hârtie cât de repede putea. Începusem să-mi placă personajul creat, așa că i-am spus c-am furat a doua bicicletă, doar că asta avea un coș imens în față și, desigur, am împrumutat și niște pui, i-am legat și pus în el, penele zburând în jur și că am mâncat din ei până când am făcut pasul spre libertate.

Poți să-i faci să-nghită orice fel de minciună dacă e suficient de bine tăvălită prin zahăr și lacrimi. Vor linge lacrimile și zahărul, făcând din ele o pastă numită simpatie. Încearcă și tu rețeta, *chonorroeja*, și s-ar putea să simți ca și cum te-ai fi evaporat.

Nu pot să-mi explic de ce atât de mulți dintre ei ne-au urât atât de tare de-a lungul atâtor ani și, chiar dac-aș putea, ar face ca lucrurile să fie prea ușoare pentru ei. Ne-au tăiat limbile, lăsându-ne fără grai, și apoi tot ei încearcă să stoarcă un răspuns din partea noastră. Nu vor să gândească singuri și nu-i pot suferi pe cei ce-o fac. Se simt confortabil numai cu biciul deasupra capului, totuși atât de mulți dintre noi ne-am trăit viața înarmați cu nimic altceva decât cu un cântec. Mintea îmi e plină de amintirea celor care au trăit și murit. Avem și noi propriii oameni răi și nebuni, *chonorroeja*, dar suntem uniți din cauza urii celor din jurul nostru. Arată-mi o singură bucată de pământ de pe care n-am fost alungați sau n-am plecat noi sau un singur loc de unde să nu fim respinși. Și, deși am blestemat atât de mulți oameni de-ai noștri, iuțeala noastră de mână, limbile slobode, propriile mele prostii fără rost, chiar și cei mai răi dintre noi nu se pot niciodată compara cu cei mai răi de-ai lor. Ne consideră dușmanii lor, astfel că sunt scutiți să-și mai caute potrivnici în rândul lor. Îl lipsesc pe unul de libertate și o dăruiesc altuia.

Transformă justiția în răzbunare și continuă să-i zică justiție. Se așteaptă ca noi să le cotrobăim cel puțin prin buzunare. Ne rad în cap și spun: „Sunteți niște hoți, niște mincinoși, niște împuțiți, de ce nu puteți fi ca noi?”

Fata mea, asta simțeam atunci și m-am jurat să mă port exact ca ei, atât timp cât era nevoie ca să ies din lagăr și să plec în altă parte.

Am fost transferată din spital în lagăr și, într-o zi cu soare, am primit și eu același statut ca toți ceilalți. Doctorița Marcus mi-a înșirat o listă lungă de reguli. Mi se va permite să merg în cel mai apropiat oraș două zile pe săptămână, dar nu voi avea voie să cerșesc sau să ghicesc viitorul, sau orice alte lucruri la care ei se așteptau de la noi, pentru că erau contrare regulilor de la fața locului. Puteam pleca la opt dimineața și trebuia să mă înapoiez până la căderea serii. Îmi vor da o cartelă pentru alimente și o puteam păstra în lagăr. Niciun fel de alcool, mi-a mai zis ea, sau relații cu bărbați și, dincolo de zidurile lagărului, n-aveam voie să fraternizez cu gărzile.

Înainte de a ieși din spital, asistentele au pretins că au mai văzut un păduche în părul meu, așa că m-au ras din nou pe cap. Mi-au zgâriat țeasta cu lama, atât de tare apăsau.

Îmi arseseră hainele, dar ce mai puteam face, să le jelesc acum?

M-au dus la magazie. Am găsit o eșarfă lungă și mi-am înfășurat capul cu ea, mi-au dat o pereche de sandale noi, maro, cu niște catarame strălucitoare. Am ales niște rochii portugheze în culori splendide, cu nuanțe de galben și roșu, dar, când le-am probat și m-am zărit în oglindă, arătam atât de tare ca pe vremuri, încât m-am răzgândit și am ales o rochie lungă, gri, donată din Statele Unite. Mi-au dat înapoi banii, acum fără nicio valoare, și carnetul de partid, chiar și briceagul cu mâner de onix. Am ars carnetul pe loc. Am desfăcut plicul, să văd bănuțul dat de Conka în interior. L-am sărutat și i-am mulțumit iubitei și pierdutei mele prietene pentru că nu m-a scuipat, lăsându-le totuși copiilor demnitatea de a o face.

Doctorița Marcus m-a dus într-o încăpere specială, la capătul barăcilor din lemn. Acolo erau numai copii foarte mici și se țineau coadă după mine, râzând și trăgându-mă de mânecă. Unii dintre ei se jucau cu o minge dintr-o bășică de porc și chicotele lor umpleau văzduhul. Femeile ne priveau din bucătăriile lor. Majoritatea erau unguroaice. Am simțit o undă de simpatie pentru ele, știind că se aflau aici de când traversaseră granița în ’56, în urmă cu patru ani. Cineva scrijelise pe zid în maghiară: „Ne-am lăsat hainele de ploaie acasă, rugați-vă pentru noi“.

Când am dat ultimul colț spre ultima baracă, lângă gardul din sârmă ghimpată, am înghețat. O femeie cu pielea smeadă, cu fuste lungi stătea pe

trepte, dând să sugă unui prunc. Și-a ridicat mâna la gură, surprinsă, i-a dat sugarul unui copil și a venit spre mine atingându-mi capul.

Nu-ți pot spune, *chonorroeja,* cât de mult m-a durut inima la vederea și auzul acestei femei și am știu aproape instantaneu că va trebui să fug, nu numai pentru că fusesem blestemată, ci și datorită faptului că ei vor afla cumva cine sunt, o vor simți în mine. Îți spun purul adevăr, un rom știe asta întotdeauna și eu voi aduce rușinea și asupra lor. Ea m-a luat de mână și mi-a băgat o bucată de pâine în ea. Nu pot face asta, mă gândeam, eu sunt o trădătoare. Și totuși, ce trădasem? Ce mai rămăsese din vechea mea persoană ce mai putea fi trădat? Cât de departe mă simțeam de Zoli, care-și petrecuse multe ore în încăperile de la Budermice, cu toate telefoanele sunând la Uniunea Scriitorilor și tiparnița păcănind a lui Stransky și candelabrele strălucitoare de la hotelul Carlton și toate celelalte locuri, unde fusesem pe vecie condamnată și purtasem agățate de gât giuvaerurile grele și scânteietoare ale sorții.

Acum, aici, sora mea, la fel de smeadă ca mine, îmi îndesa pâine-n pumn, bolborosind ceva în dulcea și străvechea noastră limbă.

Se numea Mozol. M-a apucat de cot și m-a tras în interiorul barăcii întunecate – păturile ei, mai multe legături, câteva covorașe puse pe jos – și mi-a arătat un bărbat gras, care dormea cu pălăria pe față, pe o canapea veche.

— Acesta e bărbatul meu, Panci, mi-a zis ea, e mai puturos ca un păcat. Sforăie chiar și când merge, ți-o spun! Vino, vino, să-ți arăt totul în jur! Avem o grămadă de camere. Nici un *gadze* nu vrea să stea cu țigani, așa că avem toată baraca numai pentru noi, ce zici? Mi-a atins obrazul, apoi m-a pus să mă rotesc, amețindu-mă cu vocea ei: Doamne sfinte, îți pup ochii obosiți!

Cu Mozol, tot ce aveam de făcut era să dau aprobator din cap și s-o ascult. Începuse cu un cuvânt, două, apoi dezlănțuise un torent de zece mii. Vorba ei rapidă, fără sfârșit îmi umplea auzul, și o simțeam ca o salvă trasă spre cele mai fragile locuri din mintea mea. M-a plimbat prin baracă, m-a condus prin lagăr, spre un magazin unde puteam să-mi folosesc cartela. Mozol nu se mai oprea din vorbit, nu sunt sigură că făcea vreo pauză ca să respire. Bărbatul ei nici nu putea să deschidă gura. Zicea că ea e *solovitsa,* mica lui privighetoare, dar și atunci de-abia îl auzea, vocea fiindu-i înecată

în șuvoiul ei nestăvilit de cuvinte. Mozol avea șapte copii și îl aștepta pe-al optulea și, dacă nu era nimeni prin preajma ei, vorbea cu burta ei bombată.

Orice dramă, *chonorroeja*, are și o parte amuzantă.

Acele câteva zile mi-au rupt inima și nu pot vorbi liniștită despre ele. Începeam o viață pe care n-o cunoșteam deloc. Nu mai eram poetă, nici cântăreață, nici cititoare de cărți, nici măcar o călătoare. Mă trezeam în același loc, în fiecare zi. Puneam să fiarbă un ibric de cafea. Îmi aeriseam așternuturile, le băteam cu palmele goale. Mâncam cu familia Mozol, toți în jurul ceaunului cu trei picioare. Le aflasem toată povestea și secretele. Nu mai dusesem niciodată o astfel de viață.

Din nou mi-am schimbat hainele cu rochiile portugheze. M-am zărit, plină de culoare, în ferestrele birourilor. Îmi crescuse părul și-mi legasem moneda în una dintre șuvițe. Fereastra vorbea pe vechea mea limbă.

S-ar putea să mă întrebi de ce n-am plecat, de ce n-am părăsit lagărul în timpul nopții, ducându-mă unde-oi vedea cu ochii, de ce-am adus rușinea asupra familiei Mozol, de ce nu le-am spus niciodată cine eram cu adevărat și ce mi se-ntâmplase. Gardul din jurul barăcilor era atât de scund încât chiar și-un copil putea să treacă peste el, dar eram speriată de ce se afla în afara lui. Grozăvia vieții în lagăr era mai mică decât teama care mă cuprindea la gândul a ce putea fi în afara sa. Și vreau să-ți mai spun că, într-o zi, la câteva săptămâni după ce părăsisem spitalul, am fost loviți de o teribilă plagă, niște insecte abjecte, cu aripi mici, galbene. M-am trezit într-o dimineață și am descoperit maldăre agățate de perete. Își pierduseră calea și stătuseră chircite acolo până la moarte, spânzurate de minusculele lor gheare, înțepenite în ultimul lor moment de viață. M-am dus să le îndepărtez pe cele moarte, dar imediat ce atingeam una dintre ele, începea să miște și trebuia s-o car pe cârpă până la fereastra deschisă și s-o arunc afară cu un crâmpei de viață pâlpâind în ea.

Astfel că, o perioadă, mi-am permis să trăiesc din nou sub același acoperiș cu membrii propriei mele comunități. De parcă o mână invizibilă îmi dăduse ceasul interior numai c-un dinte înapoi.

În lagăr am avut parte de un întreg an ca să pot inspira și reține aerul în interior. N-am încercat să evadez.

Eu și Mozol am început să adunăm flori pe care le vindeam într-o piață de lângă Domplatz. Acasă, în baracă, ascundeam banii într-un colț din spatele sobei. Mozol își petrecuse doisprezece ani în lagăre, copiii ei fuseseră născuți acolo și ea nu mai visa decât cum să plece, însă avea nevoie să fie acceptată de o țară, și cine ar fi sprijinit niște țigani când ei nu ne considerau ca pe niște oameni? Dar, într-o bună dimineață, a venit fugind spre mine și mi-a împins o hârtie în mână cu antet canadian pe ea. Doctorița Marcus îi spusese ce scria acolo. Am desfăcut plicul, am aruncat o privire și apoi i-am spus că sunt fericită pentru ea. Mozol m-a privit plină de răceală.

— Cum de știi ce scrie acolo? m-a întrebat ea.

Am simțit cum mi se strânge inima.

— Cum de-ai știut ce scrie în scrisoare, prietena mea de suflet?

Mi-am lăsat ochii-n jos. Eram pe punctul să-i spun, fata mea, că puteam citi și scrie, că tot timpul am umplut-o de rușine, dar m-am stăpânit. Am mers ca pe sârmă atunci, spunându-i că am putut simți ce scria în document, că era o intuiție, care mă invada începând cu degetele de la picioare. M-a privit plină de îndoială, dar am luat-o de umeri și-am rotit-o prin praf și ea a izbucnit în râs. Primise acceptul să emigreze în Toronto, dar în câteva zile a sosit o altă notă, în care era informată că ea și Panci vor trebui să achite o parte din cheltuielile de călătorie. Asistentei care i-a citit scrisoarea îi luceau ochii de răutate. Suma era enormă, ar fi putut cumpăra cu ea o bucată de pământ. Mozol nu putea înțelege.

— Sigur că putem merge cu trenul, zicea ea.

— Unde, în Canada? a întrebat-o asistenta printre hohote de râs.

Mozol zăcea în patul ei din împletituri de nuiele, plângând, încetul cu încetul, s-a prăbușit, dacă-ți poți imagina, în cea mai deplină tăcere. Zicea că Isus vărsase lacrimi pentru toată lumea, dar că *gadze* au pus un acoperiș pe cer și au adus distrugere, așa că lacrimile sale nu ne-au mai fost de niciun folos. N-am crezut niciodată cu adevărat în Dumnezeu, în rai sau orice alte lucruri trâmbițate astfel, dar atunci credeam că trebuie s-o ajut pe ea, asta era tot ce-mi doream. Număra mărgelele rozariului și eu rosteam vechea noastră rugăciune: „Binecuvântează aceste mici lucruri, acest căpăstru, aceste frâie, ține roțile ferm pe pământul tău solid“.

Spre sfârșitul acelei săptămâni stăteam pe treptele barăcii. Prin fața mea trecea o furnică cărând în spate o alta. Am pus palma pe pământ, să-l mai răcoresc. Furnica s-a oprit în dreptul mâinii mele și a căutat o altă cale-

n jur, însă în final s-a cățărat pe degetele mele, cărând-o în spinare pe cea moartă. M-am aplecat și am suflat ușor s-o dau jos de pe degetul meu.

Am rupt cadența vechiului nostru trai. De nenumărate ori am dat uitării viața mea anterioară, chiar uitasem că eram blestemată sau poate că numai învelisem ascuțișul lamei într-o cârpă, de multe ori aveam impresia că sunt soră cu Mozol. Nu te mai temi, când iei o decizie. Uneori, te hotărăști în legătură cu ceva fără să știi de ce. Cunoșteam bine orașul. Nu-mi plăcea ce aveam de gând să fac, fata mea, dar m-am forțat să nu mă mai gândesc la asta. Am retezat nervul care pulsa la rădăcină și m-am dus la groapa de gunoi de la marginea orașului. Pe alocuri ieșea încă fum din zdrențele arse. Cenușa și praful pluteau prin aer. Am salvat ușa unui dulap aruncat, galben, cu vopseaua cojită pe alocuri. Am scos-o din balamale și i-am evaluat grosimea. Am cioplit un set de frunze de arțar și un grifon pe fiecare parte a ușii sigur, ceva ridicol, dar nu-mi păsa.

Dintr-un fost carburator mi-am confecționat doi cercei mari, rotunzi.

Dimineața devreme am găsit o eșarfă spaniolă în magazia de haine a lagărului. Mi-am înfășurat-o în jurul capului, m-am dus la poartă și am mers pe malul pârâului din spatele lagărului. Am adunat pietricele din apă, pe cât posibil netede, șlefuite de apă. Pietricelele sunau în buzunarul meu în timp ce-mi croiam drum spre centrul orașului, cărând totul cu mine. Rafale răcoroase de vânt mă purtau mai departe. Am trecut de piața acoperită cu dale de piatră.

Cât de ciudată era lumina, părea că umple și se revarsă din toate lucrurile, deși niciunul dintre ele nu arunca vreo umbră. Mă așteptasem să dau de necaz, dar n-a fost așa. O femeie singură nu reprezintă un pericol. Am tot rătăcit prin jur până m-am decis să mă opresc pe o alee îngustă, care dădea în lunga stradă Odenburger, nu departe de stația de cale ferată. M-a atras tăcerea de acolo, deși trecea o mulțime de lume. Am găsit două blocuri ciobite, din beton și pe ele am proptit ușa dulapului, am pus o pătură dedesubt și m-am așezat alături, ținând capul plecat. Îmi tot spuneam că sunt o trădătoare, că îmi trădam chiar și propria persoană.

Nu s-a întâmplat nimic. Dinspre restaurantul din preajmă venea un miros puternic de varză. Puteam auzi zumzetul mulțimii în jurul meu. Angajații restaurantului stăteau adunați în fața ușii, fumând și privindu-i pe trecători. Femei austrice îmbrăcate cu pardesiuri maro, lungi treceau indiferente, cu capetele mândre-n sus, deși puteam sesiza la ele o

nervozitate pe care doreau s-o mascheze. Ascultam pocnetul pantofilor cum se opreau cam la șase pași după ce treceau de mine, un moment de ezitare, după care își continuau după aceea drumul. Luasem hotărârea să păstrez tăcerea ca o formă de comunicare, la fel de bună ca și celelalte. Un tânăr s-a aplecat spre mine și mi-a întins palma. I-am pus niște pietricele în ea și i-am cerut să le arunce pe masa improvizată. L-am îndemnat să fie calm, n-avea nimic de ce să se teamă.

— Ia-mă de mână, i-am zis, dar să nu te uiți în ochii mei.

Mâinile lui erau netede, fără zbârcituri, brațele subțiri și umerii înguști. Totuși, avea o figură generoasă și pe nasul lat urme roșii, specifice unui om care poartă ochelari, așa că i-am spus că sunt convinsă că lăsase ceva în urma lui, poate ceva legat de o distanță. A scuturat din cap în semn că nu era așa. Ei bine, atunci i-am spus că poate era ceva legat de vedere. A rămas cu gura căscată.

— Da, s-a bâlbâit el și a scos ochelarii din buzunar, punându-i pe nas.

Deja îi căpătasem încrederea. Nu era nimic misterios în asta. Am atins pietricelele una după alta și am rostit niște aiureli deasupra lor.

Mă vedeam cum eram acum, în comparație cu ce fusesem înainte, și totuși, nu mă deranja nimic. Mă simțeam în largul meu cu escrocheria asta, așa c-am început să-l întreb:

— Inima sau averea?

O întrebare care nu însemna nimic, doar că dădea greutate spuselor mele.

— Inima, a răspuns imediat tânărul.

I-am făcut seninul crucii în palmă. A aruncat din nou pietricelele, la îndemnul meu. Avusese parte de niște încercări grele, mi-a spus el. Da. Și acum căuta un altfel de loc. Da. Asta însemna o călătorie cu avionul sau o mutare, am replicat eu. Ochii i s-au luminat și s-a înclinat mai aproape de mine. Un oraș mare sau unul mai mic, i-am spus, nu prea departe. Da, da, Graz, a replicat el. Au fost niște lucruri rele la Graz, i-am spus, și depinsese acolo de altcineva. Da, a declarat el, și ochii i s-au holbat și mai tare. Mi-a spus că avusese un prieten, pe nume Tomas, care murise după război, pusese piciorul pe șina tramvaiului și i se prinsese acolo. Pierise într-un accident oribil, tramvaiul trecând peste el fără să se poată opri. Am închis ochii, apoi i-am cerut să mai arunce pietricelele încă o dată.

— Lumea a fost groaznic de mâhnită de moartea lui Tomas, i-am spus,

încruntându-mi sprâncenele. Ceva legat de trenuri.

— Da, da, mi-a zis el, a fost un tramvai.

— Tomas suferea, i-am zis eu, de ceva căpătat în timpul războiului, legat de un lucru groaznic de atunci, ceva în legătură cu uniforma sa.

— Da, ai dreptate, a șoptit tânărul. Atunci când a vrut să dezerteze.

— A vrut să fugă din armată, am repetat și s-a temut de ce s-ar fi putut întâmpla, de dizgrație.

— Da, a zis tânărul, unchiul lui, Felix.

L-am privit drept în ochi și i-am spus că mai erau și alte secrete și, în acel punct, m-am încruntat din nou. I-am atins mâinile reci și am rostit după o lungă tăcere numele unchiului Felix.

— Dar cum de știi? m-a întrebat băiatul, cum e posibil să știi acel nume?

Doream să-i spun că unele lucruri erau mai importante decât adevărul, dar n-am făcut-o.

După patru decenii trecute de atunci ai putea crede că nu eram speriată, dar pot să-ți spun acum că sângele îmi alerga de trei ori mai repede prin vine pentru că mă așteptam să-și facă apariția niște polițiști de după colț sau niște spirite moarte din familie, care să se aplece din cadrul vreunei uși să vadă ce pățisem, cum trădasem tot ce cunoscusem vreodată. N-aveam o denumire pentru ceea ce devenisem, n-avea nicio legătură cu durerea sau plăcerea.

Totuși, cu cât vorbeam mai puțin, cu atât tânărul vorbea mai mult și nici nu era conștient de tot ce-mi spunea. Nu-și aduc aminte ce spun, *chonorroeja*, dar așteaptă cuvinte pline de înțeles. El însuși îmi furniza răspunsurile și eu nu făceam decât să le repet, fără ca el să se prindă de șmecherie. Aș fi putut îmbrăca morții în piei de urs, să-i învăț cum să danseze și el ar fi fost convins că se aflau acolo ca să-l consoleze. Avea vocea joasă și egală. I-am spus c-ar trebui să țină o bucățică de pâine în buzunar, care să-l apere împotriva ghinionului și că, în lumea spiritelor, totul era bine pentru dragul său prieten Tomas. I-am vorbit despre bine și țel și viziune.

— Ține lucrurile aproape de inima ta, i-am spus, și ele vor fi sursa ta de putere.

Băiatul s-a ridicat, a băgat mâna adânc în buzunar și a scos-o plină de monede pe care le-a pus pe ușa de lemn a dulapului.

— Nu-ți dai seama ce a însemnat asta pentru mine, mi-a zis el.

Am băgat banii în buzunar și m-am dus repede la groapa de gunoi. Am găsit un scaun vechi și l-am așezat pe alee și, până la prânz, am avut deja patru clienți care mi-au plătit sume din ce în ce mai mari, simțindu-se surghiuniți de soarta lor crudă.

Sunt momente când trebuie să admit că uneori îmi venea să pufnesc în râs în fața prostiei lor. Odată a apărut un polițist cu bastonul bălăngănindu-se pe șold. Cu aerul lui agresiv, putea să fie un membru al gărzilor Hlinka, dar am aruncat pietricelele-zaruri la cererea sa și i-am îndrugat tot felul de prostii despre viața lui bună și el mi-a promis că mă va lăsa în pace atât timp cât nu fac prea multă gălăgie. I-am spus c-ar trebui să poarte ciorapi în culori diferite, ca să-i poarte noroc, și a doua zi, când a trecut pe lângă mine, și-a ridicat crăcii pantalonului, unul după altul, ca să-mi arate ciorapii, unul maro și altul albastru, și și-a văzut de drumul său.

Au trecut mai multe săptămâni și eu mă pierdusem în tot felul de povești înșiruite pentru ei. Vestea despre talentul meu prinsese aripi. Mai ales mulți tineri veneau să mă vadă. Simțeam că ceva parcă se muiase în interiorul lor și că n-aveau speranțe, dar când îmi vorbeau de asta, reușeau să uite. I-am umplut de tot felul de promisiuni, că se vor vindeca și că vor veni și zile mai bune. Am făcut o cruce din ceară amestecată cu cărbune și mi-am prins-o în păr. Am cusut doi nasturi galbeni și i-am legat de-un băț. Le numeam micile mele schelete pe care le țineam aproape. Astfel de amulete ridicole nu făceau decât să dea și mai multă greutate vorbelor mele. Mă plăteau foarte bine pentru aceste prostii și stăteau la coadă, așteptându-i pe cei din fața mea să se ridice, ca în locul lor să se instaleze alți idioți în căutarea norocului, zornăind pietricelele pe ușa dulapului meu. Nu simțeam nicio milă față de ei, nu le băgăm mâna-n buzunar.

Când i-am dat toți acei bani, Mozol a izbucnit într-un plâns de nu se mai oprea.

În toamna lui 1961, Mozol a plecat cu familia ei înghesuită într-un camion cu prelată. Cele câteva lucruri pe care le aveau erau puse claie grămadă și copiii tronau deasupra lor. Bărbatul ei le ținea să nu cadă cu brațele întinse, deși arăta ca și cum ar fi dormit. Ea îmi zâmbea, ținându-și mâinile încleștate, și mă privea drept în ochi. Mulți ani mi-am amintit de privirea ei, cât de aproape fusesem să-i mărturisesc întreg adevărul. În timp ce-și strângea lucrurile, o oprisem de mai multe ori spunându-i:

— Mozol, am ceva să-ți mărturisesc.

Dar ea îmi răspundea:

— Sunt prea ocupată, îmi spui mai târziu.

Sunt aproape sigură că-și dăduse seama. Am sărutat-o pe frunte când a plecat, apoi i-am presat palma deasupra sânului meu stâng, pe inimă.

Pentru noi nu există ceva ca un simplu rămas-bun, *chonorroeja*. *Ach Devlesa*, *Dza Devlesa*. Unul stă. Altul pleacă. Rămâi cu Dumnezeu, du-te cu Dumnezeu!

Mă uitam la munții albi, acoperiți cu nea cum se profilau pe cerul albastru, și nu mi-e rușine să-ți spun că vederea lor mă îngrozea.

— Vei urma tu, Marienka, mi-a zis doctorița Marcus.

Și s-a îndreptat spre clinica ei, ținând mâinile la spate.

Cât de pierdută m-am simțit atunci, fata mea, cât de singură!

Numai oamenii cu multe dorințe pot fi fraieriți, și eu n-aveam nici măcar una. Prietena mea plecase. A doua zi de dimineață mi-am pus aceleași haine pe care le purtasem timp de mai multe luni, mi-am luat măsuța improvizată și eram gata să mă duc din nou în oraș. Dar mi-am zărit imaginea reflectată într-o fereastră și vreau să ți-o spun pe-a dreaptă, fata mea, am fost conștientă că-mi pierdusem și ultima fărâmă de demnitate pe care mă străduisem să o am vreodată. Nu încerc să fac ceva complicat din asta, toate acele lucruri avuseseră un scop, iar acum scopul dispăruse. M-am văzut așa cum eram, n-aveam nimic de care să mă reazem, nici cu umărul drept, nici cu cel stâng. Cea mai mare povară în viață este ce știu ceilalți despre noi. Dar poate că există o povară cu mult mai grea decât asta. Se întâmplă când nu știu nimic despre noi, doar ce cred ei despre noi, când, în tăcere, ne forțează să fim ceea ce se așteaptă ei de la noi. Chiar și mai rău este atunci când devenim asta, și eu, *chonorroeja*, devenisem așa ceva.

Am trecut de catedrală și am intrat pe strada Franz-Liszt. Niciun sunet nu venea dinspre ferestrele boltite. Mi-am aranjat lucrurile-n jur. Oamenii s-au strâns și le-am prezis numai lucruri de rău augur, pe care le-au acceptat în tăcere, cu fețe împietrite ca niște măști. A doua zi, am trecut de bariera în alb și roșu ca și cum n-ar fi fost nimic neobișnuit, dar în loc să mă duc direct la groapa de gunoi, am luat-o spre munți.

Noaptea trecută m-am trezit gândind că Enrico era aici. M-am ridicat și am aprins lampa, dar am găsit numai aceste pagini. Pe fereastră puteam

vedea în jos spre vale. Ce-i cu răceala asta care pare că accentuează tot ce-i în jur? Enrico obișnuia să spună că zilele când n-ai nimic de făcut sunt cele mai plăcute.

Fata mea, îți amintești de tatăl tău, cum venea acasă după o incursiune prin zonele stâncoase din zona de nord a munților, când se alesese cu o tăietură după ce căzuse de pe o stâncă? Căra atunci medicamente de uz veterinar – steroizi, hormoni, injecții – să le vândă pe partea cealaltă. Le împachetase strâns într-un imens rucsac, își umpluse chiar și buzunarele și șosetele și se îndreptase, mergând greu, spre Maria Luggua. Tocmai atunci începuse un viscol, o perdea de nea care se deschidea și se-nchidea în jurul său. Traversa o creastă pe unde nici caprele nu îndrăzneau să se aventureze. A pășit în gol, și căderea i-a fost frânată numai de niște țancuri de stâncă. A aterizat pe-un nămete și, când s-a uitat în jos, a văzut că piciorul îi fusese vătămat în cădere. S-a gândit să folosească injecțiile pentru animale, dar nu știa care i-ar fi putut fi de folos împotriva durerii. A trebuit să sape în zăpadă, să poată ieși afară, cu ajutorul unei lopeți mici, legată de o parte a rucsacului. Sângele îi umplea bocancul. Putea să-și dea seama pe unde merge pipăind copacii – cu cât ajungea mai jos pe pantă, cu atât erau mai puține cioturi. Când a ajuns acasă, a lăsat rucsacul să cadă și mi-a spus numai:

— Zoli, pune ceainicul, am înghețat!

Și-a scos bocancul, l-a pus lângă sobă și mi-a zis că a fost o seară groaznică pentru plimbare. Fusese plecat trei zile.

Parcă-l am acum în fața mea, cu nasul lui fin, gura generoasă, liniile săpate adânc în obraji, ochii pe jumătate închiși, pentru a-i feri de luciul zăpezii.

Când au apărut noile legi în domeniul comercial, n-a mai fost deloc nevoie de medicamente, țigări, cafea sau semințe care să fie aduse peste munte, și el refuzase mereu să care dinamită pentru cei din Tirol, care aruncau podurile în aer și făceau ravagii. A pus stop negoțului la fel cum îl începuse. Rareori se mai ducea pe munte, cu excepția unor zile festive, câștigându-și în schimb cele necesare traiului la moară și, în momentul în care și treaba de la moară a încetat, așa cum se termină totul, a cumpărat-o și s-a mutat cu noi aici, lăsând roata să meargă. Își câștiga existența ca om bun la toate, repara tot ce era de reparat prin vale. De două sau trei ori pe zi,

se aşeza în pragul uşii şi cerceta crestele munţilor, să vadă cum va fi vremea. S-ar fi putut duce acolo legat la ochi, fără să greşească drumul.

Pur şi simplu l-am iubit pe tatăl tău; numai pe voi doi, pe tine şi pe el, nu v-am trădat niciodată.

Primul camion care s-a oprit să mă ia era al unui fermier, vânzător de fructe. Purta un costum negru. Avea obrajii roşii şi proaspăt raşi şi ochii injectaţi. Ştia că fugeam de ceva, dar la început n-a zis nimic. Mă ţineam ţeapănă în scaun, în timp ce el schimba vitezele şi motorul începea să huruie. Fermierul m-a întrebat unde mă duceam, şi când nu i-am răspuns, a ridicat din umeri şi mi-a zis că el se ducea la piaţă în câteva oraşe presărate pe acel drum şi, atât timp cât nu-i dădeam bătăi de cap, puteam să-l însoţesc. Din nou am mimat că sunt mută şi fermierul a oftat din rărunchi, ca şi cum ar fi fost cel mai vechi şiretlic, un lucru adevărat şi mai ales unul pe care nu îl reuşeam deloc, la fel ca uitatul peste umăr.

— Ţi-e teamă de ceva? m-a întrebat el.

Tufişurile, copacii şi morile de vânt treceau în fugă pe lângă noi şi mi-am dat seama cât de ciudat era că ajunsesem atât de departe, lucrurile arătând diferit şi din cauza vitezei. Nu doream să-mi aduc aminte cum bătusem drumurile ameţită după sentinţa dată. Păstram acea parte a minţii voit goală, nu puteam să mă confrunt cu ea, cum traversasem graniţa, mai întâi în Slovacia şi apoi în Ungaria, pentru ca să ajung în Austria. Şi nici nu mă gândeam unde aş fi vrut să ajung. Parisul mi se părea un loc tot atât de bun sau de ridicol ca oricare altul.

După un timp a început să plouă. Ştergătoarele erau stricate şi fermierul le legase cu o sfoară de care trăgea din cabina camionului. Mi-a arătat cum se face cu mişcări exagerate şi pot spune că această mică treabă m-a făcut fericită. Trăgeam de sfoară ca ştergătoarele să se plimbe de la un capăt la celălalt al parbrizului. Fermierul mi-a făcut complimente, dar am văzut că deschisese fereastra din partea lui şi că trăgea aprig din ţigară. „Deci are impresia că put“, mă gândeam eu. Aş fi vrut să râd. Am lăsat şi eu fereastra-n jos, simţind vântul rece cum îmi suflă în faţă. Am mers spre vest, prin câmpia de la poalele munţilor. Drumul era lung şi drept, aliniat cu copaci zveltţi. Munţii se profilau albi şi imenşi în depărtare. Mi se părea ciudat că, cu cât ne apropiam mai mult de ei, cu atât păreau că se mută mai

departe. Fermierul manevra volanul cu o mână și mă privea scrutător din când în când.

— Știi că rușii au mai lansat un satelit? m-a întrebat el.

N-aveam nici cea mai mică idee despre ce vorbea și nici motivul pentru care o făcea.

— Îi poți zări noaptea ca niște stele mici mișcându-se pe cer, a continuat el.

Am făcut o serie complicată de mișcări cu mâna, terminând prin a-mi înfige unghiile unei mâini în palma cealaltă, ca și cum aș fi scrâșnit din dinții care, odinioară, cu mult timp în urmă, erau la locul lor. Fermierul și-a scuturat capul și a oftat din nou. A schimbat viteza și a aprins o altă țigară. Din nări îi ieșeau două șuvoaie de fum de un albastru pal. Apoi s-a aplecat spre mine și mi-a întins țigara. Am scuturat din cap, în timp ce parcă o altă voce îmi șoptea: „Ia-o, Zoli, ia-o ca să-ți dai drumul la gură!” El a ridicat din nou din umeri. Își ținea țigara lângă fereastră și mă uitam la vârful ei tot mai roșu și mai scurt. Printre degete îi zburau scântei. Mirosul de tutun mă amețea. Aceea a fost una din primele mele lecții despre Vest – nu ești rugat de două ori. Întotdeauna trebuie să spui da. Spune da chiar înainte ca ei să sugereze că ai putea spune nu, spune da chiar înainte ca ei să-ți ceară să spui da.

Drumul fugea pe sub noi. Pentru prima dată am început să mă gândesc că eram cu adevărat într-o țară diferită. M-am întors să văd cum o familie aduna mure pe marginea drumului până când membrii săi arătau numai ca niște puncte mici, pierdute-n depărtare. Silozuri înalte lăsau locul unor turle înalte de biserici și, în apropiere de marginea unui oraș mai mare, fermierul a tras pe dreapta.

— Am ajuns, mi-a spus. S-a dat jos, a deschis o trapă și mi-a dat niște mere. Mi-ar fi plăcut să duc o viață de nomad, mi-a zis el.

Am dat aprobator din cap.

— Ferește-te de Kieberer, mi-a mai zis el, și vei fi în regulă.

Din cine știe ce motiv am uitat că mă prefăcusem mută și l-am întrebat:

— Ce-i aia un Kieberer?

Nici n-a clipit din ochi și mi-a răspuns:

— Jandarm.

— O, mulțumesc, i-am zis.

A râs tare, în hohote, și apoi mi-a zis:

— Eram convins.

Am simțit cum îngheț și am tras de mânerul ușii, dar el și-a dat din nou capul pe spate, prăpădindu-se de râs.

Se ținea cu camionul după mine în timp ce-mi continuam drumul pe jos, pe marginea drumului. Mașinile treceau vuind pe lângă noi și lumea claxona. Pe o parte era un câmp înverzit, pe cealaltă niște ziduri de piatră. Când am grăbit pasul, fermierul a accelerat și el. Își răsucea țigara cu ambele mâini și mișca volanul cu genunchii, dar în final a oprit camionul, a lins foaia cu limba s-o lipească, a lăsat geamul în jos și mi-a dat cele două țigări rulate. Le-am luat fără să protestez.

— Îmi plac poveștile despre evadați, mi-a zis el.

A schimbat vitezele și a dispărut într-un nor de praf. Mă uitam după el și mă gândeam: „Ei bine, sunt aici, în Austria, cu două țigări în mână și un bărbat care mi-a spus adio dintr-un camion cu fructe și, dacă aș fi dat de patru ori cu bobii ca să aflu unde voi ajunge, după atâția ani, sunt sigură că nu aș fi primit răspunsul corect.”

În seara aceea am găsit o grădină frumoasă, plină de vegetație, în care puteam să-mi fac un culcuș peste noapte. Vântul se întețise zăngănind obloanele casei. Peste puțin timp a început să plouă și m-am ghemuit lângă perete. Când m-am trezit, am descoperit că-mi petrecusem noaptea sub un monument de război. Stanislaus obișnuia să spună că războaiele erau purtate mai ales pentru cioplitorii în piatră, și m-am gândit cât era de adevărat, având în vedere că în orice sătuc din Europa poți vedea o statuie a lui Cristos sau un soldat făurit în piatră. Dar dintre cei de pe câmpul de luptă, *chonorroeja,* cine ar vrea să ajungă monument? Ce soldat prins în vârtejul luptei s-ar gândi că va ajunge într-o zi pe mâna unui pietrar?

Mi-am blestemat din nou vechile poeme și m-am dus în piața orașului – nici măcar nu știam în ce oraș mă aflam și m-am apucat să ghicesc viitorul pentru o sumă infimă, care totuși mi-a ajuns să-mi iau un bilet de tren. Un tren ce strălucea în soare se apropia pe șine. Prin minte îmi treceau tot felul de întrebări. Unde mă voi duce? Cum pot să trec granița fără pașaport? Cine m-ar putea accepta? Am încercat să alung aceste gânduri. Voi cumpăra un bilet spre vest, asta era tot. Îmi croiam drum spre ghișeul de bilete când au apărut doi jandarmi. Unul mi-a ridicat bărbia cu capătul rece al bastonului. S-a întors să-i șoptească ceva camaradului său. Aveam ideea

fixă că mă vor transforma în propria mea statuie, așa că, atunci când au întors din nou capul spre mine, țiganca de față o ștersese din nou.

În Austria nu treci peste munți, ci urmezi văile și râurile. E ca și cum ai fi ținut la piept, nu întotdeauna cu bunătate, deși unul care îți este îngăduit să-ți continui drumul.

Râul meu era Murz, cu ape clare și bulbuci. Am mers așa mai multe zile, ținându-mă aproape de mal. În locurile inundate erau câteva mici colibe, unde puteam să mă întind și să dorm câteva ore, uneori pe baloturi de fân. Urmăream cu privirea ulii cum se rotesc tot mai jos, în căutarea prăzii prin iarba culcată. Mi-am făcut un acoperământ deasupra capului cu ajutorul unor bețe și al unui sac vechi ca să mă feresc de ploaie și de soare. Când am fost forțată să părăsesc malul râului și să urmez linia drumului, am dat de niște șoferi buni la suflet care m-au dus cu mașinile lor o bună bucată de drum. Știam că merg spre vest datorită răsăritului și apusului de soare. Cârduri de gâște sălbatice zburau pe deasupra capului meu și mă consideram și eu una dintre ele, rămasă mult în spatele formației. În locurile unde șoseaua se lărgea, având mai multe benzi decât văzusem vreodată înainte, pe cât posibil încercam să merg pe lângă râu sau pe drumurile laterale. Din bisericile cu turle înalte, ascuțite, se auzeau voci. Râsete și arome plăcute în preajma restaurantelor. În satele mai mici unii dintre austrieci mă batjocoreau – țiganco, hoațo, faraoancă neagră –, deși tot atâția la număr își ridicau pălăria să mă salute sau trimiteau copiii după mine să-mi dea brânză, pâine, câte o prăjitură. Un băiat m-a urcat pe scuterul lui cu promisiunea că mă va duce până la tunelul de cale ferată, dar n-a făcut-o, pur și simplu s-a plimbat cu scuterul în sus și-n jos prin fața amicilor săi, care făceau glume răutăcioase pe seama mea. Am pretins că arunc un blestem asupra lui și s-a oprit – uneori sunt atât de temători, chiar și din pricina propriilor lor născociri.

Odată am trecut pe lângă o casă care ardea în noapte, cu familia încă afară. M-am întors și le-am dat din puțina mâncare pe care o aveam, ceva pâine, câteva bucățele de carne de pui. N-au aruncat mâncarea, așa cum m-aș fi așteptat, au înghițit-o, s-au rugat și mi-au mulțumit. M-a izbit ideea că lumea poate fi atât de diversă. În bine, cât și în rău.

Căpătasem încrederea unei femei oarbe – aș fi putut merge pe drum cu ochii închiși. Mergeam prin iarba de la marginea unui drum foarte aglomerat spre Kapfenberg, Brock, Leoben, când munții au început să se

ridice în fața mea, mai înalți decât și cele mai avântate creste din țara mea. M-am oprit la o răscruce de drumuri, unul ducând spre sud, altul spre nord și l-am urmat, ca de atâtea ori, pe cel greșit. Am mers spre nord, ținând malul unui râu diferit, mărginit de creste abrupte cu copaci pe stâncile de deasupra mea și blocuri de rocă ținute în loc de plase imense ca să nu se rostogolească. Mașinile treceau vuind pe lângă mine și atunci am văzut semnul de tunel, un semn roșu mărginit cu alb. Nimic nu mă-ngrozea mai tare – chiar și atunci când eram copil refuzam să intru într-o zonă atât de întunecată. M-am întors, încercând să găsesc un drum lăturalnic, dar nu exista niciun ocoliș. La stația de benzină am întrebat un om în vârstă și acesta mi-a spus că erau niște drumuri care treceau peste munte, dar că sigur voi pieri. Cea mai sigură cale era să trec prin tunel cu *Lastwagenfahrer*, șoferii de tir.

În fața stației erau aliniate mai multe tiruri și din ele se auzeau tot atâtea limbi, sunau aspru și variat. Nu eram sigură dacă se vor purta cum se cuvine cu o femeie romă, singură, dar adevărul e că-mi era o teamă atât de mare de tuneluri c-aș fi făcut orice numai să nu fiu nevoită să le străbat pe jos. Timp de două zile am tot revenit la acea stație înainte de a cumpăra, spre rușinea mea, o sticlă, ca să-mi dea curaj. Pe sticlă era o etichetă cu fotografia unei vițe verzi și băutura avea gust de sirop de tuse, dar am putut astfel să apelez la șoferi de fiecare dată. Mă cățăram în cabină, îmi aduceam genunchii la piept și țineam privirea drept înainte. Sigur că au fost mai multe tuneluri. Adesea, erau unele în construcție și trebuia să așteptăm mai multe ore, dar șoferii, până la ultimul, s-au purtat bine cu mine. Mi-au dat țigări și uneori împărțeau cu mine ultimele lor fărâme de mâncare. Mi-au arătat fotografii cu copiii lor și unul chiar mi-a dat o mică statuetă a Sfântului Ilie. Spre rușinea mea, am vândut-o mai târziu pentru că aveam nevoie de bani de mâncare. Când se termina tunelul, coboram din tir ca să-mi limpezesc capul și-mi luam rămas-bun de la acei oameni care, de cele mai multe ori, îmi spuneau că puteam merge mai departe cu ei, dacă doream. Dar spiritul meu coborâse în picioare, *chonorroeja*, și mă simțeam mai sigură cu ele pe pământ, mânată de dorința să le folosesc din nou. Parcă era un blestem.

Îmi țineam capul în jos și, majoritatea timpului, urmam văile și dormeam în adăposturi abandonate. Alteori, treceam un șuvoi de apă pe trunchiul doborât al unui copac ca să-mi găsesc adăpost într-o pădure mai

puţin deasă. Când mă apropiam de tuneluri, îmi cumpăram o sticlă şi mă-ndreptam spre unul dintre tirurile parcate.

Mi se părea că există două lumi diferite, cea a copacilor şi cea a motoarelor: una se înfăţişa clar în faţa mea, cealaltă era înceţoşată.

Uneori, când ajungeam într-un sat, la marginea sa se aflau adesea câteva persoane din propria comunitate. Pentru siguranţa mea nu doream să vorbesc cu ei, de teamă să nu-i întinez îi alungam uşor pe copii cu nişte blesteme. Totuşi, îmi amintesc de o aşezare de la marginea unui orăşel pe câmpurile de la poalele Alpilor centrali. Printre copacii mici puteam să văd câţiva băieţi. Nu doream să fiu zărită de adulţi, dar o femeie a apărut în faţa mea cărând apă de la fântână şi m-a salutat mai întâi în germană, apoi în romani. Dialectul vorbit de ea nu mi se părea cunoscut, însă ea era atât de încântată, încât a dat drumul la căldare, m-a binecuvântat de trei ori şi m-a luat cu ea în tabăra lor. N-am putut să scap, mă prinsese zdravăn de mână. Copiii dansau în jurul meu, trăgându-mă de haine. Am presărat nişte nisip pe o bucată de tablă şi am folosit un fierăstrău ca să fac firicelele să tresalte. Au început să chicotească şi se tăvăleau de bucurie. Femeile mi-au făcut clătite din cartofi şi mi-au umplut o cană cu suc de fructe, şi trebuie să-ţi spun că niciodată n-am fost întâmpinată cu atâta generozitate.

Au adus şi cinci fete, să danseze pentru noi. Purtau rochii verzi identice şi cingători albe-n talie. Ascultând acea muzică, mă simţeam fericită, dar poţi să-ţi imaginezi ce teamă teribilă am simţit, fata mea, când mi-au spus că sunt trei femei rome din Cehoslovacia, de lângă Trnava, stăteau împreună cu ei de mai mulţi ani. Se vor întoarce seara de la muncă; lucrau într-o fabrică de automobile. Am încercat să plec, dar n-am putut, forţa prieteniei lor era prea mare. Mi-au dat şi nişte haine vechi şi mi le-au spălat pe ale mele. Îmi era teamă de seara ce urma şi, desigur, când au apărut şi bărbaţii, primul cuvânt care le-a ieşit din gurile lor întunecate a fost Zoli.

Nimeni nu mai folosise acel nume atât de mult timp, încât am simţit de parcă m-ar fi săgetat.

Totuşi, n-au fugit de mine, nici nu m-au scuipat sau blestemat. În schimb, mi-au spus pe nume. Făceau parte din clanul celor stabiliţi în apropiere de fabrica de ciocolată. Plecaseră la scurt timp după război. Mă văzuseră cântând de câteva ori, dar nu ştiau nimic despre perioada când fusesem poetă. Curând am înţeles că nu ştiau nimic despre judecată şi nici ce se-ntâmplase în ultimii câţiva ani cu cei din comunitatea noastră,

relocările, legile și incendiile. Acești bărbați fuseseră întorși de la graniță de mai multe ori până acum. Încă știau locuri prin care Dunărea putea fi traversată, îmi spuneau că poate vor reveni în Slovacia și că era singurul loc unde le-ar fi plăcut să trăiască. Întotdeauna iubești ce-ai lăsat în urmă – și mă temeam că le-aș fi frânt inima dacă le-aș fi spus tot adevărul despre ce au îndurat oamenii noștri, deși știam că, mai devreme sau mai târziu, în cursul serii, îmi vor pune niște întrebări, stăruind pentru a primi răspunsuri.

Mintea poate face orice vrea ea. Tot timpul cât blocasem cântecele, simțisem nevoia să le împing undeva profund, în interiorul meu. Șansa de-a uita e o cale de supraviețuire. Totuși, în acel moment, știam că, dacă doream să supraviețuiesc, trebuia să cânt din nou. Oamenii s-au adunat în jurul meu, au aprins o lanternă, sticlele treceau din mână-n mână. Știam că nu voi cânta niciodată vreunul dintre cântecele ale căror versuri fuseseră așternute pe hârtie – era pactul făcut cu mine însămi –, dar puteam cânta unele balade mai vechi, cele pe care le știam de copil. Am respirat profund. Primele note au fost groaznice și i-am văzut pe oameni că se foiesc. Apoi m-am relaxat și am simțit cum muzica începe să curgă din mine. *Când tai pâinea neagră nu te uita supărat la mine, nu mă privi supărat pentru că n-o voi mânca. Bătrânul cal stă în picioare, deși nu doarme, ne veghează mereu, cu un ochi treaz, un ochi treaz, un ochi treaz. Dacă ai bani, poți gândi ce-ți place.* Nu cred că vei avea dubii când îți voi spune că în ochii celor prezenți apăruseră lacrimi și m-au îmbrățișat strâns, ținându-mă aproape de inimile lor ca și cum le-aș fi fost propria soră. Mă gândeam că-i întinez și ei nu știau asta, că aduc fără știre rușinea asupra lor.

Am simțit un junghi în inimă și totuși, ce puteam să fac? De câte mici trădări voi mai avea parte? Cine va da glas întregului adevăr, atât de complex? Regulile, iar nu oglinzile ne fură sufletul.

Au dansat în acea seară, focurile aprinse reflectându-se în firele strălucitoare țesute în hainele lor negre. Dimineața, când am plecat, am mai cântat câteva balade pe drum. M-au surprins cât de frumoase erau și m-au ajutat să-mi port pașii înainte. O dată sau de două ori mi-au venit în minte câteva dintre propriile mele versuri, cele așternute-n scris, dar m-am forțat să le alung, nu doream să mai știu nimic despre ele.

Drumul o cotea spre vest. O mașină plină cu o familie întreagă a oprit să mă ia și bărbatul mi-a făcut semn să mă urc în spate, lângă copii. Aceștia au lăsat fereastra-n jos și am simțit vântul cald cum îmi mângâie fața. Pe

geamul din spate erau urme lăsate de nasul unui câine, dar niciun animal nu se afla în mașină. N-am întrebat, deși puteam vedea urme de lacrimi pe fețele copiilor și mă gândeam că își pierduseră câinele favorit. Mi-am amintit de Roșcata. Ca să-i mai înveselesc am început să fredonez cântecul despre calul bătrân. Bărbatul și-a întors capul și mi-a zâmbit ușor, deși mama continua să se uite țintă la drum. M-am sprijinit de spătar și am continuat să fredonez și el mi-a spus că-i plăcea melodia și, cu surprindere, m-am trezit cântând. Vocea mea părea că se ridică în sus, pe aripile vântului, și plutește peste sutele de drumuri pe care le făcusem.

Când omul m-a lăsat în fața unei cafenele, copiii au început să plângă, iar mama lor mi-a dat niște bani. Tatăl și-a prins pălăria între degete și a scos-o, salutându-mă, și mi-a spus că avea o slăbiciune pentru viața în aer liber. Avea fața foarte bronzată și-mi zâmbea.

— Cânți foarte bine, mi-a zis el.

Nu mai auzisem astfel de cuvinte de mult timp și le-am strigat, să se audă peste tot, în timp ce ieșeam din oraș, îndreptându-mă spre zona rurală. Mai târziu m-am așezat, mi-am aprins un foc și am privit păianjenii de apă cum se deplasau pe oglinda lacului. Alergau pe suprafață cu măiestrie, fără să provoace cercuri sau vălurele, ca și cum ar fi făcut parte din apa însăși. După mai multe zile și tot atâtea orașe am dat de ultimul meu șofer de camion.

A tras vehiculul la marginea drumului, lângă un refugiu unde se jucau niște băieți, și mi-a zis că un mic sărut n-ar rămâne neapreciat. I-am spus că-i voi ghici viitorul, dar a replicat că îl știa deja, era clar ca lumina zilei, era chiar acolo, în fața ochilor săi. Avea fața mânjită cu unsoare și plină de sudoare. Când am pus mâna pe mânerul ușii, mi-a apucat-o pe cealaltă și mi-a zis din nou că un mic semn de mulțumire n-ar rămâne neapreciat. Am smucit ușa, dar m-a prins ferm de ceafă și m-a împins în jos, în scaun, cu degetele înfipte tare-n gâtul meu. M-am rugat să-mi pot aduna întreaga forță și i-am tras un pumn direct în ochi. I l-am învineţit, dar n-a făcut altceva decât să izbucnească în râs. Apoi, a scrâșnit din dinți și și-a ciocnit fruntea de a mea. Totul s-a întunecat în jur. Aveam impresia că sunt mama Conkăi, când îi fuseseră smulse unghiile. Mi-a rupt toți nasturii de la rochia pe care o purtam și mâinile lui au ajuns la cea de-a doua, sfâșiind-o și pe asta. Povestea pe care ți-o istorisesc nu-i una lungă. Îi priveam mâinile. O clipă a părut să se-mbuneze, șoptindu-mi:

— Vino, femeie, numai un mic sărut!

Atunci mi-am dat seama, în timp ce-mi mângâia umărul și obrazul de pe partea lui, că briceagul furat mă va salva.

Lama i-a pătruns în ochi atât de ușor de parcă o înfipsesem în unt.

Am sărit din camion, aruncându-mi toate lucrurile jos, iar el se împleticea prin jur, urlând.

— Târfa asta mi-a scos ochiul, chiar mi-a scos al naibii de ochi!

Într-adevăr aveam briceagul în mână și din ochiul lui țâșnea sânge. Câțiva băieți s-au adunat în jurul lui și-au început să strige, gesticulând foarte animat, arătând spre mine. Am fugit pe un drum îngust, căutând un loc să mă ascund. Am trecut pe lângă un adăpost din lemn și-am tras de una dintre scândurile lui putrede, strecurându-mă în interior. Pe pământ au căzut niște așchii de lemn când am împins scândura la loc, știam că lăsasem o urmă, dar nu mai aveam timp. Pe drum se auzeau picioare alergând. În adăpost erau niște maldăre de ardezie spartă, câteva mașini agricole și un automobil albastru. Am încercat ușile, însă erau încuiate. M-am lăsat în jos, la spatele automobilului și am tras de ivărul argintiu. Portbagajul s-a deschis. Mi-am aruncat bocceaua în interior, apoi privind terorizată-n jur, m-am vârât și eu. Aproape imediat s-a auzit cum era smulsă o scândură. Băieții strigau și loveau totul prin jur. I-am auzit cum trag de mânere și eram sigură că-mi sosise sfârșitul.

Acum, când mă gândesc, a fost o mare prostie, dar când au ieșit din magazie – unul din ei zbierând că mă văzuse alergând peste câmp –, am izbucnit în plâns, *chonorroeja.* Așa vor sta mereu lucrurile pentru mine? Am băgat o bucată de pătură în încuietoare ca să nu rămân încuiată acolo și m-am ghemuit în întuneric.

Dimineața m-am trezit când capacul portbagajului se mișca în jos și-n sus.

Fapta mea gravă nu m-a dus la închisoare, așa cum te-ai fi așteptat. Bărbatul care mă găsise în mașina lui purta un guler elegant și un ac de cravată. S-a uitat fix la mine și a trântit capacul. În timp ce conducea mașina îl puteam auzi cum mormăie și sunetul mărgelelor unui rozariu. Eram sigură că mă vă duce direct la tribunal, la poliție sau în alt lagăr, dar, când s-a deschis din nou capacul, peste o oră și ceva, un tânăr purtând un costum negru și guler alb s-a ivit în fața mea. Clipeam des din cauza luminii și strângeam la piept hainele sfâșiate.

— Îţi stau la dispoziţie, mi-a spus bărbatul cu acul de cravată.

Eram îngrozită, dar tânărul preot m-a condus pe o potecă pietruită, spre o casă. Auzisem multe despre preoţi şi ştiam cât de uşor se comportă ca nişte simpli funcţionari, dar ceva la părintele Renk m-a făcut să nu fug. M-a aşezat la o masă mică în bucătăria casei sale. Era un bărbat tânăr, cu părul negru presărat cu alb, ca un bursuc. Mi-a spus că avusese de-a face cu mulţi ţigani la viaţa sa, unii buni, alţii răi, dar nu el era cel care trebuia să-i judece. Aş fi putut totuşi să-i spun cum de nimerisem în portbagajul unei maşini? Tocmai începeam să-i înşir o poveste, când m-a oprit subit:

— Spune adevărul, femeie!

I-am spus toată istoria şi el mi-a zis că, într-adevăr, probabil că eram căutată de poliţie, dar că nu trebuie să mă tem, ajunsesem la o distanţă apreciabilă de acel loc. Mai adăpostise refugiaţi dintre cei care ajunseseră în lagărul din apropiere, Peggetz.

— Dacă vrei, găseşti acolo un pat, mi-a spus el.

Mi-a făcut semn spre mansarda casei, unde puteam să dorm. În schimb, trebuia să curăţ podeaua bisericii, să ţin lucrurile în ordine în sacristie şi să particip la serviciul divin – sarcini simple, zilnice, care mie mi se păreau mai dificile decât ar fi trebuit. În final, am rămas acolo trei luni şi-mi amintesc până azi cât de neobişnuite au fost acele zile, locul plin de lucruri şi de farfurii şi de ceară de mobilă. Deşi eram obişnuită cu lumea din afară, modul cum funcţiona un aspirator mă punea la grea încercare şi nu mai folosisem niciodată înainte înălbitor. I-am găurit toate cămăşile tânărului preot. Am uitat un fier de călcat pe masă şi a făcut ditamai gaura în ea, dar părintele Renk se amuza de toate astea. Stătea pe scaun în bucătărie şi mă privea chicotind, şi odată chiar a luat aspiratorul, plimbându-l de-a lungul coridorului. Dimineţile erau lungi şi reci în timp ce-i ascultam predicile despre pace – stătea la altar şi le spunea enoriaşilor că trebuie să trăiască împreună în bună înţelegere, toţi până la unul, că era ceva simplu pentru oricine, indiferent cum arăta, alb, negru, austriac, italian, ţigan, n-avea importanţă.

Cât de puţine lucruri ştie, mă gândeam eu, dar n-am scos niciun cuvânt, mi-am văzut de curăţenie şi-mi ţineam permanent capul plecat.

Într-o seară m-a văzut cum stăteam aşezată, nu îngenuncheată, în faţa altarului. El stătea în faţa mea, vizavi de strană şi m-a întrebat ce doream.

— Să trec peste munte, i-am spus.

Mi-a răspuns că era un țel bun, dar numai Dumnezeu știa unde mă vor purta pașii. I-am răspuns că nu prea puteam spune că aș fi prietenă cu Dumnezeu, deși uneori aveam senzația că sunt mai degrabă pe placul diavolului, o noțiune care l-a făcut să se întoarcă spre fereastră, zâmbind.

În următoarele câteva zile părintele Renk a dat mai multe telefoane, până când, într-o dimineață, mi-a spus:

— Împachetează-ți lucrurile, Marienka, și vino cu mine!

— Ce să-mpachetez? l-am întrebat.

El a zâmbit și mi-a pus ceva bani în mână, apoi m-a dus cu mașina prin frumoasa zonă rurală, dincolo de satele pe unde oamenii fluturau din mâini, în semn de salut spre mașina parohului. Pe o parte a unui pod scria: „Un Tirol“. Ne-am cățărat pe el, urmând niște meandre ale drumului care păreau că nu se mai termină niciodată, tot felul de cotituri periculoase, așa că mă simțeam ca și cum m-aș fi întors să mă reîntâlnesc. La fiecare metru parcurs apărea ceva nou care-ți tăia respirația – munții semeți și cenușii, o turmă de oi ocupând tot drumul, umbra subită a unui uliu pe iarba de la marginea drumului.

Ne-am oprit într-un sat mic, Maria Lugua, unde părintele Renk a făcut cele douăsprezece opriri pe drumul crucii, m-a binecuvântat și apoi m-a lăsat în cafeneaua satului împreună cu un bărbat ciudat, cu aspect dur și care nici măcar nu mi-a aruncat o privire peste marginea ceștii.

— Peste munte? a întrebat el în germană, deși puteam ghici imediat că nu era limba lui maternă.

Am dat aprobator din cap.

— Există două lucruri în această parte a lumii, mi-a spus el. Dumnezeu și banii. Ai noroc c-ai dat de primul.

Nu mai condusese niciodată pe nimeni înainte și nu-i plăcea ideea, o va face numai dacă voi putea căra un sac în spate. Nu știam nimic despre contrabandă sau vămi, dar i-am spus că puteam căra o greutate egală cu a mea și chiar mai mult, numai ca să pot ajunge la Paris. A râs pe înfundate și a repetat:

— Paris?

— Desigur, i-am spus.

— Paris? a întrebat el din nou. Nu se mai putea opri din râs și găseam că-i detestabil cu haina lui scurtă de piele, cu părul creț și fața ridată.

— Nu-i ăsta drumul, mi-a zis el, doar dacă vrei să te cațeri pe munți un an

sau doi.

A desenat o hartă pe dosul mâinii și mi-a arătat unde era Parisul, apoi Italia și apoi Roma.

— Nu sunt o proastă, i-am zis eu.

Și-a sorbit cafeaua mică și neagră și mi-a spus:

— Nici eu.

Și-a strivit mucul de țigară sub talpă, s-a ridicat și a ieșit fără să se uite înapoi. Pe stradă, s-a întors spre mine și mi-a zis că aveam noroc că mă susținea preotul.

— Te duc de cealaltă parte a muntelui și asta-i tot. M-ai înțeles? m-a întrebat el.

În noaptea în care m-a trecut peste graniță, ducea cu el trei saci cu seringi. În final, nu m-a lăsat să car nimic. Am mers în tăcere de-a lungul văii, lumina lunii aruncând reflexe albăstrui în pietrele de râu. Înaintam cu greu prin iarba înaltă, până mai sus de talia mea, a unei pășuni. Mă instruise că erau două tipuri de polițiști pe fiecare parte a graniței și că erau înșirați pe creste la intervale variate. Italienii, mi-a spus el, îl urau cel mai tare.

— Știi c-ai putea fi arestată? m-a întrebat.

I-am răspuns că nu era o perspectivă nouă pentru mine, știam diferența dintre o ușă și o cheie. Ne-am oprit la marginea unei păduri.

— Ești pipărată rău, știai? m-a întrebat el.

Și-a scuturat capul și a oftat, apoi a înnodat o frânghie în jurul taliei mele, al cărei capăt l-a legat de centura lui. Mi-a zis că-i pare rău că trebuie să mă trateze ca pe-un măgar, dar că, în întuneric, mă puteam rătăci. Frânghia era cât o lungime de braț, dacă o întindeam, îi puteam atinge umărul. A fost surprins când a descoperit că puteam ține pasul cu el și numai o dată sau de două ori am simțit frânghia strângându-mi talia. La jumătatea drumului s-a întors spre mine, a ridicat din sprâncene și mi-a zâmbit.

Puteam vedea pieptul cum îi pulsează, dar nu prea îmi era gândul la el atunci, nu încă, *chonorroeja*, nu-mi stătea inima-n loc de dragul lui.

Luna dispăruse și se făcuse și mai întuneric, iar pe cer era un păienjeniș de stele. Am stat departe de orice poteci sau drumuri forestiere, care urcau în sus pe panta muntelui, în schimb ne adăposteam pe sub copaci, simțind fiecare pas greu pe terenul stâncos. El arăta mulțumit de tăcerea așternută între noi și numai o singură dată în timpul ascensiunii s-a întors rapid din

cauza unui zgomot. Mi-a pus mâna pe cap și m-a împins în jos. Departe, printre copaci, străluceau luminile a două lanterne, care măturau o muchie abruptă. Mi-a trecut prin minte că trebuia să ne cățărăm pe ea, dar am cotit, mergând în liniște prin pădure, departe de acel loc. Cățăratul devenea tot mai abrupt până în locul în care au dispărut copacii. O stâncă netedă se ridica în fața noastră.

— Ai grijă cum calci pe pietre, mi-a zis el, sunt alunecoase.

Ne-am continuat drumul, cățărându-ne sus pe munte, dar imediat ce-am trecut de vârf, s-a întors și mi-a zis că de-abia de acum urma partea cea mai grea, carabinierii care-i purtau pică și nu-și doreau nimic mai mult decât să-l prindă.

La coborâre a desfăcut frânghia dintre noi și și-a reașezat pe umeri sacii cu seringi. Apa clipocea tot mai zgomotos, cu cât coboram mai mult, urmându-și cursul printre bolovanii mari, cenușii. Începuse să cadă ploaia și am alunecat în noroi. El m-a ridicat. Mi-a zis că bănuise că, mai devreme sau mai târziu, îmi voi pierde echilibrul.

— Nu ți-e teamă de polițiști? m-a întrebat el.

Îmi alcătuisem o frază-n minte, menită să aibă un mare impact asupra sa, ceva ce-i făcea multă plăcere lui Stanislaus cu mult timp în urmă și doream să-i las o amintire plăcută acestui bărbat ciudat, Enrico, așa că i-am spus în germană:

— Aș linge cu plăcere fundul unei pisici, prieten al inimii mele, dacă mi-ar alunga gustul de polițist din gură.

A făcut un pas înapoi și-a izbucnit în râs.

Am petrecut noaptea într-o colibă ridicată de el. Făcuse niște încuietori din bucăți de cauciucuri și scândurile erau pătate de catran. Ferestrele erau mici. O singură piesă de mobilă arăta nelalocul ei – un birou acoperit cu hârtii, unele dintre ele stropite de apă. Mi-a dat pături și o carafă cu apă rece, de munte, a așezat niște provizii pe masă și mi-a spus că sunt binevenită să iau din toate, carne afumată, legume uscate, chibrituri, lapte condensat, chiar și o lanternă. A ieșit din colibă, încă pe întuneric, să-și termine ce treburi avea în satul Sappada. A trântit cu zgomot ușa în urma lui.

Eu traversasem cea de a patra graniță și acum mă aflam în Italia.

Vederea patului m-a umplut de bucurie și m-am aruncat pe el de-a curmezișul. Afară râul bolborosea, rostogolindu-se rapid la vale. Am

adormit imediat. Știam că venise și el înăuntru pentru că am zărit urme de bocanci uzi pe podea. Pesemne că mai trecuseră câteva ore, pentru că lumina era intensă și galbenă când l-am auzit cum respiră greu, în somn, trântit pe un scaun alături. Mormăi niște cuvinte în italiană în direcția mea și apoi a ieșit din nou, închizând ușa încet.

Îți spun toate astea, *chonorroeja*, pentru că nu mai simțeam în mine impulsul de a merge mai departe. E un vechi proverb romani, care spune că râul nu-i acolo unde începe sau se sfârșește, dar mi se părea că ajunsesem pe o culme, scăpasem de ideea cu Parisul, chiar și felul în care mergeam se schimbase. Am adunat păturile, am împachetat alimentele pe care mi le lăsase, am sărutat masa drept mulțumire, am ieșit din colibă. Am urmat un drum prin vale timp de cinci zile. Nu mă puteam opri să nu mă gândesc la Enrico, cum nu-mi pusese nicio întrebare, și totuși, n-o făcuse nu pentru că n-ar fi fost curios, sau pentru că nu-i plăcea de mine. Cu cât mă îndepărtam de el, cu atât mai mult îmi venea în minte. Mi-a spus o dată, după mulți ani, atât de târziu, că motivul pentru care viața ni se pare atât de ciudată este că n-avem idee peste ce vom da la viitoarea cotitură, un lucru pe care mulți dintre noi ne-am obișnuit să-l uităm.

Într-o zi cu ploaie, în munți, am auzit zgomotul roților unui vehicul. A frânat jeepul lui jerpelit în spatele meu, m-a strigat și m-a întrebat dacă nu sunt obosită și eu am spus DA și atunci el mi-a zis că mă invită să mă urc în jeep, unde să mă adăpostesc. I-am zis că nu prea arăta a adăpost fiindcă n-avea acoperiș. A ridicat din umeri și mi-a zis:

— Întotdeauna poți pretinde.

Am privit munții, m-am dus spre mașină și m-am cățărat în locul de lângă al lui.

— E uscat aici, ce zici? m-a întrebat el.

Ne-am întors pe drum, cu ploaia izbindu-ne lateral. M-am cuibărit în dreptul radiatorului. Drumul se deschidea în fața noastră și presupun că acesta este momentul în care pun punct poveștii tuturor călătoriilor mele.

Ne-am dus la cafeneaua lui Paoli, care s-a uitat la noi peste tejghea, a scuturat din cap, a rânjit și ne-a zis să stăm jos.

L-am întrebat pe Enrico de ce nu m-a întrebat niciodată ceva legat de faptul că sunt țigancă și el mi-a replicat de ce eu nu l-am întrebat pe el nimic despre faptul că nu e țigan.

A fost poate cel mai frumos răspuns pe care l-am auzit vreodată.

Am făcut cunoștință unul cu altul treptat, când terorizată, când plină de încântare, ne-am despărțit, am dat înapoi. Uneori mă uitam pe furiș la el în lumina slabă și mi se părea că-i mai apropiat de umbre decât de mine. Ne-am cuprins într-o îmbrățișare stângace și am rămas așa mult timp, fără să ne mișcăm, dar distanța dintre noi s-a micșorat treptat, a dispărut și dorința ne-a rămas vie mereu. Mi se părea că, după ce fusesem rău încercată, aveam și eu parte de puțină fericire în final. O perioadă lungă de timp găseam cu greu ceva de spus, așa că ne-am obișnuit să fim împreună fără să vorbim prea mult. Ne era suficient ce simțeam în inimă. Noaptea dormeam cu capul pe pieptul lui, acoperindu-l cu părul meu și-l urmăream cum se mișcă-n sus și-n jos odată cu respirația. Dimineţile se ducea la sobă și-i dădea viață. Pe locul de pe obraz, unde mă mângâia, lăsa o pată de funingine. Noaptea îi povesteam despre Petr, despre zilele petrecute cu Swann și cu Stransky, despre ce se întâmplase între noi – stătea pur și simplu și mă asculta până când lumina din fereastră vestea sosirea zorilor.

Când pleca, uneori mai multe zile, îl așteptam fără să pot dormi. Nu eram ocolită de disperare și existau momente când mă întrebam cum, din întreaga lume, puteam supraviețui într-un astfel de loc, zile când eram sigură că voi pleca prin munți, voi dispărea, voi continua să merg, nu spre un loc anume sau cu un scop. Însă, când se înapoia, îmi aducea din nou lumină-n suflet și mi se părea că fericirea sosise nechemată, din nou. Îmi e greu să-mi amintesc ce însemna odată toată această așteptare.

După anii petrecuți în coviltire, mi se părea ciudat să mă uit afară și să nu văd niciun cal.

Enrico nu era un bărbat simplu sau comod. Nu-i plăcea locul de unde venise și l-a tăinuit mult timp. Nu realizasem până atunci că averea putea să-ți facă rău, dar Enrico se confruntase cu asta. În final, am aflat că provenea dintr-o familie de judecători și avocați faimoși, beneficiind de mari averi, chiar și de simpatie. El încercase să lase totul în urma sa, frumoasele case din Verona cu grădini și curți amenajate, cu statui albe, dar presupun că, deși încerci să te desparți de trecut, acesta va continua să te hăituiască. De fapt, Enrico nu aparținea decât munților săi. Plecase de mic de acasă, avusese o mulțime de slujbe în hoteluri, teleferice, restaurante, dar ce-și dorea cu adevărat era să fie singur pe creste, așa că-și ridicase o cabană pe partea de frontieră din țara sa, adăpostită de o creastă și copaci care rămâneau scunzi din cauza iernilor aspre. A construit-o cu banii

obținuți din diferite treburi mai ciudate. Avea puțini vizitatori și era cunoscut de unii ca Der Welsche, străinul, deși el spunea că era asemenea oricărui cetățean de acolo.

Enrico știa că va rămâne pe munte în ziua când s-a dus cu valiza lui veche, din piele la un cizmar local și i-a cerut să-i facă o pereche de pantofi din ea.

Trăia într-un loc greu accesibil celorlalți oameni și începuse să-i placă ceea ce Paoli numea scumpa lui lenevie. Lumea îl plăcea pe tatăl tău – le aducea medicamente de peste munte, era tăcut și se ținea departe de cei ce-și propuneau să arunce podurile în aer în numele Tirolului. Se ținea departe și de familia sa, nu le cerea nimic alor săi și prefera să stea flămând când norocul nu-i surâdea. Nu se fălea cu sacrificiile sale, nu era un sfânt, departe de asta. După mai mulți ani spunea cât de prost fusese să le nege existența, dificultățile întâmpinate de mine l-au forțat să ia legătura cu familia.

Mă aflam de trei luni în cabana lui în momentul în care carabinierii și-au făcut apariția pe drum. Uniforme curate, centuri albe, epoleți. Apropierea lor anunța necazuri.

— Să nu sufli niciun cuvânt, mi-a șoptit Enrico.

Carabinierii au pătruns în cabană, m-au încătușat, m-au pus să stau în picioare în dreptul ușii, și l-au bătut rău pe tatăl tău chiar în fața ochilor mei. După aceea el a luat primul tren, ducându-se înapoi la Verona, îmbrăcat în hainele sale vechi și înfășurat în bandaje albe și, deși nu mi-a spus niciodată ce trebuise să facă în schimb – era prima dată când i-a cerut tatălui său să-i facă o favoare –, s-a înapoiat cu un document care m-a scos din ghearele carabinierilor. Peste câteva zile a sosit o mașină cu un funcționar judiciar. Acesta mi-a înmânat un pașaport albastru, spunând că mi-l aduce împreună cu complimente din partea guvernului italian. A plecat fără să mai spună altceva. L-am întrebat pe Enrico ce trebuise să facă pentru asta, dar el a ridicat din umeri, a zis că mai nimic, că reușise să rezolve ușor o situație teribilă pentru mine. Eram conștientă că pierduse o parte din viața dusă până atunci de el – carabinierii nu știuseră niciodată înainte din ce familie făcea parte. Știrea i-a uluit pe tirolezi, unii dintre ei acum plini de îndoieli în legătură cu el, dar Enrico susținea că nu-și făcea griji, eu aveam acum un pașaport, și asta era suficient în ceea ce-l privea – un om va trăda întotdeauna ceva, dacă credea cu adevărat în altceva.

Și-a pus șireturile la bocanci și a continuat contrabanda, aducând diverse produse din partea cealaltă a muntelui. Știa că, dacă îl vor prinde, își va petrece mult timp în închisoare pentru că n-ar fi cerut o a doua favoare. Asta s-a întâmplat cumva într-o primăvară și apoi a dispărut pentru trei luni. Îmi venea să mă urc pe pereții cabanei, *chonorroeja*. Zăceam cu ochii deschiși, ascultând cum crești tu în trupul meu.

Și așa s-a întâmplat.

Într-o după-amiază Enrico a scos un costum elegant din cufărul de lemn, unul albastru cu dungulițe fine. L-a ridicat să-l studieze la lumină și mi-a zis:

— Urăsc al naibii lucrul ăsta! L-a rulat și l-a împachetat în hârtie maro. Mergem la Verona, mi-a zis el.

Îmi cumpărase o rochie frumoasă, deși cu două numere mai mică, care-mi scotea în evidență noua mea siluetă voluminoasă. E greu să uiți cele mai vechi obiceiuri, legile de sânge, de teritoriu, de tăcere, dar el dorea să se țină departe de ele. Și-a pus o mână pe stomac și a început să rânjească ca un nebun. Paoli, care a ținut-o într-un fluierat tot drumul, ne-a dus cu mașina până la Bolzano. În tren Enrico își frământa nervos mâinile și, subit, a încercat să-mi explice lucruri legate de familia sa, de istoria ei, dar i-am spus să tacă. Chiar acolo, în compartiment, și-a pus costumul și se vedea diferența dintre bronzul pronunțat al obrazului și partea de jos, albă, a gâtului. Stăteam acolo, privind cum câmpiile trec în zbor pe lângă noi. O dată sau de două ori s-a ridicat și a râs tare.

— Uite-mă aici! zicea el. Uite că sunt aici, merg acasă!

Peste câteva ore mergeam împreună, pe jos, pe o alee lată.

Casa din Verona îmi amintea de Budermice, cu lumina ei pură, parcă scăldată de apă.

Cu ocazia căsătoriei fratelui lui Enrico, întreaga sa familie se afla acolo, unii afară, pe pajiște, alții bând ceva pe verandă, femeile discutând ce să pregătească pentru cină. Când l-a zărit, tatăl său a zâmbit și a spart un pahar de bucurie. Frații lui l-au aclamat. Mama lui, bunica ta, era o femeie rafinată – deși nu atât de rafinată, *chonorroeja*, încât să nu-mi spună asta. Iar eu îmi țineam sus capul smead și călcam apăsat, n-aveam de gând să mă furișez prin colțuri.

A fost un adevărat ospăț, cu farfurii uriașe din argint, pahare pline cu cel mai bun vin, tăvi cu cele mai proaspete măsline, cea mai bună came,

cele mai colorate și exotice fructe. Mă gândeam că totul era ca o explozie de lumină și că mă voi bucura de toate pentru că cine știe cât ar fi putut dura. Enrico se ținea aproape de mine. Le spunea:
— Ea e Zoli.

Nimic mai mult. Eram bucuroasă – pe buzele lui numele meu era suficient. A curs încă și mai mult vin. Un cântăreț de operă s-a ridicat, interpretând o arie. L-am aplaudat și tatăl lui Enrico mi-a făcut cu ochiul peste masă. M-a apucat de braț după aceea și ne-am plimbat prin jur, spunându-mi că nu-și cunoscuse niciodată bine fiul, dar că nu-și închipuise niciodată că-l va vedea cu un astfel de costum, era bucuros de asta, simțea o schimbare în el.
— Ai o influență bună asupra lui, mi-a mai zis el, zâmbindu-mi larg.

Mama lui Enrico ne fixa de dincolo de pajiște. Am îndrăznit să-i zâmbesc și ea a întors capul. Eu și Enrico am primit niște camere în aripi opuse ale casei, dar, târziu în noapte, a venit în camera mea, beat și fredonând, și s-a prăbușit mort de somn la unul din capetele patului. S-a trezit dimineața cu limba uscată și capul bubuind și mi-a zis că vom fi împreună până la moarte, așa că de ce să mai așteptăm – era modul lui de a-mi spune că voia să se însoare cu mine.

În trenul în mișcare, pe drumul de întoarcere, m-a strâns la pieptul său, asta a fost singura formalitate pe care și-o dorea.

Numai cu câțiva ani în urmă, în 1989 – anii îmi par acum atât de nesemnificativi – a căzut Zidul lor, deși poate că nu a fost niciodată atât un zid, cât mai mult o idee îndepărtată de simplitatea propriu-zisă a construcției.

Împreună cu Enrico, am străbătut drumul dintre moară și prăvălia lui Paoli și am urmărit imaginile transmise din Berlin – cât de ciudat mi se părea să-i văd pe acei tineri folosind ciocane ca să spargă cărămizile, exact în momentul când Paoli își blestema aparatul de făcut cafea, care oricum nu funcționase niciodată prea bine. Scenele din Berlin mă duceau cu gândul la bunicul meu și la aversiunea lui teribilă față de ciment. Paoli și-a ținut deschisă prăvălia până târziu în noapte, și tatăl tău m-a condus acasă înconjurându-mi umerii cu brațul.
— Te vei înapoia vreodată? m-a întrebat el.

Desigur, răspunsul meu era un alt fel de a spune da. Au fost multe nopți când mă visam în spațiile larg deschise din timpul vechii mele vieți și împreună cu oamenii care acum erau doar niște umbre. Mă întreba asta în fiecare an, așa că, patru ani mai târziu, tatăl tău a împrumutat suficienți bani de la fratele său, din Verona, ca eu să întreprind acea călătorie. Îți aduci aminte de acel moment – te lăsasem să stai cu familia Paoli, în timp ce noi am luat trenul spre Bolzano. Am trecut cu bine două frontiere și ne-am oprit la Viena, mama ta, în vârstă, cu broboada pe cap, tatăl tău, într-un costum vechi, tocit. Străzile arătau atât de curate încât eram surprinsă când vedeam câte un mic gunoi, un muc de țigară, un dop de sticlă. Ne-am cumpărat bilete pentru Bratislava, dar am rămas peste noapte într-un hotel, odinioară elegant, pe o străduță de lângă stația de cale ferată Kolschitzky, unde felinarele stradale păreau că fac reverențe. Pe masa de toaletă era o oglindă peste care am aruncat cuvertura patului să nu ne vedem reflectați în ea. Stăteam complet nemișcați. Tatăl tău îmi cumpărase mai multe șiraguri de mărgele colorate pe care mi le înfășurasem în jurul taliei în chip de centură, mă simțeam astfel mai aproape de vechea mea existență. Când puneam mâna pe ele, auzeam boabele de sticlă ciocnindu-se încet și simțeam că-ngheț. Un hotel vechi cât pentru două vieți. Cablurile liftului scoteau un geamăt și se mai auzea și clopoțelul de la recepția de la intrare. În colțurile de sus ale încăperii fuseseră făcute reparații. Turnaseră ipsos de mărimea unui lat de palmă, prin care răzbăteau petele de umezeală. Încercam să alcătuiesc o hartă din acele pete care să-mi amintească de vechea mea viață. Nu eram sigură dacă voi putea face vreodată o călătorie înapoi, în locul unde crescusem pe când eram copil.

Enrico n-a scos niciun cuvânt când ne-am dat jos din tren ziua următoare și eu am scuturat din cap, zicând:

— Îmi pare rău!

Și-a întors pălăria pe dos, făcându-i o gaură mică, și mi-am dat seama că se gândea la banii pe care-i luase cu împrumut. Ne-am plimbat prin orașul Viena ca două note scoase de-un pian vechi, și seara, mai târziu, am luat un autobuz spre zonele rurale din Braunsberg. Am urcat pe dealul care veghea asupra Dunării, și la distanță am putut vedea blocurile din Bratislava profilându-se cenușii pe cer. Vechea mea țară arăta ca și cum ar fi fost construită din cuburi de-un copil. Fluviul se învârtejea departe de ele. Vântul sufla tare. Enrico m-a strâns de mână fără să mă întrebe ce gândeam

și eu mi-am întors capul, neștiind ce răspuns aș fi putut da. Mi se părea că viețile noastre, deși în mare parte în urma noastră, erau totuși încă largi din pricina îndoielilor. Blocurile îndepărtate apăreau și dispăreau printre umbrele lăsate de nori. M-am agățat de brațul lui Enrico și mi-am pus capul pe umărul lui. El mi-a șoptit numele și asta a fost tot.

Nu puteam să mă întorc acolo, nu atunci, nu mă puteam hotărî să traversez fluviul, era mult prea greu pentru mine, și el m-a condus în jos, pe dealul povârnit, cu brațul înconjurându-mi ferm umerii. Mă gândeam la noi doi, ca parte a acelei tăceri.

A doua zi dimineață stăteam în picioare în stația de tren. Eram tentată să fac călătoria în timp ce studiam literele cum se schimbau pe panoul cu mersul trenurilor, dar, în schimb, am luat trenul spre ce era acum acasă pentru mine. Tatăl tău și-a lăsat capul pe umărul meu și-a adormit, suna ca un cal bătrân, fornăitor. Mai apoi a găsit o cușetă în tren și m-a așezat pe pat, apoi s-a cățărat și el alături de mine. Toată călătoria înapoi, spre Italia, m-am întrebat ce ratasem sau poate că era mai bine că ratasem. Mă temeam de fosta mea țară, că va arăta la fel cum o știam, și în același timp îmi era teamă c-ar fi putut să fie teribil de schimbată. Cum pot explica faptul că există momente când ne agățăm chiar și de lucruri ce ne inspiră teroare? Deși, dacă e să spun adevărul, aș fi dorit să revăd lacul și drumul spre Presov, dumbrăvile întunecate, unde cântam la harpă, și drumeagul pe care dansasem când se măritase Conka – acele zile străluceau în mintea mea ca o monedă de aur.

Sunt momente când simt lipsa zilelor pline de agitație, iar faptul că am îmbătrânit nu mă apără de acea tristețe. Odinioară, mă făcusem vinovată pentru că eram convinsă că numai lucruri bune se puteau întâmpla; mai târziu, mă făcusem vinovată că gândeam că ele nu se vor mai întâmpla niciodată. Acum aștept și nu mai fac judecăți de valoare. Mă întrebi ce iubesc? Iubesc să-mi aduc aminte de Paoli, ori de câte ori aud cum sună clopoțelul la ușă când intru într-o prăvălie. Iubesc cafeaua neagră preparată de fiica lui Paoli, Renata, care stă la tejghea cu cerceii ei lungi și unghiile vopsite. Iubesc să-l văd pe acordeonistul Franz în colțul cafenelei, acoperindu-și gura cu mâna, să nu i se vadă dinții stricați. Iubesc să aud bărbații cum discută înflăcărați despre cât de importante sunt niște lucruri

care nu-i pasionează cu adevărat. Copiii care continuă să vâre cărți de joc între spițele roților. Șuieratul schiurilor. Turiștii care coboară din mașini și-și feresc ochii cu mâna și se urcă îndărăt, orbiți. Mănușile albastre de lână ale copiilor. Râsetele lor în timp ce se fugăresc pe stradă. Iubesc faptul că, în livezi, copacii își trag seva pentru fructe din noroi. Iubesc să mă plimb agale toamna prin pădure. Cerbii care trec printre copaci și-și lasă capul în jos să bea apă, negrul din mijlocul ochilor lor. Iubesc să ascult vântul cum bate în rafale dinspre creste. Tinerii purtând cămăși vechi, deschise la gât, de la stația de benzină. Focurile care ard în sobele de acasă. Mânerele lustruite de alamă de la ușa de intrare. Vechea biserică, unde bârnele acoperișului zac liniștite printre mormane de dărâmături, și chiar și biserica nouă, deși nu clopotul ei mecanic. Iubesc pupitrul, capacul care se rulează-n sus, unde hârtiile sunt neschimbate. Iubesc să-mi amintesc când aveai doar un anișor și făceai primii tăi pași și ai căzut pe poponeț și-ai plâns, surprinsă de cât de tare era podeaua de lemn. Primele bufnituri când alergai ca un băiețel. Ziua când ai venit cu lemne de foc și ai rămas în picioare în cadrul ușii, aproape mai înaltă decât mine, și mi-ai spus că vei pleca curând, iar eu te-am întrebat unde, și tu mi-ai replicat: „Exact acolo!” Iubesc cum toate aceste întrebări se ivesc ca un stol și se rotesc tot mereu în jurul meu. Iubesc iernile trăite și chiar și vremea mai rea care a trecut peste noi toți și momentele de tăcere din acele zile, când Enrico nu era acasă, când așteptam să aud cum se răsucește clanța și intră el, scuturându-și zăpada, ploaia sau polenul de pe ghete.

Fata mea, e bine să fii pregătit pentru surprize. Acesta e un loc unde putem fi loviți oricând de viscol chiar și vara am văzut fulgii cum cad, urmați de tunete și fulgere. E ciudat când mă gândesc cât de departe am ajuns în viața mea, descoperind atâta frumusețe care nu încetează să mă uimească.

Enrico mi-a povestit cândva despre vremea când era un băiețel, nu mai mare de cinci ani, cu *calzoncini* bleumarin și șosete lungi, albe, până la genunchi. Alerga prin curtea casei sale din Verona, cu frumoasa ei grădină plină de ferigi imense și cu zidurile și fântânile albe și ghivece uriașe cu plante de care se îngrijea grădinarul angajat de mama lui. În colțul cel mai îndepărtat al grădinii se afla o statuie mare din bronz, înfățișând trei

cimpanzei: unul cu labele peste ochi, al doilea astupându-și urechile și altul acoperindu-și botul. Sub ei țâșnea un mic izvor, vărsându-se într-un iaz în care apa bolborosea mereu. Enrico obișnuia să stea acolo zile întregi.

Uneori și eu mă văd așa cum eram copil și cât de iubită eram și cât de multă dragoste simțeam și eu la rândul meu, fiind sigură în inima mea de copil că nu se va sfârși niciodată, dar n-am știut ce să fac cu toată acea dragoste și am renunțat la ea. Mi-am pus mâna peste gură, peste urechi, peste ochi, dar mi-am revenit și încă pot spune că sunt smeadă, chiar dacă m-aș rostogoli prin făină albă.

Am fost întotdeauna alături de-ai mei, deși ei n-au fost cu mine.

Tatăl tău nu m-a întrebat niciodată despre trecutul meu, astfel că i-am istorisit totul din proprie inițiativă, știind că el și cu tine erați singurii cărora puteam să le încredințez acele versuri sumbre.

După oasele sfărâmate de ei, putem spune cum va fi vremea;
Mărturii din timpul stăpânirii Hlinka din anii '42 și '43

Peste ce pietre ascuțite săltau roțile noastre,
Ce fel de ceruri înalte s-au prăbușit pe pământ.
Într-o dimineață aurie răul și-a întors apele
Când două uniforme au apărut în spatele nostru.
Ne întrebam pe care din drumuri am fi putut scăpa —
Ei ni l-au arătat pe cel mai îngust.

Nu te duce să cauți pâine, tatăl meu negru,
Nu vei găsi pâine sub firămituri de pâine.
Primăvara a pierit până în cel mai îndepărtat colț
Și cântecul nostru și-a luat zborul spre munți
Unde poate fi auzit sunând peste creste
Apoi și-a tras pe cap o pălărie smulsă de două ori
Am numit acest cântec al tăcerii
Dar ne-a răspuns cu ecoul său.

În unele zile mergeam privind spre cer
Însă, Doamne, era un drum atât de lung în sus.

Pământ al pădurilor întunecate, am crescut departe de tine.

Am descoperit Soarele printre ramurile tale,
Un adăpost cald între rădăcinile tale,
O cămașă, o pălărie, o curea în tot mușchiul tău.

Acum plouă și tot plouă atât de tare
Cine ar putea face să se usuce pământul negru?

A trecut ora rătăcirilor noastre
Și a trecut și a venit și a trecut din nou.

Ei ne-au mânat căruțele pe gheață
Și-au încercuit lacul alb cu focuri,
Așa că atunci când gheața a început să crape
Chiuituri s-au auzit dinspre Hlinka.
Ne-am mânat cei mai buni cai în față
Dar au lunecat, însângerați, spre mal.

Pământul meu, noi suntem copiii tăi,
Sprijină gheața, păstreaz-o neatinsă!

Femeile au venit la ferestre
Să vadă ce se întâmplă pe drumul din fața lor.
Au aruncat afară tăciunii jocului
Să se poată ridica odată cu vântul.
Cele mai negre păsări ale iernii
Le-au spus celorlalte să nu vină în urma lor.

Zăpada cădea din abundență și albă
Îngropând roțile noastre până la jumătate.

Cât de moale era drumul sub picior,
Ramurile cenușii și goale.
Lumina strecurată prin altă lumină în vârful copacilor
Avertiza altă lumină să nu revină.
Am fost orice pentru pădure
Numai dușmani și pericol nu.
De cât de multe ori s-au aplecat copacii
În timpul marșului nostru lung și sumbru.

Ei au încărcat trenurile pe calea ferată
Până când s-au terminat toate primăverile.
Am auzit cum gemeau copiii țigani prea înfometați ca să doarmă și să viseze.
Chiar și acei care rămâneau în viață
Își găseau mormânt în fiecare supraviețuire.

Prin toate câmpurile și pădurile albe
Vechile necazuri chemau altele noi.

La poarta cu doi pari din lemn în care nu putea fi cioplit nimic,
Nici măcar o lingură, o lună, niciun cer țigănesc
Nicio rândunică sau o cucuvea sau o altă pasăre.
Am trecut prin ea înșiruiți
Cu fețele întoarse-n sus spre cer.

Cine putea spune cât e ceasul uitându-se la stele
Dacă acoperișul se afla la o câtime de ochii lor?

Degetele negre ale unui copil urmărind o molie
Care cobora spre flacăra unei lumânări.
Iarna se închidea deasupra lor înghețată și grăbită și albastră.
Visam un loc mai bun
Chiar deasupra acoperișului din coroane de pini.

Și totuși, o umbră cât de mică
Nu era nimic altceva decât tot o altă umbră.

Căram cu noi șuvoaiele de apă ale altor șuvoaie prin anotimpuri
Ce jale și vaiet teribil puteam auzi
În toate locurile izolate, dezolante
Auschwitz, Majdanek, Theresienstadt, Lodz.
O Doamne, cine le-a dat astfel de locuri
La marginea pădurilor întunecate?

Am fost mânați printre porțile lor
Și ne-au scos prin coșurile lor.

Blândă mamă, să nu te împrietenești

Cu șarpele pe care chiar și șerpii îl urăsc.
Întrebi de ce acest cântec nu-ți vorbește
Despre vise și porți deschise?
Vino să vezi roțile căzute
La pământ și îngropate în cel mai întunecat glod.

Privește la casele noastre prăbușite
Și la toți evreii și țiganii distruși!

Dar nu lăsa în urmă morții
Cu ei am împărțit foamea.
Nu-i lăsa pe șerpi să scape după răul ce ni l-au menit.
Țurțuri culeși iarna de pe sârmă
Nu ne vor îngheța limbile cu greutatea lor.

Frate, încă stăm de veghe,
La cotitura celui mai îndepărtat drum.
Clopotul care bătea
Nu este clopotul pe care l-ai auzit înainte.
Îl vom trage la pământ
Și-i vom folosi arama veche,
Ne va aduce înapoi
pe drumul lung cu cinci răscruci.

Vă vorbesc din pământul acoperit cu mușchi –
Lăsați să vă sune glasul ca o vioară!

Cântecul peregrinărilor noastre sună în toți copacii
Și e auzit și de ultimele stele din zori.
Reverberează în cotul răului
Se întoarce și revine din nou spre noi.
În curând nu vei mai vedea nimic în horn
Decât tăcere și lumina slabă a apusului.

Cerul este roșu și dimineața la fel –
Totul e roșu la orizont, tovarășe!

Bătrână mamă romă, să nu-ți ascunzi cerceii.

Monedele, fiii, visele tale,
Nici măcar în dinții tăi de aur
Și spune-i asta fratelui negru ca iadul:
Când începe să culeagă
Nu va mai lua cu el pe niciunul dintre noi.

Cine a zis că vocea ta va suna ciudat
Celor care s-au ridicat din tine?

Soarele și luna și lumina stinsă a stelelor
Căruța și puiul, viezurele și cuțitul,
Toate necazurile au fost auzite
De cei care au suferit alături de noi.
Tu cel ce te simțeai seara trist
Vei fi acum fericit în zori.

După oasele sfărâmate de ei
Putem spune cum va fi vremea.

Când murim și ajungem stropi de ploaie
Vom mai sta puțin pe-aici
Înainte să cădem pe pământ.
Vom sta în umbra unui stejar acoperit de mușchi.
Pe unde ne plimbam
Și plângeam și mergeam și rătăceam.

Zoli Novotna,
Bratislava, septembrie 1957

Paris
2003

Coboară din tren în lumina de chihlimbar a după-amiezii, ferindu-și ochii cu mâinile. Fiica ei apare din umbră, înaltă, cu părul scurt, zveltă. Se sărută de patru ori și Francesca îi spune:

— Ești frumoasă, mami! Se apleacă să ridice valijoara de la picioarele lui Zoli. Asta e tot ce-ai adus cu tine?

Merg braț la braț, trec pe sub acoperișul boltit al gării din Lyon, dincolo de un stand de ziare, pe lângă un grup de fete și ies afară, în lumina soarelui. La colț, aud claxonul puternic al unui automobil. Peste drum, un tânăr purtând o jachetă scurtă de piele, deschisă în față coboară din mașină. Are părul tuns foarte scurt, cămașa vanitos descheiată la gât. Se repede spre Zoli și o înțeapă cu barba pe obraji când o sărută de bun venit.

— Henri, se recomandă el și Zoli se sprijină o secundă de-un stâlp, cu respirația tăiată, la auzul numelui atât de asemănător cu cel al soțului ei.

Francesca face un salt prin fața automobilului și o ajută pe Zoli să se urce în față.

— Vorbește italiana? o întreabă Zoli șoptit.

Înainte ca fiica ei să-i răspundă, Henri se lansează într-o avalanșă de cuvinte, cât de mare plăcere îi face s-o cunoască, cât de tânără arată, cât de minunat se simte că are două femei atât de frumoase alături de el în mașină, două, poți să-ți imaginezi, două!

— Vorbește italiana, constată Zoli, chicotind ușor și închide portiera mașinii.

Francesca râde și sare pe bancheta din spate, se apleacă și, sprijinindu-și coatele pe tetieră, îi masează gâtul lui Zoli. „Nu am mai fost atinsă cu atâta drag de multă vreme“, gândește ea.

Mașina saltă-n față și intră în trafic, cotește, ocolind o gaură în asfalt. Zoli se sprijină cu mâinile de bord să-și facă curaj. Străzile încep să se bifurce, să se lărgească și mașinile devin mai rare. Pe fereastră privește cum zboară luminile pe lângă ei și panourile cu reclame. „Am venit la Paris de atâtea ori, gândește ea, dar niciodată ca acum.“ Henri accelerează să treacă la lumina galbenă a unui semafor și înaintează în viteză pe un bulevard lung, umbrit de copaci tunși.

— O să te plimbăm prin jur mai târziu, mama, îi zice Francesca, dar mai întâi să mergem acasă. Am pregătit o masă bună de prânz, stai să vezi câte brânzeturi!

E un lucru pe care fata ei se pare că-l născocise special pentru ea, că ea ar fi fost o mare iubitoare de brânză, și ar fi îndemnat-o să-i răspundă: „Lui taică-tău îi plăceau, nu mie“. Zoli pune mâna pe brațul lui Henri, îl întreabă dacă-i plac brânzeturile și, din cine știe ce motiv, lui i se pare ceva nostim și surâde, apoi trage cu sârg de volan ca să cotească din scurt spre o altă stradă.

Încetinesc, trec de niște chioșcuri și prăvălii cu inscripții în limbi ciudate. Mai multe arăboaice cu capetele acoperite ies dintr-o prăvălie; numai ochii li se văd. Mai sus, pe stradă, un bărbat negru împinge un cărucior plin de haine. Zoli se întoarce să-l privească.

— Atâția oameni! exclamă ea. Nu m-am așteptat niciodată să arate așa.

Fiica ei își desface centura ca să se apropie mai mult de ea și-i șoptește:

— Sunt atât de fericită că ești aici, mami, aproape nu-mi vine să cred!

Henri frânează și mașina se zdruncină.

— Pune-ți centura, Francesca! îi cere el.

Se așterne tăcerea și Zoli o aude pe fiica ei cum se lasă greu pe bancheta din spate, scoțând un oftat exagerat.

— Îmi pare rău, Franca, zice el, dar eu sunt la volan.

Ce straniu i se pare să audă porecla dată fiicei sale ieșind din gura acestui tânăr. Cât de extraordinar, de fapt, să fie aici, în această mașină mică, pe aceste străzi zgomotoase, într-o după-amiază însorită de joi, când în vale oamenii cosesc iarba pe pantele joase.

Mai străbat câteva străzi laterale, șerpuitoare și opresc la marginea trotuarului sub un șir de copaci scunzi, în fața unei clădiri din dale deschise la culoare, presărate cu blocuri de marmură roșie, cu aspect antichizant. Coboară din mașină și intră în curtea din față. Henri împinge cu umărul ușa imensă cu fier forjat. Aceasta scârțâie în timp ce se deschide, dând la iveală gresia de pe jos, alb cu negru. Se îndreaptă spre un lift vechi, dar Zoli o ia pe scări, explicând că tunelurile și lifturile nu sunt pentru ea, că suferă de claustrofobie. Totuși, Henri o apucă de cot și o direcționează spre grilajul liftului, din fier forjat, cu un model complex.

— Scările sunt atât de abrupte, zice el.

Zoli se întoarce să apuce mâna întinsă a fiicei sale. Acum se teme mai mult că n-o să-l mai placă pe Henri, care pare prea fericit și tipul de om care-și impune părerile lui despre fericire altora. Pe fața lui trece o undă de supărare, în timp ce se îndreaptă singur spre lift.

Mama și fiica rămân fără cuvinte una în fața alteia. Francesca aruncă bagajul pe jos și-i prinde fața lui Zoli între palme, se apleacă și-i sărută pleoapele.

— Nu pot să-mi cred ochilor! exclamă Francesca.

— Vei fi fericită să scapi de mine după o zi, două.

— Sigur că da!

Râd și urcă scările, oprindu-se pe fiecare palier pentru ca Zoli să-și tragă sufletul. O macină gândul că și-au deranjat locuința ca să-i instaleze ei un pat, poate și o veioză și că și-au strâns lucrurile, mișcându-le din locurile lor obișnuite, poate că au pus și niște fotografii special pentru ocazie.

La etajul patru Francesca se grăbește înaintea ei, deschide ușa, aruncă cheile pe o măsuță joasă acoperită cu sticlă.

— Vino înăuntru, mama, vino!

Zoli se oprește un moment în prag, își scoate pantofii și intră. Este plăcut surprinsă de apartament, cu pereții înalți, cornișe, podeaua din scânduri de stejar, gravurile în lemn de pe hol. Camera de zi e luminoasă și deschisă, cu ferestre înalte și o piesă de artă pe care o recunoaște imediat ca fiind romani, în culori vibrante, contrastante, cu forme ciudate, înfățișând un fel de așezare. O fotografie a lui Enrico așezată pe un raft vechi din lemn. O duzină de alte fotografii alături de ea. Zoli își trece degetele peste raftul lăcuit, apoi se întoarce și examinează restul încăperii.

În centrul măsuței de cafea, acoperit cu sticlă, zace prospectul unei conferințe în franceză, cuvinte ciudate laolaltă. Broșura arată profesionist și elegant, nu s-ar fi așteptat deloc la așa ceva. Știa c-ar fi trebuit să-i acorde atenție, s-o comenteze, să-i facă complimente, dar Zoli nu vrea nimic altceva decât s-o prindă-n ambuscadă cu tăcerea ei.

Un șir de cărți se află sub masă și ea ridică una cu fotografii din India și, cu o mișcare abilă, o pune peste prospect, numai o margine a acestuia ieșind în afară, ca și cum l-ar fi acoperit întâmplător. Fiica ei se apleacă spre ea, oferindu-i un pahar cu apă, și devine ușor tensionată la vederea prospectului acoperit.

— Pesemne că ești obosită, mama!

Zoli scutură din cap în semn că nu, ziua e frumoasă și deschisă larg în fața sa. Își lasă degetele mângâietoare pe mâneca bluzei Francescăi.

— Unde-i toată brânza pe care mi-ai promis-o?

În timpul mesei de prânz se poartă o discuție lejeră, despre călătoria cu trenul, vreme, cafeneaua lui Paoli, dar, pe măsură ce înaintează spre după-amiază, pare că o greutate se lasă deasupra lor. Fiica ei o conduce în dormitor, unde pe patul dublu au fost schimbate cearșafurile și o cămașă de noapte este așternută deasupra, încă având pe ea eticheta cu prețul. Francesca taie eticheta de la spatele cămășii de noapte, îi șoptește că prietenul ei va sta în altă parte câteva zile, iar ea va dormi pe canapea și că nu vrea s-audă niciun fel de proteste. Trage cuvertura și bate perna, apoi o așază pe maică-sa pe pat.

Zoli se simte un pic ca o pietricică neatinsă multă vreme, care trece acum din mână-n mână.

— Somn ușor, mami! Și nu-ți voi spune nimic despre purici.

— Nici nu i-aș simți, *chonorroeja*.

Se trezește-n întuneric puțin dezorientată. Din bucătărie se aude o vrajbă pe șoptite, vocile joase și tensionate. Stă și ascultă, sperând că se vor liniști, dar Henri înjură și se aude o ușă trântită, cestile zăngănind scurt în dulapul de bucătărie. Zoli examinează încăperea plină cu lucrurile altora, cosmetice pe masa de toaletă, fotografii înrămate, un șir de cămăși bărbătești în șifonier. Revede cele trei camere ale propriei ei locuințe de la moară, cum scârțâie cele patru uși, perdelele jucând în inelele lor, lumina scăzută care se strecoară din sobă, cum se bâțâie lumina lanternei. În mod ciudat, faptul că a luat un tren până aici și a sosit atât de repede într-un loc străin îi dă oarecum sentimentul unei călătorii eșuate. Zace pe spate în pat. Camera e surprinzător de tăcută nu se aude traficul, nici copii jucându-se afară sau radiourile vecinilor.

— Te-ai trezit? o întreabă Francesca. Se machiase ușor și arăta superb în timp ce înainta plină de grație prin încăpere. Ești gata să luăm masa de seară, mama? Am făcut rezervare la un mic restaurant.

— Of! exclamă Zoli.

— Henri s-a dus să ia mașina. Ce zici de el, mami, îți place?

Zoli se-ntreabă o clipă cum ar putea să-i placă cineva atât de repede, de abrupt, dar răspunde:

— Da, îmi place foarte mult.

— Îmi pare bine, zice Francesca chicotind. Presupun că ceilalți dinainte ți se păreau mai răi.

Se îmbrățișează din nou. Zoli își alungă orice alte gânduri și își trage cămașa de noapte peste cap. Face eforturi să nu se clatine. Francesca se întoarce cu spatele și aprinde o veioză pe noptieră, în timp ce Zoli își pune rochia pe ea. Ce prostie că nu-și adusese mai multe haine, dar dorise să lase impresia că se va afla acolo numai pentru câteva zile, nu mai mult, că nu va lua parte la conferință, că numai va sta, va privi și va asculta, posibil nici atât.

Fiică-sa îi aranjează rochia pe umeri.

— Te simți bine, mami?

— N-aș ști că mă simt așa dacă nu m-ar durea trupul, zice Zoli și un zâmbet i se așterne pe față.

Pe ușă zărește o serie de trei încuietori aurii pe care nu le remarcase anterior. Trei! Plus un lanț atârnat alături. Zoli își dă subit seama că ea n-a trăit niciodată într-un loc cu încuietori la ușă.

— Vorbește italiana? o întreabă Zoli șoptit. Vorbește italiana? o întreabă Zoli șoptit.

— Ar trebui să luăm liftul.

— Nu, *chonorroeja*, coborâm scările.

Afară, în întuneric, se aude motorul unei mașini. Henri le face semn cu mâna, însoțindu-l cu un fel de zâmbet care pare deja că exprimă opinii și face confidențe. O să-și dea din greu osteneala să-l placă, își spune ea în gând. Oricum, are un nume frumos atât de asemănător cu al lui Enrico, deși sunetul nu e la fel de rotund sau de plin și se poate spune că e chipeș cu măsură. Se așază pe scaunul din față și-l bate ușor pe mână.

— Îi dăm drumul, zice Henri abrupt și o iau din loc prin ploaia măruntă.

Când ajung în centrul Parisului, ploaia încetează și străzile strălucesc, ude și negre sub luminile aprinse. Statui și case elegante, cu fiecare unghi bine planificat, fiecare pom bine gândit. Pe Sena trec ambarcațiuni, lăsând dâre de spumă înapoia lor. Zoli deschide fereastra ca să audă susurul apei, dar nu se aude decât zgomotul traficului.

La restaurant, în spatele barului sunt oglinzi gravate. Lemn și sticlă groasă. Chelneri cu șorțuri lungi, albe. Primește un meniu și îi vine ideea cât de absurd e, un meniu în franceză, dar fiică-sa îi spune:

— Te ajut, mami!

Atâtea lucruri din care să aleagă și nimic simplu printre ele. Stă pe scaun ușor ametită, ascultând-o pe fiică-sa și pe Henri cum discută despre

slujbele lor, activităţi sociale pentru imigranţi şi cum întotdeauna poţi auzi o poveste care-ţi frânge inima, cât de greu e s-o crezi aici, într-o societate civilizată, să crezi că astfel de lucruri se petrec în viaţa de zi cu zi.

Zoli descoperă că atenţia i se dispersează, că urmărește mișcarea chelnerilor pe fundal, pașii lor complicați. Se joacă neatent cu furculița, trasând cercuri în jurul piciorului paharului de vin, dar își revine când Francesca îi atinge mâna.

— Mami, mă auzi?

Zoli știe că e o poveste despre un algerian și un spital și flori lângă patul cuiva, dar nu poate prinde firul poveștii și trebuie să facă eforturi să se pună la curent. Presupune că bărbatul își trimite singur flori și i se pare că nu-i ceva trist, ci mai degrabă un triumf, să-ți trimiți flori la propriul pat de suferință, dar nu spune asta, e impresionată de faptul că fiica ei are o lacrimă în colțul ochiului pe care și-o șterge cu mâna.

Un chelner sosește cu trei farfurii pline. Încep să mănânce și Henri arată ca și cum ar domina-o pe Francesca, ca și cum ar sta la volanul mesei, pe locul din față, cu pedala apăsată în podea. Vorbește ca o moară stricată, cu o voce stridentă, despre starea de plâns a femeilor musulmane și cum nimeni nu le ia în serios, cum viețile lor sunt definite de îngustimea minții altora, cum au fost otrăvite de stereotipuri, că e timpul ca oamenii să-și deschidă mintea și să le asculte. Zoli gândește că e tipul de om care știe dintotdeauna aceste lucruri și că merită, în opinia sa, să le știe.

Sosește desertul și gustul cafelei o umple de tristețe.

Se trezește pe bancheta din spate a mașinii, surprinsă pe moment când Henri îi arată Arcul de Triumf.

— Da, da, zice ea, e frumos, deși mașina e prinsă în trafic și ea poate cu greu să-l vadă. Trec de un turn și își continuă drumul de-a lungul cheiului. Henri apasă pe buton și dă drumul la radio, fredonând o melodie. Curând intră pe o autostradă și lui Zoli i se pare că, o secundă mai târziu, e condusă din nou spre lift. Intră un moment în panică și întinde mâna spre butoane, dar fata ei o prinde de braț și-i mângâie mâna.

— E-n regulă, mami, ajungem ca fulgerul!

I se pare un cuvânt ciudat și simte cum un fulger îi trece prin cap, ca și cum ar fi fost invitat acolo. Își dă seama că fiica ei o sprijină când intră în apartament.

Zoli cade pe pat, surâzând.

— Cred c-am băut prea mult vin.

Dimineața se trezește devreme și îngenunchează lângă canapea, trecându-și degetele ca un pieptene prin părul fiicei sale, la fel cum făcea când Francesca era mică. Fata ei se mișcă, zâmbește. Zoli o sărută pe obraz, se ridică și caută prin bucătărie cele necesare micului dejun, găsește un card cu magnet pe ușa frigiderului. Trece magnetul peste păr, când deodată descoperă că Francesca e chiar în spatele ei, ținând un telefon la ureche.

— Ce faci, mami?

— O, nimic, Franca! zice ea și numele-i sună atât de asemănător cu cel al Conkăi, încât uneori simte cum i se cască un hău în piept.

— Ce faci cu magnetul?

— O, nu știu! răspunde Zoli. Realmente fără motiv.

Fiica ei începe să vorbească repede în telefon, ca un foc ce arde vâlvătăi. Se pare că e o problemă cu locurile la conferință și că s-au făcut prea multe rezervări pentru unele dintre săli. Francesca închide telefonul și suspină. În bucătărie deschide o cutie cu boabe de cafea, le macină, umple o cafetieră cu apă. Atâtea aparate albe, gândește Zoli. Poate simți o tensiune ușoară între ea și fiica ei, nu asta își dorește, nu se va lăsa atrasă în așa ceva, conferință sau nu, și o întreabă pe Francesca cum a dormit. Primește răspunsul:

— O, bine!

Zoli repetă întrebarea în romani. Este prima dată când folosesc această limbă, pare că are un efect deosebit asupra atmosferei și Francesca se apleacă spre ea să-i spună:

— Manii, chiar aș vrea să iei cuvântul, realmente aș vrea asta.

— Despre ce-aș putea vorbi?

— Ai putea citi un poem. Timpurile s-au schimbat.

— Nu pentru mine, *chonorroeja*.

— Ar face bine atâtor oameni.

— Spuneau același lucru cu cincizeci de ani în urmă.

— Uneori e nevoie de cincizeci de ani. Vor fi oameni de peste tot din Europa, chiar și niște americani.

— Și de ce mi-ar păsa de americani?

— Vreau să-ți spun că e cea mai mare conferință din ultimii ani.

— Chestia asta chiar face cafea bună?

— Mama, te rog!
— Nu pot s-o fac, iubirea mea!
— Am băgat atâția bani în ea. E un mare eveniment, oameni din toată lumea, un adevărat mozaic. Vin toți aici.
— În final, nu va conta.
— O, să nu crezi asta! reacționează fata ei. N-ai crezut niciodată așa ceva, haide, mami!
— Ai spus cuiva despre poeme?
— Nu.
— Promiți?
— Mami, promit! Te rog!
— Nu pot s-o fac, zice Zoli. Îmi pare rău, chiar nu pot.

Își pune mâinile pe masă, emfatic, un argument în plus și amândouă rămân tăcute, așezate la mica masă rotundă, de bucătărie, cu suprafața cioplită. Ar putea pune pariu că fiica ei dăduse o grămadă de bani pe acea masă, frumos lucrată, deși de fabrică. Poate e o modă. Lucrurile revin din nou și din nou. O amintire începe s-o sâcâie. Enrico obișnuia să-și pună palmele pe masa din bucătărie, cu degetele rășchirate, și să înfigă un cuțit printre ele, repetând mereu asta până când lemnul din capul mesei ajunsese numai găuri.

— Știi, cafeaua asta e groaznică, Franca, tatăl tău s-ar întoarce în mormânt.

Mama și fiica se privesc una pe alta și zâmbesc larg gândindu-se la el.

— Știi, indiferent ce se întâmplă, eu am fost exclusă pentru totdeauna din comunitate.
— Dar ai spus-o chiar tu, mami. Totul s-a terminat, e de domeniul trecutului.
— Da, acele timpuri au trecut, dar eu încă fac parte din ele.
— Te iubesc așa de tare, mami, totuși mă exasperezi!

Francesca o spune cu un zâmbet, dar Zoli întoarce capul și se uită afară pe fereastra de la bucătărie. Cam la un metru distanță este zidul unei clădiri învecinate.

— Hai, zice Zoli, haide să facem o mică plimbare! Mi-ar plăcea să le văd pe doamnele acelea de ieri, de lângă piață, poate vom cumpăra niște baticuri.
— Baticuri?
— Și apoi îmi poți arăta unde lucrezi.

— Mami!

—Asta aș vrea să văd, *chonorroeja*. Mi-ar place să mă plimb puțin. Am nevoie să merg pe jos.

În momentul în care ajung în curtea din față a clădirii, Zoli gâfâie deja. Câteva mierle zboară prin copaci și se ciondănesc deasupra lor, în timp ce ele înaintează pe pavajul crăpat, fiica ei fiind foarte ocupată cu telefonul mobil. E vorba, după cum își dă seama Zoli, de anulări și înregistrări, de mese și de o duzină de alte lucruri importante. Subit, Zoli își dă seama că n-a avut niciodată în viața ei un telefon și e uimită când o vede pe Francesca că-l închide cu zgomot pe al său numai ca să-l deschidă din nou. Îl ține așa în fața lor, apasă pe-un buton și-i arată fotografia.

— Mai bătrână decât o stâncă, zice Zoli.

— Deși mai drăguță.

— Acest tânăr din viața ta...

— Henri.

— Să pregătesc florile de tei?

— Sigur că nu, mami! Uneori, totul devine atât de obositor. Ei vor numai ca tu să fii țiganca lor. În timpul micului dejun s-ar fi așteptat, nu știu...

— Să pocnesc din degete?

— Am trecut prin atâția ca el, poate că mi-ar trebui un contabil.

Stau puțin la soare, fericite, în tăcere și merg înapoi la braț până la mașina Francescăi, ca un gândac purpuriu, strălucitor. Zoli se așază pe scaunul din față, surprinsă, dar fericită, în dezordinea din interior. Pe jos zac pahare de carton, tot felul de hârtii, articole de îmbrăcăminte și o scrumieră plină de mucuri. Simte un fior, e ca o promisiune complicată privind o viață extrem de diferită. Pe podea, sub picioare, zărește una din broșurile colorate despre conferință. O studiază în timp ce mașina face un salt înainte, încercând din greu să descifreze ce e scris acolo. În final, fiica sa îi spune, în timp ce schimbă vitezele:

— „De la roată la parlament: amintiri și viziuni romani.”

— Un titlu potrivit, zice Zoli.

— Da, unul bun, ce părere ai?

— Bun. Îmi place.

Și chiar îi place, se gândește ea, are forță, putere, decență, respect, toate lucrurile pe care și le-a dorit pentru fiica ei. Roata de pe broșură era distorsionată astfel ca să lase loc unui drapel romani, unei fotografii cu un

parlament gol și alta cu o tânără fată dansând. Marginea coperții este estompată, distorsionată, dar culorile sunt vii. Se apleacă, o ridică, știe că fiica ei e bucuroasă. O deschide și vede o serie de nume, ore, săli, un program de dineuri și recepții. Îi trece prin minte că ea nu se va duce la niciuna dintre ele.

Sunt și fotografii ale vorbitorilor în acea broșură – una cu o cehoaică cu pomeți înalți și ochi negri, care îi atrage momentan atenția lui Zoli, o profesoară din Cehia, o femeie de etnie romă, dar nu se lasă atrasă, închide broșura, se agață de mâner când trec peste o denivelare a drumului și spune:

— Nu pot să aștept.

— Dacă vorbești, aș putea aranja ceva în seara în care este gala sau în ultima seară.

— Nu sunt făcută pentru gale, Franca.

— Odinioară erai.

— Am fost odată, da, odată.

Automobilul străbate suburbiile Parisului și, la distanță, poate zări câteva blocuri mici. Își amintește de momentul când stătuse pe deal, alături de Enrico, privind peisajul Bratislavei. Poate încă simți cât de dragă îi era atingerea lui, îi poate inhala mirosul și vedea nu știe de ce manșetele pantalonilor lui fluturate de vânt.

— Aici lucrezi?

— Avem o clinică aici.

— Acești oameni sunt săraci, zice Zoli.

— Construim un centru. Avem cinci avocați. O linie permanentă de telefon pentru problemele imigranților. Primim multe telefoane de la musulmani. Nord-africani. Și arabi.

— Și de-ai noștri?

— Am un proiect pus în aplicare în școlile din Saint Denis, altul în Montreuil. Niște cursuri de artă pentru fetele de etnie romă. Vei vedea niște tablouri mai târziu, vreau să ți le arăt.

Parchează automobilul în umbra blocurilor. Doi băieți aleargă în spatele unui cauciuc, rostogolindu-l pe pavaj. Jocurile vechi nu se schimbă niciodată, gândește Zoli. Câțiva bărbați stau îngânduraţi, sprijiniți de grilajul de metal al unei prăvălii părăsite, cu pereții plini de graffiti. În dreptul ușii o pisică în alertă, arcuindu-se în sus. Un băiat mai mare se apleacă, îi trage un șut pisicii, care zboară în aer, dar aceasta reușește să

aterizeze fără să pățească ceva și o ia la goană. Băiatul își ridică gulerul jachetei îndesându-și capul în haină.
— Clei, zice Francesca.
— Ce?
— Inhalează clei.

Zoli îl privește pe tânăr cum respiră cu nasul băgat într-o pungă, care pulsează ca o ciudată inimă gri.

Îi revine în minte un gând: Parisul cu bulevardul său larg și elegant de sunete.

Merg braț la braț și Francesca îi spune ceva despre rata șomajului, dar Zoli aproape că n-o aude, urmărind în schimb câteva umbre care apar și dispar din balcoanele apartamentelor. Își netezește partea din față a rochiei în timp ce traversează o fâșie de iarbă arsă, îndreptându-se spre ușa unei clădiri mai joase, de birouri, proptită cu niște blocuri de zgură. Ușa e blocată cu o bară de metal. Francesca scoate o cheie și se chinuiește s-o descuie, reușește și ușa se dă în lături când apasă bara de metal. În interior sunt înșiruite mici cubicule în care lucrează un număr de oameni, în majoritatea lor tinere femei. Ele își ridică pe rând capul și le zâmbesc. Fiica ei îi spune paznicului de la celălalt capăt să plece și să încuie ușa exterioară.
— Dar cum ieșim de aici? o întreabă Zoli.
— Mai e o ușă. El o păzește pe aceea și noi am încuiat-o pe cea din față.
— O, da!

Păcănitul degetelor pe tastatură încetează și ea vede mai multe persoane ridicându-se de la pupitrele lor, capetele ivindu-se deasupra despărțiturilor din plută.
— Salut la toată lumea! strigă fiica ei. Aceasta este mama mea, Zoli.

Și, înainte de a putea să-și tragă măcar răsuflarea, vreo șase persoane se strâng în jurul ei. Se-ntreabă ce-ar trebui să facă, dacă ar trebui să-și țină poala rochiei cu mâna sau dacă ar trebui să-i sărute, cum o fac francezii, dar ei îi întind mâna și i-o strâng pe-a ei și toți îi spun cât de mare plăcere le face s-o întâlnească în sfârșit. Formularea îi sună ca lama unui briceag înfipt între omoplații ei, cuvântul seamănă cu cel din italiană și nu prea știe în ce limbă să le răspundă. Ei se înghesuie în jur și își simte inima bătând să-i sară din piept. O caută cu privirea pe fata ei, însă n-o poate vedea din cauza fețelor din jur. Prea multe fețe, Dumnezeu știe cât de multe, și cuvântul „pilotă” îi trece prin minte, nu știe de ce, simte genunchii cum o lasă, e pe

un drum, dă un colţ, dar îşi revine, scutură din cap şi deodată fata ei e acolo, o sprijină şi-i spune:
— Mami, să-ţi aduc nişte apă, eşti palidă!

O conduce spre un scaun cu rotile, maro, de birou. Se lasă greu pe el.
— Sunt bine, numai că am făcut o călătorie lungă.

Se întreabă, în timp ce bea apă din pahar, în ce limbă le-a spus asta şi ce a vrut să spună, dacă a vrut să spună ceva.
— Aici e biroul meu, zice Francesca arătând spre un cubicul.

Zoli ridică ochii şi vede fotografii în care apar ea şi Enrico stând în picioare în vale, într-o după-amiază de vară. Întinde mâna să-i atingă faţa bronzată de soare. Mai este şi una cu Francesca, o fetiţă de opt ani, cu părul legat cu un batic, stând în faţa morii, a cărei roată se vede uşor estompată. „Aşa am trăit noi cu adevărat?” se-ntreabă ea. Ar dori să pună întrebarea cu glas tare, dar nimic nu iese afară, se retrage din nou în sinea ei, se ciupeşte de încheietură şi observă cât de drăguţ arată biroul, deşi în mod clar e o structură temporară, totul înghesuit, cu pete de umezeală.
— Ce ziceai de pilotă, mama?
— Nu sunt sigură.
— Eşti palidă, zice Francesca din nou.
— Doar pentru că e puţin cam cald aici.

Fiica ei apasă butonul unui mic ventilator alb şi-l direcţionează spre faţa lui Zoli.
— Am fost mereu puţin palidă, zice Zoli şi ar vrea să pară ca o glumă, dar nu-i o glumă, nimeni n-o ia ca atare, nici chiar propria-i fiică.

Întinde mâna şi închide ventilatorul şi poate simţi răsuflarea caldă a Francescăi pe obrajii ei.
— Mami, poate c-ar trebui să te duc acasă.
— Nu, nu, sunt bine.
— Am numai câteva telefoane de dat.
— Dă-i bătaie, *chonorroeja!*
— Nu te deranjează? Numai câteva telefoane, asta-i tot. Mai am ceva de făcut şi după aceea plecăm.
— Baticuri, zice Zoli fără niciun motiv de care să-şi poată da seama.

Când ies pe uşa din spate, prin dreptul ei trece un grup de puşti, mişcându-se în paşi de dans cu un radio uriaş pe umeri. Poartă şepci de baseball întoarse cu cozorocul la spate şi pantaloni imenşi, căzuţi peste

pantofii în culori intense. Ritmul muzicii, deși dată prea tare și discordant, nu-i e total străin și Zoli are impresia că l-a mai auzit cândva, dar poate toate cântecele ajung în final să sune la fel, și ea își dorește pe moment să poată merge alături de băieți, peste mormanul de gunoi, spre șantierul aglomerat care se vede în depărtare, numai ca să aibă timp să-și aducă aminte exact unde mai auzise melodia.

— Plimbă-mă puțin prin jur, Franca! îi cere ea.

— Dar ești obosită.

— Te rog, vreau să ne plimbăm cu mașina.

— Tu ești șefa, zice fata ei, și Zoli știe că dorise să spună ceva plăcut pentru ea, deși îi suna cam straniu și aspru.

Ocolesc prin spate clădirea improvizată și fiica ei se oprește brusc.

— Of, a naibii treabă, zice ea, aplecându-se peste capota mașinii și trăgând în jos ștergătoarele. Mi-au șterpelit cauciucul, zice ea. Îl folosesc la praștii. E a patra oară anul ăsta. A naibii chestie!

O pietricică aterizează pe spatele mașinii și se rostogolește pe asfalt.

— Mami, urcă!

— De ce?

— Urcă! Te rog!

Zoli se așază pe scaunul din față. Fiică-sa se apleacă din nou, cu sânii rezemați de parbriz și Zoli o poate auzi cum vorbește agitată în telefon. În câteva clipe paznicul iese afară cu aparatul de emisie-recepție deschis, în mână. Francesca îi arată grupul de copii care o zbughesc în toate părțile. Paznicul i se adresează lui Zoli prin fereastra deschisă.

— Îmi pare rău, *madame*, îi spune el, cu un accent african puternic și se îndreaptă, arătând puțin ostenit, spre șantierul unde se ridică construcțiile.

— Poți să crezi așa ceva? o întreabă Francesca. O să te scot de-aici!

— Vreau să văd.

— Ce e mare lucru de văzut, mama? Nu e ca în vale. Uneori, nici jandarmii nu vin până aici. Acum sunt câteva grupuri de cetățeni vigilenți, care păstrează ordinea. Mami, nu crezi – n-ar fi trebuit să te aduc aici, îmi pare rău!

— Și unde sunt ai noștri?

— Ai noștri?

— Da, ai noștri.

— În blocul opt. Mai sunt câțiva și aproape de autostradă. Și-au ridicat mici adăposturi de unii singuri. Vin și se duc.
— Blocul opt, atunci!
— Nu-i o idee bună, mami!
— Te rog!

Francesca schimbă vitezele și trece de prăvălii cu obloane trase. Oprește mașina în dreptul unor borne galbene. Îi face semn spre clădirile cu șase etaje mărginite de un spațiu cenușiu, unde lenjeria atârnă la uscat în balcoane și ferestrele sparte sunt cârpăcite cu bucăți late de bandă adezivă gri.

Zoli urmărește cu privirea o fetiță scundă alergând printre blocuri, cu o floare din hârtie roșie prinsă la capătul unui umeraș. Fetița își croiește drum prin peisajul trist dincolo de o camionetă incendiată și începe să urce niște scări de metal. Rotește umerașul pe deasupra capului. Floarea e luată de curent și ea sare și o prinde la jumătatea scărilor.
— Câți trăiesc aici, Franca?
— Cam două sute.

Pe unul dintre balcoane apare silueta unei femei enorme. Se apleacă peste bară – grăsimea îi tremură pe brațe – și începe să țipe la fetiță. Copilul fuge să se ascundă sub scară, face o pauză, își mișcă brațul și floarea de hârtie zboară, din nou, prin aer și apoi e înghițită în întuneric. Zoli are senzația că a mai văzut-o cândva într-un alt loc, altădată, și că, dacă va sta suficient acolo, o va recunoaște.

Fetița apare săltând pe balconul de sus, când deodată e trasă dincolo de ușă.
— Îmi pare rău, mami!
— E în regulă, dragă!
— Încercăm să-i ajutăm cât putem.
— Haide, calule, balegă-te, zice Zoli și motorul prinde putere și mașina o ia din loc.

Pe autostradă Zoli zărește tabăra lângă o porțiune de drum în construcție. Ușile rulotelor sunt deschise și în apropiere se află patru dube defecte, cu capotele deschise. Trei bărbați cu pieptul gol se apleacă deasupra unuia din motoare. Un adolescent trage după el un băț prin noroi, lăsând în urmă o dâră cenușie. Câțiva bărbați mai vârstnici stau așezați pe scaune ca niște figuri cioplite-n piatră. Unul dintre ei se șterge la gură cu

poala cămășii. Fumul se înalță din focurile răzlețe. Pe un cablu telefonic sunt agățați mai mulți pantofi. Niște cauciucuri zac aruncate în jurul unei roabe cu roțile-n sus.

Trec prin dreptul taberei în tăcere.

Zoli vede ca prin ceață mașinile, barierele, tufele joase, benzile albe ale autostrăzii, toate-i fug prin fața ochilor.

— Cine sunt toți acești oameni din seara asta?

— Mama?

— La conferință, cine sunt?

— Reprezentanți ai mediului academic, răspunde Francesca. Experți în probleme sociale. Acum sunt mulți scriitori care folosesc romani, mama. Câțiva poeți. Unul vine tocmai din Croația. Au apărut niște oameni străluciți în aceste zile, mama. Cel croat e poet. Mai e unul de la Universitatea din...

— Ce frumos!

— Mama, ești bine?

— Ai văzut roaba aceea?

— Mami?

— Cineva ar trebui s-o întoarcă la loc.

— Vom ajunge repede acasă, nu-ți fie teamă!

În apartament ațipește repede, cu perna adunată la piept. Se trezește după-amiaza, în camera tăcută. Se duce în baia de alături și bea însetată apă rece de la robinet. Se îmbracă și zace pe pat cu mâinile încrucișate deasupra stomacului. Ar putea sta astfel mai multă vreme, gândește ea, deși ar dori să vadă ceva, poate un scaun sau lumina soarelui.

Imediat după prânz Henri intră, trecând prin ușă ca un uragan. Se oprește dintr-odată când o vede ca și cum ar fi uitat că e și ea pe-aici. E îmbrăcat cu niște pantaloni albi, perfect călcați și o cămașă bleu. Ține un telefon la ureche, zâmbește larg, îi trimite un sărut prin aer. Zoli n-are habar cum să interpreteze gestul. Dă aprobator din cap spre el. „Asta e camera lui, gândește ea, astea sunt cămășile lui, șifonierul lui, fotografiile înrămate, iar în una apar și eu.“

În baie, își stropește fața cu apă și se aranjază înainte să intre în camera de zi. E bucuroasă să-i audă vocea Francescăi din bucătărie, discutând despre niște probleme legate de catering. Se pare că Henri caută o trupă de

interpreți care s-au îmbătat pe undeva și ar fi trebuit să cânte la deschiderea conferinței, în seara asta.

— Scoțieni, strigă el în telefon, sunt scoțieni, nu irlandezi!

Din capătul celălalt al camerei Francesca îi face cu ochiul și un cerc cu mâna prin aer, ca spre a grăbi conversația la telefon. În fundal este televizorul deschis, deși fără sunet. Zoli stă așezată în fața măsuței și deschide un album cu fotografii din India.

Morții pe malul Gangelui. O mulțime în fața unui templu. Dă pagina în timp ce Henri începe să pocnească frenetic din degete, mai întâi spre Francesca, apoi spre Zoli.

— Doamne sfinte, Doamne. O, Dumnezeule! geme el în timp ce închide telefonul cu un pocnet și dă televizorul mai tare.

Pe ecran apare chiar el, încordat și nervos. Camera trece de la el spre un grup de tinere în costume tradiționale, care dansează. Pe ecran apare titlul conferinței, apoi din nou fetele dansând.

Francesca se așază pe canapea alături de Zoli și, când se termină reportajul, îi ia mâna mamei ei în a sa și o ține strâns.

— Ei bine, am dat-o în bară? întreabă Henri, trecându-și degetele prin păr.

— Ai fost perfect, zice Francesca, dar ai fi arătat și mai bine fără cămașa de forță.

— Hm?

— Glumeam.

Mama și fiica se reazemă una de alta cu mâinile împreunate. Prin perdele se strecoară razele de lumină, care par să se aștearnă la picioarele lor.

— Ei bine, ai fi putut să fii și tu un pic mai degajat, zice Francesca și își lasă capul pe umărul lui Zoli.

Ambele izbucnesc în râs, la unison, de parcă ar fi fost o singură persoană.

— Ei, cred că m-am descurcat destul de bine.

Henri se răsucește pe călcâie și se îndreaptă cu pași apăsați spre bucătărie.

Cele două femei se ridică, cu frunțile atingându-li-se. Lui Zoli i se pare că e un moment perfect, spontan și firesc. Ar dori să-l înghețe pentru totdeauna și să-l ia cu ea, în timp ce fiica ei ar continua să stea pe canapea, încă râzând, să-și culeagă pantofii din dreptul ușii, să coboare scările, să

străbată străzile pașnice și să lase Parisul în urmă, înghețat în acest moment unic de frumusețe extraordinară parcă plutind prin oraș spre singurul lucru în mișcare din lume, trenul, care o duce acasă.

Zoli face duș așezată pe marginea căzii, cu fața sub apa care cade ca o ploaie prin sită. Apa îi udă părul. Aude agitație prin dormitor, picioare care se mișcă repede, ușa trântindu-se cu zgomot. Vocea lui Henri e stresată, își caută butonii și ea o aude pe Francesca cum insistă ca el să se miște mai repede și să plece. Apoi fata ei nu mai spune nimic, doar oftează lung.

Zoli își închide ochii și lasă apa să i se scurgă peste trup.

Ușa din față se trântește și aude un ciocănit ușor în ușa băii.

— Mami, terenul e liber!

Se îmbracă amândouă în baie. Zoli își ține spatele întors, deși o zărește pe fata ei în colțul unei oglinzi, pielea netedă pe talie, piciorul lung și smead. Francesca își trage pe ea o rochie albastră și își pune o pereche de pantofi cu toc înalt.

Zoli se apleacă spre șifonier și-și închide ochii când se zărește în oglindă.

— Poate c-ar trebui să trec peste asta, *chonorroeja,* mă simt puțin obosită.

— Nu poți face așa ceva, mami, este seara de deschidere.

— Mă simt un pic amețită.

— Nu ai de ce să te temi, îți promit!

— Aș putea sta aici. Îl voi vedea pe Henri la televizor.

— Și să mori de plictiseală? Haide, mami!

Fata ei scotocește printr-un sertar, se duce în spatele lui Zoli și îi prinde un colier lung în jurul gâtului.

— E o veche bijuterie persană, zice ea. Am găsit-o în piața din Saint Queen. N-a fost scumpă. Vreau să ți-o dau ție.

Mâna Francescăi îi atinge ușor gâtul, care îi pulsează.

— Îți mulțumesc! îi spune Zoli.

În drum spre acel loc – printr-un labirint de autostrăzi și pasaje rutiere –, fiica ei bate darabana pe volan, spunându-i cât de greu îi fusese să găsească un hotel pentru conferință.

— A trebuit să renunțăm la cuvântul „romani” și să-l schimbăm în „european”, numai ca să ne lase să intrăm. Râde și șterge o dâră de pe parbriz cu capătul eșarfei ei. Amintiri și imaginație europene! Îți poți închipui așa ceva! A trebuit să reintroducem cuvântul, desigur, în

broșură, iar hotelul a încercat să bată în retragere. „Nu putem avea țigani aici“, au zis ei. A trebuit să-i amenințăcă-i voi urmări în justiție și atunci au ridicat prețurile, am fost pe punctul să anulăm. Poți crede așa ceva?

Mașina trage în fața hotelului cu palmieri, cu multă sticlă, cu o strălucire ieftină.

— Și mai doreau să știe dacă unii vor veni în căruțe!

Își desface centura de siguranță înainte ca motorul să se oprească, râde tare și lovește volanul, și din greșeală claxonul, așa că pare că automobilul este foarte supărat de ceva, odată ajuns acolo. Trage în lături centura.

Zoli aude cântec de păsărele și îi ia puțin timp să-și dea seama că e transmis de fapt prin difuzoare. Deși lumea se schimbă mult, în același timp rămâne aceeași. Trece de ușa batantă, mergând atât de încet, încât aceasta, acționată electronic, aproape că-i lovește călcâiul. Înaintează cu grijă și ușa se ține după ea și are senzația că parcă e prinsă într-o roată de moară.

— Urăsc ușile astea, zice Francesca, în timp ce o conduce pe Zoli de-a lungul coridorului, presărat cu o serie de mici indicatoare, spre locul unde se află o versiune gigantică a broșurii, lângă ușa mare din panel maro a sălii de conferință.

Zoli recunoaște niște figuri de la locul de muncă al Francescăi, toată lumea zâmbindu-i larg, și chiar și câteva persoane din propria etnie – un rom recunoaște întotdeauna un altul –, îi poate deosebi în vârtejul de fețe, de ochi, de priviri rapide, de îmbrățișări. Limba mea, gândește ea. O poate auzi pe alocuri, ca pe o pasăre zburând prin încăpere dintr-un colț în altul. Parcă pășește pe o pernă de aer. Se clatină. Cineva îi pune un pahar cu apă în mână.

Zoli soarbe apa și simte un gol interior. De ce atâta agitație? De ce atâtea probleme? De ce nu se duce înapoi, în vale, să privească soarele cum dispare dincolo de cadrul ferestrei?

În celălalt capăt al holului îl vede pe Henri cum scutură energic mâna unui bărbat înalt, cu o pălărie albă, cu panglică.

— Acela e poetul, îi șoptește Francesca. Și dincolo de el e unul dinte marii noștri donatori, o să-ți fac cunoștință mai târziu. Și fata aceea e de la *Paris Match,* o reporteriță, nu-i așa că arată extraordinar?

Toate fețele par că se topesc unele în altele. Zoli și-ar dori să fie furioasă, dar nu simte nimic. Dorește să întindă mâna să se prindă indiferent

de ce e prin preajmă, un gard, o tufă de trandafiri, un par de lemn, brațul fetei sale, orice.

— Mami?

— Da, da, sunt bine.

Se aude un clopoțel și Francesca o conduce de-a lungul unui coridor spre sala de bal, unde au fost aranjate mese rotunde cu farfurii, tacâmuri strălucitoare și șervete împăturite.

Prin sală se aud râsete, dar treptat se așterne liniștea la sunetul unui cuțit ciocnit de un pahar. Un vorbitor se ridică și se urcă pe podium, un bărbat înalt, un suedez, și cuvântarea lui e tradusă în franceză. Zoli se simte pierdută, dar fericită când fiica ei se apleacă din când în când spre ea, redându-i în șoaptă ce spune el – că înțelege propria noastră experiență, amintirile care țâșnesc cu forță, că înțelege tăcerea comunității rome, fără acces la problemele publice, absența instinctului de autoconservare, amintirile din inima tuturor lucrurilor. I se par niște cuvinte atât de umflate pentru niște vremuri atât de meschine, și Zoli rămâne imperturbabilă în timp ce ropote de aplauze se aud prin sală.

O privește pe fata ei cum se duce pe scenă, șerpuind în frumoasa ei rochie albastră, să pronunțe un mic cuvânt de bun venit în romani și în franceză și să prezinte agenda celor trei zile de conferință: Holocaustul; Asimilarea; Pauperizarea lexicală; Valorile culturale din baladele scoțiene; Percepția poliției privind comunitatea romă din Belgia; Stratificarea economică; Probleme legate de memoria comunității rome. Cât de mândră este, mai spune ea, să vadă atâția oameni de știință care dau, în sfârșit, dovadă de un asemenea interes. Nu vom mai fi nevoiți să mai stăm pe margini! Un ropot de aplauze și urale răsună din jurul meselor și ea vorbește despre nume și sponsori și donatori și, deși Zoli o rugase să nu-i menționeze numele, Francesca o face oricum. Pare că sala se cufundă într-o tăcere plină de respect și aerul e tras în afară ca să umple tot spațiul. Urmează un ropot scurt de aplauze, scurt, slavă Domnului, și niciun reflector nu se îndreaptă spre ea. Henri îi apucă mâna și i-o strânge și, realmente, tot ce-și dorește ea acum e să fie înapoi în apartament, să stea lungită pe pat, cu mâinile strânse deasupra abdomenului, dar totul înseamnă atât de mult pentru Francesca, încât trebuie să rămână, să stea alături de fiica ei, și oricum, ce mai contează? E un lucru atât de mic pe care-l poate face pentru ea. Rușinea îi invadează inima. „Ar trebui să mă ridic și s-o

aplaud. Ar trebui să-i scandez numele. Tot ce-am făcut eu nu e nimic faţă de toate astea. Sunt meschină, proastă, egoistă.”

Zoli îşi prinde poala rochiei şi se ridică, aplaudând, în timp ce fiica ei coboară scările pe tocurile ei înalte, zâmbind triumfător. Se îmbrăţişează. „Asta e tot ce am, gândeşte Zoli. Este carnea şi sângele meu.“

Pe scenă muzicienii scoţieni încep să înveselească atmosfera şi ritmurile lor umplu sala – mandolină, chitară, vioară. Peste tot se aud râsete şi lumea se mişcă de colo-colo, estompându-se în fundal. Chelneri. Personalul hotelului. Bărbaţi înalţi cu petice de piele pe coatele hainelor.

Zoli se sprijină de spătarul scaunului, îşi duce mâna la gât şi e surprinsă de senzaţia pe care i-o dă atingerea noului colier pe piele. Aproape că nu-şi aduce aminte când l-a pus. Cât de mult a trecut, se-ntreabă ea, de când n-a mai purtat aşa ceva? Închide ochii ca să şi-l amintească pe Enrico. El merge cu paşi mari în sus, pe deal, spre moară. Îşi aruncă haina pe unul din umeri chiar înainte să intre. Îşi scutură bocancii de noroi şi trage uşa.

Haide, vioaro, cântă, o îndeamnă ea în gând.

Ritmul muzicii se întteţeşte. Sub masă îşi leapădă unul din pantofi. Simte aerul rece pe degete. Îl aruncă şi pe-al doilea şi se întinde fericită, când simte o bătaie uşoară pe umăr. O voce în spatele ei. Pronunţându-i numele. Se răsuceşte-n scaun şi încearcă să-şi bage picioarele, din nou, în pantofi. Din nou, aude numele ei. Se ridică. El, vizitatorul, e un bărbat gras, cu părul creţ, cam de patruzeci şi ceva de ani – transmite imaginea unui om deschis şi sincer, cu faţa lăţită de un zâmbet generos.

Îi întinde mâna moale şi grăsuţă.

— David Smolenak, îi spune el. Din Presov.

Zoli simte că se înăbuşe.

— Sunteţi acea persoană, nu? Zoli Novotna?

Ea se uită fix la şirul de pixuri din buzunarul hainei.

— Sunteţi Zoli Novotna?

Este prima dată când aude vorbindu-i-se în slovacă după atâţia ani. Îi sună atât de străină acum, nelalocul ei, ceva silit. A fost dusă în altă parte, gândeşte ea, trupul îi joacă feste, mintea la fel.

— Mă scuzaţi, îi spune el. Nu sunteţi acea persoană?

Ea scrutează sala şi vede şiruri de feţe la tot atâtea mese, animate datorită muzicii. Se bâlbâie, scutură capul, apoi dă aprobator din el; da şi

nu.

— Aţi publicat o carte? În anii ’50?

— Sunt aici cu fiica mea, zice ea, ca și cum asta ar fi fost tot ce conta în viața ei.

— Mi-a făcut plăcere, zice el.

Ea se-ntreabă ce plăcere i-ar fi putut face și simte o undă fierbinte în inima ei.

— Presov? întreabă ea, în timp ce se prinde de marginea mesei.

— Aţi avea un minut la dispoziţie? o întreabă el. Mi-ar face plăcere să vorbim. V-am citit cartea. Am găsit-o într-un anticariat din Bratislava. Este uimitor. Am fost într-o așezare, Hermanovce, cu locuri de acest fel. Ai ce vedea acolo.

— Da, zice ea.

El își ridică pumnul, tușește în el și-i spune:

— V-am găsit cu greu.

— Pe mine?

— Am ajuns la dumneavoastră, când am citit niște articole despre alţi scriitori, Tatarka, Bondy, Stransky, știți...!

— Da, da, zice ea, simțindu-se ca și cum toate ferestrele ar fi fost închise deodată.

— Nu știam că veţi fi aici, zice el aproape bâlbâindu-se. Credeam... Râde, un fel de râs menit să mai umple timpul. Dacă n-ar fi fost Stepan, n-aș fi știut nimic.

Își aprinde o țigară și ridică palma s-o ferească de fumul albăstrui, care se încolăcește-n sus. Zoli urmărește traiectoria lină a țigării spre buzele lui și mișcarea mâinilor prin aer, degetele agere. Pare că acele cuvinte îi ies toate de-a valma din gură – despre Slovacia, despre viața grea a comunității rome, ce înseamnă acum pentru integrarea europeană și, deodată, pomenește de Bratislava, îi vorbește despre un bloc numit Pentagon, cu graffiti pe casa scării, dealeri pe sub scări. „Ce fel de dealeri?“ se-ntreabă ea. Bărbatul vorbește despre o expoziție, despre poemele lui Stransky, reînviate acum. Un cuvânt straniu, gândește ea, lui Stransky nu i-ar fi plăcut, nu, gândul că el ar fi putut bântui, reînviat, prin grădinile din Budermice. Ziaristul îi atinge cotul și ea vrea să-i spună: „Nu, te rog, lasă-mă în pace. Lasă-mă să-mi trăiesc viața, sunt într-o grădină, mă plimb. Nu mă aflu unde crezi tu, am plecat de acolo.” Dar el îi vorbește acum despre

un poem, unul dintre cântecele ei vechi, ceva despre trunchiul unui tei. Îl căutase pe Stransky, îi mai spune el, și descoperise *Credo*, apoi o ediție ieftină de balade, erau ciudate aceste poeme, rare, frumoase, între niște coperți vechi, pline de praf și, când întrebase de carte, îi spuseseră că putea fi cumpărată de la anticariat, că era un mic cult legat de ea, că e în continuare considerată o mare voce, o nouă voce a unor timpuri vechi și el o căutase mult, din curiozitate, și după aceea pronunță din nou acel nume, Stepan, cât de mult îl ajutase când dăduse de el în final. Își stinge țigara într-o farfurioară de pe masă. Fumul se ridică drept în sus și ea îl urmărește cum plutește, unduindu-se prin aer. Stepan, zice din nou jurnalistul, și după aceea menționează ceva despre o fotografie luată de pe pianul din hotelul Carlton, cât de frumoasă era, în timp ce ea nu-și dorea nimic altceva decât să se aplece și să toarne apă peste mucul de țigară, să-l stingă odată, dar, cu cât mai mult îl studiază, cu atât fumul continuă să se încolăcească deasupra lor.

— Swann? zice ea.

— Da.

— Stephen Swann?

— Da, desigur, răspunde el.

Zoli trage scaunul mai aproape, se lasă să cadă în el. Întinde mâna după un pahar cu apă, îl ridică spre buze. Nu știe al cui e, dar ia o înghițitură zdravănă din el. E tabu să bei din paharul altcuiva, însă simte apa rece cum îi face bine imediat când i se scurge pe gât.

La capătul celălalt al sălii o față palidă înaintează prin lumină.

— La recepție, zice jurnalistul, sau i se pare că zice, dar îi aude vocea departe de ea, dincolo de ea.

Aerul îi presează timpanele, cuvintele nu mai au niciun sens, sunt numai niște obiecte disparate. Jurnalistul se apleacă spre ea, durduliu, cu ochii sinceri, respirația mirosindu-i greu de la fumul de țigară.

— L-am văzut azi.

Se apleacă spre Zoli, sprijinindu-se cu brațul de spătarul scaunului, și ea îi simte greutatea celeilalte mâini apăsându-i încheietura.

— Doamna Novotna? zice el.

Ea se ridică în picioare și acolo, de-a curmezișul sălii, îl vede pe Stephen Swann, cu o tristețe profundă întipărită pe față în timp ce se uită țintă la ea.

Zoli crede un moment că i se pare, că mintea i-a luat-o razna, că are impresia că-l vede, dar că e altcineva, poate faptul că omul i-a pronunțat numele a făcut-o să aibă vedenii, amețeala pe care o simte o păcălește, poate că timpul doar s-a deplasat, s-a fracturat și a aterizat acolo numai cioburi. Acel bărbat – este el Swann? – o privește țintă, ține o mână în jos pe lângă corp și un baston de lemn în cealaltă. Poartă un costum gri, elegant. Părul lui, sau ce-a mai rămas din el, este alb. Pe creștet îi strălucește o chelie. Cearcăne grele în jurul ochilor. Are fața trasă, fruntea încruntată. Nu se mișcă. Zoli se uită în jur, căutând o scăpare. Respirația îi șuieră, de parcă e pe punctul să se înece. Se uită frenetic în jur după fiica ei, ținându-se de spătarul scaunului. „Pleacă, gândește ea. Te rog să pleci! Dispari!” Muzica de pe scenă e tare, puternică și niște note ale viorii o fac să se înfioare.

— Vă rog să mă scuzați, îi spune ea jurnalistului.

— Mă întrebam dac-aș putea vorbi...

— Trebuie să plec.

— Poate mai târziu?

— Da, da, mai târziu.

Bărbatul din cealaltă parte a sălii este Swann, e sigură de asta. Începe să se miște în direcția ei, țeapăn, mergând aplecat deasupra bastonului. Trupul i se mișcă în ritm cu stofa costumului, care se încrețește și descrețește, ca un animal cenușiu, ciudat.

— Trebuie să ne întâlnim toți trei, zice jurnalistul.

— Desigur, da.

— Aici?

Ea se ridică deodată drept în fața ziaristului, îi privește sever fața rotundă și-i spune pe un ton aspru:

— Vă rog să mă scuzați!

Cu coada ochiului îl urmărește pe Swann, gâtul lui ca al unui sac încrețit dispărând în faldurile jachetei. Gândește un moment că arată ca o perdea în timp ce se dezintegrează agățată pe bara ei.

— Nu veni aici, șoptește ea.

Împinge scaunul cu spătar înalt din calea ei. Acum e la trei mese distanță.

— Nu! Apucă poalele rochiei și le crâmpoțește-n mână. Dispari! șoptește ea. Pleacă!

Acum se află la două mese distanță și pe urmă se oprește în fața ei și își spune numele încet, pe un ton plăcut, Stepan, ca și cum ar fi fost slovac, însă se corectează repede singur, poate amintindu-și ceva ce se petrecuse atât de demult, încât putea fi gravat pe-un mormânt. Stephen.

— Știu cine ești, îi spune ea.

— Zoli, putem să stăm jos?

Ea nu își dorește în acel moment nimic altceva decât să stea pe fotoliul ei de răchită, din care să vadă apusul de soare în vale, un loc unde să îmbătrânească și să moară, asta-i tot ce-și dorește, ar vrea să fie în vale, așezată pe acel fotoliu din răchită, da, să moară în umbra lui Enrico.

— Nu, zice ea.

Swann încearcă să schițeze un zâmbet, dar nu-i iese.

— Nu-ți pot spune cât de mult... eu... eu, zice el, ca și cum ar fi încercat să-și reamintească cuvântul în slovacă pe care oricum nu-l știuse niciodată. Atât de fericit. Cuvintele lui nu-și găsesc o reflectare pe fața lui. Scoate un pix din buzunar și-l studiază, învârtindu-l nervos între degete, mâinile lui palide tremurând. Am crezut c-ai păţit ceva, am crezut că poate erai, toți acești ani... E atât de bine să-ți văd fața, Zoli, atât de bine! Pot sta jos, te rog, pot sta jos? Cum de-ai...?

— Nu!

— Vreau să-ți spun ceva. Te rog!

— Știu ce vrei să-mi spui.

— Ceva ce-aș fi vrut să-ți spun de demult. Am crezut că erai...

— Știu ce-ai crezut.

El tușește dregându-și vocea, să-i spună din nou ceva, o informație, poate un cuvânt bun, dar i se pune un nod în gât și nu-și mai poate reține tremurul. Își lasă capul în jos cu ochii umbriți.

Ea trece pe lângă el și nu știe de ce și de unde, dar în mână are o linguriță de metal. Se gândește să o pună pe masa de alături, dar n-o face, o bagă în buzunar și e sigură că toți chelnerii sunt cu ochii pe ea, sau jurnalistul, sau gardienii, și că toți au văzut-o, a furat o linguriță, că vor veni spre ea, o vor acuza, o vor apuca de brațe, îi vor cere să-și ceară scuze. „Vino cu noi, dă-ne linguriţa, hoaţo, mincinoase, ţiganco!” Poate auzi pocnetul bastonului lui Swann în spatele ei. În fața ei o mulțime de oameni – tânărul poet croat înconjurat de femei, colegii de birou ai fiicei ei. Swann merge târșâit în spatele ei, sunetul bastonului marcând timpul care trece.

Și-ar dori ca oamenii să se despartă ca apa, în fața ei, dar nu poate trece, trebuie să-i bată pe umăr. Ei se întorc și-i zâmbesc și vocile lor îi sună lui Zoli de parcă ar auzi pe cineva vorbindu-i din trunchiul unui copac. Trece de ei, cu toți nervii încordați la maximum.

Din alt colț al sălii Francesca o urmărește cu privirea, cu fața puțin încruntată, confuză, dar Zoli scutură din cap spre ea, îi face semn cu mâna, ca și cum totul era în regulă. „Nu te îngrijora, *chonorroeja*, voi fi bine.“ Împinge și ultimul scaun din calea ei. Afară pe ușă, pe coridor, din ce în ce mai repede, dă colțul.

„A chelit, gândește ea. Bătrân și chel și îmbrăcat cu un costum cu un număr mai mare. Pete pe mâini din cauza ficatului, încheieturi albe. Un baston cu vârf argintiu.”

Se grăbește spre intrare, trece de recepție, iese afară prin ușile batante, unde un portar se apropie de ea.

— Un taxi, te rog! îi spune ea mai întâi în slovacă, apoi în italiană și simte ca și cum ar vrea să-și smulgă limba, să scape de toate constrângerile astea.

Portarul îi zâmbește și ridică mâna, mănușa lui atât de albă, în contrast cu uniforma roșie.

Zoli e pe cale să se urce-n taxi, când își dă seama că n-are niciun ban la ea și se gândește cât e de absurd ar fi să se suie într-o mașină, într-o țară pe care n-o cunoaște, să se ducă spre un apartament a cărui adresă îi e străină, cu niciun ban asupra ei pentru a-și achita călătoria.

— Te rog, așteaptă! îi cere ea șoferului.

Se vede în oglinda din hotel, o imagine care o ia prin surprindere, o femeie cu părul alb, rochia viu colorată, spatele încovoiat. Să faci atâta drum ca să te vezi astfel! Se întoarce.

Împingând ușile batante. Departe, pe coridor, îl zărește pe Swann – arată ca și cum și-ar fi petrecut întreaga viață luând numai direcții greșite –, și preț de câteva clipe își amintește de el ca de acel bărbat călare pe motocicletă, cu un iepure care-i sare-n cale, trăgând de ghidon să-l evite, cu cârjele albe și negre legate la spate, îndepărtându-se de ea, pe câmp.

Se grăbește-n jos, pe coridor, căutând să se ascundă în bucătărie, spre uimirea unui tânăr care taie morcovi felii. Cineva strigă la ea. Șterge cu șoldul marginea unei mese de metal. Se grăbește afară din bucătărie, ținându-se după o tânără chelneriță care poartă o tavă mare, argintie, ajunge

din nou în hol, unde se oprește o clipă, respiră adânc și o caută pe Francesca prin marea de fețe, cu problemele lor, bucuriile lor, muzica lor.

— Mami?

Zoli își face loc de-a curmezișul sălii și o prinde pe fiică-sa de cot.

— Am nevoie de niște bani. Bani franțuzești.

— Sigur, mami! De ce?

— Trebuie să iau un taxi. Trebuie să mă duc acasă. Acasă la tine. Haide, mai repede!

— Ce s-a întâmplat?

— Nimic, scumpa mea!

— Cine era acel bărbat cu care vorbeai?

— Acela era Swann, răspunde ea. E surprinsă de ce a spus. Ar fi vrut să-i fi răspuns: Nimeni. Să scuture din cap și să ridice din umeri. Să-l alunge, să pretindă că-i indiferentă. Să stea acolo, nemișcată ca într-un tablou, plină de forță. Dar n-o face și în schimb repetă: Acela era Stephen Swann. Mai este un jurnalist cu el.

— O, Dumnezeule mare!

— Îmi trebuie doar niște bani pentru un taxi.

— Și ce i-ai spus?

— Ce i-am spus? Nu știu ce i-am spus, Franca. Trebuie să plec!

— Ce face el aici?

— Nu știu. Știi tu?

— Cum aș putea să știu, mami?

— Spune-mi!

— Nu, protestează fata ei. N-am știut.

— Te rog, dă-mi banii! Îmi pare rău, n-am vrut să fie așa! Te implor, ochișorii mei dulci, Franca!

Vede o lumină cum brăzdează valea, o pasăre printre copaci, un drum care se întinde alb în fața ochilor ei, după aceea o cuprinde amețeala. Francesca o prinde de cot și cu cealaltă mână îi înconjoară talia. Tapetul de pe pereții hotelului pare că fuge prin fața ei. O lumină sclipește pe geam. Urme de degete pe colțurile de jos ale ferestrelor. Swann stă rezemat de perete, între două gravuri ieftine, respirând greu. Jurnalistul stă alături de el, cu capul plecat, mâzgălind ceva într-un carnet legat cu o spirală. Swann își ridică ochii în timp ce ele trec prin fața sa. Îi pronunță numele și își ridică mâna din nou.

— Nu te întoarce! zice Zoli. Te rog, nu te întoarce!

Se-ndreaptă spre ușile batante și, de afară, se aude cântecul de păsări prin difuzor. Francesca îi vâră în mână banii.

— Îți jur, mami, n-am avut nici cea mai mică idee! Jur pe viața mea!

— Condu-mă până la taxi!

— Merg cu tine.

— Nu! Vreau să fiu singură!

Prinde din zbor o undă de parfum dinspre fiica ei și se lasă pe bancheta din spate a taxiului.

— Cheile! țipă Francesca și Zoli lasă geamul în jos și prinde în palmă inelul greu, cu chei.

O vede pe Francesca cum îi spune ceva șoferului și taxiul demarează.

— Te iubesc, mama!

Și în spate, în zona unde e recepția hotelului, mergând târșit, încercând să-și croiască drum prin mulțime, e Swann, slab mort, tremurând. Arată ca un om nehotărât, care nu-și poate permite să plece, dar nici nu vrea să rămână.

Zoli se lasă pe spătarul cald, tapițat al banchetei și privește frumusețea alarmantă a cerului, în vreme ce taxiul se-ndepărtează de hotel.

Ia liftul fără să se mai gândească, își reazemă capul de panelul rece de lemn și își amintește zgomotul făcut de bastonul lui, lumina care îi strălucea pe zona fără păr, conturul sprâncenelor sale.

Mult timp uită să apese pe buton.

Se aud cablurile cum huruie și își ridică ochii. Liftul se deschide la un alt etaj. Intră o femeie tânără însoțită de-un câine, în timp ce ea iese afară. Urcă pe jos ultimul etaj. Răsucește cheia-n ușă. Merge greu pe culoarul lung, slab luminat. Își lasă să-i cadă rochia pe jos și linguriță de metal se rostogolește afară din buzunar. Lasă lenjeria să alunece în spatele ei. Stă goală în fața unei oglinzi lungi și își studiază trupul – un lucru fără însemnătate, cu pielea întunecată și plin de încrețituri. Întinde mâna și își desface părul, îl lasă să cadă. Toate vechile coduri încălcate. Se duce în camera de zi și ridică fotografia lui Enrico de pe raftul de lângă fereastră, o scoate din ramă, revine în pat, ridică încet cuvertura, se ghemuiește sub cearșafuri cu fotografia lui lipită imediat sub sânul stâng.

Dorește o clipă să fi așteptat să audă ce lucruri ar fi avut Swann să-i spună, dar ce i-ar fi putut zice pe înțelesul ei? Zoli închide ochii, recunoscătoare întunericului. Prin fața ochilor ei plutesc tot felul de modele, ca de cristal, apoi fulgi de zăpadă, așternuți leneș pe pământ. Nu există zile mai pline decât cele la care vrem să revenim.

Se trezește auzind voci de oameni în apartament. Clinchet de sticle și un bubuit surd al unui instrument, în cutia lui, când e rezemat de un perete. Se saltă-n sus și simte fotografia lipită de pieptul ei.

— Mami!

E surprinsă să o vadă pe Francesca la capul patului, ghemuită, cu genunchii aduși spre piept. Camera i se pare familiară acum, aproape de parcă ar respira.

— Mă vei omorî, inimioara mea!

— Îmi pare rău, mama!

— De cât timp ești aici?

— De ceva timp. Dormeai atât de bine.

— Cine-i în apartament? Cine e afară?

— Nu știu, idiotul ăla a adus tot felul de oameni aici.

— Cine? întreabă Zoli.

— Henri.

— Te-ntreb cine-i cu el?

— O, nu știu, un grup de bețivi. S-au închis barurile. Îmi pare rău. Îi dau afară!

— Nu, lasă-i în pace! zice Zoli.

Trage cearșaful în sus și se ridică pe marginea patului, punând picioarele pe podea.

— Poți să-mi dai cămașa de noapte?

Se ridică-n sus, cu spatele spre fata ei și își trage cămașa de noapte peste cap, o simte aspră pe piele.

— Dormeai cu tati?

— Da, ți se pare prostesc?

— Numai puțin.

Din camera de zi se aude un sâsâit, un îndemn la tăcere, pe urmă capacul unei sticle cum se rostogolește pe podeaua tare de lemn și o serie de râsete înăbușite.

— Mama, ești bine? Pot să-ți aduc ceva? Lapte cald sau altceva?

— Ai vorbit cu el? Cu Swann?
— Da.
— Și ți-a zis că-i pare rău, nu-i așa?
— Da.
— Ți-a zis de ce îi pare rău?
— De toate, mami.
— A fost mereu un idiot, zice Zoli.

Notele joase ale unei mandoline rezonează în apartament, urmate de un râset aspru și de ciupitul unei corzi de chitară.

— Vino lângă mine!

Fiica ei se saltă din locul în care stătea ghemuită, se întinde alături de ea și ia o șuviță din părul lui Zoli, vârând-o în gură. În atâtea feluri copilul lui taică-său! Stau întinse una lângă alta, în intimitate și-ntuneric.

— Îmi pare rău, mami!
— Nu-i nimic de ce să-ți pară rău!
— N-am avut idee.
— Și ce-a mai zis?
— Locuiește acum în Manchester. A plecat în ’68, când cu primăvara de la Praga. Mi-a spus că a crezut că erai moartă. Erau multe cadavre de-a lungul graniței. A fost sigur că pățiseși ceva. Sau că trăiai undeva, într-o colibă din Slovacia. Zice că te-a căutat. Te-a căutat peste tot.
— Și ce face aici?
— Vrea să fie la curent cu ce s-a mai întâmplat. Să țină legătura. Că e un hobby al lui. Încă folosește cuvântul țigan. Merge la o mulțime de conferințe și alte lucruri de felul ăsta. Un festival la Santa Maria. Peste tot. Zice că are un magazin de vinuri.
— Un magazin de vinuri?
— În Manchester.
— Nimeni nu mai trăiește în locul unde s-a născut.
— Și ce-i cu asta?
— Numai ceva ce mi-a spus el cândva.
— Spunea că are inima frântă, mama. Asta mi-a spus. Că de atunci își simte inima frântă.
— Trăiește singur?
— Nu știu.
— Swann, zice Zoli cu un râs trist, slab. Swann. Un capitalist.

Încearcă să şi-l imagineze acolo, între şirurile de rafturi din lemn, învăţând să pună preţurile. Clopoţelul de la uşă sună şi el se duce să-şi întâmpine clienţii înclinând uşor din cap. După aceea, cum stă plecat, răscolind prin rafturile magazinului de la colţ să-şi cumpere o jumătate de litru de lapte şi o chiflă, se duce acasă, o casă joasă, una dintr-un şir de case joase. Se aşază pe un scaun moale, galben şi se uită pe fereastră, aşteptând să dispară lumina, ca să-şi ia cina, să se ducă la culcare şi să citească nişte cărţi, care să-i schimbe convingerile.

— Vrea să te vadă, mami! Zicea că ideile lui sunt de împrumut, dar poemele tale, adevărate.

— Încă şi mai mult din rahatul lui de cal.

— Zice că are nişte poeme ale lui Stransky.

— Ţi-a spus ceva despre Conka?

— N-a mai ţinut legătura cu nimeni de-acolo. Au fost forţaţi să se mute la bloc, asta-i tot ce ştie.

Trupul Francescăi e întins alături, ca o prelungire a corpului ei, ca şi cum în îmbrăţişarea lor ar fi devenit una extensia celeilalte.

— Şi celălalt bărbat, jurnalistul?

— Îi place să vorbească mult. Asta mi-a zis el. A găsit o veche carte de a ta şi s-a pus pe cercetare. Iniţial, era curios, îi plăceau poeziile. Ar vrea să discute cu tine. Mâine.

— Poţi vorbi tu cu el pentru mine, Franca. Spune-i ceva!

— Ce să-i spun?

— Spune-i c-am plecat undeva.

— Te duci acasă, nu-i aşa?

— Sigur că da.

— Şi ce să-i mai spun?

— Spune-i că nu ajungi niciodată să faci nimic.

— Ce?

— Spune-i că nimic nu poate fi înţeles pe deplin, că asta aş vrea să-i spun.

Acum pacea se lasă între ele, o linişte plutind pe deasupra patului. Fiica ei se saltă într-un cot, o mică zonă rotunjită de umbră, unde şoldul i se iveşte de sub cearşaf.

— Ştii ce-ar fi vrut să afle? Swann. În final?

— Spune-mi! zice Zoli.

— Era puţin stânjenit. Se tot uita în podea. Mi-a zis că dorea să ştie un

singur lucru.

— Da...?

— Ei bine, dorea să știe ce s-a întâmplat cu ceasul tatălui său?

— Asta a fost întrebarea lui?

— Da.

Zoli urmărește o mică linie luminoasă cum se mișcă în sus și-n jos pe perete. Cineva trece pe culoar afară și o serie de sâsâituri se aud din nou, din camera de zi. Închide ochii și se lasă în voia unei imagini, cu Swann într-un punct mic, fix, pe limba unui ceasornic, ca și ar putea reedita totul și și-ar găsi astfel vindecarea. Un singur ceas de aur. Se-ntreabă dacă ar trebui să simtă milă sau furie, sau chiar să fie amuzată, dar îi dă ghes o veche slăbiciune față de Swann, nu pentru cum era atunci sau pentru ce devenise, dar pentru tot ce pierduse el, înflăcărarea față de toate lucrurile în care crezuse odată, poziția lui radicală și hotărâtă. Cum trebuie să fi fost pentru el să treacă granița și să se mute înapoi în Anglia? Cum trebuie să fi fost pentru el să revină fără nimic și să se înapoieze cu încă mai puțin decât și-ar fi imaginat vreodată că luase cu el? Swann, se gândea ea, nu învățase niciodată cum era să te simți pierdut. Nu știa însemnătatea reîntoarcerii și a schimbării. Își dorea acum să-l fi sărutat, să-i fi luat fața trasă în mâini, să-i fi atins cu buzele fruntea palidă, ca să-l descătușeze, să-l lase să meargă mai departe.

Zoli își lasă capul pe pieptul fiicei sale, simțindu-i respirația cum reverberează prin tot trupul.

— Știi ce-aș vrea să fac? o întreabă ea. Îl voi vedea mâine. Pe urmă aș vrea să mă urc în tren și să mă întorc în vale. Aș vrea foarte mult să mă trezesc în liniște și-n întuneric. Asta e tot ce-mi doresc.

— Îi vei spune lui Swann unde locuiești?

— Sigur că nu. N-aș suporta gândul că el ar putea veni acolo.

Și atunci Zoli e sigură că, da, va lua un taxi spre gară. În drum se va opri la hotel, va trece pe sub cântecul de păsări, va cere camera lui Swann, va aștepta în picioare la recepție, îl va vedea cum șchiopătează spre ea, îi va lua fața în palme, numai o clipă, și-l va săruta, da, pe frunte, îl va săruta, îl va lăsa cu mâhnirea lui și va pleca, va lua trenul singură, acasă, spre vale.

— Sunt fericită acolo, zice Zoli.

O notă se aude reverberând prin apartament, ceva dur, discordant, care se mișcă prin aer, urmată de o a doua, de parcă vrea s-o testeze pe prima,

până când intră în coliziune cu ea, ridicându-se și căzând, sorbind aerul una alteia.

— Ce mai idiot! exclamă Francesca. O să-i spun să înceteze!

Se încordează, dând să se ridice, dar Zoli o bate pe mână.

— Așteaptă o clipă! zice ea.

Muzica se aude tot mai tare și o atrage spre ea, cu ritmul ei tot mai rapid, din ce în ce mai tulburătoare.

— Hai să ne-mbrăcăm! o îndeamnă Zoli.

— Mami?

— Să ne-mbrăcăm!

Acum, odată cu muzica, se aud hohote de râs și mirosul de fum de țigară se infiltrează în cameră. Femeile se dau jos din pat. Hainele lor zac aruncate în întuneric. Se precipită un moment: o cămașă de noapte, o rochie albastră, un pantof cu toc înalt. Brațul Francescăi rămâne prins în mâneca întoarsă pe dos și Zoli o ajută să-l scoată. O mângâie pe fata ei pe față. Stau împreună în cadrul ușii de la dormitor.

— Dar ești în cămașă de noapte! exclamă Francesca.

— Nu contează!

Merg pe podeaua de lemn a coridorului și o tăcere profundă se lasă în încăpere când mama și fata își fac apariția. Henri se ridică în picioare, cu ochii holbați și o țigară subțire în gură.

— O! exclamă el, clătinându-se pe picioare.

În încăpere dau cu ochii de interpreții scoțieni.

Unul dintre ei, înalt și frumos, cu părul creț se ridică în picioare și le face o plecăciune adâncă. Își stinge mucul de țigară cu marijuana într-un ghiveci de flori.

Francesca chicotește și se uită la mama ei. Cât e de strașnic, câtă bucurie că-i totul încă brut, nefinisat, chiar și în noaptea asta.

Zoli dă aprobator din cap și le spune simplu:

— Fumați liniștiți!

Scoțianul privește-n jur puțin uimit și își scoate țigara din ghiveci. O îndreaptă, o reaprinde și râde.

— Ce-i cu muzica? întreabă Zoli.

Obișnuia odinioară să facă zahărul să cânte pe metal, își amintește ea, când aduna copiii în spatele coviltirului său punea o pânză de metal pe-o capră de lemn, presăra zahăr pe ea, uneori sare sau, dacă n-avea, semințe.

Zgândărea pânza cu arcușul viorii până când metalul începea să zbârnâie. Zahărul sărea și se deplasa în acord cu vibrațiile, descriind valuri, grămăjoare, boabe solitare, ca niște acrobați mici și albi. După aceea, copiii cereau voie să-l lingă de pe pânză. Iubea acele modele întâmplătoare, muzica lor ciudată, felul în care copiii prindeau boabele de zahăr și le puneau la loc. Nu se gândise niciodată la acestea ca la ceva nou sau ciudat, deși auzise că alții le denumeau *chladnis*, hărți cântătoare – zahărul grămădindu-se în locurile de unde sunetul de-abia se auzea – și ea credea, chiar și atunci, că privind pânza de metal putea descoperi zugrăvită acolo o întreagă istorie a populației din care făcea parte.

— Dați-i bătaie! îi îndeamnă ea. Cântați!

Interpretul cu părul creț ciupește o notă din mandolină, o notă falsă, prea înaltă, deși o șterge cu următoarea, iar chitaristul i se alătură, mai lent la început, și toată lumea se lasă prinsă de val, așa cum vântul mătură iarba. Camera pare că se deschide, o fereastră, apoi alta și în final dispar și zidurile. Scoțianul înalt scoate o notă ascuțită și-i face semn lui Zoli. Ea zâmbește, își ridică fruntea și începe.

Începe.

Mulțumiri/Nota autorului

Vocile noastre cresc din ale celorlalţi. Sunt foarte dator unui număr de oameni care m-au ajutat în timpul cercetărilor, cizelării și schimbării radicale a structurii acestui roman în ultimii patru ani. Nu pot pretinde că am vreo legătură de familie cu cultura romani – e, presupun, privilegiul romancierului să joace rolul nebunului, avântându-se în locuri unde alţii n-ar îndrăzni să calce. Am scotocit peste tot și sunt dator atâtor surse, încât ar fi imposibil să le înșir aici pe toate. Poveștile noastre au la bază mărturii numeroase.

M-au inspirat următorii artiști și scriitori: Ilona Lackova, cu cartea autobiografică *A false Dawn: My Life as a Gipsy Woman in Slovakia* (University of Hertfordshire Press); Milena Hubschmannova; Bronislawa Wajs (Papusza) și Jerzy Ficowksi. Mi-au fost, de asemenea, de mare ajutor lucrările lui Ian Hancock de la Centrul de Arhive Romani al Universităţii din Texas. Limba și ortografia romani se află acum în proces de standardizare. Așa cum scrie Hancock, cuvântul „ţigan” este respins de unii membri ai comunităţii rome și tolerat de alţii. Persistența cu care este folosit cuvântul „ţigan” constă în faptul că nu există niciun alt cuvânt echivalent în romani universal acceptat. Timpul și educația contribuie la schimbarea acestui lucru. Am folosit anumite construcţii și elemente de pronunţie determinate de geografia, istoria și afiliațiile politice din perioadele în care are loc acțiunea romanului. Opțiunile și greșelile îmi revin numai mie.

Povestea despre Zoli mi-a fost propusă după ce-am citit un studiu extraordinar *Bury Me Standing: The Gypsies and Their Journey*, de Isabel Fonseca. M-am inspirat în linii mari pentru personajul Zoli din viața poetei poloneze Papusza, care a trăit între 1910 și 1987. Poemele lui Zoli din acest roman sunt originale, deși inspirate în ceea ce privește forma de Papusza și de alţii. În pofida unor declaraţii contrarii (inclusiv unele afirmaţii atribuite personajelor din acest roman), au existat mulţi poeţi de etnie romă în Europa, de-a lungul anilor – opera lor a fost scrisă cu grijă și dragoste, chiar dacă permanent ignorată.

Aș vrea să-i mulţumesc mai ales lui Laco Oravec și Martin Fotta, precum și celorlalţi de la Fundația Milan Simecka, din Bratislava, care în decurs de două luni m-au ajutat să mă familiarizez cu viața romilor

contemporani. Mi-ar fi fost imposibil să scriu romanul fără ajutorul lor. Nu-mi pot imagina ghizi mai buni și nici gazde mai bune decât locuitorii așezărilor pe care le-am vizitat în estul și vestul Slovaciei. Adresez cele mai profunde mulțumiri următorilor, fiecare cu meritele sale: Richard Jurst, Robert Renk, Valerie Besl, Michal Hvorecky, Jana Belisova, Anna Jurova, Daniela Hivesova-Silanova, Zuzanna Boselova, Mark Slouka, Zdenek Slouka, Thomas Ueberhoff, Dirk Van Gunsteren, Thomas Bohm, Manfred Heid, Tom Kraushaar, Francoise Triffaux, Brigitte Semler, Martin Koffler, Barbara Stelzl-Marx și alți oameni din taberele de romi și așezările pe care le-am vizitat.

La New York, doresc să adresez sincere mulțumiri lui Lorcan Otway pentru sfaturile și bursa acordate. Mulțumiri Colegiului Hunter și programului de burse Herzog. O plecăciune adâncă lui Emily Stone, asistenta mea. Mulțumiri și lui Roz Bernstein, Frank McCourt, Terry Cooper, Gerard Donovan, Chris Barrett Kelly, Jeff Talargio, Tom Kelly, Jim Harrison, Aleksandar Hemon (pentru muzică!), Bill Cobert și tuturor celor de la American Irish Historical Society. Cartea este dedicată întregului personal al Bibliotecii publice din New York și de la Centrul Cullman, cu mulțumiri speciale pentru Marzena Ermler și Wojciech Siemaszkiewicz și, desigur, lui Jean Strouse, Pamela Leo, Adriana Nova și Amy Aazarito.

Printre numeroșii autori, ale căror scrieri mi-au fost de foarte mare ajutor, aș menționa pe Will Guy, Eva Davidova, Emilia Horvathova, Michael Stewart, Alaina Lemon, David Crowe, Donald Kenrick, Tera Fabianovâ, Cecilia Woloch, Jan Yoors, Margriet de Moor, Louise Doughty, Vaclav Havel și Walter Starkie, ca să numesc numai câțiva.

In sfârșit, adresez mulțumiri lui Allison Hawke, Kirsty Dunseath, Daniel Menaker și Sarah Chalfant.

Colum McCann s-a născut la Dublin, în 1965. Opera sa a fost răsplătită cu numeroase premii internaționale, inclusiv Premiul Rooney, Premiul Literar acordat de Fondul Irlandei 2002, al Fundației memoriale Prințesa Grace de Monaco, Premiul Pushcart și Scriitorul anului în 2003, acordat de revista Esquire. În 2005 a fost nominalizat la Oscar la categoria „Cel mai bun film scurt". A fost acceptat în Salonul Celebrităților (Hennessy Hall of Fame) din Dublin. Opera sa a fost publicată în 26 de limbi. A călătorit mult și locuiește la New York împreună cu soția și copiii.

Viața lui Zoli Novotna începe undeva, pe drumurile lăturalnice, înverzite, ale Slovaciei când, împreună cu bunicul său, ajunge pe malul unui lac liniștit, unde ceilalți membri ai familiei fuseseră înecați de gărzile fasciste. Zoli și bunicul ei fug de acolo și se alătură unui alt grup de cântăreți itineranți. Astfel începe această poveste epică despre cântec, intimitate și trădare. Bazat în mare pe viața poetei de origine romă Papusza, *Zoli* este o poveste de dragoste, o poveste a pierderilor suferite și o parabolă a Europei moderne.

„Dacă prima chemare a unui scriitor este să-și imagineze ce înseamnă să trăiești viața altcuiva, atunci se poate spune că McCann este un adevărat gigant – fără teamă, cu o inimă imensă, prin toți porii un poet."
Peter Carey

Notes

[←1]

Garda Hlinka, forţe de securitate ale Partidului Slovac al Poporului, active între 1938 şi 1945; poartă numele lui Andrej Hlinka. (n.tr.)

[←2]

Vlax Romani este un dialect romani. Varietăţi de Vlax Romani sunt vorbite mai ales în Europa de Sud-Est de către populaţia de etnie romă (n.tr.)